

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİR CİNAYETİN ÖYKÜSÜ

GÜRKAN EMRE GÜRCANLI

İşleneceğini Herkesin Bildiği

BİR CİNAYETİN ÖYKÜSÜ

GÜRKAN EMRE
GÜRCANLI

İşçi Sağlığı
ve
İş Güvenliğine
Sınıfsal
Bir Bakış

YAYINLAMA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İşleneceğini herkesin bildiği
Bir Cinayetin Öyküsü
İşçi sağlığı ve iş güvenliğine sınıfsal bir bakış

Yazılama Yayınevi: 84

Teorik Bakış: 16

İşleneceğini herkesin bildiği

Bir Cinayetin Öyküsü

İşçi sağlığı ve iş güvenliğine sınıfsal bir bakış

Gürkan Emre Gürcanlı

Kapak Tasarımı

Levent Karaoğlu

Sayfa Tasarımı

Yiğit Berker

Birinci Baskı

Ocak 2014

© Yazılama Yayınevi

ISBN

978-605-5892-92-0

Baskı

Kayhan Matbaacılık

Güven San. Sitesi C Blok No: 244

Topkapı - İSTANBUL

(0212 576 01 46 / 0212 612 31 85)

Matbaa Sertifika No:12156

İrtibat

Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.

Serasker cad. Osmancık sokak Betül Han 9/13

Kadıköy - İSTANBUL

0 216 338 52 59

www.yazilama.com

Ücretsiz PDF İletişim@yazilama.com

İşleneceğini herkesin bildiği
Bir Cinayetin Öyküsü
İşçi sağlığı ve iş güvenliğine sınıfsal bir bakış

Gürkan Emre Gürcanlı

Gürkan Emre Gürcanlı: 1973 yılında Ankara'da doğdu. Balıkesir Lisesi'nin ardından Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü'nü bitirerek inşaat mühendisi oldu. Yüksek lisans ve doktorasını İTÜ İnşaat Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü Yapı İşletmesi Anabilim Dalı'nda tamamladı. Aynı birimde 1999 yılından beri önce araştırma görevlisi, ardından öğretim üyesi olarak çalışmakta. Akademik ilgi alanı İnşaatlarda İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği olan Gürcanlı, 2010 yılında Doçent ünvanını aldı. Yazılama Yayınevi'nden çıkan Toplumcu Seçenek kitabının da editörlüğünü yapan Gürcanlı'nın, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin pek çok yayını bulunuyor. Halen Toplumcu Mühendisler ve Mimarlar Meclisi Danışma Kurulu üyeliğini de yürütüyor.

***İş cinayetlerinde yaşamını yitiren binlerce emekçiye,
Haziran Direnişçilerine,
Sevgili hocam Uğur Müngen'e...***

İçindekiler

Önsöz.....	9
Bölüm 1	
İşçi sağlığı ve iş güvenliği için bir dönemselleştirme.....	13
Ek 1	
Dünyada en büyük iş cinayetleri tarihçesi	56
Ek 2	
Sermaye denetlenmezse, işçiler ölür!	
Massachusetts, Dakka, İstanbul.....	6
Bölüm 2	
İşleneceğini herkesin bildiği bir cinayetin öyküsü: “İş kaza”ları	73
Bölüm 3	
Bu sistem beni hasta ediyor, öldürüyor.....	139
Ek 1:	
Kapitalizmin tam da göbeğinde 17 yıl erken ölmek... ..	171
Bölüm 4	
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde	
bir kazanım olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği.....	184
Bölüm 5	
Kuralsız çalışma yaşamı hasta eder, öldürür!	216
Bölüm 6	
Bir katliamın anatomisi ve bir soru:	
Önlemek ödemekten ucuz mu?	247
Bölüm 7	
Çalışma yaşamı kuralsızlaşır,	
Türkiye ekonomisi inşaat sektörüne bağımlı hale gelirken....	271
Bölüm 8	
Herkes iş kazaları hakkında konuşabilir mi?	299

Önsöz

Önsözler genelde çok fazla okunmadığı, es geçildiği için çok uzun tutmayacağım. Özetle birkaç noktayı paylaşmak ve bu kitaba benimle birlikte emeği geçen dostlarıma teşekkür etmekle yetineceğim.

İyi bir cinayet romanı okuru olduğumu düşünürüm. Cinayet romanlarında farklı tarzlar vardır, kimisinde, ki az kullanılan bir tekniktir, cinayet (Roger Ackroyd Cinayeti-Agatha Christie, Beyoğlu Rapsodisi-Ahmet Ümit) katilin ağzından anlatılır. Kimisinde, ki en sevdiğim tarzdır, katili bilmeyiz, bir bilmece bulmaca ağının içinde yazarın bize oynadığı oyunlarla onu bulmaya biz de katılırız. Kimisinde de, ki en az sevdiğimdir, katil bellidir, cinayeti nasıl işlediği bilinmektedir, ama polisin veya dedektifin katili acaba nasıl bulacağı üzerinde oynar yazar. Başarılı olanlar bizi içine çeker, sonuna kadar soluksuz okutur. Kimisinde dedektif-müfettiş, aslında gerek insanlar arasındaki ilişkileri, gerek onların psikolojilerini zaten bilmekte veya çok iyi tahlil etmektedir (Müfettiş Maigret-George Simenon), tek yaptığı gözlem yapmak ve uygun anda müdahale etmektir. Bu kitapta, aslında hayranı olduğum Simenon'un yapmaya çalıştığını yaptım. Cinayetin nedenini, cinayeti işleyeni, cinayete neden olan süreçleri biliyorum. Uygun anı bekleyip müdahale etmek istemiyorum ama, cinayeti önlemek, cinayetlere neden olan toplumsal süreçleri ortadan kaldırmak istiyorum, benimle birlikte düşünen binlerce milyonlarca kardeşim gibi. Kısacası, işleneceğini herkesin bildiği iş cinayetlerinin kader olduğuna, bunun toplumsal bir mücadele konusu olduğuna, insan ve toplum için bir düzende ortadan kaldırılacağına inanıyorum, bunu biliyorum...

Bu kitabın bir boşluğu doldurduğuna inanıyorum. Bazı tezler ortaya atılmaktadır kitap boyunca. Doğrudur yanlıştır; tartışılır, tartışılmalıdır. Zira gerek sosyal bilimler alanında, gerekse de sosyalizm mücadelesinde işçi sağlığı ve iş güvenliği çok da üzerinde durmadığımız bir mücadele alanıdır marksistler açısından. “Kapitalizm öldürür” der geçeriz, doğrudur ama eksiktir, mekanizmalarını ortaya koymak, en can alıcı noktalara müdahale etmek, sınıf mücadelesinin bir parçası haline getirmek gerekmektedir. Bunun için de bilmek, tartışmak, müdahale alanlarını açmak, genişletmek, bu konuda söz söyletmemek, emekten yana kesimler adına “tekel” ilan etmek gerekmektedir.

Bu saiklerle, ilk bölümde kapitalizmin ortaya çıkışından bugüne işçi sağlığı ve iş güvenliğinin bir tarihçesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz bu oldukça özetir ve uçsuz bucaksız bir tarih çalışması bizi beklemektedir. İkinci bölüm “kaza” kavramıyla hesaplaşmaya çalışmaktadır. İdealist felsefenin ve metafizik düşüncelerin ideoloji üretiminde nasıl başarılı olduğunu ve hakim ideolojide nerelerde yer ettiğini, “kaza” kavramı, “kaçınılmazlık”, “talihsizlik” ve pek çok kavramın insanı özne değil, nesne olarak varsayan burjuva ideolojisi tarafından sürekli üretildiği tartışılmaktadır. Üçüncü bölüm yine benzer kavramların tartışıldığı ama çubuğun farklı bir alana büküldüğü meslek hastalıkları alanıdır. Dördüncü bölümde insanoğlunun yarattığı en güzel yapıt olan Sovyetler Birliği’nde, Ekim Devrimi sonrası şu anda mumla aradığımız gelişmeler ve kazanımlar anlatılmaya çalışılmıştır. Çok ama çok yetersiz bir bölüm olduğunu şimdiden söylemek gerekmektedir. Sovyetler Birliği’nin bu alandaki başarıları üzerine sayısız çalışma yapılmalı ve Türkçeye kazandırılmalıdır, maalesef bu alanda çalışmalar son derece yetersizdir ve bu bölümde anlatılanlar sadece merak uyandırmayı sağlayacaktır. Beşinci bölümde kapitalizmin kural tanımazlığının yalnızca savaşlarla değil, çalışma yaşamında da işçi sınıfı için kitlesel katliamlar anlamına geldiği anlatılmakta, kural-sızlık mekanizmaları üzerinde durulmaktadır. Altıncı bölüm kapitalizmin kâr güdüsü üzerine, işçi sağlığı ve iş güvenliği maliyetlerine yoğunlaşmakta, kâr güdüsünün her zaman maliyetleri düşürmek amacını taşımak zorunda olduğunu, kapitalizmin yapısının işçi sağlığı ve iş güvenliğinde

belli bir aşamanın üzerine çıkmaya izin vermeyeceği tezini işlemektedir. Yedinci bölüm, görece en fazla vakıf olduğum inşaat sektörü üzerinden, işçi ölümlerinin ve yaralanmalarının, kuralsız bir emek rejiminde ve böylesi bir emek rejiminin en billurlaşmış hali olan inşaat sektöründe nasıl görünür ve acımasız hale geldiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Son bölüm ise bu alanın işçi sınıfı davasından yana olmayan kişilere yasak olduğu teziyle yola çıkmıştır. “Herkes işçi sağlığı ve iş güvenliği hakkında konuşamaz” şeklinde kestirmeci ve bilinçli bir “ötekileştirmeci” tarzın, mücadelemize içkin olması gerektiği düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

Bu okuduğunuz kitap aslında kolektif bir süreç içinde, biraz bu konuya yoğunlaşmış birisinin yazdığı bir kitap olarak algılanmalı. Bu açıdan tam bir alçakgönüllülüğü hak ediyor. Ama “neden kimse bu alana yoğunlaşmıyor” serzenişiyle de bu alçakgönüllülüğü bir yana bırakıyor. Kitabın oluşumunda emeği geçen çok insan var. Öncelikle içinde bulunduğum, katkı koymaya çalıştığım İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi çalışmaları sayesinde ufukumun açıldığını söyleyebilirim. Bu kolektif çalışmanın bugüne gelmesinde büyük katkısı olan Murat’a (Çakır) teşekkürlerimi iletmek isterim. Sevgili arkadaşlarım, dostlarım ve yoldaşlarım Mert Uzun, Volkan Çalı, Fide Lale Durak, İrfan Ertel ve canım eşim, hayat arkadaşım Meltem Kolgazi sıkılmadan okudular, gerek tashih yaptılar gerekse de metinle ilgili düşüncelerini paylaştılar, gerekli yerlerde müdahale edip düzeltmelerde yardımcı oldular. Ama son aşamada satır satır kitabın tümünü okuyarak kitabı okunur hale getiren neredeyse yirmi yıllık arkadaşım Gülay Dinçel olmasaydı sanırım bu kitap elinizde olamaz, daha aylarca tashih sarmalında dönüp dururdu, fazlasıyla teşekkürü hak ediyor. Nevra’ya (Akdemir) teşekkür etmeden olmayacak, söylediği birkaç sözle ufkumu açan, bakış açımı netleştiren arkadaşşıma da çok teşekkür ediyorum. Ayrıca hüznü bir teşekkür, bu Temmuz ayında yaşamını yitiren doktora hocam sayın Uğur Müngen’e teşekkür etmek istiyorum. Yapı İşletmesi gibi aslında son derece “piyasa”ya yönelik bir anabilim dalında yıllar önce, bu konu “popüler” hale gelmeden kimsenin yapmadığı çalışmaları yapan, mütevazı bir şekilde bir alan açan hocama binlerce teşekkür.

Tabii ki, anneme, babama ve hayattaki en iyi “arkadaşım” canım kardeşim Özge’ye...

Son olarak Haziran Direnişi’nde ülkemize ilişkin umudu yeniden üreten binlerce direnişçiye teşekkür ve selam. “Daha gün o gün değil, derlenip dürülmesin bayraklar. Dinleyin, duyduğunuz çakalların ulumasıdır. Safları sıklaştıran çocuklar, bu kavga faşizme karşı, bu kavga hürriyet kavgasıdır” dizeleri mücadelemizde bizi bileyen dizelerdi, sloganlardı ta ki Haziran’a kadar! “Bayrağıma bir şey olmasın, gaz maskemi ve gözlüğümü kaybetmeyeyim, yarın yine gerekecek, aman çantamdan düşmesinler” diye somut ve gündelik bir mücadelede aklıma geleceğini hiç düşünmemiştim bu dizelerin! Haziran direnişçisi milyonlar bu kitabın çıkışında bir iki aylık bir aksamaya(!) neden oldular belki ama eşit ve özgür güzel günleri o kadar yakınlaştırdılar ki(!) Hepsine binlerce teşekkür.

İstanbul,
Eylül, 2013

Bölüm 1

İşçi sağlığı ve iş güvenliği için bir dönemselleştirme

Çalışma yaşamı, 200 yıldır insanlığın savaş ve salgın hastalıklar haricinde kitlesel olarak yaşamını yitirdiği yeni bir alan. Kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte kendi doğasına uyumlu olup olmadığından bağımsız olarak milyonlarca emekçi üretim sürecinde kitlesel olarak yerini aldı ve kitlesel olarak yaşamını yitirdi. Kimi zaman iş kazaları (cinayetleri) kimi zaman ise meslek hastalıkları sonucunda öldüler. Milyonlarca emekçi, normal bir insandan farklı insanlara dönüştürüldü. Örneğin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve hakları için 1817’de Peterloo’da yürüyen İngiliz emekçileri betimleyen bir polis raporu “yetişkin erkek görüntüsüne sahip olması gereken insanların, on beş-on altı yaşında oğlanlara” benzediğini söylüyordu. Van Gogh’un “Patates Yiyenler” tablosundaki emekçiler büyük insanlıktı, ama yanakları dolu dolu, kıpkırmızı sağlıklı önceki yüzler yoktu, kara kömürün karalığı ve karamsarlığı üzerlerine yansımıştı. Sosyalizmin dünya üzerindeki varlığının büyük etkisiyle kısa da olsa bir dönem emekçiler daha önce sahip olmadıkları haklara sahip oldular, sağlıklı ve güvenli çalışma haklarını kullanabildiler. Peki ya günümüzde ne durumda emekçiler? Sermaye sınıfının 1980’lerle birlikte başladığı karşı saldırısının, 1990’larla birlikte sosyalist ülkelerin çözümlüsüne yol açması, 2000’li yıllarla birlikte emperyalizmin tüm dünyayı

yeniden şekillendirmeye başlamasıyla yeni bir barbarlık, yeni bir vahşi kapitalizm çağında yaşıyoruz. Bunun sonucu olarak da işsizlik, yoksulluk, örgütsüzleşme/sendikasızlaşma artarken, çalışma koşulları giderek kötüleşmiş, kadercilik ve milliyetçiliği bir potada eriten gerici, dinsel ideolojiler işçi sınıfı içindeki etkisini artırmıştır.

Tüm bu özet gidişat içinde işçi sınıfının daha düşük ücretlerle, daha fazla çalıştığı, çalışma saatlerinin belirsiz olduğu, güvencesiz ve güvensiz çalışma ortamının tali değil, geleneksel üretim yapısının yerini alan asli emek rejimi haline geldiği bir süreçten söz edilmelidir. Tüm bu süreç işçi sağlığı ve iş güvenliği alanına da yansımıştır. Daha çok, daha yoğun, daha kötü koşullarda çalışan, iş güvencesinden yoksun milyonlar daha fazla kazaya ve meslek hastalığına uğramaktadır. İstatistikler kitlesel kıyımın boyutlarını göstermektedir. Örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2009 yılı açıklamalarına göre her yıl yaklaşık 2 milyon 300 bin insan iş kazaları ve meslek hastalıkları nedeniyle yaşamını yitirmektedir. Dünyada her yıl 270 milyon iş kazası gerçekleşmekte ve 160 milyon insanda çalışmadan kaynaklı hastalık meydana gelmektedir. Ekonomik krizlerin gelişkin kapitalist ülkeleri etkisi altına almadığı döneme ilişkin bu tahminlere göre dünyada her 15 saniyede bir işçi, iş kazaları veya meslek hastalıkları nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Her gün yaklaşık 6 bin 300 kişi iş kazası veya meslek hastalıkları nedeniyle yaşamını kaybetmektedir. Her yıl yaklaşık olarak 360 bin kişi iş kazası, 1 milyon 950 bin kişi ise meslek hastalıklarından dolayı yaşamını yitirmektedir. Her yıl, çoğunlukla yoksul ve dünya kapitalist sisteminin en altındaki ülkelerde, zehirli maddelerden dolayı 651 bin işçi yaşamını yitirmekte ve dünyada meydana gelen cilt kanseri hastalıklarının yüzde 10'unun işyerlerinde zehirli maddelerle temas yüzünden olduğu belirtilmektedir. ILO'ya göre bildirim ve kayıt sistemindeki eksiklikler nedeniyle çoğu ülke için bu rakamların tahminlerden daha yüksek çıkması kaçınılmazdır. Her yıl silis tozundan kaynaklanan ve ölümcül bir akciğer hastalığı olan silikozis, on milyonlarca insanın hayatını etkilemektedir. Latin Amerika'da maden işçilerinin yüzde 37'si bu hastalığa yakalanmıştır. Bu oran 50 yaşın üzerindeki işçilerde yüzde 50'ye yükselmektedir.

Hindistan'da taş kalem işçilerinin yüzde 50'si ve taş kırma işçilerinin yüzde 36'sı bu hastalığa yakalanmış durumdadır. ILO rakamlarına göre tüm dünyada inşaat sektöründe her yıl 60 bin ölümcül kaza yaşanmakta ve buna göre her 10 dakikada bir kişi bu şekilde iş kazası sonucu yaşamını yitirmektedir (www.ilo.org).

Türkiye'de ise 2000-2011 yılları arasındaki resmi istatistiklere göre 13 bin 581 işçi yaşamını yitirdi, 21 bin 580 kişi ise sürekli iş göremezlikle sonuçlanan "kaza"ya maruz kaldı. Bu ölüm ve sakat kalmalarda inşaat sektörünün payı ürkütücü: 4 bin 120 inşaat işçisi yaşamını yitirdi, 4 bin 541'i ise sakatlandı. Kısacası sadece resmi istatistikler 30 bini aşkın emekçinin artık yaşamın içinde olmadığını gösteriyor. Bunların resmi istatistikler olduğunu, çoğu iş kazasının kayda alınmadığını, SGK'nın iş kazası istatistiklerine girebilmeniz için sigortalı işçi olmanız gerektiğini de hatırlatalım. Çünkü iş kazası tanımı yeni İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası çıkana kadar 5519 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda şöyle idi (madde 13):

"İş kazası; sigortalının işyerinde bulunduğu sırada, işveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle, bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda, bu Kanunun dördüncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda, sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen özre uğratan olaydır."

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası ise ev işçilerini ve "kendi hesabına çalışanları" kapsam dışı bırakarak, iş kazası tanımını şu şekilde yapmaktadır:

"İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen özre uğratan olay."

Kısacası yıllarca iş kazası kapsamında sayılması için bir işçinin sigor-

talı olması şarttır Her yıl onlarcası kamyon kasalarında yaşamını yitiren geçici tarım işçileri istatistiklerin dışında kalmıştır ve bundan sonra da kalmayacağını garantisi bulunmamaktadır. Getir götür işleri yaptığı iddia edilen 13-14 yaşındaki çocukların, asansör boşluğuna düşerek yaşamını yitirmesi de istatistiklerin dışındadır. Acımasız dizi sektörünün sigortasız çalıştırılan set işçileri de... Keza kendi hesabına çalıştığı söylenen, çoğu kez “taşeronumuzdu” diye dava dosyalarında ifade verilen inşaat ustaları, ustabaşları da ya istatistiklere girememişlerdir ya da yeni yasa ile her şekilde kapsam dışında tutulmaktadır...

Sermayenin saldırısı planlı ve örgütlüdür. Kâr oranlarını artırmak, daha fazla kâr etmek için planlı politikalar yürürlüğe konmaktadır. Sözelimi emek verimliliğinde 1997’den 2010’a gelindiğinde yüzde 47,4 artış varken, iş kazası ağırlık hızında yüzde 21 ve ölümlü iş kazası sayısında da yüzde 35 artış tespit edilmiştir. Emek-sermaye çelişkinin işçi sağlığındaki karşılığı olan bu durum, bir mücadele alanını da bize göstermektedir (MSG Dergisi, 2011:1). Berlinguer’in¹ “İş ve Sağlık ile İlgili Olarak Etik Sorunlar” başlıklı yazısında da vurguladığı gibi, kârın maksimizasyonu, maliyetlerin minimizasyonu ile işçi sağlığı ve iş güvenliği arasında derin bir çelişki vardır. Berlinguer bu durumu “İşçilerin sağlık ve güvenliğini sağlama ile işte minimum maliyet ve maksimum üretimi sağlama arasındaki çelişki her zaman var olmuştur” diye ifade etmiştir. Berlinguer’e göre “Bu değerler ve yararlar arasındaki ilişki, ekonomik durumdan, sosyal grupların görece gücünden, kanunlardan, hükümetten, etik ilkelerden her zaman etkilenmiştir” (Berlinguer, 2000:41). Maliyetlerin en aza indirilmesinde önünde engel kalmayan sermaye sınıfı açısından 80’li yıllar saldırı hazırlığı, 90’lı yıllar tam taarruz, içinde bulunduğumuz yıllar ise baskıcı, esnek, güvencesiz ve sağlıksız-güvenliksiz üretim modelinin kurumsallaşması olarak tarif edilebilir. Kurumsallaşmanın bir boyutu da tabii ki bir üstyapı kurumu olarak hukuk olmuş, işçi sağlığı ve iş güvenliğine dair yasa, tüzük ve yönetmeliklere bu dönemin ruhu damgasını

1 Halk sağlığı profesörü olan Giovanni Berlinguer, İtalyan Komünist Partisi üyesidir ve 1972-1987 tarihleri arasında birkaç dönem İKP’den milletvekili ve senatör seçilmiştir. Aynı zamanda İKP’nin efsanevi genel sekreteri Enrico Berlinguer’in kardeşidir.

vurmuş, belirleyen öge piyasa haline gelmiştir.

Şu kabul edilmeli: Kapitalizm dünyada gerçek anlamda çalışanların ancak çok küçük bir bölümüne sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sunar ki bu da işçi sınıfının yıllar boyunca süren mücadeleleri sonucunda elde edilmiş haklardır. Gelişkin kapitalist ülkelerde de, merkezin, daha doğrusu kent merkezlerinin biraz dışına çıktığınızda, göçmen emeği kullanımının, azınlıkların işgücü piyasasında ucuz işgücü olarak kullanımının, daha doğru bir ifadeyle kuralsızlığın hakim olduğu bölgelerde, geri kalmış ülkelerin neredeyse bire bir yansımaları bulursunuz. ABD’de Meksikalı göçmenler, Avrupa’da eski sosyalist ülkelerden gelen nitelikli, Afrika ve Ortadoğu’dan gelen niteliksiz ve her ikisi de ucuz işgücü olan milyonlarca işçi kapitalizmin çarklarının dönmesini sağlamaktadır. Türkiye ve özellikle inşaat sektörü söz konusu olduğunda da göçmen emeğinin rolü ciddi boyutlardadır. Tüm bu kuralsızlık giderek yaygınlaşarak, kötü çalışma koşullarını tali değil, asli hale getirmiştir.

İşçi sağlığı ve iş güvenliğine dair yasal düzenlemelerin tarihine baktığımızda, işçi sınıfının diğer haklarıyla karşılaştırıldığında belki de en geç kazanım elde ettikleri alan olduğu görülecektir. Bunda iş ile sağlık ve güvenlik arasındaki bağlantının işçi sınıfı mücadelesinde biraz geç kurulması etkilidir diyebiliriz belki. İnsanlık tarihindeki gelişime rağmen insan sağlığı ile üretim süreçleri arasındaki ilişkinin keşfedilmesi oldukça geçtir aslında. İnsanoğlunun bilimsel birikimleri ve bunlara eşlik eden kamuoyu gözlemleri, 17. yüzyılda, Ramazzini tarafından daha kapsamlı ve derinlemesine çalışmalar yapılmasına ve bunun meslek hastalıklarını konu alan ünlü kitabıyla topluma sunulmasına yol açmıştır. Bu kitapta Ramazzini, hekimlere o ünlü meslek öğüdünü sunmaktadır: “İşçiye adını sormayın... Adından önce mesleğinin ne olduğunu bilmeye gereksinmeniz var.” Bernardino Ramazzini, kendi tecrübe ve bulgularına dayanarak bir de meslek hastalıkları kitabı yazmış ve işçi sağlığının kurucusu olarak tarihe geçmiştir. 1633-1714 yılları arasında yaşayan Bernardino Ramazzini felsefe ve tıp okuyarak yetişmiş ve Padova Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yapmıştır. Uzun incelemeler sonucu 1713 yılında yayınladığı “De Morbis Artificum Diatriba” isimli kitabında özellikle iş kazalarını

önlemek için, işyerlerinde koruyucu güvenlik önlemlerinin alınmasını önermiştir (Aytekin, 1991:78).

İşçi sağlığı alanında bir hekim tarafından yapılmış en radikal çalışma ise Engels'in "İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu" yayınlandıktan üç yıl sonra Alman patolog Rudolf Virchow tarafından hazırlanan "Yukarı Silezya'da Tifüs Salgını Üzerine Rapor"dur. Salgının asıl nedeninin işçi sınıfının içinde bulunduğu çalışma ve yaşam koşulları olduğu belirtilerek, halk sağlığı anlayışı olarak şu ilke ortaya konar: "Önleme" ve "yurttaşların maddi güvencesinin sağlanması"nın devlet sorumluluğunda olması. Çarlık Rusya'sında işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında öncülük üstlenen A.N. Nikitin, 1847 yılında sanayi hijyeni ve meslek hastalıkları sorunlarını ele almıştır. F.S. Erisman (1842-1915), *Mesleki Hijyen ve Kol ve Kafa Emegi Hijyeni* isimli bir kitap yayınlamıştır. Bu alanın önde gelen isimleri arasında A.D. Pegozhev, E.M. Dementev, S.M. Bogoslovsky (1870-1936) ve I.M. Sechenov (1829-1905) sayılabilir (Akalin, 2010:57).

İlerleyen satırlarda göreceğiniz gibi, yeni bir dönem söz konusudur ve bu dönemde daha önce hiç karşılaşılmayan hastalıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsanlar savaşlarda değil, üretim sürecinde ölmektedir ve çoğu kez iş ile ölüm, iş ile hastalık arasındaki ilişki kurulamamaktadır. Bu ilişkiyi kurmak için felsefi bir kopuş gerekmede, açıkçası marksist yönetime ihtiyaç duyulmaktadır...

İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki yasal mevzuat için üç farklı dönem tarif etmek, biraz kabalaştırma olsa da, sınıflandırma açısından önümüzü açacaktır. İlk dönem vahşi kapitalizmin ve örgütsüz işçinin karşı karşıya kaldığı, işçiyle bireysel sözleşmeler yapılan dönem olarak tarif edilebilir. 19. yüzyılın başlarından biraz uzatarsak 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemi bu şekilde tanımlayabiliriz. Bu dönemde işçiler bireysel olarak koşullarını iyileştirmeye, bunun için pazarlık etmeye çalışırlardı ve yasal düzenlemeler çok net bir şekilde şunu söylerdi: "Eğer bir işçi bir yerde çalışıyorsa, orada oluşabilecek riskleri kabul etmiştir ve uğradığı bir kaza veya hastalıkta tazminat hakkı alamaz." Bu dönemde sermaye sınıfının güvenli bir çalışma ortamı yaratması için herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır.

İkinci dönem ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünyada sosyalizmin güçlü bir şekilde var olduğu döneme denk gelir. Büyüyen kapitalist ekonomiler, savaş sonrası sosyalizme karşı “modern refah devleti” modelini özellikle gelişkin kapitalist ülkelerde, kapitalizmin asli hali olarak sunar. Bu noktaya gelmeye çalışan ülkeler ise “gelişmekte olan ülkeler” olarak adlandırılır. (Türkiye’nin de içinde olduğu orta gelişkinlikteki ülkelerin 60-70 yıl boyunca bu sıfatla anılması da ayrı bir ironidir kuşkusuz). İlk dönemlere ilişkin o zamanın geçerli iktisadi görüşü olan “iktisadi liberalizm”, sınırsız sözleşme özgürlüğü yoluyla eşit biçimde çalışma koşullarını belirleyebileceği anlayışını içerir. Oysa, bu dönemde işveren ile işçinin eşit haklara sahip bulunması, gerçekte biçimseldir. Bu yüzden de, söz konusu dönemin çalışma koşulları, gerçekte özgürce yapılmış sözleşmelere dayanmaz. Sanayi Devrimi sonrasındaki kötü çalışma koşulları, devletin doğrudan işçi-işveren ilişkilerine karışmasına yol açar. Bu alandaki ilk çalışma yasaları, çocuklar ile gençler ve kadınlar gibi korunma gereksinimi içinde bulunan çevrelere yönelir (Demircioğlu ve Centel, 2005:31). Son dönemde ise yine başa döneriz ve vahşi kapitalizmin kuralları, kuralsızlığın hüküm sürdüğü yaşamımızda binlerce işçiyi aramızdan söküp alır.

1. Vahşi kapitalizm dönemi

Avrupa’da modern devletlerin ortaya çıkmaya başladığı 15. ve 16. yüzyıllarda devletin toplumsal korumaya katkısı yoktur. Bu alandaki etkinlikler sürekli ve kurumsal olmayan dini amaçlı çabalarla sınırlıdır. Toplumsal koruma çabalarının ilki İngiltere’de uygulanan yoksul yasalarıdır. Amacı işgücü ve yedek işgücü sağlamak, işgücü hareketliliğini sürdürmek ve ağırlaşan yaşama ve çalışma koşullarına karşı başkaldırıyı denetim altına almaktır (Piyal, 2003:142).

Kapitalizmin ortaya çıkışı kapitalizmin gereklerine uygun bir teknolojiyi de beraberinde getirmiş, diyalektik bir süreç ile kapitalizm teknolojiyi belirlerken, kapitalizmin çevrim ve birikim hızında teknolojinin etkisi büyük olmuştur. Keza makineleşme sömürtü oranını artırmış, sermaye birikimi önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak boyutlara ulaşmıştır. Burada şu soruyu sormak gerekir: Kapitalist üretimin kullandığı teknoloji’ (alet edavattan makinelere kadar bizzat işçinin günlük üretim sürecinde sü-

rekli temas halinde olduğu) insana uygun mudur değil midir? Veya şöyle soralım: İşçinin sağlığına ve işin güvenliğine, dolayısıyla işçinin güvenliğine uygun bir şekilde mi tasarlanmıştır? Ergonomi biliminin kapitalizmin gelişimine paralel değil, belli bir süre sonra başladığını hatırlayalım ve esas çıkış saikinin kapitalist bakış açısıyla üretkenliği, marksist bakış açısıyla artı değer sömürüsünü artırma hedefi güttüğünü belirtelim. Bir adım daha ilerleyelim ve şöyle bir tez atalım ortaya: Milyonlarca işçi, onlara dayatılan alet edavat, makine, üretim yöntemi ve bunların ardından çalışma saati, çalışma koşulları, bir adım ilerisi yaşam koşullarında yaklaşık 200 yıldır kapitalist teknolojinin bir denek hayvanı olmuşlardır.

Aşağıdaki alıntı derli toplu olarak anlatılmak isteneni ortaya koymaktadır:

“(O)ysa ki üretenin üretim araçlarından koptuğu, kâr amacının temel olduğu bir toplumsal ilişki apayrı bir teknoloji inşası sunar. Dahası, kârın, ürünlerin ve teknolojinin üretildiği emek süreci ile ürünlerin satıldığı, talep gördüğü piyasa süreci arasındaki ayrımın ve bunun yeniden üretimi de bu kuramsallaştırmaya katmayan teknoloji kuramı tümüyle eksik kalacaktır. Böyle bir teknoloji tarihini; yani üretim ilişkilerinin gelişimi tarihini ana hatlarıyla aydınlatabilmek için, kimi dönüm noktalarının toplumsal yapısı çarpıcı örnekler olarak verilebilir...

19. ve 20. yüzyılın hâkim algısı, tüm belirlenimi teknolojiye veriyordu. Tüm yaşamımızı değiştiren “makine”ler ve teknolojiydi. İnsanlığın kendini yeniden üretmesini, kısır değil de üretken bir döngü olarak tanımlarsanız; bu algılama döngünün içindeki kimi noktaları alıp, bizzat insanların kendi döngüsünü buna bağlayan bir görünüş sergilemektedir. İnsan makineyi yapar, belirli toplumsal ilişkilerde bunu üretir; toplumun geçim kaynaklarını ve yaşamını yeniden üretirken makinelerle belirli biçimlerde buluşur. Bu buluşmanın kendisi, insanı dönüp yeniden etkiler. Bu etkilerle insan yeniden ve yeni makineleri yapar vs... döngü böyle dönüp duruyor; kısır değil, üretken. Bu döngüyü farklı yerden başlatıp, bu cansız noktaları dondurur, canlılığı atarsanız, elde ettiğiniz kabaca teknolojik belirlenimciliktir. Teknolojik belirlenimcilik, döngünün cansız

uğraklarını temel dinamik olarak alır. İnsanın ve toplumsal ilişkilerin bu döngüyü devindirmesi göz ardı edilir. Buna göre, toplumun değişimini teknoloji ve makineler belirler; bunlar insan yaşamını değiştirir

İktisadın teknoloji tarihi olarak alınması, üretim fonksiyonunun teknoloji fonksiyonu olarak adlandırılması, tamamen bunun ürünüdür. Toplumsal ilişkileri göz ardı eden, çok çok ikincil kılan teknoloji kavrayışından ve araçsal akıldan nasıl çıkarız? Bunların bir belirtisi olan, sanki gökten inmiş ‘etkinlik’, ‘verimlilik’, ‘üretkenlik’ ve ‘hız’ kavrayışından çıkıp bunların altında yatan ve gerçekte bunları devindiren toplumsal ilişkilere nasıl geliriz? İktisatçılar ve mühendisler, teknolojiyi, araçları, görüneni yüceltmekten kurtulup, teknik ve araçsal akla değil de insanı üreten toplumsal ilişkilere nasıl bakabilirler?” (Narin, Ö, 2012:40-42).

Narin’in oldukça yerinde ortaya koyduğu “teknoloji”yi yüceltme, bir anlamda Marx’ın yabancılaşma kavramının yeniden üretilmesidir. İnsan kendi ürettiği ürüne, kendi yarattığı devlete, kendi emek gücünün bir görüngüsü olan paraya nasıl yabancılaşıyorsa, kendi ürettiği üretim araçlarına, teknolojiye, alet edavat, tezgah ve makineye de yabancılaşmaktadır. Evet doğru, makinenin üretim faaliyetinde kullanılmaya başlaması anlamına gelen Sanayi Devrimi, kitlesel mal ve hizmet üretimine yol açarak devrimin başladığı ülkelerin iktisadi ve siyasi olarak gelişmesinin başlangıcı olmuştur. Ama şunu sorabiliriz: Bu gelişme işçi sınıfına ne zaman yansımaya başlamıştır? Tabii ki bu dönemselleştirme denemesinde bu sürecin toplumsal yansımalarını, 2. Dünya Savaşı sonuna atmak durumundayız. Kapitalizmin emekçiler lehine, dünyada sosyalist sistemin varlığında kısa bir dönem taviz vermek zorunda olduğu bir dönemde işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından en ileri kazanımları görmekteyiz.

Kapitalizmin ortaya çıkışının emekçiler için ne anlama geldiğini Engels “İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu” eserinde çok ayrıntılı bir şekilde betimlemektedir. Bu dönemin karakteristik özelliklerinden birisi küçük aile işletmelerinin kapanması, yerini birçok işçinin çalıştığı büyük fabrikaların alması, ama buna uygun kentleşme, barınma, sağlık ve güvenlik koşullarının yaratılmamasıdır. Altyapı bakımından yetersiz kentler sağ-

lıklı konut ve çevre sağlayamamış, çarpık kentleşme ve salgın hastalıklar ortaya çıkmıştır ki, kesinlikle işçi sağlığı ve iş güvenliğinden bağımsız düşünülemez. Kapitalizmin ilk dönemlerindeki yaşam ve çalışma koşullarını göz önüne getirmek için, Dickens'ın romanları (Oliver Twist, İki Şehrin Hikayesi, Kasvetli Ev) yeterli olacaktır. Bu görüntünün arka planını Engels ortaya koyarken, ülkemizdeki pek çok hukuk kitabının giriş kısmında çocukların çalışma koşullarına ilişkin de çarpıcı betimlemeler vardır. İş hukuku ve işçi sağlığı-iş güvenliği konusunda pek çok çalışması bulunan Demircioğlu ve Centel'in "İş Hukuku'na Giriş" kitabında çizdikleri tablo oldukça çarpıcıdır:

“Örneğin; kendilerine kurumla dolmuş fabrika bacalarının temizlenmesi görevi verilen çocukların, dar ve pis bacalarda, üzerlerine giydirilen paçavra elbiselerle aşağıdan yukarıya doğru çıkmalarını sağlamak amacıyla alttan ateş yakıldığı ve çıkan dumandan boğulmamak için yukarıya, temiz havaya ulaşmak üzere kaya-çıkma bacaya tırmanan çocukların, bacanın üstüne nefes nefese, yüzü gözü simsiyah ve elleri kan içinde çıktıklarında, bacayı da bu yolla temizledikleri belirtilir. Belçika'da maden ocaklarında çalışan 15 yaşından küçük kız çocuklarının, kısa süre sonra ahlaksızlığın son kertesine kadar düştükleri; bir rapora göre de, bir iplik fabrikasında 10-14 yaşlarındaki 13 kız işçinin tek bir işveren tarafından kirletildiği ve çalışma yaşamına atılan bir çocuğun, ender olarak bekaretini koruyabildiği açıklanmıştır.” (Demircioğlu ve Centel, 2005:30)

Bu dönemde işçiler fabrika ve maden ocaklarında çok kötü koşullarda iş kazaları ve meslek hastalıklarına neden olabilecek etkilere maruz kalarak günde 16-18 saat gibi uzun süreler çalıştırılmışlardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, işçiler neredeyse bir denek hayvanı gibidir: Yeni üretim teknikleri, artan makine hızı ama bunlarla paralel gitmeyen ergonomik koşullar ve işçi sağlığı-iş güvenliği önlemleri. Sürekli vurguluyoruz; işçi sınıfı bir denek hayvanı gibi çarkların içine atılmıştır diye ve altını kalın kalın çizmek zorundayız. Zira kapitalizmin gelişimi, köyden kente göç olgusu ile köy ve kırdaki sakin yaşayan, çalışma hızını ve yöntemini kendi kendine düzenleyebilen, kent yaşamındaki saat, dakiklik kavramından uzak milyonlarca emekçi, yaşamları boyunca görmedikleri alet edavat ve

makine ile karşılaşmışlardır.

“İşçiler fabrika içerisinde, hapisane ve kışlalardan örnek alınarak modellenmiş bir disiplin sisteminin parçası oldular. Böyle bir sisteme ihtiyaç duyulmuştu; çünkü tarihte ilk kez insan hareketinin hızını makineler belirliyordu. Çocukluktan çalışma yaşamına, kırdan fabrikaya, ev içi üretimden endüstriyel disipline geçiş... Tüm bunlar, ilk kuşak fabrika işçisi çocukların hafızalarına kazınmıştı.” (Mason, 2009:32)

Sermaye sınıfının açgözlülüğü ve bunu üretim süreçlerine yansıtması ile ilk dönemin karakteri olan acımasızlık, aşırı disiplin ve baskı belli bir mantığa oturmaktadır. İşçileri kısa sürede bir kalıba sokmak, disipline etmek ve makinenin dişlisi yapmak gerekmektedir. Milyonlarca emekçi için büyük hapisaneler kurulmuş ve bu hapisanelerde ömürlerini tüketmeleri için zorlanmışlardır. İşçiler, sabah erken kalkmak, güneşi çoğu kez görememek, her yaptıkları işi belli bir dakiklik içinde yapmak, kısacası makinenin bir parçası olmak zorundaydılar. Bunun sonucunda sanayi üretimine ve makinelere uyum sağlayamayan binlerce işçi, kazalar sonucunda yaralanmış, sakat kalmış ve ölmüştür. Bu süreçte toplumsal gelişmenin doğal sonucu diyebilir miyiz? Savaşlar insanlık tarihinin doğalında mı vardır yoksa özel mülkiyetin kurumsallaşmasıyla mı ortaya çıkmıştır? Din savaşları, milliyetçilik, dünya savaşları... Ve tüm bunların yanında işçileri öğüten kapitalizm, milyonları öldürmek zorunda mıdır? Evet öyledir ve bilimsel sosyalizmin temelleri bu ve benzeri sorular soruldukça atılmıştır.

Birinci dönemin yapısını anlamak için biraz daha ayrıntıya girelim ve günümüzle, daha doğru bir ifadeyle ikinci vahşi kapitalizm dönemiyle benzerliklerini görelim. İşyerlerinde çıraklara bırakın işçi, insan muamelesinin bile yapılmadığı; dayak ve küfürün sıradanlaştığı çalışma ortamlarında yaşananları görmek için herhangi bir organize sanayi bölgesine girip çıkmak yeterli olacaktır. Aşağıdaki satırlar Gebze veya İkitelli'yi değil, bundan iki asır öncesinde yaşananları anlatmaktadır:

“Ve insan tek tek barbarlık olaylarını okuduğu zaman, nezaretçilerin, çocukları yataklarından nasıl çırpıçplak yakalayıp kaldırdığını ve giysileri kollarında nasıl tekme-tokat fabrikaya kovaladığını, uykuya dalmalarını

diye çocukları nasıl yumrukladıklarını, yine de çalışırken başlarının nasıl önlerine düştüğünü, nezaretçi bağırınca zavallı bir çocuğun nasıl sıçrayarak uyanıp, çalışmayan makinesinin başında tüm hareketlerini nasıl otomatik biçimde sıralayıverdiğini okuduğu zaman; çocukların eve gide-meyecek kadar yorgun ve uykulu oldukları için uyumak üzere kurutma odasındaki yün yığınları arasına nasıl saklandıklarını ve fabrikadan nasıl kayışlarla dövülerek kovalandıklarını okuduğu zaman; her gece kaç yüzünün eve yemek yiyemeyecek kadar uykulu ve iştahsız geldiğini, ana-babalarının onları, yatmadan önceki dua sırasında, yataklarının baş ucunda diz çöküp dua ederken uyuyakalmış bulduklarını okuduğu zaman (...) insanseverliği ve fedakârlığıyla övünen bir sınıfa karşı öfkeyle ve hınçla dolup taşmaz da ne yapar?” (Engels, 1997:201)

4+4+4 eğitim sisteminin, “genç”lerin mesleki eğitimine katkısından söz eden hükümet üyeleriyle, Engels’in aktardığı bir raporun hazırlayıcısı ne kadar da benzerlikler göstermektedir:

“Bir de, çocukların çalışmasını burjuva nasıl tanımlıyor onu duyalım: ‘Birkaç aya yayılan bir dönemde Manchester’da ve yöresinde birçok fabrikayı ziyaret ettim; iplik eğirme atölyelerine, beklenmedik bir anda değişik saatlerde ve çoğu zaman yalnız girdim; bir çocuğa dayak cezası uygulandığını hiç mi hiç görmedim; huysuz bir çocuk da görmedim. Hepsi her zaman neşeli ve uyanıktı; adalelerinin hafif hafif çalışması ve yaşlarının doğal gereği olan hareketlilik onlara keyif veriyordu. Sanayi sahnesi, benim kafamda üzülcü duygular uyandırmak şöyle dursun tam tersine her zaman çok keyif vericiydi; çıkrık taşıyıcı merdaneden geri gitmeye başladığı zaman çocukların çevik hareketlerle, kopmuş iplikleri bağlamalarını görmek ve küçücük parmaklarının birkaç saniyelik bu hareketinden sonra, germe ve bobin dolama bir kez daha tamamlanıncaya dek, diledikleri biçimde keyif çatmalarını gözlemek çok zevkliydi. Bu kıpır kıpır cinlerin çalışması, alışkanlığın onlara zevkli bir hüner kazandırdığı bir spora benziyordu. Hünerlerinin bilincindeydiler, onu herhangi bir yabancıya göstermekten çok keyif duyuyorlardı. Gündelik işin onları tüketmesine gelince, akşam vakti fabrika çıkışında böyle bir şeyin izi yoktu; çünkü en yakındaki oyun alanına seke seke koşuşmaya, okuldan

fırlayan bir oğlan çocuk çevikliğiyle küçük oyunlarını oynamaya başladı-
lar.” (Engels, 1997:205)

Aydınlanma çağıının filozoflarından John Locke’un çocuk işçilik konu-
sunda söyledikleri de oldukça ilginçtir. Locke’a göre yoksul çocuk emeği
toplum için 12 veya 14 yaşına kadar kayıptır ve bu kaybın giderilmesi için
ailelere üç yaşından büyük çocuklarının “çalışma okulları”na gönderil-
mesini ve bu şekilde çocukluktan itibaren çalışmaya alışmalarını öner-
mektedir. (Zin, 2005:198)

Eğer bir işçi, sözleşmesi sona ermeden işten ayrılırsa, o güne kadar
aldığı tüm maaşları da vermek zorundadır. Ama bir yüklenici, işi bitme-
den sözleşmeyi feshederse, o güne kadar yaptıklarının parasını alabilir.
Keza herhangi bir sözleşmeyi imzalayan işçi, o işyerindeki tüm riskleri
kabul etmiş sayılır ve herhangi bir iş kazası sonucunda tazminata hak
kazanmaz. Sistem öyle bir oturtulmuştur ki, işçi sınıfının tüm hakları
yok sayılırken, tamamen serbest bir pazar ekonomisinin önü açılmıştır.
ABD tarihine, daha doğrusu ABD’de hukuk sisteminin oluşumuna bakıl-
dığında, tam anlamıyla burjuva hukukunun nasıl bir mantıkla evrildiğini
görmek mümkündür. 20. yüzyıla kadar işçi sağlığı ve iş güvenliğini dü-
zenleyen herhangi bir yasadan söz etmek mümkün değildir. O yıllarda,
yalandan dahi olsa işçilerin sağlık ve güvenliklerini sağlayan herhangi bir
yasa veya yasal düzenleme bulunmamaktadır. Örneğin 1860 yılında bir
kış günü, içinde çoğu kadın 900 kişinin olduğu Pemberton Mill çökmüş,
145 kişi yaşamını yitirmiştir. İçeride, binanın kaldıramayacağı kadar ağır
makinelere bulunmakta ve binanın statik sistemi yükü kaldıramayıp yı-
kılmıştır. Bu, inşaat mühendisi tarafından bilinmesine karşın, mahkeme
herhangi bir suç unsuru bulmamıştır. (Zin, 2005:239)

Şair Edwin Markham, 1907 yılında *Cosmopolitan* dergisinde, çalışma
koşullarını resmederken şunları söyler: “...havasız odalar, anneler ve
babalar gece gündüz sürekli dikiş diker, çocuklar onların yanında oyun
oynar... Çocukların yüzleri soluk, sırtları baş ve omuzlarıyla taşıdıkları
ağır yükler altında çökmüş, kasları tamamen gerilmiştir...” New York’ta
o yıllarda beş yüzden fazla tekstil fabrikası bulunmaktadır. O zamanın
çalışma koşulları şu şekilde resmedilmektedir: “... tehlike arz eden kı-

rık merdivenler... pencereler çok az ve çok kirli... ahşap zemin yılda bir kez silinir... çok az ışık vardır ama gaz lambaları gece gündüz yanar... pis ve kötü kokulu lavabolar karanlık bir koridordadır... temiz içme suyu yoktur... fareler ve hamam böcekleri her yerededir... kış ayları boyunca soğuktan, yazları ise sıcaktan acı çekeriz... Bu hastalık yuvası deliklerde erkek ve kadınlar haftada 70-80 saat çalışırlar, cumartesi ve pazar dahil... cumartesi günü öğleden sonra 'eğer pazar gelmezseniz, pazartesi de gelmenize gerek yoktur' diye sürekli söylenir." (Zin, 2005:302-303)

O yıllarda tekstil sektöründe yalnızca emek sömürüsü değil, aynı zamanda cinsiyetçi ayrımcılık da inanılmaz boyutlardadır. Kazançları erkeklerden düşük olan ve bu son derece doğal karşılanan kadın emekçiler, taciz, küfür ve sindirme politikalarından da nasibini almakta, ergenlik dönemleri pis, rutubetli ortamlarda geçmektedir. Massachusetts, Lawrence'da "Ekmek ve Güller" grevi olarak anılan (Çünkü grevci kadın işçilerin afişlere yazıverdiği slogan unutulmamıştır: 'Biz Ekmek ve Gül İstiyoruz!') direnişte kadın işçilerin rolü oldukça fazla olmuştur. Nasıl olmasın, artık canlarına tak etmişti:

"İşçilerin yarından fazlası 14-18 yaşları arasındaki kadınlardan oluşuyordu. İşleri çok ağırdı, kazançları ise utanç vericiydi. Kadınlar doğurmalarına birkaç saat kalıncaya kadar makinelerin başında çalışırlar, hatta kimi zaman çocuklarını, fabrikalarda, dokuma tezgahlarının arasında dünyaya getirirlerdi." (Mason, 2009:179)

ABD'de hızla büyüyen sanayi üretimi, işçi sınıfını nicelik ve nitelik açısından yeni bir evreye taşıırken, fabrikalardaki çalışma koşulları çok da fazla değişmemektedir. Kitlesele bir katliama bir başka örnek 25 Mart 1911 yılında Triangle Shirtwaist şirketinde yaşanır. Sekizinci, dokuzuncu ve onuncu katlara doğru paçavra istiflerinden bir yangın başlar. Ancak yangın merdivenleri yalnızca yedinci kata kadar ulaşmaktadır. Ama New York'ta neredeyse 500 bin işçi günlerinin büyük bir kısmını (yaklaşık 12 saatten fazla), yedinci katın üzerinde geçirmektedir. Kanunlar fabrika kapılarının dışarıya doğru açılması gerektiğini belirtirken, Triangle Shirtwaist şirketinde içeriye doğru açılmaktadır. Keza kanunlar çalışma saatleri içinde kapıların kilitli olamayacağını söylerken, aynı şirkette işçileri

içeride tutmak için kapılar hep kilitlidir. Tamamen kapana kısılmış bir durumda genç kadın işçiler tezgahlarında yanmış, çıkış kapısında ezilmiş veya asansör/merdiven boşluklarına düşerek yaşamlarını yitirmişlerdir. *New York World* gazetesi şunları yazar:

“...çığlık atan kadınlar ve erkekler, kızlar ve oğlanlar pencere pervazlarına çıkmışlar bir kısmı kendisini aşağıya caddeye atıyor. Yanan elbiseleriyle sıçırıyorlar. Bazı kızların saçları, atarlarken alev alıyor. Kaldırımlarda küt sesi duyuluyor. Tanıklar, ölen kızların birbirine sarılmış ve yanmış cesetlerini görüyor...”

Yangın sona erdiğinde 146 işçi yanmış veya ezilmişti. Broadway sokaklarında 100 bin işçi ölen işçiler anısına büyük bir yürüyüş yaptı.

Araya girelim ve günümüze gelelim; can sıkıcı, nefret uyandırıcı bir şekilde. Tam 101 yıl sonrasına gelelim. 101 yıl boyunca neler olduğunu düşünelim önce: İnsanoglu uzaya çıktı, aya ayak bastı, DNA sarmalı ve genetik alanında gelişmeleri yaşadı, bilimsel teknolojik devrim tartışmalarını gördü, üretici güçlerin sosyalizmin elinde neler başardığını bizzat yaşadı. Gündelik yaşama dönelim; bilimkurgu filmlerinde sürekli görüp özendiği görüntülü telefonları 12 taksitle alır hale geldi, teknoloji yaşamımızı pek çok açıdan değiştirdi... Ama bir şey değişmedi, kapitalizm kan dökmeye, katliam yaşatmaya devam ediyor, tam 101 yıl sonra da:

“Bangladeş’in başkenti Dakka’daki bir giyim fabrikasında çıkan yangın sebebiyle en az 120 işçi yanarak hayatını kaybetti. Dakka’nın Ashulia sanayi bölgesindeki 12 katlı binanın üçüncü katında başlayan yangın, kısa sürede bütün binayı sardı. Alevlerden kaçmak isteyen işçilerden bazıları yüksek katlardaki pencerelerden atlayarak ağır yaralandı. İçeride mahsur kalan 120 işçi ise yaşamını yitirdi. Fabrikada çalışan işçilerin çoğunluğunun kadın olduğu öğrenildi. Dakka İtfaiye Teşkilatı yetkilileri, yangın sebebiyle çok sayıda kişinin de yaralandığını, ölü sayısının artabileceğini bildirdi. Bangladeş’te iki yıl önce de elektrik hatlarında bir sorun nedeniyle aynı bölgedeki farklı bir giyim fabrikasında bir yangın çıkmış ve 25 kişi hayatını kaybetmişti. Bir başka Asya ülkesi Pakistan’ın Karaçi kentinde eylül ayında yine bir tekstil fabrikasında çıkan yangında 289 işçi hayatını kaybetmişti.” (soL gazetesi, 26 Kasım 2012)

Açtığımız parantezi biraz daha açalım ve şöyle bir bakalım: Bangladeş'in ihracatının yüzde 80'i, Pakistan'ın ise yüzde 56'sı tekstil ve giyim ürünlerinden oluşuyor. Bu iki Asya ülkesinde işçiler, gece gündüz demeden dünyaya sipariş yetiştirmeye çalışıyorlar. Bangladeş'te ucuz işgücü dolayısıyla aralarında Tesco, Wal-Mart, JC Penney, H&M, Marks & Spencer, Kohl's ve Carrefour gibi ünlü firmalara ait 4 bin 500 civarında tekstil fabrikası bulunuyor. Ülke, Çin'den sonra en büyük tekstil üreticisi konumunda. Çok sayıda Türk şirketi de Bangladeş'i seçmiş durumda (100'ün üzerinde). Çoğunlukla kadın emekçilerin çalıştığı sektörde aylık ücretler 50 doların altında... Parantezi kapatalım derken, bu satırlar yazılırken, yine Bangladeş'te yine Dakka'da daha büyük bir işçi katliamı yaşandı ve her satır yazılırken ölü sayısı giderek artıyordu. Evet, bu satırlar sermaye sınıfına karşı kinle yazılmaktadır ve yazarın ricası satırların aynı zamanda kinle ve nefretle okunmasıdır! İşçi sınıfı kendi tarihini yazmadıkça da bu ve benzeri satırların anlamı maalesef olmayacak, olamayacaktır.

Parantezi kapatalım ve 100 yıl öncesine ABD'ye geri dönelim. Emperyalist ABD'nin dünya halklarına karşı işlediği suçları çoğumuz bilmekle birlikte, kendi halkına karşı işlediği suçlar konusunda bilgisizizdir. Aynı yıllarda, pek çok yangın, pek çok kaza, pek çok meslek hastalığı işçi sınıfının adı konmamış bir savaş olarak canlarını alır. 1904 yılında 27 bin işçi çalışırken yaşamını yitirir. Sadece bir yıl içinde New York'taki fabrikalarda 50 bin iş kazası gerçekleşir. Şapka, kasket işçileri solunum yolu hastalıklarına maruz kalır, taş-maden ocağı işçileri ölümcül kimyasallar solur, baskı işçileri arsenikten zehirlenir. New York Fabrika Teftiş Komisyonu 1912 yılında şunları rapor etmektedir:

"Sadie akıllı, tertipli ve temiz bir kızdır ve nakış fabrikalarından bonservis aldığından beri çalışmaktadır. İşinde, delikler açılmış tasarımların üzerine fırçayla beyaz tebeşir veya talk pudrası sürer ve oradan da kumaşların üzerine geçirir. Ancak talk pudrası veya tebeşir kullanıldığında tasarım kolaylıkla silinebildiğinden dolayı son işvereni reçineyle karıştırılmış beyaz kurşun tozu kullanılmasına karar verir. Bu hem işi daha ucuzlaştırmış, hem de yeniden baskı yapılacağı zaman tasarımın üzerindeki tozların silinmesini önlemiştir. Kızlardan hiçbiri ne tozdaki değişimin ne

de kullanım sırasındaki tehlikelerinin farkındadır. Her zaman sağlıklı, güçlü, iştahı yerinde ve yüzü kanlı canlı olan Sadie yemek yiyememeye başlar. Elleri ve ayakları kabarır, bir elini kullanamaz hale gelir, dişleri ve diş etleri mavileşir. İşi bırakıp, aylarca mide rahatsızlığından tedavi gördükten sonra doktoru hastaneye gitmesini önerir. Oradaki tetkikler kurşun zehirlenmesine maruz kaldığını ortaya koyar.” (Zin, 2005:304)

Keza otomotiv sektöründeki gelişmeler Kuzey Amerika’da iş kazalarının ve meslek hastalıklarının giderek artmasına yol açmıştı. Örneğin, Kanada’da 1925’te İşçi Sağlığı Bürosu 18 işçinin günde 1200 otomobili spreyci boyayla boyadıklarını, daha önce ise 20 işçinin günde ancak 275 şasi boyayabildiklerini belirtmekte, bu artan “verimlilik” ile birlikte her spreyci boyacı işçisinin bu yıllarla birlikte zehirlenme sürecinin başladığını bildirmektedir. Öte yandan hızlı sanayileşme başta İngiltere, Kuzey Amerika, Fransa ve Almanya olmak üzere pek çok ülkede örgütlü, bilinçli ve siyasallaşmış bir işçi sınıfının da doğuşunu beraberinde getirmiş, sosyalizmin kapitalizme alternatif olarak bu kesimlerde benimsenmesine de yol açmıştır. Sonucunda, hükümetlere dönük olarak, iş kazalarına maruz kalmış işçilerin talepleri doğrultusunda büyüyen bir baskı oluşmaya başlamış, ayrıca işçi sınıfının bu baskıları kapitalizmin ve kapitalistlerin sürekli azalan ve kötüleşen güvenilirliğini işaret etmiştir. Bu süreç, kısmen de olsa bazı yasal düzenlemelerle, sermayedarların işçi sağlığı ve iş güvenliği süreçlerindeki belirleyici rollerini sınırlandırmıştır. Bu düzenlemeler arasında çalışma saatlerini, ücretleri ve çocuk emeğini düzenleyen standartlar da yer almaktadır. Mücadele süreci sendika üyeliğini ve toplu sözleşme hakkını yasal hale getirmiştir. (Barnetson, 2010:34) Ama altını çizmekte yarar var; işçilerin işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki talepleri hep geri plandadır ve kapitalizm ile sağlık-güvenlik arasındaki bağlantı her zaman kalın bir perdenin gerisinde kalmıştır.

Yirminci yüzyılın başları kitlesel üretim ve kitlesel ölüm dönemidir. Örneğin ABD Endüstriyel İlişkiler Komisyonu (Çalışma Yaşamı Komisyonu olarak anlayabiliriz) raporuna göre, 1914 yılında iş kazalarında 35 bin kişi yaşamını yitirirken, 700 bin kişi yaralanmıştır. Aynı yıl 1 milyon dolar ve daha fazla geliri olan 44 ailenin toplam gelirleri, yılda 500 dolar kazanan

100 bin ailenin gelirine neredeyse eşittir. Söz konusu komisyon tarafından yürütülen bir soruşturma pek çok şeyi net bir şekilde gözler önüne serer. Komisyon üyesi Harris Weinstock ile Colorado'da Rockefeller'lar tarafından kontrol edilen bir kömür madeninin genel müdürü John Osgood arasındaki diyalog oldukça çarpıcıdır:

Weinstock: Eğer bir işçi yaşamını yitirirse, mağdurun bakmakla yükümlü olduklarına her halükârda tazminat verilir değil mi?

Osgood: Zorunlu değildir. Bazı durumlarda verilebilir bazı durumlarda verilmez.

Weinstock: Ömür boyu kalıcı sakatlık geçirdiğinde herhangi bir tazminat var mıdır?

Osgood: Hayır efendim, yoktur...

Weinstock: Yani, tüm yük doğrudan işçilerin omuzlarındadır.

Osgood: Evet efendim.

Weinstock: Sanayi (madencilik sektörü) hiçbirinin yükümlülüğünü üstlenmez mi?

Osgood: Hayır, hiçbirinin yükümlülüğünü üstlenmez. (Zin, 2005:305)

Yukarıda söylenenlere ek olarak, uzun bir alıntı bu ilk dönemi bir bakıma özetleyecek ve "neden işçiler ölüyor" sorusunun yanıtlarını verecektir:

"Durum şudur: Eğer çocuklar dikkat gösteremiyorlarsa, çalıştırılmaları yasaklanmalıdır. Yetişkinler kendilerini tehlikeye atıyorsa, o zaman onlar da tehlikeyi tüm boyutlarıyla kavrayamayan bir çocuk zekasına sahip büyükler olmalıdırlar; bunun için suçlanması gereken de onları, zekalarını geliştirmeleri için elverişli olmayan ortamda tutan burjuvazidir. Ya da makineler kötü düzenlenmiştir; çevresine parmaklık konması gerekir; bunun sağlanması da burjuvazinin işidir. Ya da işçi tehlike tehdidine aldırmayacak kadar baskı altındadır, ücretini hak etmek için hızlı çalışmak zorundadır, dikkat gösterecek zamanı yoktur ve bundan da burjuvazi sorumludur. Örneğin birçok kaza, işçilerin çalışmakta olan makineyi temizlemeleri sırasında olmaktadır. Niçin? Çünkü aksi halde burjuva, işçiyi, makineyi, kendi serbest kaldığı saatte durdurup temizlemeye zorlayabilir; işçi de doğal ki kendi serbest zamanının hiçbir anını kurban etmek istememektedir. Her serbest saat, işçi için o kadar değerlidir ki, o saatlerin-

den birini burjuvaziye feda etmektense çoğu zaman haftada iki kez yaşamını tehlikeye atar. Makinenin temizlenmesi için gereken zamanı patron, işçinin çalışma süresinden çıkarsın, o zaman hiçbir işçi, çalışmakta olan makineyi temizlemeyi düşünmeyecektir. Kısacası, hangi yanından bakılırsa bakılsın, kusur imalatçının ve ondan, çalışamaz hale gelen işçiyi en azından yaşam boyu desteklemesi ve kazayı ölüm izlerse mağdurun ailesini desteklemesi istenmelidir. Manüfaktürün erken döneminde, kaza oranı şimdikinden çok daha yüksekti; çünkü makineler daha düşük nitelikteydi, daha küçüktü, daha karışık ve çevresine hiç parmaklık konmazdı. Ancak tek bir sınıfın yararı uğruna bunca ciddi deformasyona ve sakatlığa yol açan, çalışkan insanları, burjuvazinin hatasından ötürü iş sırasında ortaya çıkan sakatlıklar yüzünden açlığa ve yoksunluğa mahkum eden durumun ciddi biçimde sorgulanmasını gerektirecek ölçüde çok kaza hâlâ olmaktadır. İşte size, imalatçıların, nefret edilesi paragözlülüğünden ileri gelen, pek hoş bir hastalıklar listesi! Kadınlar çocuk doğuramaz hale geliyor, çocuklar deforme oluyor, erkekler dermansızlaşıyor, kollar-bacaklar ezilip parçalanıyor; yalnızca burjuvazinin kesesini doldurma uğruna hastalık ve sakatlıklarla yüklü hale getirilen kuşaklar bir bütün halinde çökertiliyor.” (Engels, 1997:2003-2004)

Gelişkin kapitalist ülkelerin hastalık ve sakatlıkla yüklü hale getirilen kuşaklarının yerini bugün, orta gelişkinlikte veya geri bırakılmış kapitalist ülkelerindeki sınıfaşları almaktadır. Örneğin, bugün, Tuzla’da yaşanan iş cinayetlerinin benzerleri, bundan yaklaşık yüzyıl öncesinde ABD, İngiltere ve Avustralya’da da aynen yaşanmıştır. Dok ve gemi işlerinin ağır ve yoğun doğası, işi yetiştirmek için işçi simsarlarının sürekli bastırması, işçi ekiplerinin sürekli gidip gelmesinden kaynaklı istikrarsızlığın yarattığı organizasyon bozukluğu, iş proseslerine dönük dikkatsizlik, ilgisizlik ve pek çok etken 20. yüzyılın başlarında dok-gemi işlerinde yüksek ölüm ve yaralanma oranları olmasının nedenleriydi. Dok ve gemi işçilerinin durumları yıllar geçtikçe pek değişmemişti, örneğin 1942 yılında 130 Avustralyalı dok işçisi üzerinde yapılan bir çalışma Büyük Bunalım’ın işçi sağlığı üzerine ne gibi etkileri olduğunu göstermek amacını taşıyordu. Çalışmayı gerçekleştiren McQuenn isimli doktor daha çok kendisini has-

ta sanan veya hastalık numarası yapan veya alkol yüzünden çalışmayan insanlar görmeyi umuyordu. Ancak karşılaştığı işçiler onu şaşırtmıştı, hemen hemen hepsi zamanından önce yaşlanmış ve çalıştıkları iş dolaşısıyla ciddi şekilde sakatlanmış insanlardı. McQueen izlenimlerini şöyle aktarıyor:

“Bitip tükenmek bilmeyen düzensiz iş arayışları onları ve ailelerini, onlara en yıkıcı faturasını kesmiş olan yetersiz beslenmenin sınırında tutuyordu. Güvenceli bir iş bulduklarında, işi yitirmeme çabasıyla hummalı ve gerilimli çalışmanın onlara çok daha büyük bir bedeli vardı, zamanından önce yaşlanma ve fiziksel yıkım.” (Quinlan ve Mayhew, 2001:517-518)

Bu ifadenin aynısını Tuzla’da ölümlere dair rapora yazsak sanırım hiç de sırtıtmayacaktır. Madencilik, dok ve gemi işleri, tekstil kapitalizmin ilk dönemlerinin katliamlarla anılan sektörleridir. Her gün bir iki kişinin yaşamını yitirdiği inşaatlar, meslek hastalıklarının birikerek 20 ila 50 yıl sonrası hastalıklı binler yaratacağı diğer sektörler pek anılmamaktadır bile. Yıllarını aç kalmamak için ücretli köle olarak geçirenler ve İkinci Dünya Savaşı kıyımını da sağ salım atlatanlar, savaş sonrası refah devletin görmek istemediği bir utanç olarak kalacaktır.

Madenlerde de durum farklı değildir. ABD ile, Latin Amerika’da ve dünyanın her yerinde işçi sınıfı içinde maden işçilerinin ayrı bir yeri ve önemi vardır ve bu maalesef en fazla kayıp vermelerinden kaynaklanmaktadır. Maden işçilerinin siyasal ve ideolojik belirlenimlerinin, sınıfın diğer kesimleri üzerindeki etkisi güçlüdür. Zonguldak’ta maden havzalarında ölenler “şehit” diye anılır, Latin Amerika’da yerlilerin çalıştığı madenlerde eski inançlar yeniden üretilir ve tüm sınıfa dağılır. Örneğin Bolivyalı madencilerin yeraltı tanrısı veya şeytanı Tio vardır. İnternette izlenebilen 16 Ton belgesel filmde Ümit Kıvanç da madencilerin bu inancından söz etmektedir. Kazaya uğramamak için Tio’yu kızdırmamak gerekir:

“Madencinin lambasıyla aydınlanan Tio’nun suratı çok vahşi görünüyordu: kırmızı yanaklar, siyah gözler, geniş burun delikleri. Madenciler bu Quechua tanrısını doyurmak için madendeki temel enerji kaynakları olan su ve koka yaprağı getirir. Bu becerikli şeytan, Tio idi. İki madenci bir ay sonra burada öldürülecekti.” (Mason, 2009:187)

Merle Travis'in ilk kez söylediği, Ernie Ford'un 50'li yıllarda ünlü yaptığı 16 Tons, aslında madencilerin çığıdır, ama ABD işçi sınıfı tarafından benimsenmiş, dinlenmiş adeta marş haline getirilmiştir. (Ancak sonrasında popüler kültürün bir nesnesine dönüşmüştür. Ümit Kıvanç tarafından hazırlanan, internetten de kendisi tarafından herkesin izlemesi için açık hale getirilen 16 Ton belgeseline ismini vermiştir.)

Birinci dönem olarak tanımladığımız bu dönemde, iş kazaları sonucunda işçilerin hak kazandığı tazminatlar da (işin doğrusu) mücadeleler sonucu kazanılmıştır. Kazaların tazmini meselesine baktığımızda özellikle Anglosakson-Sakson hukukunun gelişimini takip etmek, sermaye düzeninin dünya ölçeğindeki verdiği ödünleri veya aynı anlama gelmek üzere işçi sınıfının kazanımlarını takip etmek anlamına da gelecektir. 19. yüzyılın sonlarında iş kazalarından doğan yaralanmaların tazmini meselesi gelişkin kapitalist ülkeler tarafından tartışılmaya başlamıştır (başlamak zorunda kalmıştır). Büyük Britanya'nın "İşveren Borçları (Sorumlulukları) Yasası" (1880) daha önce örneklerini verdiğimiz işverenin içtihatlara dayalı "common law" (örf ve adet hukuku olarak da anılabilir) uyarınca sorumluluktan kaçmasını biraz da olsa sınırlandırmıştır. İngiltere 1887 yılında bireysel işverenlerin kazalardaki sorumluluklarını düzenleyen ek bir yasal düzenlemeyi uygulamaya koymuş ancak herhangi bir tazminat/sigorta sistemi yürürlüğe girmemiştir. 1884 ve 1886 yılları arasında Almanya'da Bismarck hükümeti zorunlu ve işçilerin kusursuz olmaları halinde tazminata hak kazanmalarını sağlayan bir sigorta sistemini yürürlüğe koymuş, bu sistem kolektif olarak tüm sermaye kesimince üstlenilmiştir. Bu dönemde ABD ve Yeni Zelanda'da da yasalar yürürlüğe girmeye başlamıştır. (Barnetson, 2010; 36)

2. Sosyalizmin etkisi ve sermayenin geri adım dönemi veya bir başka tabirle kapitalizmin "refah devleti" dönemi

İşin doğrusu 19. yüzyılın sonlarından, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar işçi sınıfının yoğun mücadeleleri, iktidarı alması, iktidarı alma deneyimleri, yenilgileri, faşizm, savaş ekonomisi ile geçen yıllar gerek işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından, gerekse de iş hukuku açısından büyük ilerlemeler içermez. Bu döneme damgasını vuran en önemli tarihsel olay

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'dir. Sürüp sürmeyeceği dahi belli olmayan genç Sovyet Cumhuriyeti'nin dünya ölçeğinde, Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir tehdit olarak algılanmadığını vurgulamalıyız. Dahası, dünyada ilmi karşıt kamptan söz etmek de mümkün değildir. Dolayısıyla Ekim Devrimi'nin iki savaş arasında dünya işçi sınıfının kazanımlarına etkisi sınırlıdır demek yanlış olmayacaktır. Ama 2. Dünya Savaşı'nın bitişiyle birlikte dünyanın değişen siyasi ve iktisadi koşulları, işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında gelişmelerin de başlangıcı olmuştur. Artık sosyalist bir sistem vardır, faşizme karşı direnmiş halklar yüzünü sola dönmüştür, kapitalist ülkelerde komünist hareket güçlüdür, işçi sınıfı hareketi güçlüdür ve kimse vahşi kapitalizm döneminin çalışma koşullarını dayatmaya cesaret edememektedir. Dolayısıyla pek çok alanda olduğu gibi işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında da emekçiler, mücadelelerinin sonucunu kapitalist ülkelerde "refah devleti" kapsamında, yetersiz de olsa göreceklerdir.

Tucker'a göre işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin mevzuatın uygulanması modern refah devletinin ilk adımlarından biridir. Bu dönemle kamunun düzenleyici rolü, bireysel sözleşme döneminin yerini almıştır. Devlet tarafından atanan görevliler, işyeri koşullarının politik olarak belirlenmiş, yasalarla güvence altına alınmış standartlara uygun olup olmadığını denetlerler." İşçilerin yaşamları ve sağlıkları pazar ekonomisinden bağımsızdır" ilkesiyle oluşturulan mevzuat ve kamunun işin içine girmesi, pazarın "gerçekleri"nin geri plana atılması demektir ve işçilerin bir kazanımıdır. Bu süreçteki bir diğer kazanım ise kuşkusuz sosyal sigorta sistemi olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında şekillenmeye, 20. yüzyılın başlarında yavaş yavaş uygulanmaya başlayan anlayış, kimin kusurlu olduğundan bağımsız olarak işiyle ilgili bir hastalık veya yaralanma sonucu bir işçinin ücretinin bir kısmını almaya hak kazanması anlamına gelmektedir. Ayrıca pek çok yasa, tüzük ve yönetmelik çıkmış ve çalışma yaşamı daha sağlıklı ve güvenli hale gelmeye başlamıştı.

Ancak burada iki sorun ortaya çıkıyor: Evet görünürde pek çok kazanım var, peki bunların devlet tarafından uygulanması nasıl sağlanacak? İşçi sınıfının süreçlere katılımı, süreçleri etkilemesi gerçekleşecek mi ve

bir hak olarak ortaya çıkan (2004 yılında çıkan İş Kanunumuza da giren) “güvenli olmayan koşullarda, çalışmaktan imtina etme hakkı” nasıl kullanılacak? Yanıt 1945-1980 yılları arası olarak tarif edebileceğimiz dönemde işçi sınıfı lehineydi. İşçiler örgütlüydü, sendikalar güçlüydü, işçi sınıfının yaptırım gücü vardı ve bir üst yapı kurumu olarak hukuk sistemi işçi düşmanı kararlar veremiyordu. Bir başka yanıt ise kapitalizmin kriz dinamiklerinde aranmalı, sözgelimi güvensiz durumlarda çalışmadan imtina etme hakkının en fazla kullanıldığı dönemler işsizliğin düşük olduğu dönemlerdir, bir başka ifadeyle yedek işçi ordusunun az olduğu dönemler. (Tucker, 1992:66)

Dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta, işçi sağlığı ve iş güvenliğinin bir hak olarak kabul edilmesinin çok yeni bir olgu olduğudur. İşin teknik boyutuyla ilgilenenlerin “olumlu” uygulamalara örnek olarak verdiği iki ülkeden İngiltere’de 1972 yılında Lord Robens’in başkanlık ettiği komitenin hazırladığı rapor ve önerileri bugün Commonwealth ülkelerindeki işçi sağlığı ve iş güvenliği mevzuatının temelini oluşturmuştur. Raporda dikkat çekici husus, bugüne kadar diğer iş ve ticari amaçlardan birisi olarak şirket bünyesinde çözümlenmeye çalışılan işçi sağlığı ve iş güvenliğinin, dışarıdan kuruluşların müdahalesiyle düzenlenmesi ihtiyacına yapılan vurgudur. Öncesinde tüm teknik düzenlemeleri bir araya toplayan bir yasa veya yönetmelik bulunmamaktaydı ve Anglosakson hukuk sisteminin doğal yapısı olarak, geçmişte gerçekleşen iş kazalarına ilişkin içtihatlar temel alınmaktaydı. (Lingard ve Rowlinson, 2005:35-36) Keza ABD’de 1970 yılında çıkarılan İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü (Occupational Safety and Health Act, 1970) kabul etmeden önce herhangi bir kazanın ya da hastalık için tazminat verilir verilemeyeceğini değerlendirmek üzere yapılan muayenelerde bu olayın sebebinin kaza (ani, beklenmeyen bir durum) olması, olayın yer ve zamanının kesin olarak belirlenmesi şartı aranmaktaydı. Bu uygulama birçok kaza ve hastalığın işyeri ortamında rutin ve beklenen bir olay olarak değerlendirilerek işçinin tazminat almasını önlemiştir. Komisyon aynı zamanda, her türlü meslek hastalığı iş kazası vs için tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin dolar karşılığı maliyeti ve bu hizmetlerin süresi ile ilgili bir sınır getir-

meyecek şekilde yeniden düzenleme yapılması hakkında tavsiye kararı almıştır. (Ladou, 2002: 6)

İş kazalarının, doğrudan yapılan iş ile uygun illiyet bağı, hukuksal açıdan da temel kabullerden biridir. Bunun kabul edilebilmesi de ancak, yukarıda verilen örnekten de anlaşılacağı gibi sınıf mücadelelerinin bir sonucu olarak, sonradan ortaya çıkmıştır. Meslek hastalıklarının yapılan işle bağının Ramazzini'den beri bilinmesine karşın, çalışma yaşamında işçi sağlığı açısından teknik ve hukuksal olarak temel alınmasının yeni olması gibi. Öte yandan Özdemir'in altını çizdiği gibi "iş kazası" kavramı, işyerinde işçinin karşı karşıya kaldığı istenmeyen, beklenmeyen, ihmalkârlık, dikkatsizlik ve şanssızlık sonucu meydana gelen olayları kapsar. "İş kazası"na "şanssızlık sonucu meydana gelme" anlamı içkindir ve bu kavramda yeterince açık olmayan ise "şans"ın da toplumsal olarak üretilen, sınıfsal bir nitelik taşıdığıdır. Diğer bir deyişle, ait olunan sınıf, üretim sürecindeki yerinizi belirlediği gibi iş kazasına maruz kalma "şans"ınızı da doğrudan belirler. Bu noktadan hareketle, iş kazası ve işçi sağlığı kavramlarının kapitalist sistemde emek ve sermaye cephelerinin göreceli güçleri ve sermaye birikim rejimleri içinde anlaşılabilceği vurgulanmalıdır. (Özdemir, 2001: 2, Ladou, J (2002)

İkinci dönem olarak tanımladığımız bu dönemde kapitalizmin gelişim süreci devam etmekte, bilim ve teknolojiadaki değişiklikler yeni üretim yöntemlerini, yeni makineleri, alet edavat ve malzemeleri getirmektedir. Daha önce tahmin edilemeyen sağlık ve güvenlik riskleri söz konusudur ve bu riskler kimi durumda birden fazla etkenin bileşkesi olarak da ortaya çıkar. Bu konu üzerinde daha fazla ve bilinçli durulması, verimlilik ilkelerinden hareket eden sermaye sınıfının tercihlerinin yanı sıra, savaş sonrası örgütlü işçi sınıfının da talepleri sonucunda gerçekleşmektedir. İşçi sağlığı ve iş güvenliğinin yeni bir bilim dalı haline gelmesi bu dönemde denk gelir. Kapitalizm işçilere pek çok hakkı verse de ortada bir sorun durmaktadır; özellikle 1950'li yıllardan sonra çalışma hayatındaki standartların yükselmesine ve teknolojik gelişmelere karşın, iş kazaları ve hastalıkları sonucu yaşanan ölüm ve yaralanmalar beklenen oranda azalmamıştır. Peki neden? Eğer sorunun yanıtını teknolojik gelişmeye

ayak uyduramayan işgücü ve işgücünün eğitilmesi şeklinde koyarsak, sermayenin bakış açısıyla bakmış oluruz. Daha önce vurguladığımız gibi iktisadın teknoloji tarihi olarak alınması, üretim fonksiyonunun teknoloji fonksiyonu olarak adlandırılması, tamamen bunun ürünüdür. Toplumsal ilişkileri göz ardı eden, çok çok ikincil kılan teknoloji kavrayışından ve araçsal akıldan çıkmak, bunların bir belirtisi olan, sanki gökten inmiş “etkinlik”, “verimlilik”, “üretkenlik” ve “hız” kavrayışından çıkıp bunların altında yatan ve gerçekte bunları devindiren toplumsal ilişkilere gelmek, iktisatçılar ve mühendisler olarak teknolojiyi, araçları, görüneni yüceltmekten kurtulup, teknik ve araçsal akla değil de insanı üreten toplumsal ilişkilere bakmak gerekmektedir. (Narin, Ö., 2012: 40-42)

Eğer bu şekilde bakmazsak, işçi sağlığı ve iş güvenliği için getireceğiniz önlemler de “teknik” bakış açısının ötesine geçemez. Var olan teknolojinin yarattığı iş kazası ve meslek hastalığı risklerine karşı “korunma” yöntemleri geliştirirsiniz ki yasa, tüzük ve yönetmeliklerin hepsinin ruhunda bu vardır. Ama o teknolojiyi değiştirmek, üretim yöntemlerini tamamen gözden geçirmek ilgi alanınıza hiçbir zaman girmez. Kaldı ki, bu bakış açısı o kadar hakim bir bakış açısidir ki, işçi sınıfı hareketinin de her zaman talebi korunma, önleme tedbirleri olmuştur. Kapitalizmin ilk dönemlerinde yeni sürecin (kapitalizmin getirdiği, getireceği teknolojinin) başlarına ne işler açacağını sezen işçiler hariç. Bu işçiler kimi zaman kendilerine düşman olarak makineleri görmüşler, onları parçalamışlar, yakmışlardır. Kimileri için yeni devasa makineler onları yok edecek canavarlardır, hem ekonomik hem de fiziksel olarak...

İkinci Dünya Savaşı sonrası “refah toplumları”nın bu refahı, biraz da işçi sınıfının siyasal ve örgütlü gücünün zayıf olduğu ülkelere üretimin kaydırılması ile olmuştur. Bu ülkelerde ucuz emek gücü vardır, mevzuat rahattır, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda hak talebi yoktur veya bu talepler kolaylıkla bastırılabilir. Bu ülkelere doğru kaydırılan bazı sektörlerdeki üretim sürecinin toplum ve çevre sağlığı açısından riskli sektörler olduğu da bilinmektedir. Kapitalizmin kâr oranlarının düşme eğilimi, sermaye sınıfını her zaman artı değer oranını artırmaya iter ve haliyle özellikle büyük şirketler özellikle işgücü ve çevresel maliyetleri-

ni azaltmak, hammadde tedarikinde kolaylık sağlamak gibi nedenlerle üretimlerini bu ülkelere kaydırırlar. Bir başka ifadeyle, önceki sayfalarda altını çizdiğimiz süreç, bu kez geç kapitalistleşen ülkelerde yaşanacaktır. İngiliz işçi sınıfının bir önceki yüzyılda yaşadıkları artık Latin Amerika'da, Hindistan'da, Endonezya'da, Türkiye'de yaşanmaktadır. Böylece o yıllardan günümüze kadar gelen istatistikler bir anlam kazanır. Mücadeleleri sonucu haklarını alan işçi sınıfları, gelişen iş hukuku ve işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında alınan tıbbi ve teknik önlemlerin de etkisiyle daha az kaza geçirmekte, daha az meslek hastalığına maruz kalmaktadır. Bu "refah" döneminde sanayi üretimi artışının kötü çalışma koşullarıyla birleştiği geç kapitalistleşen ülkelerde, iş kazalarında ciddi bir artış olmuştur.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda işçi katılımının en iyi örneklerinin sergilendiği İsveç'te özellikle 1970'lerde, gerek sendikaların, gerekse de Sosyal Demokrat Parti'nin gücü pek çok kazanımı beraberinde getirmişti. İş güvenliği komitelerinin ve bölgesel düzeyde karar alıcı mercilerde işçi delegelerin sayıları artmıştır. İşçi sınıfının karar alma süreçlerine katılımı da kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Ancak Tucker çok haklı olarak şunun altını çizmektedir: Bu süreçte özel mülkiyete ve üretim araçlarının denetimine dair herhangi bir adım atılmamış, sermaye sınıfı kendi üretim süreçlerini istedikleri gibi rasyonalize etmekte yine serbest kalmış, "işçi katılımı" yalnızca "danışma, öneri getirme" boyutuyla sınırlandırılmıştır. Kısacası, sermayenin erki bu konuda yine dokunulmaz bir alan halinde ortada durmaktadır (Tucker, 1992: 105). İşçi sınıfının İsveç'te giderek artan talebi doğrultusunda daha fazla katılım ve özellikle de yönetsel düzeyde karar alma noktalarında daha fazla hak talebidir. Bu talepler ve mücadeleler sonucunda 1973 ve 1977 yılında çıkarılan yasalar ile iyice kapsamı genişleyen "İş Ortamı Kanunu" sağlık ve güvenlik düzenlemelerinin yalnızca fiziksel değil, işçinin psikolojik olarak da iyi durumda olmasını kapsamaktaydı. Keza, işçinin süreçleri kontrol etmesinin altı çiziliyordu. Söz konusu yasada "Amaç, çalışanın iş durumunu etkileyecek bir şekilde işin düzenlenmesi olmak zorundadır" ifadesi yer almaktadır. İşçi delegeleri, herhangi tehlikeli bir durumda işi durdurma ve müfettiş tarafından teftiş talebine sahiptir. Ayrıca işçiler, yeni iş yöntemlerinin ve proseslerin

planlanmasında, araçların alınmasında, hastalığa veya kazaya neden olabilecek maddelerin denetlenmesinde söz sahibi olup, sermaye sahipleri de koşullardaki değişikliğe yol açabilecek her durumu işçi delegelerine bildirmek zorundadır. Yasal düzenleme 50 ve 50'den fazla işçi çalıştıran her işyerinde veya işçilerin talep etmesi halinde ortak işçi sağlığı ve iş güvenliği komiteleri kurulmasını zorunlu kullmaktadır.

1976 yılında daha ayrıntılı bir şekilde yasanın nasıl uygulanması gerektiği tartışılmış ve sendikalar, sermaye kesimi ve devlet arasında karara bağlanmıştır. Buna göre işçiler ortak komitelerde çoğunlukta olacaklar, komitede yer alan bir sermaye temsilcisi mutlaka şirkette karar alma süreçlerinde yer alan biri olacak, komite karar alma ve danışma görevi taşıyacak, komiteye şirketin sağlık hizmetlerinde (işyeri hekiminin ve iş güvenliği mühendisinin atanması dahil) yetki verilecek ve komitenin oy birliğiyle karar alması durumunda şirketin bütçesine dair komitece alınacak kararlar şirketi bağlayacaktır. (Oy birliği olmaması durumunda, iş müfettişine durum bildirilecektir.) (Tucker, 1992: 107, 108.)

Her şey çok güzel görünüyor değil mi? Ama işe bir de sonuçlar açısından bakalım. Örneğin bir başka çalışmada, bu dönemde işçilerin katılımının, işçi delege sayısının ve işçi sağlığı ve iş güvenliği komitelerinin arttığı, ama buna karşılık işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında gözle görülür bir değişiklik olmadığı, artan komitelerin ve işçi katılımının karar alma süreçlerine çok küçük etkisi olduğu gösterilmektedir. (Frick, 1990.)

Keza Tucker uzunca bir şekilde işçi katılımından söz ettikten sonra, aslında ne gibi sorunlarla karşılaşıldığını da net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ortak işçi sağlığı ve iş güvenliği komitelerine işyerindeki tüm sendikalardan temsilciler katılmaktadır. Özellikle büyük işletmelerde işçi statüsünde yer alıp da komitede yer alanlar arasında, üretim bandında çalışan işçiler olduğu gibi, usta işçiler, mühendisler, süpervizörler dahi yer alabilmektedir. Bu durum komitedeki işçi temsilcileri arasında kimi zaman çıkar farklılıklarına neden olmakta, çoğu işçi temsilcisi doğrudan patronun tarafından olaya bakabilmektedir. Çoğu zaman teknik ayrıntılara boğulan toplantılarda işçi temsilcileri, patron temsilcilerinin söylediklerinden tatmin olmakta ve çok fazla tartışmamaktadır. İşçiler kendilerini

rahat ve iş süreçlerinden ayrıldıkları için ayrıcalıklı da hissedebilmekte, duyarsızlık gösterebilmektedir. (Tucker, 1992: 112.)

Özetle şunun da altını çizmek gerekir; işçi katılımı, ortak iş güvenliği komiteleri gibi hukuksal düzenlemelerin işçi sağlığı ve iş güvenliğine dair durumu iyileştirdiğine ilişkin herhangi bir veri de bulunmamaktadır ve bunun böyle olduğuna dair neredeyse bir konsensus oluşmuştur. Önemli olan işçi sağlığı ve iş güvenliği komiteleri, ortak kurullar gibi organların varlığı ve işçilerin katılımı değil, işçilerin yaptırabilme erkidir. (Walters ve Haines, 1988, Workplace Health and safety Agency, 1994, Svensson, 1989.)

Sermaye sınıfı, üretim süreçlerinde işçi sınıfı ile ücret pazarlığı yapabilir, ücretler ve sosyal haklar üzerinden tartışabilir, ancak üretimin kendisi, üretim teknikleri, üretimin yapısı ve tüm bunlarla ilişkili olarak çalışma koşulları, sermaye açısından dokunulmaz bir alandır. Bu alanın yeniden düzenlenmesi ve sermayenin geriletilmesi ancak ciddi sınıf mücadelesinin sonucudur. İşçi sağlığı ve iş güvenliği tam da buraya oturmaktadır. Zira bir yanda emek, ekonomik haklarının yanı sıra, insanca çalışma koşulları talep ederek sermayenin karşısına çıkar ve onun için en kârlı olan üretim yapısını değiştirmeye zorlar. Sermaye ise bu alanı dokunulmaz ilan eder, yasal düzenlemelere boğar, devletin bu alana müdahalesini mümkün olduğunca en aza indirmeye çalışır ve işin özünde istediği gibi davranmak ister. Bu alanın dokunulmaz olmasının en büyük nedenlerinden birisi de, doğrudan varolan düzenin sorgulanmasını da beraberinde getirecek olmasıdır. İşçi sağlığı ve iş güvenliğine bir de bu açıdan bakmak gerekir. Bir başka ifadeyle, sermayenin istediği düzeyde üretkenlik için asgari düzeyde işçi sağlığı ve iş güvenliği yeterlidir. Bunun ötesini talep etmek sermaye açısından kabul edilemez. O yüzden yukarıda altı çizildiği gibi işçilerin katılımı değil, yaptırabilme erki olup olmadığına bakmak gereklidir. Bunun için de, bir diğer bölümde ele alacağımız, dünyanın ilk işçi devleti Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği deneyimine bakmak ufukumuzu açacaktır.

Tüm yukarıda söylenenler, işçi sınıfının her alandaki talepleriyle paralel gerçekleşmekteydi. Örneğin “İşçi sınıfının talepleri, ücret pazarlığı sı-

nırlarını aşıp, sermayenin emek süreci üzerindeki denetimini tehdit eden boyutlara ulaşmaktaydı. Örneğin, İsveç'te Rudolph Meidner'in işletme kârlarının adım adım "ücretliler fonu"na dönüştürülmesi önerisi (1975), Sosyal Demokrat Parti tarafından kısmen kabul edildi. Tam uygulansaydı, belli bir dönem sonunda özel sanayinin büyük ölçüde toplumsallaşması gündeme gelebilirdi (Boratav, 2012)." Ama artık son döneme gelindi! Kapitalizmin rövanşı, 1980'ler ve yeni vahşi kapitalizm dönemi...

Bu noktada biraz serbest düşünmekte ve tartışmakta yarar var. İsveç'te olduğu gibi, ciddi anlamda işçi sağlığı ve iş güvenliği mevzuatını çıkardınız. İşçi sınıfının gerek yerelliklerden ulusal hükümete kadar, gerekse de işyeri bazında işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda karar alma süreçlerinde katılımını, genel haklarını güçlendirdiniz. Peki soru şu, kâr etmek isteyen bir sermayedar "ben artan taleplere karşı, daha hızlı ve yoğun üretmek istiyorum, daha hızlı ve yoğun çalışma talep ediyorum, buna karşamazsınız bu da benim özgürlük alanım" dediğinde ne yapacaksınız? Kapitalist bir ekonomide bu alana dokunamazsınız! Kapitalistin özgürlük alanıdır, istediği gibi üretir! Siz mevzuat ve çeşitli düzenlemelerle, işçi katılımıyla bazı düzeltmeler yapabilirsiniz o kadar. Ama üretimi insani bir yapıya kavuşturmak ancak sosyalist bir ekonomi ile mümkün olacaktır. Burada kapitalist üretimin yapısı ile iş kazaları, ölüm ve yaralanmalar arasındaki bağlantıların tamamen yok edilemez olduğunu vurgulamak durumundayız. Sıfır iş kazası mümkündür, ama ancak insani bir üretim biçimi ve ona uygun üretim araçlarının örgütlenmesi ile, kısacası sosyalist bir üretim biçimi ile... Bu alan halen üzerinde çok fazla tartışılmayan, önu açık, tartışmaya davet eden bir alandır, tartışılmalıdır. İnsani, insanı tüketmeyen, öldürmeyen ve yaralamayan bir üretim yapısının kapitalizmin şimdiki biçiminden çok farklı bir biçimde olması gerektiği aşikâr, ama nasıl sorusu yanıt bekliyor...

3. Dönem: Yeni vahşi kapitalizm

Neo-liberal politikaların uygulandığı bu döneme ikinci vahşi kapitalizm dönemi demek yanlış olmayacaktır. Zira işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından bakıldığında, bu dönem tam anlamıyla 19. yüzyıl koşullarına benzerlik gösterir. Bu dönemi 1980'lerle başlatmak, sermaye sınıfının

saldırısının 90'larla tepe noktaya ulaştığını söylemek (sosyalist sistemin çözülüşü) yanlış olmayacaktır. Bu dönemin birinci vahşi kapitalizm döneminden farkı yasal düzenlemelerin olmasıdır. Bir önceki dönemde olan aynı yasalar, aynı tüzükler, aynı hukuk sistemi 1980'lerle birlikte ortaya çıkan neo-liberal politikalar veya emperyalizmin sosyalizme karşı saldırısı döneminde de vardı, ama işçiler haklarını alamıyorlardı, haklarını kullanamıyorlardı. Sosyalizmin çözülüşü sonrasında ise bu “çelişki” (kimi işçi lehine olan mevzuat ama aksi kararlar) yavaş yavaş ortadan kaldırılmaya başlandı ve altyapı ile üstyapı arasındaki uyumsuzluk yavaş yavaş bir uyuma dönüştürüldü. Kastedilen şudur; işçi sınıfı örgütsüzdür, güçsüzdür, dünya ölçeğinde emekçi sınıflar yenilgiye uğramıştır, bu yenilgiyi ona uygun üst yapı kurumlarının inşası takip etmelidir. Kapitalist ülkelerde kamunun tarafsız, hatta kimi zaman işçi lehine pozisyonu yerini başka bir otoriteye bırakmıştır: Piyasa!

Üçüncü dönem olarak tarif edebileceğimiz bu dönemde, daha önce insani üretim yapılan coğrafyalar acımasız bir sömürünün parçasıdır. Sosyalizmin çözülüşü, biraz daha az insani, biraz daha anlayışlı bir kapitalizmi değil, kendisinin tam tersi en rezil, aşağılık, baskıcı yeni vahşi kapitalizmin büyük bir coğrafyada yeniden doğuşunu selamlamıştır. 90'ların başlarında İstanbul'un gözden uzak inşaatlarında Romen işçiler Kürt emekçilerin neredeyse yarısı ücretlerle çalışırken, kadınları bedenlerini satmak zorunda kalır. Azeri mühendisler garsonluk yapar, Ermeni müzisyenler barlarda karın tokluğuna org çalar, milyonlarca Sovyet vatandaş açlık koşullarına mahkûm edilir. Artık resmen kölelik dönemidir:

“Rusya'nın başkenti Moskova'da insan hakları savunucularının girişimiyle düzenlenen iki farklı operasyonla, bir market zincirinin iki farklı şubesinde on yıldan uzun süredir köle gibi çalıştırılan 15 kadın ve bir çocuk bulunduğu iddia edildi. Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan kökenli kadınların, yine Kazakistanlı market sahibi tarafından markette hiçbir ücret ödenmeden zorla çalıştırıldıkları, işkence gördükleri ve tecavüze uğradıkları belirtildi. Market sahibinin kadınların pasaportuna el koyduğu ve yerel polisle bağlantısı olduğu, bu nedenle kadınların polise şikâyet edemediği söylendi. Bulunan kadınlar günde 18 saat çalışıklarını,

dükkanın mahzeninde yaşadıklarını, sistematik olarak dövüldüklerini ve günde bir öğün yemek yediklerini anlattılar... Rus aktivistler ülkede bu şekilde köle gibi çalıştırılan 50 ila 100 bin arası kişinin olabileceğini ileri sürdüler.” (Sol Gazetesi, 04.10.2012, Sayı: 35)

Bunun diğer ülkelere de gerek sosyal haklar, gerek ekonomik durum, gerekse de işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından yansımaları acımasız olmuştur. Zira şunun altı çizilmelidir, sosyal haklara sahip olmayan ve ekonomik mücadelede belli bir yere gelmeyen işçilerin işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki duyarlılıkları daha zayıf olmaktadır. Ancak yaşadığımız günlerde durum öyle vahim bir noktaya gelmiştir ki, artık mücadele etmeden yaşamak dahi mümkün değildir. Türkiye inşaat sektörü bu bakımdan yüzlerce şantiyesiyle adeta cinayet mahallidir!

Daha önceki bölümlerde söz etmiştik. İşçi sınıfı neredeyse 200 yıldır denek hayvanı konumunda, gelişen teknoloji, yeni makineler, üretim teknikleri, alet ve edevat için binlerce işçi adeta test laboratuvarında çalışıyor. Milyonlarcası ölüyor, sakat kalıyor. İngiltere ve ABD’nin yirminci yüzyılın başında yaşadığını, özellikle 90’lı yıllarla birlikte hızlı büyüme, büyük döviz stoğu, ucuz mallarla dış pazarda rekabet hedefleriyle tam boy bir acımasız kapitalist modelle geçiren ve bu yönelimi bugüne taşıyan Çin, iş kazaları konusunda da tarihinin rekorlarını kırıyor. Yaklaşık 20-25 yıldır Çinli işçiler yeni denekler olarak laboratuvarlarda yerlerini alıyor...

“Arkadan birisi döşeme makinasının çalıştırma düğmesine bastığında, ben makinenin önünde pamuk dokumaktaydım, diyor Cao Xian-Yi, hikâyesini sonlandırmak için kesik kolunu göstererek. Yalnızca on iki usta işçi vardı, geri kalanların hepsi deneyimsizdi. Bazıları işle ilgili hiçbir şey bilmiyordu.” (Mason, 2009; 17)

Bu olay neredeyse bir sanayi başkenti haline getirilen Şenzen’in kenar mahallesi Longgang’ta gerçekleşiyor. Neredeyse 150 milyon Çinli işçi, ülke içinde bir yerden bir yere ucuz ve mobil işgücü olarak gidiyor, sürekli iş değiştiriyor veya ölüyor! Örneğin “1 milyoncu” tabir edilen ucuz Çin malları satan mağazalardaki ucuza satılan çiçeklerden yapan Li Qibing günde 12 saat ara vermeden çalışıyordu Longgang bölgesinde, ta

ki makine bacağını dizinin altından koparana kadar. Burada yaşananlar ile Engels'in resmettiği 19. yüzyıl başlarındaki İngiltere pek çok açıdan benzerlik gösteriyor. Longgang'daki iş kazası oranının yüksekliğine dair ise deneyimli bir işçi şunları söylemekte:

"İlk neden, eski ekipmanların kullanılması. İkincisi, işçilerin eğitilmemesi. Üçüncüsü, fazla mesai nedeniyle işçilerin yorgun çalıştırılmaları. Son olarak, resmi düzenlemelerin olmaması. Emek piyasasında arz talepten fazladır. Burada işçileri cezbetmek, işvereni cezbetmekten daha kolaydır. Yerel yönetim, bölge ekonomisini geliştirme derdinde. İşvereni memnun ettikleri ve işveren de yatırım yapmaya devam ettiği sürece, işçilerin çıkarını zerre kadar umursamazlar." (Mason, 2009; 19)

Çok uzağa gitmeyelim, çok kötü koşulların yaşandığı organize sanayi bölgelerine veya inşaat şantiyelerine de gitmeyelim. Avrupa Ford fabrikaları içinde "en iyi araç üretim fabrikası" olarak seçilen Kocaeli Ford Otosan Fabrikası'na şöyle bir bakalım. Bu fabrikada yapılan ankette işçilerin yüzde 69'u ücretlerinden memnun değilken, bu işçilerin 2006 yılına kadarki çalışma koşullarını anlatan bir haber ise şöyledir:

"Ford'un felsefesi, bandın hızını artırıp, daha çok mal üretmek ve daha çok kâr etmek. İşçiler, aynı hareketi giderek daha hızlı bir tempoyla yapıyorlar. Bu hız öyle bir yere vardı ki artık 1,7 dakikada bir otomobil üretiliyor. Başka bir Ford işçisi bu durumu şöyle anlatıyor: 'Bant sistemi, eskiden köleler için yapılmış. Zaten bizlerin de bir köleden hiç farkı yok.' (...) Geçen yıl bir araç 1,8 dakika yapılmıyordu. İşçiler önümüzdeki yıl ise bu rakamın 1,5'e düşürülmek istendiğini anlatıyor. Ford işçisi 'Belden rahatsızlanan, kol lifleri kopan, kaşı patlayan ve çeşitli iş kazaları geçiren arkadaşlarımız var. Adam kalmadı. Arkadaşlarımızın canı çıkıyor' dedi. Başka bir Ford işçisi de 'İş ağır, işçinin ise değeri yok' dedi. Ağır çalışma şartları artık çevreden de biliniyor. Her ay 28-30 işçi işi bırakırken, bu rakam 60'ın üzerine çıktı. (...) İşçinin normalde 1 saatte yapması gereken iş bu fabrikada yarım saatte yaptırılıyor. (...) 8 saat sürekli ayakta çalışan işçilere yarım saat yemek, 10'ar dakikalık iki çay molası veriliyor. Ve koşuşturmaca bu molada da sürüyor. Ford işçisi molaların nasıl geçtiğini anlatıyor: 'Yemekhane fabrikadan 10 dakika uzaklıkta. Koştu-

arak yemekhane kuyruğuna giriyorum, orada da 5-10 dakika bekliyorum. Yemeği aceleyle mideye indirip tekrar banda. Bir sigara içebilirim benden mutlusu yok. Banda bir dakika geç kalınca azar işitiyorum.' (...) *Sürekli aynı işin yapılması, rotasyon yapılmadığı için işçinin vücudunun belli bir bölümünün sürekli çalışırken, diğer bölümünün sürekli durması bel fıtığı, boyun ağrıları, bedeninin bir kısmının sürekli ağrması gibi kalıcı rahatsızlıklara da yol açıyor. Ford işçileri, işçilerin yüzde 90'ında meslek hastalığı bulunduğunu söylüyor. Hastaneye gitmek isteyen, 'Neden, niçin' gibi sorularla yıldırıldığı, istirahat alanların evlerine kadar gidilip kontrol edildiği için pek çok işçi buna cesaret edemiyor. Ama buna rağmen bir hafta içinde 8 işçi bel fıtığı teşhisiyle hastaneye kaldırıldı.*" (Evrensel, 29 Temmuz 2006'dan aktaran Narin, Ö, 2012:45.)

En ciddi sağlık sorunlarında bile işyerinden izin almamak, alamamak tamamen işten atılma korkusundan kaynaklanmaktadır. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Nijerya'da da durum farklı değildir:

"İnsanlar bu iş için bedenlerini riske atıyor. Hastayım, yarın tıp merkezine gitmem lazım. Ama eğer hasta olarak kaydedilirim bana para ödemeyecekler. Eğer gündelikçiysen ve tedaviye gidersen para ödenmez. Doktor hastalığın için üç hafta istirahat verse bile para ödenmez. Kadrolulara ödeme yapılır. Eğer doktor bir haftadan uzun süre istirahat verirse, bu senin için çok kötü demektir." (Mason, 2009: 74)

Yeni vahşi kapitalizm döneminde, bir taraftan kapitalizmin ilk yıllarındaki kötü ve acımasız çalışma koşulları hortlarken, bir yandan da geleneksel işçi sınıfı, toplam kalite yönetimi ve bunun sonucu olarak kalite çemberleri dayatması ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun sonucu daha fazla çalışma, daha yoğun çalışma, daha fazla yorulma, daha fazla kazaya maruziyettir. Çok ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekir, kısaca özetlemek açısından bu konuda son derece kapsamlı kitabında Belek şunları belirtmektedir:

"Esnek üretim kendi başına özgün bir hastalığa da neden olur. Karoshi olarak bilinen bu sorun bir tür ani tükenme sendromudur. Karoshi hastalığının hükümetlerce bir meslek hastalığı olarak tanınması süreci ilginçtir. Japonya gibi yüksek gelirli bir ülkede bile hükümetlerin işçi

sağlığıyla ilgili olarak nasıl engelleyici olabileceğini gösterir.

(...)

İlk Karoshi vakası, 1969 yılında, Japonya'nın en büyük gazete şirketlerinden birisinin yükleme bölümünde çalışan 29 yaşındaki evli bir erkeğin, felç nedeniyle ölümü olarak rapor edilmiştir. Karoshi, kelimenin tam anlamıyla “aşırı çalışmadan ölüm” şeklinde çevrilebilir. Karoshinin önemli tıbbi nedenleri kalp krizi ve felç (%18,4), beyin kanaması (%17,2), serebral tromboz (beyin damarları tıkanması) ve infarktüs (%6.8), kalp krizi (%9.8), kalp yetmezliği (%18,7) ve diğer nedenlerdir (%29,1). Japon Çalışma Bakanlığı, Karoshi istatistiklerini 1987 yılında, kamunun artan ilgisi nedeniyle yayımlamaya başlamıştır.” (Belek, 2010: 218.)

Tüm bu süreçte özelleştirmelerin artması, taşeronluk, esnek çalışma, enformel üretim biçiminin neredeyse asli üretim biçimi alması ve artan iş cinayetleri... Hepsi birbiriyle paralel gitmektedir. Özelleştirmeler, esnekleşme ve sonuçlarından birisi olan standart dışı iş sözleşmeleri ile çalışan işçilerde iş kazası ve meslek hastalıklarının sayısının çok daha fazla olduğuna ilişkin pek çok çalışma bulunmaktadır. Öte yandan bu yazıda standart dışı diye ifade edilen çalışma şekillerinin artık “standart” hale geldiği ve standart biçimin esnekleşmiş-taşeronlaşmış-baskıcı bir karakter taşıdığı, tüm sektörlerin “inşaat sektörü”ne benzediği iddia edilmektedir. Biraz konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, standart dışı iş sözleşmeleri ile çalışan işçilerde tam süreli işlerde istikrarlı çalışanlara göre daha fazla iş kazası ve meslek hastalığı olduğunu gösteren kanıtların giderek arttığı görülecektir. Pek çok araştırma standart dışı çalışma ile kaza hızının ve stres düzeylerinin arttığını, iş doyumunun azaldığını ve diğer sağlık üzerine etkili faktörleri olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Literatüre göre, kaza ve fatalite hızları kendi adına ve sözleşmeli çalışanlar için tam gün çalışanlara göre en az iki kat fazladır. Bu yarı süreli işler, dağıtım ve hizmet sektörlerinde giderek daha fazla yer almaktadır. Bu alt sektörlerin düşük eğitilmiş ve niteliksiz işçiler için oldukça ulaşılabilir olması nedeniyle, emek gücünün en çok incinebilir olanları standart dışı çalışma düzenlemelerine giderek daha fazla maruz kalacaktır. Bununla birlikte standart dışı yarı süreli veya kısa süreli (iş bitene kadar) sözleşmeler ile

çalışan işçilerin tazminat hakları daha azdır. Kapsanan işçilerin, işlerini kaybetme korkusu yüzünden hak talepleri daha azdır. Standart dışı çalışma sözleşmeleri olan işçiler, işçi sağlığı tehlikeleri açısından daha fazla risk altındadırlar. Bunlar, ekonomik baskı, yetersiz eğitim ve iletişim sorunları sonucu tehlikeli işlerin yoğunlaşması, kalıcı olmayan işçiler için düzenlemelerin yetersiz oluşu ve bu işçilerin kendilerini korumak için örgütlenememeleridir. (Ostry/Spiegel, 2004, aktaran Etiler, 2005:7)

Yaşadığımız süreçler gerçekten de 19. yüzyılda kapitalizmin doğduğu ve geliştiği dönemleri andırmaktadır. Organize sanayi bölgeleri, inşaat şantiyeleri ve madenlerdeki sayısız yaralanmalar ve ölümler teknolojiye ki gelişime paralel bir şekilde gerilememekte, neredeyse kapitalizmin ilk yıllarındaki görüntüyü yansıtmaktadır. Yine Engels'ten bir alıntı ile neredeyse küçük bazı değişikliklerle günümüzdeki çalışma ortamının iki asır öncesinin koşullarıyla paralellikler çizdiği görülebilir.

“Makineler arasında çalışılıyor olması, şu ya da bu ölçüde ciddi bazı kazalara yol açar; bu, işçiyi, aşağı-yukarı bütün bütün işe yaramaz hale getiren ikinci tehlikedir. En yaygın kaza, bir parmağın eklem yerinin ezilmesidir; daha az yaygını tüm parmağın, yarım ya da bütün elin, bir kolun, vb. makineye kaptırılması ve kopmasıdır. Bu tür kazaların daha hafiflerinde bile sık sık tetanos görülür ve ölüme neden olur. Deforme insanların yanı sıra, Manchester'da çok sayıda sakat insana rastlarsınız; şu beriki bir kolunu ya da kolunun bir kısmını yitirmiştir; şu ötekinin ayağı yoktur; bir üçüncüsünün bacağı yarım; kendinizi, çarpışmadan henüz dönmüş bir ordunun orta yerinde sanırsınız.

(...)

Manchester Guardian gazetesi, 12 Haziran-3 Ağustos 1844 tarihleri arasında şu ciddi kazaları haber verdi (önemsiz olanları yayınlamaz): 12 Haziran, Manchester'da, eli dişliler arasında ezildiği için tetanosa yakalanan bir erkek çocuk öldü. 15 Haziran, Saddleworth'te dişliye kapılan genç parçalanarak öldü. 29 Haziran, Manchester yakınlarındaki Green Acres Moor'da bir makine atelyesinde çalışan genç bir adam, bileyi taşının altına düştü, iki kaburga kemiği kırıldı, vücudu korkunç biçimde yaralandı. 24 Temmuz, Oldham'da bir kız makine kayışına yakalandı, kayışla bir-

likte tam elli kez döndü ve öldü; kırılmamış kemiği kalmamıştı. 27 Temmuz, Manchester'da bir kız, halı makinesine (ham pamuğu ilk işleyen makine) kapıldı ve aldığı yaralar sonucu öldü. 3 Ağustos, Dukenfield'da, makinenin çemberine kapılan bir bobin işçisi, tüm kaburga kemikleri kırılarak öldü. 1842'de Manchester Hastanesi, makinelerin neden olduğu 962 yaralanma ve parçalanma olayını tedavi etti; hastanenin sorumluluk alanına giren yöredeki tüm öteki kazaların toplamı 2 bin 426 idi; hesaba göre başka nedenlerle meydana gelen her beş kazaya karşılık iki kazaya makineler neden oldu." (Engels, 1997:201)

Kısacası sigortasız ve kayıtsız çalışan sayısındaki artış, uzun ve esnek çalışma saatleri, taşeronlaştırma nedeniyle küçük işletmelerin sayıca artışı, küçük işyerlerinde iş güvenliği önlemlerinin yetersizliği, denetimsizlik ve son dönemde işçi sağlığı ve iş güvenliği hizmetlerinin kendisinin dahi özelleştirilmesi süreci düşünüldüğünde neden iş kazaları ve meslek hastalıkları olur sorusu yavaş yavaş yanıtını bulmaya başlamıştır. Örgütsüz işçi sınıfı iş kazaları ve meslek hastalıklarına mahkûmdur. Gelişkin kapitalist ülkelerin işçi sağlığı ve iş güvenliğine daha fazla önem vermesi ve sosyal devlet yapılarının daha gelişkin olması tamamen örgütlü işçi sınıfının mücadeleleri sonucu olmuştur. İşçiler örgütsüzse daha uzun ve yoğun çalışır, fazla çalışma dikkat dağınıklığına, yorgunluğa ve kazalara neden olur. İşçiler örgütsüzse yasak da olsa tehlikeli maddelerle çalışmak zorunda kalır. Bu tehlikeli maddeler, meslek hastalıklarına, iş kazalarına neden olur. İşçiler örgütsüzse tehlikeli işler yaptırılır. İşçiler örgütsüzse toplu koruma önlemleri alınmaz. Korkuluk yapılmaz, gürültü kontrolü yapılmaz, tozlara karşı havalandırma yapılmaz, genel toplu önlemler alınmaz. İşçiler örgütsüzse kişisel koruyucular verilmez. Çoğu inşaat işçisi hayatında baret, emniyet kemeri, demir burunlu bot, eldiven görmeden kazalar sonucu ölmüştür. Tüm bunlara neden olan çalışma rejimi acımasızdır. Burjuva demokrasisinin ısrarla altını çizdiği "özgürlük" kavramına göre işçiler özgürdür, çalışma koşulları kötü ise ister çalışır ister çalışmaz. Ama işsizlik, işsiz kalma korkusu, açlık ve sayamayacağımız pek çok nedenden dolayı, işçiler tehlikeli her türlü işi yaşamak için yapmak zorunda kalır. Örgütsüz işçi sınıfı yasaları değiştiremez, sermayenin ya-

salarına bağımlı kalır. Yine işçi sınıfının sınıfsal konumuyla devam ederse, eğer işçiler örgütsüzse özelleştirmeler olur, işçiler örgütsüzse her türden üretim kuralı, esnek kısacası vahşi bir şekilde gerçekleştirilir. İşçinin iş güvencesi yoktur. Bir işe başlar, daha alışmadan başka bir işe gider, uyum sorunu çeker, işine yoğunlaşamaz, işine kendini veremez, uzmanlaşamaz, işin riskleri konusunda deneyim sahibi olamaz. Keza işçi sınıfı örgütsüzse sosyal devletin kazanımları ortadan kalkar. Devlet denetimi ortadan kalkar. Güvencesiz, kuralı ve esnek çalışma ortamı işçilerin psikolojisini olumsuz yönde etkiler. Açlık, yetersiz beslenme, yoksulluk, yaşam kavgası, barınma sorunu, kentlerin giderek yaşanılmaz hale gelmesi, ulaşım ve pek çok sorun kapitalizmin acımasızca işçilere dayattığı sorunlardır. Bu sorunlar tüm işçilerin psikolojisini bozar, onları umutsuz hale getirir. Bu ruh hali işyerinde çalışırken ise kayıtsızlığa ve dikkat dağınıklığına ve çoğu kez kazalara neden olur. Neden sonuç ilişkilerini daha da artırmak mümkündür, kısacası kapitalizm ne kadar acımasızsa o kadar çok iş kazası ve meslek hastalığı olur.

Özellikle 90'lı yıllarla başlayan süreç, tüm dünyada benzer bir şekilde yaşandı, hâlâ sonuçlarını yaşamaktayız. Barnettson, Kanada'da işçi sağlığı ve iş güvenliğini incelediği kitabında doksanlı yıllarla birlikte "dışsal düzenleme"nin (external regulation) giderek zayıfladığından söz eder. Dışsal düzenleme tabii ki işçi sınıfı lehine devletin, kamusal denetim işlevini yerine getirmesidir. Bu yıllarda cezalar azalmış, hükümetler sanayi dallarıyla "işbirlikleri" kurmuş, sermayedarlar kaza sicillerine göre teşvikler almaya başlamışlardır (Barnetson, 2010; 41). Artık işçiler ve sendikalar işçi sağlığı ve iş güvenliğinin bizzat içinde değil kenarında köşesinde yer almaktadır. Artık işçi sağlığı ve iş güvenliği bir şirket politikasıdır, şirketlerin sorumluluğunda, paydaşların katılımıyla çözülebilecek, ortaklıklar ve işbirlikleriyle çözümlenecek bir işletme problemidir. Bunun bir sonucu, işçi sağlığı ve iş güvenliğinin sınıf mücadelesinin bir parçası olmaktan ve kamuoyunun dikkatinden giderek uzaklaşmasıdır. Yasal düzenlemeler de bu süreçte eşlik eder. Ayrıntısına burada girmeyeceğiz ama Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de hazırlanan yönetmelikler olsun, yeni "İş Sağlığı ve Güvenliği" yasası olsun, hepsinde sermayenin

saldırı döneminin rahatlığının izleri vardır. Sürekli yönetmeliklerle oynanarak, sürekli gündemde tutularak işçi sağlığı ve iş güvenliğine özellikle son yıllarda son derece önem verildiğine ilişkin yaygın bir kanı yaratılmaya çalışılır. Yasal düzenlemelere içsel düzenlemeler (internal regulations) de eklenince, artık işçi sağlığı ve iş güvenliği meselesi, bazı standartlara uyup, bazı evrak işlerini halledip, uygun yönetim sistemleri kurmaya indirgenmiştir. OHSAS 18001 (İş Sağlığı ve Güvenliği) (ve ILO OSH) ve bununla entegre olabilen ISO 9001 (Kalite) ve ISO 14001 (Çevre) yönetim sistemleri ile sertifikasyonun gündeme gelmesi bir bakıma bu açıdan incelenmelidir. OHSAS 18001, Türkçe'ye de TS 18001 olarak çevrilmiş, çoğu firma için kimi zaman itibar meselesi, kimi zaman da ihalelere girerken zorunlu olarak almaları gereken bir sertifikanın ötesine geçmemiştir. Zira bu türden sertifikalarda şirket içinde bir sistem kurulur, bu sistem uyarınca sorumlular belirlenir, işçilere ancak süreçlere belli ölçülerde katılım rolü verilmektedir. Riskler belirlenir ve paylaşılır, kısacası herkes aynı gemidedir! Belli ölçülerde işçi sağlığı ve iş güvenliği çabalarını şirket içinde düzenleme ve kayıt altına almak dışında hemen hemen hiçbir yaran yoktur. Zira işçi sınıfı ve bir önceki dönem onun lehine düzenlemeler yapan devlet ortalıkta yoktur! Süreç artık işçi sağlığı ve iş güvenliğinin bir pazar haline gelmesini de dayatmaktadır. Devlet denetimi yerini, piyasa aktörlerine bırakmakta, işçi sağlığı ve iş güvenliği meselesi bir sektör haline gelmektedir. Yeni çıkan "İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası"nın ruhuna işleyen bu dönemin ruhudur.

Örneğin Türkiye'de, 2003 yılına kadar kullanılan işçi sağlığı ve iş güvenliği mevzuatı, büyük oranda dağınıklığına karşın son derece kapsamlı bir mevzuattır. Büyük bir kısmı 70'li yılların başlarında yürürlüğe giren tüzükler (İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü, Yapı İşlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü gibi) Almanya gibi sınıf mücadelelerinde, işçi sınıfının sendikal örgütlülüğüyle güçlü olduğu, bir taraftan da sistemde "denge" unsuru haline geldiği ülkelerden aynen alınmıştır. Kural koyucudur, katıdır ve ayrıntıya girmektedir. Türkiye'deki sınıf mücadeleleri açısından da, DİSK'in ve genel olarak sınıf hareketliliğinin düzeni sıkıştırdığı bir süreçte açıkçası çıkarılmak zorunda kalınmış kapsamlı bir

mevzuattır. Ancak AB süreciyle birlikte, AB ülkelerinde de emek süreçlerinin esnekleşmesi, yeni modern kavramların işin içine girmesi, sınıf hareketinin gerilemesi, işçi sağlığı ve iş güvenliğini daha fazla gündeme getirirse de, içeriğini boşaltmıştır.

İşçi sağlığı ve iş güvenliğindeki esneklik, çalışma yaşamındaki esneklikten bağımsız değildir demiştik. Yukarıda da belirttiğimiz sürecin bir sonucu kurallara, kural koyucu devlete bağımlı süreçler yerini “performansa dayalı” “iş sağlığı ve güvenliği” anlayışına bırakmıştır. İşçinin yerini iş almış ve genel olarak söylemde İş Sağlığı ve Güvenliği kavramı almıştır. İşçinin korunması değil, işin korunması, iş süreçlerindeki güvenlik önceliklidir. Bilimsel olarak doğru bir noktaya işaret etse de, işçiyi merkezine almayan bir iş güvenliği anlayışı, esnekleşmeye mahkûmdur. Kurallara harfiyen uyan işletmelerin yerini, sıfır kaza hedefi koyan, bazı performans kriterleri koyup ona göre hareket eden işletmeler almaktadır ve yapması gerekeni yapan şirketler teşvik edilmekte, ödüllendirilmekte, sanki çok büyük insani bir çaba gösterdikleri imajı yaratılmaktadır. (Bu dönemde çevreye duyarlılık da benzer bir görüntü çizer, çoğu firmanın amblemi yeşillenir!) Evet, yeni kavramlar işin içine girmektedir ve bu kavramların hepsi de işletme kavramlarıdır. Paydaşlık, esneklik ve en önemlisi sosyal sorumluluk! İşçi sağlığı ve iş güvenliği bir sosyal sorumluluk olarak görülmeye başlanmış, buna uyan şirketler ödüllendirmiş, uymayanların cezalandırılması ise unutulmuştur! Genel yönetimin bir parçası, verimliliğin ve kârlılığın bir bileşeni, performans ölçümlerine dayalı bir işçi sağlığı ve iş güvenliği anlayışı ile, bol bol dokümantasyon, görüntüde konuya önem verme kendisini göstermektedir. Kuşkusuz bu söylenenler, büyük kurumsal şirketler için geçerlidir. Sürekli olarak altını çizdiğimiz gibi, üçüncü dönem olarak tarif ettiğimiz dönemde, dünyada ve Türkiye’de emek süreçlerindeki esnekleşme ile iş kazaları ve meslek hastalıklarındaki artış inanılmaz boyutlardadır. Her sektördeki taşeronlaşma, fason üretim ve benzeri uygulamalar, işçi sağlığı ve iş güvenliğinin olmadığı bir kapitalist aşamayı göstermektedir. Bugün 1960-70’lerin dünyasından çok daha farklı bir çalışma yaşamı vardır ve bu çalışma yaşamı son derece tehlikeli, ölüm tehlikesini her an taşıyan bir üretim tarzıdır.

Performansa dayalı işçi sağlığı ve iş güvenliği anlayışı, işin içine performans ölçen, sertifikalandıran şirketleri sokar. Burada devlet denetimi, iş müfettişleri ve benzeri mekanizmalar yoktur. Mantık müşteri, üretici ve çalışanlar arasında bir uyum öngörür. Uyumlu, katılımcı mekanizmalarla müşteri güvenli bir üretim sonucunda bir ürün isteyecek, üretici firma güvenli üretim yaparak verimli olacak ve sonraki işler için kendisini kanıtlayacak, çalışanlar ise her aşamada iş sağlığı ve güvenliği süreçlerinde söz sahibi olacaklardır. Doğal bir kendi kendini denetleme mekanizmasının yanı sıra, piyasa gereklerine göre sertifikalandırılmak zorunda hisseden firmalar, uygun sertifikaları almak, piyasada rakiplerinin önüne geçmek için İSG ilkelerine uyacaklardır. Burada devlet geri plana çekilmiştir. Devlet denetleyici, kanun koyucu, cezalandırıcı konumundan uzaklaşmış, gözlemci konumuna gelmiştir. Piyasa kendisini zaten denetleyecektir, aksi takdirde firmaların zaten iş yapması, piyasada tutunması mümkün değildir!

Bu süreç ile, sertifikalandırma kuruluşları ortaya çıkmıştır. İSG Yönetim sistemlerinin 90'larla birlikte gelişmesi ile ISO yönetim sistemleriyle uyumlu OHSAS 18001-2 yönetim sistemi gündeme gelmiştir. Çoğu firma ihalelere girmek için bu sertifikayı almak zorundadır. Genel olarak bilgi ve belge akışını düzenleyen, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda yönetsel önlemleri içeren OHSAS 18001, özellikle son zamanlarda Türkiye'de her şeyin anahtarı olarak görülmeye başlanmıştır. Öte yandan oldukça kârlı bir piyasa oluşmaktadır. Sertifika veren kuruluş, sonrasında denetleyen kuruluş, eğitim veren İSG firmaları, İSG ekipmanı üreten kuruluşlar vs. Tüm bunlar ile işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda büyük gelişmeler olduğu yanılgısı ortaya çıkmaktadır. Ancak büyük ihalelere giren ve/veya yabancı büyük ortaklarla iş yapan firmalar ile üretimin yapısı itibarıyla iş güvenliği ve işçi sağlığı önlemlerini almanın üretimin temel koşulu olduğu sektörler haricinde (geleneksel petrokimya, nükleer enerji, sermaye-teknoloji yoğun sömürü oranının en üst düzeyde olduğu sektörler vs.) işçi sağlığı ve iş güvenliği tamamen gündemin dışındadır. Örneğin Tuzla tersanelerinde şu anki üretim yapısıyla bilimsel açıdan doğru ve güvenli bir işçi sağlığı ve iş güvenliği sistemi kurmak imkânsızdır.

Bilimsel olarak yapılacak tek şey, tüm firmaların tek bir çatı altında, tek bir elden yönetilmesi, taşeronluğun ortadan kaldırılmasıdır. Bu ya tekelleşme ile (Güney Kore'deki gemi inşa sektörü gibi, ancak belli sektörlerde belli dönemlerde taşeron sisteminden vazgeçebilir kapitalizm) veya devlet mülkiyetiyle olabilir. Güney Kore'de büyük tersanelerde işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alınmadan, bu sistematik olarak uygulanmadan zaten işin yürütülebilmesi mümkün değildir. Ancak, dünyada gemi inşa sektörünün açıkçası çöpcülüğünü yapan Türkiye'de ise tam tersidir, kurallara uyarsanız ne siparişleri yetiştirebilirsiniz, ne de üretim yapabilirsiniz! Ancak bu durum firmaların serüfika almasının önünde engel değildir. Serüfika alınıp şirketlerin görünür yerlerine asılmakta ve artık devlet denetiminin yerini almaktadır. Yaptırım ise, serüfikanın geri alınmasıdır, o kadar!

Tüm bu süreç, sermayenin sınırları kaldırma, ulus devletin bariyerlerinden kendisini sakınmaya çalışma çabalarının bir sonucudur. O yüzden daha esnek, daha yoruma açık bir mevzuat ve zayıflamış devlet mekanizması ile firmalar daha rahat hareket edebilmektedir. AB sürecinde çıkan "iş sağlığı ve güvenliği" yönetmelikleri de bunun bir parçasıdır. Yukarıda sayılan hususlara pek çok şey eklenebilir. Ancak temel yönelimlerin bunlar olduğunun altı çizilmelidir. 6631 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası piyasacılığıyla, sermayedarların ellerine kurbanlık koyun vermesiyle (iş güvenliği uzmanları), iş kazası kavramını daraltmasıyla, kamusal denetimi bertaraf etmesiyle tamamen bu sürecin bir parçasıdır...

Kaynaklar

- Akalın, M.A., (2010). Toplumcu Tıp-Sovyetler Birliği Deneyimi, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Andrea, M. Hricko, (1975). "Occupational Health In The Soviet Union" (Health Coordinator Labor Occupational Health Program) To be presented at the American Public Health Association Convention, Session on Occupational Health in Socialist Countries, November 19, aktaran Akalın, A., Sovyetler Birliği'nde işçi sağlığı - Dr. M. Akif Akalın,
- http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=4286:sovyetler-birliginde-isci-sagligi-dr-m-akif

akalin&catid=130:makaleler) (Erişim tarihi: 26.10.2012)

- Aytekin, M.R., (1992). “İşçi Sağlığının Önemi ve Temel Özellikleri”, İşçi Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu, 4 Mayıs 1991, Ankara, s.78.
- Barnettson, Bob, (2010). The political economy of workplace injury in Canada, AU Press, Athabasca University.
- Belek, İ., (2010). Esnek Üretim Derin Sömürü, Yazılama Yayınları.
- Berlinguer, G., (2000). “İş ve Sağlık İle İlişkili Mesleki Durumlar” Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 3.
- Boratav, K., (2012). “Neo-liberalizmin Arka Planı”, soL Gazetesi, 23.10.2012
- Duman, E./Hamzoğlu, O. (2011) “İstanbul’da Bir Şantiyede Çalışanların İş Kazalarının İzlemi” Meslekte Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 40: 35-42
- Engels, F., (1997). Kişisel Gözlemlerden ve Sağlıklı Kaynaklardan, İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu, Eriş Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, Sayfa 176-206 (Friedrich Engels’in Die Lage der arbeitenden Klasse in England (1845).
- Demircioğlu, M., Centel, T., (2005). İş Hukuku, Beta Yayıncılık, Yayın No: 1399, İstanbul, 10.Baskı.
- Frick, K., (1990). “Can management control health and safety at work?” Journal of Occupational Accidents, Vol. 12, No. 1-3, 101-102.
- Ladou, J., (2002). “ABD’de İş sağlığının yükseliş ve düşüşü” Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 9: 44-53 (Çeviren: Mustafa N. İlhan).
- Lingard, H., Rowlinson, S., (2005). Occupational Health and Safety in Construction Project Management, Oxon: Spon Press 1. Baskı.
- Mason Paul, (2009). Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek-Küresel İşçi Sınıfı Nasıl Oluşturdu?, Yordam Kitap, İstanbul
- Meslekte Sağlık ve Güvenlik Dergisi Editöryası (2011). “Editör’den” Meslekte Sağlık ve Güvenlik Dergisi Sayı 40: 1.
- Narin, Ö., (2012). “Mühendisliğin Teknolojik Olmayan Bir Tarihi Üzerine Düşünceler... Teknoloji, Üretim Sürecinde Bölünme ve Emek”, Elektrik Mühendisliği Dergisi, EMO, Sayı: 445.
- Ostry, A.S., Spiegel, J.M., (2004). “Küreselleşmenin Hizmet Sektörü ve Sağlık Sektörü İşgücüne Etkileri - Emek Piyasası Ve İstihdamın Güven-

sizliği” International Journal of Occupational And Environmental Health 10:368-374 (Çeviren ve aktaran Etiler, N, (2005) Meslekte Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 25: 7-11).

- Özdemir, G.Y., (2001). “Küreselleşme ve İşçi Sağlığı Çalışmanın Ekonomi Politikası Üzerine Notlar”, Meslekte Sağlık ve Güvenlik Dergisi 6:2-5.
- Piyal, B., (2003). “Toplumsal Korunma ve İş Sağlığı ve Güvenliği Sorunları”, Petrol-İş Yayınları, Sendikal Notlar, Sayı: 20, Aralık 2003, s.142.
- SGM (Sanayi Genel Müdürlüğü) (2010). Türk Kimya Sanayi, Ankara.
- Quinlan, Mayhew and Bohle, (2001). “The Global Expansion of Precarious Employment, Work Disorganisation and Occupational Health: Placing the Debate in a Comparative Historical Context,” International Journal of Health Services 31(3) 507–536.
- soL Gazetesi, 04.10.2012, Sayı: 35
- (soL Gazetesi, 26.Kasım 2012).
- Svensson, L., (1989). “A Democratic Strategy for Organizational Change”, International Journal of Health Service, 319-34.
- Tucker, E., (1992). Worker Participation in Health and Safety Regulation: Some Lessons from Sweden, Studies in Political Economy, Vol 37, 95-127.
- Walters, V., Haines, T. (1988). Workers’ Use and Knowledge of the Internal Responsibility System: Limits to Participation in Occupational Health and Safety, Canadian Public Policy, 14, 411-23.
- Velicangil, Prof. Dr. Sıtkı, Velicangil, Kimya Yük. Müh. Dr. Ömer, Endüstri Sağlığı (İşçi Sağlığı ve İş Hijyeni) ve Meslek Hastalıkları, T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yakın ve Ortadoğu Çalışma Eğitim Merkezi.
- Workplace Health and Safety Agency (1994). “Working Together on Health and Safety: The Impact of Joint Health and Safety Committees on Health and Safety Trends in Ontario, Canada, Conference on International Evidence: Worker Management Institutions and Economic Performance, Washington D.C.
- Zin, H., (2005). A People’s History of the United States, 1492-Present, Harperpernennial Modern Classics, HarperCollins Pub, NY.

Ek 1

Dünyada en büyük iş cinayetleri tarihçesi

Bu listede, yıllar boyunca şirketlerin çevreyi kirleterek yarattıkları sağlık sorunları, onbinlerce ölüm ve kalıcı rahatsızlık ile bulundukları bölge halklarına verdikleri zararlar yer almamakta, işyerlerinde gerçekleşen “kaza” ve işçi ölümleri yer almaktadır. Başta enerji ve kimya sektörü olmak üzere inanılmaz büyüklükte felaketler yaşanmış, onbinlerce insan bu çevresel felaketlerde yaşamını yitirmiştir. (Örneğin 1984 yılında Hindistan Bhopal’de pestisit üreten Union Carbide işletmesinde yüksek derecede toksik olan gazlar atmosfere yayılmış, tesis yakınında bulunan yüksek nüfuslu alanda olay anında 1754 kişi, olaydan sonra 20 bine yakın kişi ölmüştür, hâlâ bu olaya bağlı ölüm ve hastalıklar devam etmektedir.) Burada daha çok işyeri bazlı bir bakış açısıyla liste yapılmıştır. Tam bir liste için kapitalizmin yaklaşık iki yüz yıllık tarihinin tek başına felaket olduğunu söylemek yeterlidir.

Dünyada en büyük maden “kaza”ları

10 Mart 1906, Courrieres, Fransa. 1100 işçi kömür tozu patlaması sonucu öldü.

14 Kasım 1913, Senghenydd, Galler, İngiltere. 438 maden işçisi öldü.

(Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1919 yılında kuruldu ve ancak 1931 yılında 31. No’lu konvansiyon ile kömür madenlerinde çalışma saatlerini

düzenledi.)

26 Nisan 1942. Çin'in Japonya'nın işgali altındaki Mançurya bölgesinde, Japon emperyalistlerince işletilen Honkeiko (Ban Şi Hu) Kömür İşletmesinde şaftlardan birisindeki patlama dolayısıyla çıkan yangın sonucunda 1549 işçi öldü.

9 Kasım 1963. Omuta, Japonya'da kömür madenindeki patlama sonucu 447 maden işçisi öldü.

28 Mayıs 1965. Dhanbad, Hindistan'da 375 maden işçisi madendeki yangın sonucu öldü.

21 Kasım 1966. Aberfan, Galler, İngiltere'de bir kömür madeninde kömür ve kömür tozu yığınının çökmesi sonucu 116 çocuk ve 26 yetişkin öldü.

27 Aralık 1975. Çasnala, Hindistan'da bir kömür madeninde patlama ve taşkın sonucu 372 maden işçisi öldü.

Gıda sanayi

2 Mayıs 1878. Washburn Değirmen Kazası, Minneapolis, ABD. Değirmen, havadaki un tozlarının parlaması ile patlamıştır. Bu kazadan sonra, değirmen sanayinde yeni güvenlik önlemleri uygulanmaya başlamıştır.

15 Ocak 1919. Boston Şeker Pekmezi Kazası, Boston, ABD. Rom yapmak amacıyla fermente edilen şeker pekmezi taşıyan büyük bir tank patlanış, sokaklara dalga dalga akan pekmez 21 kişinin ölümüne, 150 kişinin yaralanmasına neden olmuştur.

6 Ocak 1979. Rolandmühle (Roland Değirmeni) kazası, Bremen, Almanya. havadaki un tozlarının parlaması ve patlaması sonucu 14 kişi ölmüş, 17 kişi yaralanmıştır.

3 Eylül 1991. Hamlet Tavuk Proses Fabrikası, North Carolina, ABD. Hamlet tavuk proses fabrikasında çıkan yangında, kilitli kapılardan dolayı dışarı çıkamayan 25 işçi ölmüştür.

7 Şubat 2008. Georgia Şeker Rafinerisi patlaması, Port Wentworth, Georgia, ABD. Toz patlaması sonucunda 13 işçi ölmüş, 42 işçi yaralanmıştır.

Giyim sanayi

10 Ocak, 1860. Pemberton Mill, Lawrence, Massachusetts, ABD. Pemberton Mill fabrikasının yıkılması sonucu 145 işçi öldü 166 işçi yaralandı.

20 Mart 1905. Grover Ayakkabı Fabrikası Patlaması, Brocton, Massachusetts, ABD. Buhar kazanı patlaması sonucunda bina çökmüş, 58 işçi ölmüş ve 150 işçi yaralanmıştır.

25 Mart 1911. Triangle Bluz Fabrikası Yangını, New York, ABD. ABD tarihindeki en büyük endüstriyel felaketlerden birisidir. 100'den fazla tekstil işçisi ya yanarak, ya da kendilerini kurtarmak için binadan kendisini atarak yaşamını yitirmiştir. Bu olaydan sonra fabrikalarda iş güvenliği standartlarının iyileştirilmesiyle ilgili yasal düzenlemeler başlamış, Uluslararası Tekstil İşçileri Sendikası da bu olay sonrasında büyüyerek kitlesel bir mücadele örgütü haline gelmiştir.

11 Eylül 2012. Karaçi, Pakistan. Ali İşletmeleri tekstil fabrikasında çıkan yangında, o an fabrikada çalışmakta olan 600 işçiden 289'u yaşamını yitirmiş geri kalanlar yaralanmıştır. Ünlü tekstil firmalarına fason üretim yapılan bu tesiste herhangi bir acil çıkışın olmadığı, onlarca işçinin pencerelerden atlamak zorunda kaldığı bu katliamın Pakistan tarihinin en büyük sanayi "felaket"i olduğu söylenmektedir.

24 Nisan 2012. Dakka, Bangladeş. Dünyaca ünlü markalara üretim yapan atölyelerin bulunduğu Rana Plaza'nın çökmesi nedeniyle 1021 tekstil işçisi öldü. (Enkaz altından çıkarılmayan veya haber alınamayanlar bu sayıya dahil değildir.) Binada tespit edilen çatlaktan dolayı bina sahibinin işçileri binaya almaması konusunda uyarıldığı ancak binada bulunan 5 tekstil atölyesinin sahibinin uyarılara kulak asmayarak, işçileri bile bile ölüme gönderdiği söylenmektedir.

Diğer sanayi dallarındaki büyük "kaza"lar

20 Ocak 1909. Şikago Savak Kazası. Şikago kentine su getirmek için inşa edilmekte olan bir tünelde, tünel boyunca bir ara noktaya erişim sağlamak için yapılmış geçici bir savakta, dinamit deposunda başlayan yangın, inşaat işçilerinin kaldığı yatahaneyi yakmış, 46 işçi suya atlayarak yaşamını kurtarmış, 29 işçi yanmış ve 60 işçi yaşamını yitirmiştir. Çoğu işçiye ise ulaşılammıştır.

21 Eylül, 1921. Öppau Patlaması, Almanya. Ünlü BASF fabrikasında, 4 bin 500 ton amonyum sülfat ve amonyum nitrat suni gübre karışımı içeren kule silo patlamış, 600'e yakın kişi yaşamını yitirmiş, 2 bini aşkın

kişi yaralanmıştır.

16 Nisan 1947. Teksas City, Teksas, ABD. Grandcamp isimli, Avrupa'ya gübre taşıyan bir gemi infilak etmiş, 578 kişi ölmüş, 3 bin 500 kişi de yaralanmıştır.

1948, Ludwigshafen, Almanya. BASF firmasının kimyasal taşınan vagonu patlamış 207 kişi ölmüştür.

17 Haziran 1944. Port Şikago Kaliforniya'da mühimmat deposu patladı ve 320 kişi öldü.

9 Ağustos, 1965. Little Rock AFB, Searcy, Arkansas, ABD. Titan füzesi silosunda çıkan yangında 53 sözleşmeli işçi öldü.

3 Şubat 1971, Thiokol, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti. Thiokol kimyasal tesisindeki patlama sonucu 29 kişi ölmüş, 50 kişi yaralanmıştır.

1 Haziran 1974. Flixborough, İngiltere. Nypro kimyasal tesisi üstündeki hava ile karışan yaklaşık olarak 30 ton yakıt (çoğunlukla siklohekzan) patlamıştır. Bu patlama ve yangın 28 kişinin ölümüne, hem tesis içi hem de tesis dışı yaralanmalara ve tesis alanının tamamen tahrip olmasına yol açmıştır.

27 Nisan, 1978. Willow Adası, ABD. Bir enerji üretim tesisinin soğutma kulesi inşaatının çökmesi sonucu 51 inşaat işçisi yaşamını yitirmiştir. Priz almamış, yeni dökülmüş betonun üzerine düşey yük binmesi sonucu ABD tarihinin en büyük inşaat "kaza"sı gerçekleşmiştir.

28 Haziran 1988. Auburn, Indiana, ABD. Kimyasalların yanlış karıştırılması sonucunda metal plaka üretim tesisinde 4 işçi olay anında, 1 işçi de sonrasında ölmüştür. En büyük kapalı/dar alan (confined space) "kaza"sı olduğu için ABD iş kazaları tarihçesi listelerinde yer alır.

23 Ekim 1989. Pasadena, Teksas, ABD. Phillips fabrikasında patlama ve yangın sonucunda 23 kişi ölmüş, 314 kişi yaralanmıştır.

1 Mayıs 1991. Sterlington, Louisiana, ABD. Angus Kimya fabrikasındaki patlama sonucu 8 işçi ölmüş, 120 işçi yaralanmıştır.

10 Mayıs 1993. Kader Oyuncak Fabrikası Yangını, Tayland. Son derece kötü bir şekilde inşa edilmiş fabrikada çıkan yangında çoğunluğu kadın 188 işçi yanarak ölmüştür.

13 Mayıs 2000. Enshede Havai Fişek Deposu patlaması, Enschede,

Hollanda. Havai fişek deposundaki yangın ve patlama sonucunda 22 kişi ölmüş, 947 kişi yaralanmış, yaklaşık 1500 ev hasar görmüş veya yıkılmıştır.

21 Eylül 2001. Toulouse, Fransa. AZF gübre fabrikasındaki patlama sonucu 29 işçi ölmüş fabrika ve çevresinde 2 bin 500 kişi yaralanmıştır.

18 Nisan 2007. Qinghe Çelik Şirketi, Tieling, Liaoning Eyaleti, Çin. Erişim çelik taşımakta olan bir kepçe, asılı demir raylardan ayrılarak düşmüş ve devrilmiş, 32 işçi ölmüş, 6 işçi yaralanmıştır.

11 Temmuz 2011. Evangelos Florakis Deniz Üssü'ndeki mühimmat patlaması sonucu 12 kişi o anda, bir kişi de kaldırıldığı hastanede öldü.

Türkiye'deki en büyük maden "kaza"ları

07 Mart 1983. TTK/ Armutçuk/kömür. Grizu patlaması, 103 işçi öldü.

10 Nisan 1983. TTK/ Kozlu/kömür. Grizu patlaması, 10 işçi öldü.

14 Temmuz 1983. Yeni Çeltek/Amasya/kömür. Grizu patlaması, 5 işçi öldü.

31 Ocak 1987. TTK/Kozlu/kömür. Göçük, 8 işçi öldü.

31 Ocak 1990. TTK/ Amasra/kömür. Grizu patlaması, 5 işçi öldü.

07 Şubat 1990. YENİ CELTEK/Amasya/kömür. Grizu patlaması, 68 işçi öldü.

03 Mart 1992. TTK/ Kozlu/kömür. Grizu patlaması, 263 işçi öldü.

26 Mart 1995. Yozgat/Sorgun/kömür. Grizu patlaması, 37 işçi öldü.

08 Ağustos 2003. Erzurum/ Aşkale/kömür. Grizu patlaması, 8 işçi öldü.

22 Kasım 2003. Karaman/Ermenek/kömür. Grizu patlaması, 10 işçi öldü.

08 Eylül 2004. Kastamonu/ Küre/metal. Yangın, 19 işçi öldü.

21 Nisan 2005. Kutahya/ Gediz/kömür. Grizu patlaması, 18 işçi öldü.

02 Haziran 2006. Balıkesir/Dursunbey/kömür. Grizu patlaması, 17 işçi öldü.

10 Aralık 2009. Bursa/Mustafakemalpaşa/kömür. Grizu patlaması, 19 işçi öldü .

23 Şubat 2010. Balıkesir/Dursunbey /kömür. Grizu patlaması, 13 işçi öldü.

17 Mayıs 2010. TTK/ Karadon/kömür. Grizu patlaması, 30 işçi öldü.

6 ve 10 Şubat 2011. Kahramanmaraş, Elbistan'da Ciner Holdinge ait Çöllolar kömür madeninde ardı ardına iki göçük, 11 işçi hayatını kaybetti. 9'unun cesedi dahi çıkarılmadı.

Türkiye'deki en büyük diğer iş "kaza"ları

28 Aralık 2005. Bursa, Özay Tekstil fabrikasında yangında fabrikada kitli bırakılan 5 kadın işçi öldü.

1 Şubat 2008. Bayrampaşa Havai fişek atölyesi patlaması, İstanbul. Kayıtdışı bir şekilde havai fişek üretimi yapan bir atölyedeki patlama sonucunda 22 işçi ölmüş, 100'den fazla kişi yaralanmıştır.

9 Eylül 2009. Yoğun yağmur ve ardından sel dolayısıyla, Halkalı Dereboyu Caddesi'nde faaliyet gösteren Tameks Tekstil firmasının 9 işçisi, panelvan minibüste mahsur kalmış, arkada kapalı bulunan 7 işçi boğularak ölürken, 2 işçi ve şoför kurtulmuştur.

10 Kasım 2010. Selçuklu, Konya. Bir inşaatın 17.katında kaynak yapan 4 işçi, üzerine bindikleri asansörün telinin kopması sonucu beton zemine çakıldı. Teli kopan asansör kabinin de üzerlerine düştüğü 4 işçi hayatını kaybetti.

26 Ocak 2011. Ankara Beypazarı'nda mevsimlik işçileri taşıyan minibüs tırla çarpıştı, 10 tarım işçisi öldü.

3 Şubat 2011. Ankara, Ostim ve İvedik organize sanayinde aynı gün iki patlama sonucunda 20 işçi öldü.

24 Şubat 2012. Adana'da EnerjiSA'nın baraj inşaatında baraj kapağı patladı. 10 işçi hayatını kaybetti. 6'sı hâlâ göçük altında, bulunamadı

11 Mart 2012. Esenyurt, İstanbul. Marmarapark Alışveriş Merkezi inşaatında çıkan yangında, çadırda kalan 11 işçi ölmüştür. Olay günü -2 derece soğuk olduğu, işçilerin ısınmak için elektrik sobası kullanmak zorunda kaldıkları, son derece ilkel çadırların ısıtılmasının güç olduğu, çıkan yangında yatakların ve çadırların hemen alev aldığı belirtilmektedir.

13 Nisan 2012. Kahramanmaraş'ta bir kot boyama fabrikasında kazan bakımı sırasında meydana gelen patlamada dört işçi hayatını kaybetti, dokuz işçi yaralandı.

7 Haziran 2012. Manisa'da inşaat halindeki binanın dış cephesine ku-

ruhu asansörün düşmesi sonucu üç işçi öldü.

5 Eylül 2012: Afyonkarahisar'da askeri karışıklarda bulunan mühimmat deposunda el bombaları tasnif edilirken patlama meydana geldi. Patlamada 2'si astsubay, 2'si uzman, 21'i er, 25 asker yaşamını yitirdi. 4'ü asker 8 kişi de ağır yaralandı. Türkiye tarihindeki en büyük mühimmat patlamasıydı ve hukuken "iş kazası" kapsamında değerlendirilmese de, burada yer verilmiştir.

18 Haziran 2013. Güllük, Milas, Muğla. Akfen Güllük Çevre ve Su İşletme A.Ş.'ye ait arıtma tesisi atıksu terfi istasyonunda, elektrik arızasına müdahale etmek isteyen 7 işçi metan gazından zehirlenerek hayatını kaybetti.

Ek 2

Sermaye denetlenmezse, işçiler ölür! Massachusetts, Dakka, İstanbul

Farklı zaman ve yerlerden üç tane öykü anlatalım. ABD’de 19. yüzyılın ikinci yarısından, bundan beş yıl önce Türkiye’den ve birkaç ay önce-sinde Bangladeş’ten... Bu üç öykü de, ortak unsur özgürlük kavramının, “bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler” veya “müteşebbisimiz zarar görmesin, engellenmesin” şeklinde özetlenebilecek liberal ekonomi ilkesi olarak yorumlanmasının ve burjuva ideolojisinin en temel argümanlarından birisi haline getirilmesinin sonuçlarını gösteriyor. Özgürlük sermaye sınıfını katil yaparken, işçi sınıfını maktul haline getiriyor. Sınırsız yatırım, sınırsız üretim, sınırlandırılmamış kâr güdüsünün doğası gereği katliamlara yol açacağını gösteriyor. Burada sürekli büyüyen ve genişleyen kapitalizmin bir üst aşaması emperyalizme evrilmesi ve bunun doğası gereği doğurmak zorunda olduğu savaşıardan söz ederek, “makro” bir ölçekten söz etmeyeceğiz. Bu üç hikaye bize “mikro” ölçekte sermaye sınıfının nasıl katil olabileceğini gösteriyor.

Sermaye serbest iken, ortada devlet “yok” iken...

10 Ocak, 1860, Lawrence, Massachusetts’de (ABD), kapitalizmin en büyük katliamlarından birisi yaşanmıştı. Bu katliamın özelliği, herkesin neredeyse alışık olduğu maden ocaklarında değil, bizzat şehrin göbeğinde,

herkesin gözü önünde gerçekleşmesiydi. Pemberton Mill fabrikasının yıkılması sonucu 145 işçi ölmüş ve 166 işçi yaralanmıştı. Söz konusu binada, binanın kaldıramayacağı kadar ağır makineler bulunmaktaydı ve binanın statik sistemi bu düzey yükleri kaldıramayıp yıkılmıştır. Bu inşaat mühendisi tarafından bilinmesine karşın, mahkeme herhangi bir suç unsuru bulmamıştır (Zin, 2005; 239). Olayın oluşumunda pek çok önlenebilir faktör olduğu belirtilmektedir. Fazla yük, ekstra ağır makine ve ekipmanın fabrikanın üst katlarına yerleştirilmesi, standartlara uygun olmayan inşaat, tuğla duvarların uygun olmayan şekilde desteklenmesi ve harcının yetersiz olması, döşemeleri destekleyen demir payandaların ucuz ve kırılğan olması gibi pek çok inşaat mühendisliği temel ilkelerine aykırı husustan söz edilebilir. Beş katlı binanın, büyük bir kısmı İrlandalı göçmen genç kadın işçilerden oluşan 670 işçi içindeyken neredeyse bir dakika içinde tamamen yıkılması toplumsal hafızada da büyük bir yer etmiştir. Lowell kentinde bulunan Amerikan Tekstil Tarihi Müzesi'nde de en ayrıntılı şekilde anlatılan, ancak açık açık ben geliyorum diyen katliam sonrası işyerleriyle ilgili deneyimler sıkılaştırılmıştır.

Pemberton Mill katliamı, ABD'de ulusun ve ülkenin inşası sürecinde idealize edilen "kendi kendini düzenleyen üreticiler" düşüncesini çırtıtmış ve aslında ülkeyi inşa eden işçi sınıfının bedenlerinin o üreticilere nasıl da bağımlı olduğunu aksi ispat edilemeyecek kadar net bir şekilde göstermiştir (Reeve, 2006:140). Şimdi katliama kadar giden süreci incelemekte yarar var. Lawrence ve Lowell o yıllarda ülkede en sanayileşmiş kentler arasında yer alıyordu ve pamuklu bez fabrikalarının bu gelişmede payı büyüktü. Ancak işçi sağlığı ve iş güvenliği ilkelerini o veya bu şekilde gözönüne alan herhangi bir uygulamaya rastlanmıyordu.

Pemberton Pamuklu Bez fabrikasınının, artan üretim talebi ve rekabet edebilirlik amacıyla bir an önce inşa edilmesi gerekiyordu. Bu beraberrinde çok fazla sayıda tekstil makine ve ekipmanının, daha önce hiç bu kadar büyük döşeme açıklığı olmayan katlara yüklenmesini getirirken, malzeme seçiminde de en ucuz malzemenin (özellikle taşıyıcı kolonlar) tercihini getirmişti. İnşaat mühendisi gözüyle bakıldığında ise şunlar görülmekteydi; yapının statik sistemi o güne kadar yapılmayan büyük

pencereler ve ince duvarlar nedeniyle zayıftı, iş programı o güne kadar yapılan en hızlı inşaatı öngörmekteydi ve bu hız içinde özellikle taşıyıcı demir kolonların seçimine dikkat edilmemiş, bu kolonların düzensiz en kesitlerine göz yumulmuştu. Keza özellikle olay günü 4. katta çalışmakta olan kesme, delme ve zımbalama işinde çalışan makinelerin uyguladığı titreşim, binanın çökmesinin nedenleri arasındaydı. Önce binanın düşmesi kırıldı ve tüm diğer taşıyıcı sistemi etkileyerek binanın bütün olarak çökmesine neden oldu (Aguirre, 2010).

Söz konusu fabrika, büyük oranda üzerine suç atılan deneyimli baş mühendis Charles H. Bigelow tarafından yapılmaktaydı. Fabrika inşaatı John Lowell ve kayınbiraderi John P. Putnam tarafından finanse edilmekteydi. Buraya dikkat; fabrika inşaatının her aşaması bizzat Putnam tarafından denetleniyor, alınacak tüm malzemelere o karar veriyor ve inşaatın iş programı onun tarafından hazırlanıyor/güncelleniyordu, özellikle dikkat ettiği söylene de, hatta fabrikada çalışan müteahhitleri uyarsa da daha ucuz taşıyıcı kolon alınması kararını da o vermişti. Bunlar katliamı hazırlayan sürecin bir parçası. 1857 yılındaki finans krizinde elden çıkarılan fabrikayı Howe ve Nevins aldı ve kısa sürede en fazla kâr amacıyla, haddinden fazla tekstil makinasını fabrikaya doldurdu ve kısa zamanda en fazla kâr eden fabrikalardan birisine sahip oldu (Reeve, 2006: 142-143).

Dikkat edilirse, bu süreçlerin herhangi bir aşamasında devlet müdahalesi, denetimi veya gözetimi bulunmamaktadır. Sermaye kendisi çalışıyor, kendisi oynamaktadır! Katliam sonrasında hiçbir işçi veya işçi yakını tazminat hakkı kazanmamıştır. Olayları inceleyen komitenin kararı tüyler ürperticidir:

“İşgücünün (istihdamın) kaybı bizim yaptırım uygulayamayacağımız olağan bir vakadır...”

Keza kimse cezai açıdan da suçlu bulunmamış, cezalandırılmamıştır. Ancak olaydan sonra kurulan yardım ve bağış kampanyası ile her aileye eşeş ekmek getiren kişinin ölümünden dolayı o aileye 200 ila 500 dolar, ikinci dereceden gelir sağlayan yakınına kaybeden ailelere 100 ila 200 dolar, vefat etmiş kişiye bağımlı olmayan, kendi geliri olan ailelere ise 50 ila 100 dolar yardım dağıtılmıştır (Reeve, 2006: 149). İşçi sınıfı

mücadelelerinin sermayeyi köşeye sıkıştırmadığı yerde insan hayatına biçilen değer budur! Ceza yoktur, tazminat yoktur ama yardım vardır. Sosyal devletin yok edildiği, ortalığın özellikle dinci yardım vakıfları, dernekleriyle dolduğu ülkemizi hatırlamamak elde midir?

Bu felaketin mevzuata etkisi için aslında 25 Mart 1911 yılında New York'ta gerçekleşen Triangle Bluz Fabrikası yangınına beklemek gerekecektir. Bu katliamda da 100'den fazla tekstil işçisi ya yanarak, ya da binadan kendisini atarak yaşamını yitirmiştir. Bu olaydan sonra fabrikalarda iş güvenliği standartlarının iyileştirilmesiyle ilgili yasal düzenlemeler başlamış, Uluslararası Tekstil İşçileri Sendikası da bu olay sonrasında büyüyerek kitlesel bir mücadele örgütü haline gelmiştir. Gerçek anlamda bir işçi sağlığı ve iş güvenliği idaresi, mevzuatı ve devlet denetimi için ise 1972 yılında kurulacak OSHA'yı (Occupational Safety and Health Administration) beklemek gerekecektir...

153 yıl geçse de sermaye sınıfı adam olur mu?

Olmaz! Sermaye sınıfının temel güdüsü olan kâr ortadan kalkmadıkça, artı değer birikimine ve insanın insanlıktan çıkarılmasına dayalı sistem ortadan kalkmadıkça, katliamlar azalarak değil artarak sürer. Evet, şimdi Bangladeş'te Dakka'dayız... İlk önce benzer bir öyküyü anlatmaya başlayalım. Türkiye'de de benzerlerini gördüğümüz, New Orleans'ta Katrina kasırgası sonrası yoksul siyah halkın evlerine göz diken simsar müteahhit olarak da kendisini gösteren, yarı mafya yarı iş adamı, ama her şeyden önce belediye ve devlet kurumlarıyla arası iyi olan ve oraları besleyen bir şahsiyetle karşı karşıyayız. Adı Sohel Rana. Sohel Rana sayısı kesin olarak bilinmeyen ve en az 1000 kişinin ölümünden sorumlu olduğu söylenen bir kişi. Ama şahsında, kapitalizmin insan yaşamına, işçi sağlığı ve iş güvenliğine bakış açısını görmek açısından da bizim için önemli bir figür.

"24 Nisan sabahı çöken Rana Plaza'da bulunan beş konfeksiyon atölyesinde, çoğu kadın 3 binin üzerinde tekstil işçisi çalışıyordu. Yasadışı yollardan üç kat eklendiği belirtilen ve içinde alışveriş merkezi de bulunan Plaza'nın çökmesinden bir gün önce, duvarlarda oluşan çatlaklar nedeniyle işçiler çalışmayı reddetmişti. Ancak ertesi gün patronun işten

atma tehditleriyle karşı karşıya kalan işçiler çalışmak zorunda kalmış ve göz göre göre ölüme gönderilmişti. Binanın çökmesinin ardından işçiler çok sayıda eylem yaptı ve şehirdeki çok sayıda fabrikaya yönelik saldırılar gerçekleştirildi....

Yaşamını yitiren yüzlerce işçinin, günde 15 saat çok düşük ücretler karşılığında ürettiği ürünler ise Mango, Benetton, C&A, Wal-Mart, Zara, Primark gibi hepimizin bildiği, ünlü ve/veya pahalı markalara ait. Bina'nın çökmesinden sonra bir açıklama yapan İngiliz Primark firması, ölenlerin ailelerine tazminat ödeyeceğini belirterek, "Sorumluluğumuzun farkındayız. Diğerleri de ortaya çıksın" dedi.

(...)

Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın, "Türkiye'de Çin ve Tayvan'dan daha düşük maliyetli işgücüne sahibiz" ifadesini kullanarak çağrı yaptığı yabancı sermaye de tam böyle "cennet"ler arıyor kendine." (Markaların altındaki işçi cesetleri, soL Haber Portalı).

Tek bir figürün günah keçisi ilan edilmesi, Bangladeş hükümetini, yerel yetkilileri ve giyim tekellerini temize çıkarmaya çalışmanın da bir yoludur. Hep hatırlanır, 17 Ağustos sonrası "Veli Göçer" simgesi neyse, Sohel Rana da odur. "Önünü kesmememiz gereken" müteşebbislendir ve bu bakış açısı sonunda emekçilerin katliamıyla son bulur. Vijay Prashad'ın (Prashad, 2013) bu konudaki yazısı, günlük soL gazetesinde de çeviri köşesinde yayınlanmıştır (soL Gazetesi, 3 Mayıs 2013) ve ilişkiler ağını çok güzel anlatır. Sohel Rana geçmişinde pek çok örneğini gördüğümüz gibi, şantaj, korumacılık, çek-senet işleri gibi işlerin peşinde koşan, sonrasında birden müteşebbis mertebesine erişen bir şahsiyettir. Onu oraya kadar taşıyan, rüşvet, dolandırıcılık ve kirli ilişkiler ağından vazgeçemeyen kapitalizmdir. New Orleans'ta Katrina kasırgası sonrası yaşanan, Türkiye'de kentsel dönüşüm denen yıkım süreciyle yaşanan kentsel arazilerin yağması ve emekçilerin kent merkezlerinden uzaklaştırılması anlamına gelen arazi ve emlak spekülasyonları, bu gibi kişilere yürü ya kulum demiştir. Geçmişin mafya bozuntuları bir anda yetenekli müteşebbislere dönüşür. Bangladeş Ulusal Partisi iktidardayken, Sohel Rana onların arasındadır, Avami Partisi iktidara geri döndüğünde ise

gençlik kollarının başında yine o vardır. Sohel Rana kazançlı “arsa ve emlak geliştirme” işindedir artık ve bu kirli paraların birikimi katliamın merkezinde 2010 yılında bir abide gibi diker: Rana Plaza. Bataklık araziye, uygun zemin etüdü yapılmadan 5 kat yerine 8 kat olarak yapılan Rana Plaza’da bina yıkıldığında kimilerine göre 2 bin, kimilerine göre 3 bin emekçi insanlık dışı koşullarda tekstil üretimi yapmaktadır.

Aslında katliam geliyor demıştır. Bölgenin polis şefi Muhammed Asaduzaman, binada tespit edilen bir çatlaktan dolayı atölye sahiplerinin salı günü işçilerin binaya alınmaması konusunda uyarıldığını söylemiş, işletme sahibi Muhammed Anisur Rahman, “ikinci katta bir çatlak vardı ancak benim atölyem beşinci katta. Bina sahibi kat sorumlusuna bir sorun olmadığını ve atölyemizi açabileceğimizi söyledi” diye konuşmuştur. Dahası yaklaşık 6 ay önce Kasım ayında da başkent Dakka yakınındaki Tazreen Fashion fabrikasında çıkan yangında 112 işçi hayatını kaybetmiş, fabrika sahibi, yalnızca 3 kata izin verilmesine rağmen tesisi genişleterek 8 kata çıkardıklarını, hatta yangının çıktığı dönemde 9’uncu kat üzerinde çalıştıklarını itiraf etmiştir. Bir itfaiye yetkilisi de fabrikanın yangın güvenlik sertifikasının süresinin olaydan iki buçuk ay önce sona erdiğini ve sertifikanın tesisin güvenlik konusundaki eksiklikler nedeniyle yenilenmediğini de belirtmiştir. Sadece bu da değil, binadaki çatlaklardan haberdar olan işçiler, ücretlerine el konulacağı tehdidi altında çalışmak zorunda bırakılmışlardır. (“Bangladeş’te Patron İşçileri Katletti”, soL Haber Portalı.)

Kısacası, göz göre göre katliam geleceğini söylemiştir ve kimse bir şey yapmamıştır. Ama günah keçisi bulunmuş, Sohel Rana mahkemeye çıkarılmıştır. Şu noktada duralım, daha fazla ilerlemeyelim ve Sohel Rana’dan uzaklaşalım. İşçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin hususlar, keza emekçi halkın etkileneceği çevre sağlığına ilişkin hususlar her zaman en az düşünülen, devlet denetiminin olmadığı, sermayenin istediği gibi at koşturduğu alanlardır. ABD’de bina güvenliğine ve işyerlerindeki risklere dair mevzuatın tartışılmaya başlanması için Pemberton Mill beklenmiştir. Bangladeş’te ise bu iki ardı ardına gelen katliam bile gerekli düzenlemeler için yeterli olamamaktadır. Zira ülke, 1971’de yaşanan ve bağımsızlık

ile sonuçlanan iç savaşta, savaş suçları işledikleri iddiası ile yargılanan ve idamına karar verilen 12 kişiden Cemaat-i İslami Partisi yöneticisi Abdülkadi Molla'nın idamının ömür boyu hapse çevrilmesi üzerine ateistlere ve din düşmanlarına ölüm diye haykıran, Bangladeş Komünist Partisi ve sendika binalarını ateşe veren gericilerle uğraşmaktadır. Binlerce tekstil işçisi can güvenliği için eylemler yapıp, otobanları trafiğe kapatır, işlerini durdurur, kent merkezlerinde kitlesel olarak çatışırken, hiç de hesapta olmayan bir gündem onların mücadelelerinin önüne dikilmiştir...

Yerel yöneticiler olayların farkındadır, bakanlık yetkilileri farkındadır, işyeri denetiminden sorumlu olan devlet kuruluşları farkındadır, işçiler, patronlar farkındadır ve hiç bir şey yapılmamaktadır. Bu tabloda Sohel Rana gibi niceleri vardır ve olmaya devam etmektedir. Türkiye'de de olduğu gibi...

Büyüyen Türkiye kime benzer, ABD'ye mi Bangladeş'e mi?

Pek çok hükümet yetkilisine göre ucuz işgücü açısından Çin'e benzeyeceğimiz, Avrupa'nın Çin'i olacağını söyleyor. Sözde büyüdüğü söylenen Türkiye ekonomisinde tekil işçi ölümleri yerini kitlesel ölümlere bırakıyor ve yaşanan süreçler yaklaşık 150 yıl öncesinin ABD'sine ve günümüzün Bangladeş'ine büyük oranda benziyor. Büyüyen Türkiye 150 öncesinin ABD'sine de benzeyecek, günümüzün Bangladeş'ine de. İşçi sağlığı ve iş güvenliği, çıkarılan yasa ve ilgili yönetmeliklere karşın sistemin yarattığı kuralsızlık çarkı içinde göz ardı edilecek ve benzer felaketler yaşanacak. İşçi sınıfı mücadele edip, sürece engel olmadığı taktirde...

Üçüncü öykümüz İstanbul'dan... 1 Şubat 2008'de Bayrampaşa'da kayıtdışı bir şekilde havai fişek üretimi yapan bir atölyedeki patlama sonucunda 22 işçi ölmüş, 100'den fazla kişi yaralanmıştı. Denetim yine yoktu, belediye, bakanlık, müteşebbislerimiz yine iş başındaydı ve onların elbirliğiyle Dakka'daki kadar olmasa da, süreçleri itibariyle ona benzer bir katliam yaşanmıştır. Bakırköy 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen duruşmada, Zeytinburnu Belediye Başkanı Murat Aydın yaptığı savunmada patlamanın olduğu işyerinin denetlendiğini, suç unsuru olarak hiçbir şeyin bulunmadığını belirtmiştir. Zabıta denetlediği halde ihmalkârlığın nasıl görölmediği sorusuna ise belediyede 377 kadrolu memurun çalıştı-

ğını, görevlerinin tek tek işyerlerini kontrol etmek olmadığını söylemiş ve beraatini istemiştir. Peki suçlu kimdir?

Savcılık tarafından istenen bilirkişi heyetinin hazırladığı raporda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zeytinburnu Belediyesi ve BEDAŞ sorumlu tutulmaktadır. İdarenin izin vermemesi sonucu kurumlardan yetkililer yargılanamamaktadır. Ancak Danıştay, Zeytinburnu Belediye Başkanı'nın yargılanmasına karar vermiştir. Bu öyle bir anda olmamıştır, Davutpaşa'da yaşamını yitiren veya yaralananların ailelerinin mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan kamuoyu baskısı bunu yaptırmıştır. Plastik imalatçısı olduğu söylenen bir işyerinde maytap, havai fişek ve benzeri tehlikeli madde üretimi yapılmaktadır. Bina ruhsata aykırıdır, ruhsatın dışında yapılan çatı katı, işyeri olarak faaliyet göstermektedir, iskan ruhsatı olmadığı iddia edilmektedir, yine iddialara göre işyerinde 10 yıldır gizlice havai fişek, maytap vb. imalatı yapılmaktadır... (Davutpaşa Aileleri Destek Bekliyor, Güvenli Çalışma Web Sitesi.)

Davutpaşa'da, OSTİM'de ve daha pek çok yerde yakınlarını sermayenin kârı için yitiren aileler mücadele ediyor, konuyu kamuoyunun önüne getiriyor, mahkeme süreçlerine müdahil oluyor. Aslında herkes her şeyi bilmektedir, ama işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki en önemli ilkelerden birisi kamusal denetim göz ardı edilmektedir. Çünkü kapitalizmde işçi sınıfının mücadeleleri sonucunda ancak olması gereken yasal denetimler sağlanabilir, ancak mücadeleler sonucunda olması gereken ve herkes tarafından kabul edilen en rutin uygulamalar gerçekleştirilebilir. İşçi sağlığı ve iş güvenliğini sadece işyeri bazında alınan önlemler, risk analizleri, kişisel koruyucular ve benzeri olarak düşünenlere, bu ve benzeri kazalarda patron, yerel yönetici, devlet kurumları arasındaki suç ortaklığından söz etmek gerekmektedir. Üç örnekte de benzer süreçler yaşanmaktadır. Kapitalist devlet, artı değerın sömürülmesine engel teşkil etmemek adına her türlü kurnalsızlığa göz yummakta, görmemiş gibi yapmakta, müteşebbise engel olmamaktadır. Bu göz yumma mekanizması kimi zaman rüşvet çarklarıyla yürürken, kimi zaman devlet kurumlarına yeterli kaynak ayırmayıp denetim ve gözetim mekanizmasını zayıf-

lataarak, kimi zaman denetim ve gözetimi özel sektöre devrederek, kimi zaman da verilen cezaları yumuşatarak gerçekleştirilmektedir. Kısacası tüm yollar sermayenin çıkarlarına çıkmaktadır...

153 yıl öncesinden günümüze kadar değişmeyen tek şey, sermaye düzeninin işçi sınıfının hem varlığından hem de “yok oluş”u üzerinden yükselmesidir...

Ek için Kaynaklar

- Aguirre, E.L., (2010). Documentary to Highlight 150th Anniversary of Disaster, 08/18/2010 (http://www.uml.edu/News/stories/2010-11/pemberton_mill_collapse.aspx, Erişim Tarihi: 19.05.2013)
- Prashad, V., (2013), An Arrest in Bangladesh Among the Thugs
- Counterpunch 29 Nisan 2013, <http://www.counterpunch.org/2013/04/29/among-the-thugs/>
- Reeve, P., (2006) Disaster, Meaning Making and Reform, Working Disasters-The Politics of Recognition and Response içinde, ed. Tucker E., Baywood Pub. Amityville, New York
- Weisberger, B., (1961). The Working Ladies Of Lowell, American Heritage, February 1961, Volume 12, Issue 2 (<http://www.americanheritage.com/content/working-ladies-lowell>, Erişim Tarihi:5.5.2013)
- Zin, H., (2005). A People's History of the United States, 1492-Present, Harperperennial Modern Classics, HarperCollins Pub, NY.

Diğer Kaynaklar

- <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/bangladesde-patron-iscileri-katletti-100-isci-oldu-haberi-71950>
- <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/markalarin-altindaki-isci-cesetleri-haberi-72390>
- http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=5192:davutpasa-aileleri-destek-bekliyor&catid=127:isci-aileleri&Itemid=217
- http://www.nytimes.com/2013/04/30/opinion/bangladeshs-are-only-the-latest-in-textile-factory-disasters.html?pagewanted=all&_r=0
- <http://www.celebrateboston.com/disasters/pemberton-mill-collapse.htm>, Erişim Tarihi: 5.5.2013

Bölüm 2

İşleneceğini Herkesin Bildiği Bir Cinayetin Öyküsü¹: “İş kazaları”

Kavramlarla tartışmak için, o kavramların yazılı tanımlarının ötesinde genel algıdaki biçimleri üzerinde de durmak ve bunlarla da kimi zaman hesaplaşmak gerekir. Eğer işyerlerinde gerçekleşen ölüm ve yaralanmalar konusunda genel bir kabul varsa, bu genel kabul bunların kaza, felaket, beklenmedik olay veya kader olduğuna işaret ediyor ve buradan sisteme dair bir sorgulama çıkarmıyorsa, sermaye ideolojisinin burada hakimiyetinden söz edebiliriz. Son yıllarda iş kazası değil, iş cinayeti söylemi yaygınlaşmaya başladıysa bunun mücadele süreci sonucunda gerçekleştiğini herkes söyleyebilecektir. İşyerlerinde gerçekleşen ölüm ve yaralanmalar hakkında konuşurken, “iş kazası” derken insanlar çekiniyorsa bunda toplumsal algıya dönük girdilerin sonuç alıcı meyvalarını görmek zorundayız. Ancak yine de yeterli değildir, kavramlarla hesaplaşılmalıdır.

“İş kazası mı cinayet mi?” tartışmasının çok eskiye gittiği söylenemez. Hatta bir açıdan bakıldığında “cinayet” çok ağır bir ifade olarak görül-

1 Gabriel Garcia Marquez’in Kırmızı Pazartesi romanı bu isimle tanıtılır okurlara. Santiago Nasar’ın öldürüleceğini ilk satırlarda öğreniriz ve herkes onun cinayete kurban gideceğini bilir. Kimse bir şey yapmamakta, oldukça doğal, sıradan kabul edilmekte, namus cinayeti meşru görülmektedir, ekonomik gelişme için iş kazalarının meşru görüldüğü gibi...

lebilir, daha çok bir “slogan” olarak algılanabilir. Bu tartışmada hâlâ doldurulmamış pek çok boşluk olmasının nedeni, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunun, kapitalist sömürü mekanizmalarındaki yerine dair tartışmaların yetersiz ve kısıtlı olmasındandır. Bu tartışmalarda ana eksenin oluşturan iki kavram meslek hastalıkları ve iş kazalarıdır. “İş kazası” kavramının, yerli yerine oturtulması ve gündelik siyasette “iş cinayeti” kavramıyla örtüştürülmesi, salt siyasal değil aynı zamanda felsefi bir tartışmayı da gerektirmektedir. Ayrıca vurgulanması gereken bir başka husus ise genel olarak kapitalist toplumda kabul gören kaza ile iş kazası kavramını birbirinden ayırarak tartışmak gerektiğidir. Zira, “iş kazası” belli bir hedefe dönük olarak örgütlenmiş (kapitalist üretim) bir iş örgütlenmesi içinde ve aynı zamanda o işin yapılması için toplumsal örgütlenme boyutunun da etkisiyle gerçekleşen olaylar zinciridir. “Kaza, kader, bu işin doğasında var” gibi kavramların, sıkça dillendirildiği, dinci gericiğin her alana nüfuz ettiği ülkemizde, “iş kazası”, “kaza” ve “toplumsal yarar” kavramlarını tartışmak, tartıştırmak ve bir arada düşünmek işçi sınıfı mücadelesinde önemli bir yere işaret edecektir. İşçi sınıfının üretim sürecinde karşı karşıya kaldığı yaşamsal risklere dair bir tepki üreterek, bu tepkiyi sınıf örgütlenmesine tahvil edebilmesi için gereken kavramsal altyapının oluşturulması önemlidir. Kısacası kapitalist üretim sürecinde “fayda-maliyet” ölçütlerinden birisi olarak değerlendirilen işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki mücadelenin, sınıf mücadelesinin bir parçası olması gerekmektedir.

Çok basit bir soru gibi görünse de, iş kazaları söz konusu olduğunda, “iş kazası” tanımı en fazla üzerinde hemfikir olunan, en az tartışmalı başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. İş kazalarının kaçınılmaz bir biçimde üretim süreciyle ilişkili oluşunu, işçinin, sermaye sahibinin, üretim araçlarının ve metanın; bunlardan en az birinin kazadan etkilenmiş olması iş kazası denildiğinde ortak bir algının da oluşmasını sağlamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) iş kazalarını “önceden planlanmamış çoğu zaman, kişisel yaralanmalara, makinelerin, araç ve gereçlerin zarara uğramasına, üretimin bir süre durmasına yol açan bir olay” şeklinde tanımlamıştır.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nda "İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen özre uğratan olay" olarak tanımlanırken, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, iş kazaları ile ilgili düzenleme yaparken iş kazasının tanımını yapmak yerine iş kazası sayılacak halleri belirtmiş ve Kanun'un 13. Maddesinde; "İş kazası; sigortalının işyerinde bulunduğu sırada, işveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle, bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda, bu Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda, sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş gelişi sırasında, meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen özre uğratan olaydır" diyerek bir olayın iş kazası sayılabilmesi için belirtilen beş bölümden biri içerisinde yer almasını bir anlamda şart koşturmuştur.

Diğer bir tarif ise "iş kazası, işgören işe veya iş eğitimine giderken veya işletme içinde çalışırken veya çalışma araçlarının bakımını ve muhafazasını yaparken aniden olan, işgörene bedensel zarar veren bir olay" şeklindedir. (Dizdar vd. , 1996; Kurt, 1993; Kurt, vd. 1998, aktaran Dizdar, 2001: 26.)

Konuya sosyal politika ve iş güvenliği görüşü açısından bakıldığında "iş kazaları, işçinin iş süresince çalışma koşulları, işin nitelik ve yürütümü ya da kullanılan makine, araç, gereç ve malzeme nedeni ile uğradığı, işgücünün tamamını ya da bir bölümünü kaybettiği olaydır" şeklinde tanımlandığı görülür. (Arıkoğlu, 1992; Tufan, 1994, Dizdar, 2001: 26.)

Kaza kavramının tanımı birçok olayın sonucuna referans içerir. Örneğin, Meister (1987) kazayı, "Sistemi veya bireyi tahrip eden veya sistemin amacının veya bireyin görevinin başarılmasını etkileyen istenmeyen olay" olarak tanımlar. Bu muhtemel sonuçlar ise geniş bir spektrumu kapsar. (Meister, 1987 ve Sanders vd., 1993'den aktaran Dizdar, 2001:26.)

Ortada bir zarar vardır, zarara uğrayan işçidir, tanımların hepsinde bu vardır, sermaye sahibi ise üretim araçlarının zarar gördüğü ve artı değer sömürüsünün biricik kaynağı olan işçinin üretim sürecinden uzaklaştığı oranda zarar görmektedir. Hangi tanımlı yaparsak yapalım bu böyle, ama istenmeyen, istenmedik bir olay dediğimizde ise kendimizi bir tartışmanın içinde buluruz...

Kaçınılmazlık, kötü talih veya işçinin hatası...

İşyerinde gerçekleşen bir yaralanma (veya ölüm) kaza sonucu gerçekleşmiştir dendiğinde, zımni olarak kasıtsız bir oluştan söz etmiş oluruz. Hakim terminoloji sermaye sahibinin ölüm ve yaralanmalardaki sorumluluğunu bağışlamış olur bir bakıma, zira onlar işçiyi yaralama niyetiyle bir eylemde bulunmamışlardır. Kuşkusuz tablonun tamamı bu değil. Herhangi bir ölüm ve yaralanmaya neden olan olayın tam olarak ne zaman olacağını tahmin etmek çok zor olsa da, hangi koşullarda ölüm ve yaralanmaların olduğu, bunların oluş mekanizmaları çok iyi bilinmektedir. Bu bilinen koşullar altında işin nasıl tasarlanacağı ve gerçekleştirileceği kararı verilirken, amaç kâr elde etmektir ve bunun için de sermaye sahipleri önceden ölüm ve yaralanmaya neden olan olaylar silsilesini gayet de iyi bildikleri bir çalışma ortamına işçileri sokmaktadırlar. Kaza kavramı bu davranış kalıbını, sermaye sınıfının bu bakış açısını gizleyen, meşru hale getiren bir kavram haline gelir. Önceden tahmin edilen kaza gerçekleşir, sonra yine aynı şekilde işe geri dönülür. Koşar'ın da altını çizdiği gibi "İş kazası kavramı, işyerinde işçinin karşı karşıya kaldığı istenmeyen, beklenmeyen, ihmalkârlık, dikkatsizlik ve şanssızlık sonucu meydana gelen olayları kapsar. İş kazasına 'şanssızlık sonucu meydana gelme' anlamı içkindir ve bu kavramda yeterince açık olmayan ise 'şans'ın da toplumsal olarak üretilen, sınıfsal bir nitelik taşıdığıdır. Buradan tartışmayı sürdürdüğümüzde, ait olunan sınıfın üretim sürecindeki yeri belirlediği gibi "iş kazası"na maruz kalma 'şans'ını da doğrudan belirlediği, iş kazalarının yoğunluğunun ve işçi sağlığı/iş güvenliğinin ancak kapitalist çalışmanın ekonomi politikası, diğer bir deyişle, kapitalist sistemde sermaye birikim süreçleri ve emek ve sermaye sınıflarının güç dengeleri içerisinde açıklanabileceği noktasına geliriz. İş

kazası, endüstriyel psikologların ya da ekonomistlerin analizlerinde olduğu gibi, işçiyi çalıştığı işyerinde üretilen ve yeniden üretilen toplumsal ilişkilerden soyutlayarak anlaşılamaz (Koşar, 2012: 45).

Tuhaf bir şekilde, “kaza” kavramı sermaye sahiplerinin iş güvenliği-ni yönetebileceklerini/yönlendirebileceklerini söyleyen düşünceye de destek teşkil eder. Bu anlayışa göre “işveren”ler tüm iş süreçlerine hakimdirler ve kazaların maddi yükünü üzerlerine alarak, kazaları önlemek için en doğru kararları onlar vereceklerdir! Bu düşünme tarzı, iki önemli noktaya gelince hemen yan çizmektedir. İlki ölüm ve yaralanmalar sermaye sahiplerinin karar vermelerinin bir yan ürünüdür, bir başka ifadeyle sermayedarlar ölüm ve yaralanmaları önleyecek güce sahiptir, ama bunu yapmazlar! İkinci olarak ise sermaye sınıfının ölüm ve yaralanmaları engellememesi, birbiriyle çatışan iki çıkarın bir yansımasıdır; işçilerin çıkarı (işçi sağlığı ve iş güvenliği) ile sermayenin çıkarı (kâr). Bu uzlaşmaz çelişkinin varlığı, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunun tamamen sermaye sınıfının insafına bırakıldığında ilerleyemeyeceğini göstermiştir ve göstermektedir (Barnetson, 2010: 33). Dolayısıyla, kapitalist devlet, sınıf mücadelelerinin bir sonucu olarak 19. yüzyılın sonlarından itibaren işyerlerinin sağlık ve güvenlik açısından düzenlenmesi için müdahil olmaya başlamıştır, başlamak zorunda kalmıştır.

Öte yandan üzerinde uzlaşılan bir başka konu da pek çok kaynaktan defalarca vurgulandığı üzere iş kazalarının yüzde 98’inin, meslek hastalıklarının ise yüzde 100’ünün önlenebileceğidir. Buradan devam edersek, bu verilerin bilimsel dayanaklarına ilişkin konu ile ilgili epidemiyolojik araştırmaları, Uluslararası Çalışma Örgütünün raporlarını, Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansının raporlarını, Amerikan Ulusal Mesleki Sağlık ve Güvenlik Enstitüsü’nün raporlarını değerlendirmeye çalıştığında yukarıdaki veriyi doğrulayan bir kaynağa ulaşmak mümkün değildir. Konunun önemi yukarıdaki ifadeden hareketle iş kazalarının yüzde 98’i önlenebilir ise yüzde 2’sinin önlenemeyecek oluşu sonucuna varılmasıyla ilişkilidir. İş kazalarının bir bölümünün önlenemez olduğu sonucuna bizi götürebilecek yaklaşımın kaynağı iş kazalarının hangi faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıktığını açıklamaya dönük teorilerden en eski ve

tarihsel olanı olabilir. 1930’larda tanımlanan Domino Yaklaşımı kazaların yüzde 88’ini insanların güvenli olmayan davranışlarına (güvensiz hareket), yüzde 10’unu güvenli olmayan eylemlere (güvensiz koşullar) bağlarken; geriye kalan yüzde 2’sinin ise “Allahın işi-takdiri-” “Acts of God” olduğunu varsayıyordu. Böylelikle yüzde 2’sinin nedeni açıklanamayan iş kazalarının önlenebilirliğini tartışmak da mümkün olamayacaktır. (Domino Yaklaşımı’nın hâlâ neden bu kadar muteber olduğu ilerleyen bölümlerde tartışılacak.) Ama nedense, gerçekleşen tüm kazalar bu yüzde 2’nin içindedir. “Tahmin edilemezlik”, “beklenmeyen olay”, “kader”, “takdir-i ilahi”... Mutlaka insanın müdahale edemeyeceği bir alan olduğu varsayıldığında çok güzel bir kaçış noktası yaratılmaktadır. Buna bir de “iş kazaları ve meslek hastalıkları”nın üretim sürecinde doğal olaylar olarak görülmesi gerektiği şeklindeki sermaye ideolojisi eklenince tablo tamamlanır. Burada “kötü talih” veya “kaçınılmazlık” ilkeleri son derece tehlikeli kavramlardır ve her halükârda karşımıza çıkmaktadır.

Hatırlarsak, Türkiye Taşkömürü Kurumu Kozlu Müessesesi’nde 8 işçinin yaşamını yitirdiği metan gazı patlaması olayında bilirkişi heyetlerinden birisi “kaçınılmazlık”tan söz etmişti. (İlerleyen bölümlerde ayrıntılı tartışılacak.) “İş kazaları”nın kaçınılmazlığı aynı zamanda hukuki bir tabirdir, sadece bizim hukuk sistemimizde değil dünyada da hukuksal mütalaalarda yer almaktadır. Yargıtay’ın 10. HD.22.09.1981, 3921/4786 sayılı kararında “Meslek hastalığını oluşturan nedenlerden biri de kaçınılmazlık olgusudur” denilmektedir. Meslek hastalığının oluşmasında belli oranda kaçınılmazlığın etkisi olduğu Yargıtay’ın kararlarında yer almakla birlikte, çalışanların bünye farklılıkları ve de hastalıklara karşı yatkınlıkları sebebiyle, aynı ortamda aynı şartlarda çalışanlardan bazılarının hastalığa yakalanmakta, bazılarının ise hastalığa yakalanmamakta olmaları bir gerçektir. Bu sebeple meslek hastalığının oluşmasında belli oranda kaçınılmazlık olgusunun etkisi de vardır. Örneğin “belirtilen teknik tedbirlerin bütünüyle alınmış olması halinde, pedala basma ile bacak da tekrarlamalı zorlamalarla tekrarlayan diz travması ve monoton bir işlem ve uzun süreli aynı pozisyonda oturmalarla bel ve dizlerde etkilenme belli miktarda yine olacağından ve bünyesel faktörlerin farklılığı nedeniyle,

bu meslek hastalığının oluşmasında, belli bir oranda kaçınılmazlık faktörü etkili olmuştur.” (Alpsoy, 2013;99.) Sadece bu kararda değil, pek çok bilirkişi raporunda, mahkeme kararında kaçınılmazlık veya kötü talihten söz edilmesi rastlantı olarak görülmemelidir. Tuncay’a (2006: 185) göre işveren tarafından tüm önlemlerin alındığı ve işçi de bu önlemlere uyduğu halde kaza meydana gelmişse kaçınılmazlıktan söz edilebilir. Kaçınılmazlık, sosyal sigortalar uygulamasında, hukuksal ve teknik anlamda, olayın meydana geldiği tarihte geçerli olan bilimsel ve teknik tüm önlemlere rağmen zararın meydana geldiği ve önlenemediği durumları anlatan bir kavram olup; bu halin kabulünün koşulu, “...vuku bulan olaya karşı koyulmazlık hali ve her türlü tedbirin alınmasına rağmen gerçekleşmesi önlenemeyen ve objektif bir kaçınılmazlık durumunun söz konusu olmasıdır. Burada hemen şu soruyu soralım, bir sermaye sahibi, onun vekili olan işletme yöneticisi, mühendisler, iş güvenliği uzmanları ve diğerleri tüm bilimsel ve teknik önlemleri alacaklar ve kaza meydana gelecek, bir tane böyle örnek verebilir misiniz lütfen! (Biraz abartalım ve diyelim ki, şimdiki bilimsel düzeyimiz İstanbul için 7 ile 8 büyüklüğünde bir deprem beklendiğini söylemektedir, ama 9 veya 10 büyüklüğünde bir deprem gerçekleşir ve bir işyeri yıkılırsa kabul, kaçınılmazlıktan söz edilebilir, ama milyonda milyarda bir gerçekleşmesi muhtemel bir olgu üzerinden içtihat veya kapsamlı bir kavramsal çerçeve yaratılamaz!).

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, her türden “iş kazası”nı önleyebilecek teknolojinin, üretim tekniklerinin, üretim (iş) örgütlenmesinin gerçekleştirilebilmesine olanak sağlayacak düzeydedir. Koşulları değiştirmeden ve iyileştirmeden, bilim ve teknolojinin olanaklarını insanlık için kullanmadan, “kaçınılmazlık” veya “kötü talih” kavramlarına sığınmak, aslında kitleler nezdinde hakim olan geri ve idealist düşünme eğilimlerine (dinin de etkisiyle) sığınarak, burjuva ideolojisini en geri zeminde yeniden üretmektir. Öte yandan bilim ve teknolojiye “tapınmak”, her işin en doğrusunu “mühendisler, teknik adamlar” bilir, hata varsa zaten işçindir demek de, 19. yüzyıl sonlarında görülen ve hâlâ izleri olan bir eğilimdir. Kaçınılmazlık ve kötü talihten sonra sıra yine “işçi hatası”na gelmektedir.

Ülkemizdeki iş kazalarının nedenlerini tespit etmek için değişik tarihlerde farklı kişiler tarafından bazı incelemeler yapılmıştır. Örneğin, Haksöz (1985), MKE'de yaptığı bir çalışmada, kazaların yüzde 95'inin güvensiz davranış ve kişisel koruyucu kullanmamaktan, yüzde 5'inin ise, teknik nedenlerden kaynaklandığını bulmuştur. Kepir (1981), iş kazalarının yüzde 2'sinin insan kontrolü dışında, yüzde 10'unun mekanik yetersizlikten ve yüzde 88'inin ise, insan faktörüne bağlı olduğunu, Çelikkol (1977) ise, iş kazalarının yüzde 20'sinin üretim aygıtlarının ve çevresel koşullarının uygunsuzluğundan, yüzde 80'inin ise insan etmenine bağlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. (Haksöz, Kepir ve Çelikkol'dan aktaran Camkurt, 2007:81.) Bu araştırma sonuçlarından da Camkurt ve pek çok kişi aşağıdaki yorumları yaparlar:

"Açıkça görülmektedir ki, kazaların oluşumunda insan faktörü (%80) birinci sırayı almaktadır. Kaza nedenlerinin iş kazalarının meydana gelmesindeki ağırlık oranları konusunda farklı araştırmalara dayanan değişik görüşlerin bulunduğu yukarıda belirtilmiş idi. Buna rağmen, genellikle iş kazalarının yüzde 80'inin insanlara, yüzde 18'inin fizik ve mekanik çevre koşullarına, yüzde 2'sinin ise umulmadık olaylara bağlı olarak meydana geldiğinin kabul edilmesi doğru olacaktır. Bu genelleme, iş kazalarının yaklaşık olarak yüzde 98'i üzerinde önleyici tedbirlerin alınabileceğini ortaya koymaktadır. İş kazalarının meydana gelmesinde çalışanlara bağlı nedenler kadar, fizik ve mekanik çevre koşullarına bağlı faktörler de iş kazalarına neden olur." (Camkurt, 2007:81-82.)

İş kazası deyince, insan faktörünü kavramsal çerçevenin tam da omurgasına çakarsanız, kapitalizmi de aklarsınız, kapitalistleri de, sorun dikkatsiz, eğitimsiz işçilerdedir, olay bitmiştir... Yazarın sayısız ölüm ve yaralanmayı incelediği inşaat sektöründe de çalışanlar, yöneticiler ve mühendislik öğrencilerinin algısında kazalarda en önemli unsur "güvensiz davranış" ve "eğitim" unsurudur. Buna göre kazaların esas nedeni işçilerin eğitimsiz olması ve hatalı davranışlarıdır. Örneğin İstanbul'un en merkezi mekanlarından birisinde, büyük bir yangın çıkan inşaatın dış cephesinde şunlar yazmaktadır:

"Kazaların 4 ana nedeni

Göremedim
Düşünemedim
Bilmiyorum
Acelemliyim!”

(Park Otel İnşaatı dış cephesinde yer alan tabela).

Demek ki ortada ciddi bir yanlış algı oluşturulmuş bulunmakta, sermaye sınıfı ve onun temsilcileri tarafından da bu algı sürekli yeniden üretilmektedir. Tuzla tersanelerine dönük olarak yapılan çalışmalarda da, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, işçilerin eğitimsizliğini kazaların ana etmeni olarak görmektedir. Tüm bunların ötesinde konuyla ilgisi olmayan birisi için bile iş güvenliği denince ilk imgenin “baret” olması, ideolojik açıdan iş kazalarını algılama konusunda burjuva ideolojisinin egemenliğini göstermektedir. Evet, kazalar neden olur sorusuna en çok verilen yanıtlardan birisi “işçilerin dikkatsizliği”dir! Sürekli karşımıza çıkan bu argüman, farklı farklı şekillerde yeniden üretilir. Aptalca hatalardan söz edilir, esprili fotoğraflar, anlatılar paylaşılır, bu konudaki eğitimler, kurslar, internet siteleri hep ne kadar da aptalca ve komik hatalar yaptıklarından söz eder işçilerin. Daha insafı olanlar, “işçiler maalesef böyle, eğitim herşeyin başı” der. “Dikkatsiz işçi” söylemi, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki çalışmaların da hep “işçinin” korunmasına yönelir. İşçiyi suçlarız, ama aynı zamanda onu korumak isteriz, eğiterek ve kişisel koruyucular vererek, sürekli kendisini denetleyerek. Kötü bir şey mi yapıyoruz? Hayır, dışardan bakınca işçiyi korumaya çalışıyoruz, ama nedense bir türlü koruyamıyoruz, zira en iyimser yorumla ağaca bakarken ormanı görmüyoruz veya daha sert söyleyelim kapitalizmin insani bir sistem olabileceği inancından bir türlü vazgeçmiyoruz! Tekil bir işçiyi düşündüğümüzde tablo şöyle: Bir işçi herhangi bir işyerinde, kesinlikle kendisinin söz sahibi olmadığı bir üretim süreci içinde, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığı üretim yöntemi, iş organizasyonu ve bunların çizdiği çerçevede çalışmakta, kendi karar vermediği, ne gibi zararları, etkileri olup olmadığını bilmediği ve bilemeyeceği biyolojik, kimyasal maddeler, iş gereçleri, makineler ile iş görmektedir. Yine iş organizasyonunun çizdiği süresel planlama direktifleri çerçevesinde çalışma saatlerini, mola

süre ve şekillerini tamamen başkası belirlemekte ve ondan uymasını istemektedir. (Bu işçinin işe nasıl geldiğini, karnı aç mı-tok mu, morali; iyi mi-kötü mü, aile yaşantısı, yaşam koşulları nasıl, nasıl bir toplumsal ilişkiler ağı içindedir gibi soruları bir tarafa bırakıyoruz, bunları şu aşamada “lüks” görüyoruz ve sadece işyeri bazında düşünmeye devam ediyoruz.) Amacı sadece en kısa sürede (sermaye çevrimi) en fazla kâr elde etmek olan bir makinenin dişlisi haline getiriyoruz. Özetle, eline bıçak verip vahşi bir ormanın ortasına bırakıyoruz. “Eline bıçak verdik ya, artık kendisini korumalıdır” diyoruz...

Kaza nedensellik modelleri

“İstenmeyen, beklenmedik” olay anlayışına bir de “kaçınılmazlık, tahmin edilemezlik” eklemek için dönüp bir yerlerden referans almak gerekir kuşkusuz. Bu konuyla ilgili tüm kitaplarda ve yazılarda Heinrich’in 1931 yılındaki çalışması yer alır. Yukarıda belirtilen yüzde 98 ve yüzde 2 meselesini literatüre sokan Heinrich olmuştur. Heinrich’in “domino teorisi” veya daha doğru bir ifadeyle “domino modeli” kazaya neden olan süreçleri doğrusal süreçler olarak tarif eder ve sosyal çevre/atadan gelen özellikler, kişinin hatası, güvensiz davranışlar, mekanik ve fiziksel tehlikeler, kaza ve yaralanma şeklinde birbirini etkileyen domino taşları varsayar. Bu modelin en önemli özelliği modelin tam da merkezine “insan hatası”nı koymasıdır. Bu görüşünü desteklemek için 75 bin tazminat/sigorta talebini incelemiş, bu inceledikleri dosyalarda ise yüzde 88 oranında kişilerin güvensiz davranışları, yüzde 10 mekanik ve fiziksel koşullardan kaynaklı, yüzde 2 de önlenemez kaza olduğunu belirtir. Hemen akla şu gelmektedir: Tazminat/sigorta davalarına kim bakmaktadır? Karar alma süreçleri nasıl verilmektedir? Hukuksal süreçler egemen sınıfın çıkarına kararlar vermemekte midir? Kaza raporları kimler tarafından, hangi bakış açısıyla hazırlanmaktadır vs. vs. Hovden ve diğerleri, yerinde bir tespitle şunu belirtmektedir:

“...teknoloji, bilgi, organizasyon, toplum, değerler ve diğer pek çok şeyi değişen bir toplum da değişime tabidir. Ancak, mesele iş kazalarını önlemeye geldiğinde çoğu uzman ve uygulayıcı hâlâ domino modeline ve buzdağı metaforuna inanmaktadır.” (Hovden ve diğ., 2010:953.)

Bir de Tablo 1'i inceleyelim. Bu tablodaki değerlendirmelerden de görüleceği gibi, Domino modeli çok ama çok zaman önce terk edilmiştir. Ama hâlâ yalnızca Türkiye'de değil, dünyada da işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimlerinde hep referans gösterilmektedir. Bunun iki nedeni var. Birincisi tamamen cehalet; bu alanda çalışan kişiler okumuyor, kolaya kaçıyor. İkincisi ise çok net olarak "işlerine geldiği için" Heinrich'in çizdiği çerçevenin dışına hâlâ çıkmıyorlar.

**Tablo 1. İş Kazası Nedenselliğine İlişkin Teoriler ve Eleştiriler
(Guidotti, 2011: 109)**

İş Kazası Nedenselliğine ilişkin görüşler	Eleştiriler
Tek faktörlü teoriler	
1. Kazaya meyilli işçi	Tamamen güvenilirmezdir, yalnızca işçi ile yapacağı iş arasında uyumsuzluk varsa kazanın gerçekleşebileceğine dair tahmin kolaylığı sağlayabilir
2. Olayların psiko-dinamik kaynaklarını çelişkili davranışlara bağlama	Tamamen güvenilirmezdir, kişisel dikkatsizlik ve dikkat dağınıklığı faktörlerinin olayın oluşumunda katkı koyan faktörler olması açısından göz önüne alınabilir
3. Domino model: faktörler birbiri ardına gelir güvensiz davranışı koşullar	Son derece basitleştirir, verileri göz önüne almaz, güvenilirliği yoktur, yalnızca olayların so-ruşturulmasında işçinin rolünü anlamak açısından işe yarayabilir
Çok faktörlü teoriler	
Epidemiyolojik model: Olayın geçtiği ortam-çevre-etken (host-environment-agent)	Analizde kullanışlıdır, modern kavramsallaştırma için temel sunar
Sistem Yaklaşımları	
İnsan mühendisliği: Kavrama-an-lama-tepki verme	Haddon matrisine içkin hale getirilmiştir ve çağdaş teoriler için temel sunmaktadır
Beklenti-ustalık (beceri)-karar: En-formasyonun nasıl ele alınacağına, gerçekte varolan koşulların de-ğerlendirilmesine ve enformasyon alma kapasitesine vurgu yapar	Rutinden sapma veya işin hızının olağandan yavaşlaması gibi vaka-ların anlaşılmasında yararlıdır.

Dikkat edilirse buraya kadar anlatılan modeller, yaklaşımlar veya “teori”ler hep gelişmekte ve sistemsal bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar Tablo’yu hazırlayan yazar davranış tabanlı iş güvenliği bakış açısına sahip olsa da, sistem yaklaşımına doğru gitmek zorunda kalmaktadır.

1985 yılında Bird ve Germain, Heinrich’in doğrusal domino modelini izleyerek, teknolojinin gelişmesiyle paralel olarak ortaya çıkan oldukça karmaşık durumlarda, kazaların önlenmesinde ve denetlenmesinde yönetim faktörüne dikkat çekerler. (Bird ve Germain, 1985’ten aktaran, HasPA, 2012:16). Dikkat edilirse, Heinrich’in etkisi yıllarca sürmüş, bunun üzerine modeller de çok fazla yenilik katmamıştır. Sıralı, doğrusal anlayışlar zamanla karmaşık doğrusal modellere evrilmiştir. Düz doğrusal modellerin odak noktası herhangi bir kazanın kök nedenini bulmak ve bunu ortadan kaldırmak veya bu kök nedenin etkisini engelleyici bariyerler koymaktır. Daha karmaşık modeller arasında yer alan enerji-hasar (zarar), zaman sıralaması, epidemiyolojik ve sistemik modeller kazaların oluşumuna daha kapsamlı bir bakış getirmeye çalışmışlardır.

Kazalara dönük modellerin oluşumunda şu nokta dikkat çekicidir: Doktorlar hemen travma veya epidemiyolojik bir yaklaşıma eğilimlidir, mühendisler sistem yaklaşımını tercih eder, insan bilimleri üzerine çalışanlar ise hemen psikolojik etmenlere yoğunlaşırlar. Epidemiyolojik² modellere yakın olanlar, performanstaki sapmalara ve kazanın gizli nedenlerine odaklanmaya çalışır. Bu sapmalar üretim sürecindeki sapmalar (yapılan yanlışlar) veya güvensiz davranışlardan kaynaklanıyor olabilir, dolayısıyla hataları, hatalı davranışları ve güvensiz, dikkatsiz davranışları tespit eden iş güvenliği uzmanları, bunların olmaması için “güvenli davranış” yöntemleri uygular, sıkı kurallar koyar ve önlemeye çalışırlar (Bakış açısı dikkat edilirse hep “olumsuz”u bulmak ve onu düzeltmektir. Ve yine gele gele insan faktörüne gelinir!, y.n) Ancak iş güvenliği bakış açısı, her türden sapmalara ve beklenmedik (güvensiz, dikkatsiz) davranışların olumsuz etkilerine karşı yeterince esnek olan sistemler üzerine

2 Epidemiyoloji, toplumdaki hastalık, kaza ve sağlıkta ilgili durumların dağılımını, görülme sıklıklarını ve bunları etkileyen belirteçleri inceleyen bir tıp bilimi dalıdır.

düşünmeye doğru evrilmektedir (HasPa, 2012).

Rasmussen tümdengelim ile gerçek dünyadaki olayları ve nedenleri parçalayıp, tek tek ele almaya ve sonrasında, kazaya neden olan olaylar örgüsünü, gizli görünmeyen pek çok etkenin daha önceki olaylardan veya hareketlerden uykuda beklediği, sonrasında neden-sonuç ilişkileriyle açığa çıkan bu etkenlerin belirlediği bir örgü ile yeniden kurmaya çalışır. Bu aşamada Rasmussen şunun farkına varmıştır; sosyo-teknik sistemler karmaşık ve istikrarsızdır. Olayların akışını tartışmaya çalışan herhangi bir çaba, olaylar ve koşullar arasındaki etkileşimin üst düzey bir birey ve organizasyon adaptasyonundan kaynaklandığını dikkate almaz. Kaza analizi ile saptanan bir neden sonuç ilişkisi ağı (hata ağacı örneğin) yalnızca geçmişte gerçekleşen bir olayın kaydını tutar, ilişkileri açıklayan bir model sunamaz (HasPa, 2012).

Öte yandan Reason iki tür hatadan söz etmektedir, aktif hatalar ve gizli, görünmeyen hatalar. Aktif hatalar etkisi hemen görülen, gizli/görünmeyen hatalar ise diğer faktörlerle birleşene kadar ve sistemin savunma mekanizmasında yarık açana kadar uykuda bekleyen ve saptanamayan hatalardır. Reason, Heinrich’ten ve Bird ve Germain’den farklı olarak, kazaların yalnızca bireysel operatörün (işçinin, ustanın y.n) hatasından kaynaklanmadığını (aktif hatalar), daha geniş bir biçimde sistemin organizasyonel faktörlerinin içinde yattığını (gizli hatalar) ve daha üst düzey organizasyondan kaynaklandığını belirtir. Reason modeli, şekilsel gösteriminden dolayı “İsviçre Peyniri Modeli” adıyla bilinmektedir (HasPa, 2012).

Kaza nedenselliğini ortaya koyan pek çok model tartışılmıştır, tartışılmaktadır. Hepsinin ortak özelliği üretim sürecine “sistematik, bütünsel” bakma eğiliminde olmaları, doğrusal, düz bir neden sonuç ilişkisi yerine, karmaşık, düzensiz, sürekli işin örgütlenmesini vurgulayan neden sonuç ilişkilerini vurgulamalarıdır. Son olarak Holnagel’den söz edilebilir. Kazaların modellenmesi, nedenselliği üzerine pek çok çalışma yapan Holnagel’in ilk çalışmaları daha çok insanın bilişsel (kavrayışsal) güvenilirliği ve insan makine etkileşimi üzerinedir. Ancak sonrasındaki çalışmaları (özellikle Barriers and Accident Prevention, 2004) kazaların

son derece karmaşık olduğuna işaret eder ve insanların çalıştıkları sosyoteknik sistemlere son derece yakından bakarak, karşılıklı ilişkilerin anlaşılabilir olarak kavranması gerektiğini ileri sürmüştür. Söylediği özetle şudur: Artık organizasyonların amacı kazaları önlemek için engeller koymak ve savunma mekanizmaları oluşturmak olmamalıdır. Amaç herhangi bir sapmayı izlemek ve denetlemek üzerine yoğunlaşmalı ve belki de her türden sistemi ve insan hatasını dikkate alacak şekilde yeniden yapılandırılmaktır! (Holnagel, 2004: 171). Kısaca farklı bir üretim yöntemi veya iş örgütlenmesine işaret etmektedir... Biraz sıkıcı olsa da kaza nedenselliği üzerine tartışmalardan söz etmek gereklidir, zira ilerleyen bölümlerde öne sürülecek tezlerin belli bir altyapı olmadan kavranması zor olacaktır.

Örnekler neye işaret ediyor? Yine mi maliyet meselesi...

Kazalar neden olur diyoruz, aşağıdaki örneklerle devam edelim. Ocak 2004, Peace River, Alberta Kanada'dayız. 17 yaşında Yvon Poulin bir boşaltma kabına başaşağı düşerek yaşamını yitirmiştir. İşindeki 3 ay boyunca Poulin'in sürekli iş güvenliği eğitimleri olmadığından yakındığı söylenmektedir. Kendisi ayrıca daha az tehlikeli başka işler de aramıştır. Ölümünün ardından müfettişler makinenin çalışması sırasında işçileri uyaran bir sistemin kurulmadığını tespit etmişlerdir. Poulin'in patronu Kanada İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği yasasının gözardı ettiği bazı boşluklardan yararlanarak bunları dava sürecinde kullanmıştır. Bu "basit" olay üzerinden bazı sorular sorabiliriz. Örneğin neden Poulin tehlikeli bir işte çalışmaya devam etmektedir? Neden Poulin'in patronu güvenli bir çalışma ortamı sağlamamıştır? Poulin'in patronunun sorumluluktan kaçabilmesi, işyerlerindeki ölüm ve yaralanmaları neden ve nasıl düzenleyebileceğimiz ve tazmin edebileceğimiz konusunda bize ne söylemektedir? (Barnetson, 2010; 11, 12). Tüm bu soruların yanıtı ancak bir işin gerçekleştirildiği bağlamda (context) düşünülmelidir. İstihdam sonuçta bir ekonomik ilişki olarak tartışılmaktadır. İşçiler zamanlarını, ustalıklarını, kısacası emek güçlerini ücret karşılığı patronlara satarlar. Bu alışveriş kapitalist ekonominin çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kapitalist ekonomiyi karakterize eden sermayenin özel mülkiyetidir ve patronların motivasyonu, tüm karar alma süreçlerinde, yine ekonomik terimlerle de-

vam edersek, kâr etmektir ve kaynaklar pazar ekonomisinin mekanizmaları tarafından dağıtılmaktadır. Bu bağlamda emek gücünü satan işçi için bazı şeylerin kabul edilmesi (aynı anlama gelmek üzere onlara kabul ettirilmesi) gerekmektedir. Hükümet yetkililerinin demeçlerine, patronların söylemlerine ve genel burjuva ideolojisine yansıyan ve sürekli yeniden üretilen argümanlar şunlardır:

Bir: Bir işveren sermayesini riske ederek bir işe girer ve yatırımını korumak için işi istediği gibi (tabii yasalara uygun şekilde!) sevk ve idare etme hakkı vardır.

İki: İşverenler kâr ederler veya başarısız olurlar. Kâr etmeyen şirketler iş yaşamının dışına atılırlar, dolayısıyla kâr etme zorunluluğu işverenleri maliyetleri düşürmeye zorlar. Emek gücü ise pahalıdır ve kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Bundan dolayı işverenler emek gücünü ucuzlatmak ve emek yoğun çalışma zorunluluğundadır ve bu son derece meşrudur.

Ama tüm bu süreçler işçi sınıfının çıkarlarının tam anlamıyla karşındadır ve ortada antagonistik bir çelişki vardır. Ancak "hepimiz aynı gemideyiz" nakaratının en fazla söylendiği alanların başında işçi sağlığı ve iş güvenliği gelmektedir. Tüm bu söylenenler bir yana, işçi sınıfının mücadelesi, özellikle sendikalar eliyle yürütülen mücadele daha çok ücret pazarlığı ve işçilerin "sosyal hak"larına odaklanmaktadır. Halbuki, işçilerin işi denetlemesi, nasıl yapılacağına karar vermesi, bizzat karar alma süreçlerinde yer alması gerekmektedir ve burada alınacak kararlar sermaye sınıfının talepleriyle hiç bir zaman örtüşmeyecektir. İşçilerin alacağı kararlar onların güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamında çalışmalarını sağlarken, maliyetin artmasına yol açacağından sermaye tarafından hiç bir zaman kabul edilmez veya o ülkedeki sınıflar mücadelesine bağlı olarak bir noktaya kadar (yasal mevzuat, sendikaların ağırlığı, işyeri işçi sağlığı ve iş güvenliği komitelerinin varlığı vb.) kabul edilebilir. Bohme ve diğerlerinin (2005) çok net olarak gösterdiği gibi, şirketler işçi sağlığına ilişkin yasal düzenlemeleri ve sorumlulukları ürünlerine ve üretim süreçlerine etkisinden dolayı en aza indirmeye çalışırlar. Bu çalışmada yalnızca çalışma ortamına dair değil, doğrudan tüketiciyi etkileyen un-

surlar konusunda da nasıl maliyetten kaçınıldığı anlatılmaktadır. Kullanılan taktikler arasında bir prosesin veya ürünün nasıl “güvenli” olduğu konusunda karşı çalışmaların bizzat yapılması veya desteklenmesi ve aksini gösteren bilim insanlarına ve bilimsel çalışmalara saldırılması taktiği bulunmaktadır. Sanayi dostu “üçüncü kişi” bilim insanlarının örgütlenmesi, yasal mevzuatların düzenlenmesi aşamasında, mahkeme süreçlerinde ve basınla ilişkilerde gereklidir.

Maliyetlerin düşürülmesinin tek yolu ilaç tekellerinin sıkça başvurduğu bu türden araçlar kullanarak kamuoyu yaratmak olmak zorunda değildir ve çoğu zaman tercih edilen yol basittir: İşçinin yaralanması veya ölmesi maliyetin düşürülmesinde en çok kullanılan yöntemdir! Ne kastedtiğimizi açalım, sözgelimi herhangi bir üretim temposu kârlılığı artırabilir, işçiler daha hızlı çalışmak zorunda kalabilir veya üretim prosesi malzemelerin bir yerden bir yere götürülme uzaklığını kısaltabilir. Veya bazı uçucu kimyasallar üretim hızını artırır, tedarik maliyetini azaltabilir. Bu ve benzeri kararlar işle bağlantılı yaralanmaları ve meslek hastalıkları şiddetini artırabilir. Hızlı çalışma tekrara bağlı burkulma-gerilme türü yaralanmalara neden olur veya bu türden yaralanmaları şiddetlendirir. Malzemelerin taşınmasında vinç kullanımı, önlem alınmadığında altındaki işçilerin malzeme düşmesi/çarpması sonucu yaralanma riskini artırır. Kimyasalların sızıntısı, emisyonu veya patlaması yanıklara veya meslek hastalıklarına neden olabilir. Kısacası işçilerin söz hakkı olmadığı kararlar, onların yaşamları üzerinde söz sahibidir.

Burada küçük bir örnek daha vermekte yarar var, bu satırların yazarının hazırladığı pek çok bilirkişi dosyasında sıkça rastlanan “pres makinasına el sıkıştırma” ve sonucunda uzuv kaybı ve benzeri iş kazaları bizzat, yönetmeliğe aykırı tezgah, yönetmeliğe uygun olsa da işin hızlanması için parça eklenen/çıkarılan tezgah ve aşırı hızlı çalışmanın bir araya gelmesi sonucu gerçekleşmiştir. Aşağıdaki örnek çarpıcıdır ve bir dava dosyasındaki bilgilerden alınmıştır:

Kazazede A.Y, olay tarihinde 12 yaşında olup, işveren tarafından tehlikeli iş yapılan bir makinada çalıştırılmaktadır. Olay günü makinenin hızlı konumda çalıştırıldığı, kazazedenin yavaşlatılmasını istemesine karşın

hızlı çalışmaya devam edildiği tespit edilmiştir. Olayın meydana geldiği ambalaj sandığı başlığı imalatı zımbalama makinasının bandında bulunan orijinal takozların banta oturduğu tabandan daha geniş, yukarısının daha dar olduğu ve bu durumun bantta çalışan işçiler için daha az tehlike arzettiği, **ancak** daha küçük başlıkların imali için yapılan bu takozlara **monte edilen demir çubukların**, takoz yerine sıkıştırma işlemini yapması için yukarı çıkıntılı olarak yapıldığı, **hızlı çalışma sırasında bunların bıçak etkisi yapmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır.**

Bu örnek oldukça çarpıcı bir örnektir ve anlatılmaya çalışılan, bir başka ifadeyle sermaye sahibinin kararlarının doğrudan bir insanın canına nasıl kastettiğini göstermektedir. İncelenen davada yerden ortalama 1 m. yükseklikte yatay durumda iki taraftan modüllü otomatik bant zinciri içinde ortalama 22x27 cm. ebadında ayarlanmış mesafeler ile metal takozlar ile ayrılmış boşluklar içinde, önceden kesilmiş ahşap sandık kapak parçaları yerleştirilmektedir. Bu parçaları birleştiren üçgen şeklinde kesilmiş birleştirme tahtaları yerleştirmenin aksi yönünde bu bant üzerine konulup, makine bandı çalıştırıldığında, otomatik havalı zımba teli altına belirli aralıklarla gelen kapaklar otomatik olarak zımbalanmaktadır. Zımbalama işlemi bittikten sonra tezgah öntine çıkan parçalar makinenin hızına uygun bir şekilde bir elle alınmakta diğer elle yandaki işifleme tezgahına konmaktadır.

Çalıştırılması kesinlikle yasak olan 12 yaşında bir çocuk, kendisine uygun olmayan, yetişkinler için imal edilmiş bir tezgahta aşırı hızlı bir şekilde çalışmakta, zımbalama işlemi giderek hızlanırken bir eliyle de kapakları yanındaki tezgaha koymaktadır. Ama bu da yetmemektedir, kasten adam öldürmeye veya yaralamaya teşebbüs gibi, küçük çocuğun eldiveni de yoktur, ama hâlâ yetmemektedir, makine sistemine sonradan eklenen daha küçük ebatla kapak imalatına yarayan demir aparat, kazazedenin parmağına gelmiş, hızlı çalışmanın etkisiyle bıçak etkisi yaratarak parmağını koparmıştır.

Bu iki örnekte, biri yetişkin, diğeri çocuk iki işçinin neden bu koşullarda çalıştığı sorusunun yanıtı “zorunluluk”tan olacaktır. Epiktür “zorunluluk yumuşatılmaz” derken, Marx Seneca’dan alıntı yapar:

“Zorunluluk içinde yaşamak bir mutsuzluktur, ama zorunluluk içinde yaşamak bir zorunluluk değildir. Her yerde özgürlüğe açık birçok kısa ve kolay yol vardır.” (Seneca’dan aktaran Marx, 1941: 40)

Kapitalizm bir zorunluluk değil, verili koşullarda “risk”ler, “talihsizlik”ler, “kaçınılmazlık”lar da zorunluluk değil ve bu kavramlardan kurtulmak ve özgürleşmek için, kavramların sınıfsal yönünü görmek, ardından bir adım daha atıp, işyeri ölçeğinden çıkıp, toplumsal örgü içinde “iş kazaları”nı incelemeye çalışmak gerekmektedir...

Risk, şans, talihsizlik, kaçınılmazlık...

Hep işçilerin başına gelir nedense...

Risk değerlendirmesi, risk analizi, işyerlerinde risk yönetimi ve pek çok kavram... Peki risklere maruz kalma olasılığımız neye göre belirlenir, bunu soruyor muyuz? İş kazasına ‘şanssızlık sonucu meydana gelme’ anlamı içkindir, hadi bunu kabul edelim. Peki bu şanssızlığa neden bir sermayedarın değil de işçinin maruz kalacağını, iş kazalarında hep işçilerin öldüğünü söylediğimizde, ‘şans’ın da toplumsal olarak üretilen, sınıfsal bir nitelik taşıdığı, ait olunan sınıfın üretim sürecindeki yeri belirlediği gibi “iş kazası”na maruz kalma ‘şans’ını da doğrudan belirlediği sonucuna ulaşmıyor muyuz?

Herhangi bir işyerinde sermaye sahipleri ve işçiler açısından iş kazası riskine dair görüşler doğal olarak farklılık gösterecektir. İşçiler bizzat işi yaptıkları için, sermaye birikim sürecine emek güçlerinin yanı sıra, canlarını da sundukları için somut olarak riskleri yaşamaktadırlar. Kısacası ölmekte ve sakat kalmaktadırlar. (Burada küçük bir not eklenebilir, yazarın bizzat verdiği seminerlerde mühendis ve teknik elemanlar açısından risk, neredeyse tamamen mahkemede kusurlu olarak yargılanmak şeklinde algılanmaktadır!). Sermaye sınıfı açısından ise ölüm ve yaralanma riski ekonomik bir husustur. Ekonomik açıdan bakıldığında işyerlerindeki ölüm ve yaralanmalar, minimal düzeyde, kaçınılmaz, kabul edilebilir görülmekte ve bu ekonomik bakış açısı toplumdaki genel yargıyı belirlemektedir. (Egemen sınıf kendi çıkarını tüm toplumun çıkarı olarak gösterdiği gibi, kendi bakış açısını da genel kamuoyu bakış açısı olarak göstermeye çalışır.) İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda kullanılan

ifadelerin altını biraz eşelediğinizde aslında çıplak bir çarpıtma olduğu görülmektedir. Sözelimi ‘iş kazası mağdurları’ ifadesi de biraz böyledir.

“Bu kelimelerde sanki bir kaçınılmazlık, bir kader oyunu tınısı var. Oysa, iş organizasyonu ve çalışma koşulları, bilinçli seçimlerin sonucudur ve ne olursa olsun ‘kaza’ hiçbir zaman rastlantı değildir. Hesaplamaları geniş ölçüde sorunlu olsa bile, iş kazaları istatistikleri felaket işaretleri olarak yeterince aydınlatıcıdır. Ulusal Sağlık Sigortası Ücretli Çalışanlar Fonu resmi istatistiklerinde, Fransa’da yılda 700.000 civarında iş kazasının ortalama dörtte birine yirmi beş yaşın altındaki gençlerin maruz kaldığı belirtiliyor. (Ücretle çalışanların sadece, yaklaşık %7’sini oluşturmalarına rağmen). Bu gençlerin binlercesi geçirdiği iş kazasının silinmez izlerini taşıyor.” (Thebaud-Mony, 2012:22)

Kamu sağlığı perspektifinden konuya yaklaşan Daubas-Letorneux, iş kazasını, bir sağlık olayı ve toplumsal tahakküm ilişkilerinin bir sorunu olarak ortaya koyar; böylece iş kazaları üzerine yapılan bilimsel çalışmaların çoğunun kurucusu iki baskın anlayıştan kendini kurtarır: Bir yandan 1898’de çıkarılan yasadaki uzlaşmaya bağlı olarak, nedenlerden, sorumluluklardan ve içinde yer aldığı toplumsal ilişkilerden tamamen bağımsız, iş kazasını sigorta matematiğiyle ilişkili bir “risk” olarak kabul eden anlayış; öte yandan, organizasyon boyutunu ve toplumsal pratik anlamıyla canlı emeği göz ardı ederek, iş kazasını “insan kusuru” ya da teknik sistem hatası olarak gören sosyoteknik anlayış. Veronique Daubas-Letourneux, iş kazalarının oluşumunu üç unsuru kesiştiren bir hikayenin sonucu olarak görüyor: İşletmelerin stratejik tercihleri (ekonomik, teknik ve organizasyonla ilgili tercihler); kamu politikaları (geçici iş ilişkisi hakkında yasanın sapıtılmasına izin veren iş kanunu ihlallerinde cezai yaptırım ve denetimi eksik bırakarak risklerin alt işverene devredilme uygulamasının yerleşmesine göz yuman, işverenin cezasız kalmasını organize eden kamu politikaları); çalışanların hayat güzergahı (iş içinde ve dışında toplumsal ilişkilerin belirlediği, çoğu kez çok kısıtlı manevra kabiliyetleriyle yaptıkları seçimler yoluyla çalışanların katettiği güzergah.) (Thebaud-Mony, 2012:36). Tüm bunlara “kaza sonrası” risklerin (tazminat, cezai müeyyideler) burjuva devlet mekanizması ve adalet

sistemi yardımıyla “transfer” edildiğini, sermaye kesiminin bile bile, isteye isteye yaptığı hiçbir şeyden dolayı sorumlu bulunmadığını eklediğimizde aslında tablo tamamlanmış oluyor.

Kapitalist üretim süreci içinde ve yukarıda da belirtmeye çalıştığımız “riskleri işyerlerinde önleme hiyerarşisi” bağlamında “teknoloji kullanımı” oldukça ciddi bir yer tutar. Kullandığınız teknoloji bir anda pek çok riski ortadan kaldırabilir, çoğu iş güvenliği önlemi tamamen gereksiz hale gelebilir. Veya tam tersi olur; geri, yetersiz bir teknolojik tercih kullanıp, “işçiyi” korumaya yönelirsiniz ve bu ilkel bakış açısı işçileri göz göre göre tehlikelerin içine atar. Aşağıdaki örnek bu söyleneni çok iyi anlatmaktadır:

“Havuzları iki aydır radyoaktiften arındırıyorum. Bunun promosyon gibi bir iş olduğunu söylüyorlar. Korkunç, berbat: ‘Çalışacaksın, yiyeceksin, uyuyacaksın...’ Arındırma işlemi, reaktörün kalbinde yükleme ve boşaltma işlerinden sonra yapılıyor. Diğerleri çalışırsın diye arındırma yapıyoruz. Mururoa kıyafetiyle, emekler vaziyette, havuzun dibinde, fırça ve bezle temizlik yapıyoruz. Oradan çok yüksek doz fışkırıyor. Bir çeşit robot var, oraya gitmeden sıcak noktaları boşaltmamıza olanak sağlayan; ama yönetim bu robotu kullanmamızı istemiyor. Bunu yapmak yerine insanları yollamayı tercih ediyorlar. Bu tür işler bizim bir anda 8 mSv doz aldığımız işlerden. Mururoa kıyafeti üstümüzde, fırça elimizde nereden radyasyon fışkırıyorsa oraya müdahale ediyoruz.” (Thebaud-Mony, 2012:36)

Burada çok ama çok net bir tercih olduğunu ve bu tercihin işçileri hasta ettiğini gördürüz. Bir başka ifadeyle riskin yüksek olup olmayacağına sermaye karar vermektedir. İşyerlerinde ölüm ve yaralanma riski düşük müdür yüksek midir? Çok yetersiz dahi olsa istatistikler kapitalist sistemde çalışmanın son derece riskli bir iş olduğunu gösteriyor. Peki ölüm ve yaralanmalar kaçınılmaz mı? Hayır, kaçınılmaz değil, zira sermayedar neyin, ne zaman, nerede ve nasıl üretilceğine karar verir ve bu üretim sürecinde kimlerin, hangi aşamada hangi işi yapacağı, bir başka ifadeyle hangi risklere maruz kalacağı, sermayedarın kararına bağlıdır. Bu risklerden kaçınmak, bu riskleri ortadan kaldırmak veya azaltmak

sermayedar açısından maliyet unsurudur ve her zaman kâr etme güdüsü, güvenli ve sağlıklı üretimin önündedir. Esas belirleyenin bu olduğundan hareketle, risk kavramıyla ilgili şunu da soralım: İşyerlerindeki riskler kabul edilebilir mi? Şu anki koşulları düşünelim; bu sorunun yanıtı kim olduğunuza bağlıdır. Sermayedarlar için riskler kabul edilebilir sınırların içindedir, sermaye sahibi yaralanmaz, ölmez, herhangi bir kazaya maruz kalmaz ve her zaman güvensiz çalışma ortamlarına yol açan kararlarının semeresini daha fazla kârlılık olarak geri alır. Sakatlanan veya ölen her zaman işçilerdir ve onlara sorsanız, işyerleri risklidir...

"İşyerlerinde zaten kazaların gerçekleşmesi, meslek hastalıklarının sonrasında tezahür etmesi normaldir, yapacak birşey yok, tabii ki hepimizin ortak amacı bunları azaltmaktır" şeklindeki bakış açısının sonucu, işverenleri ikna etmek için "önlem almak ödemekten ucuzdur" felsefesini ortaya koyma şeklinde kendisini gösterir. Burada da çıkış noktası yine kârlılıktır! Burada "Kapitalizm artı değer sömürüsüne dayalı sermaye birikimi sistemidir" dediğinizde, marksizmin bize sunduğu muhteşem bilimsel yöntemle yaşama baktığınızda şunu görürsünüz: Eğer sermayedarlar güvensiz işyeri uygulamalarının maliyetlerini işçilere ölüm, yaralanma, meslek hastalığı olarak yıkıyorsa ve bu şekilde daha ucuz girdi (emek gücü) ve hızlı üretim (sermayenin çevrim hızı) yoluyla daha fazla kârlılık olarak finansal getiri sağlıyorsa, iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemenin getirisi hiçbir zaman önlemeyle ilgili maliyetleri aşmayacaktır. Kısacası her zaman fazladan bir maliyet olarak görülecektir! (Piper Alpha felaketinin anlatıldığı bölümde ayrıntıya girilmektedir.) Bunun "istisnaları" yoğun teknoloji kullanan, karmaşık üretim teknikleri ve iş örgütlenmesi kurmak zorunda kalan sektörlerde yaşanır. "İstisna" turnak içinde yazılmaktadır, zira burada belirleyen insan yaşamı değil, üretim sürecinin aksaması ve üretimin yapısıdır. Yüksek teknoloji gerektiren üretim dallarında, yaşanacak kazalar makine ve ekipmana daha fazla zarar verme riski barındırır. Üretim süreci durur veya yavaşlar, bakım, onarım, yeni makine alımı gibi dertlerle uğraşılacak istenmez. Sözelimi Güney Kore tersane sektörü ile Tuzla tersanelerini kıyasladığınızda bunu görebilirsiniz. Ancak bu gibi sektörlerde de, pek çok iş kaleminin dışa-

nya verilmesi, daha ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere kaydırma, işin esas kısmının sadece kapitalist metropollerde gerçekleştirilmesi, sürecin belirleyeni olan yerlerde işin biraz daha sıkı tutulmasına yol açmıştır. “Adamlar yapmış be kardeşim” söyleminin bir boyutu budur, diğer boyutu ise kuşkusuz işçi sınıfı mücadelelerinin sermaye sınıfını tavizler vermeye zorlamasıdır.

Toplumda genel kabul gören veya daha doğrusu dayatılan anlayışa göre kazalardan veya meslek hastalıklarından dolayı “işveren”leri suçlamak biraz haksızlıktır. Bu görüşe göre pek çok faktör de vardır. Örneğin, işçiler hata yapabilir, dikkatsiz ve tedbirsiz davranabilirler, burada da mı “işveren”i suçlayacağız! (Kasti yapılan bir eylem bu tartışmanın dışındadır kuşkusuz.) Bu bakış açısı son derece önemli ve sermaye sınıfı için evrenseldir. Yalnızca TÜSIAD temsilcileri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bürokratları ve onlarla temas halindeki KOBİ patronları değil, Barnettson’un Iverson ve Barling’ten aktardığına üzere, 2005 yılında yapılan bir çalışmaya göre Kanadalı sermayedarların yüzde 76’sı kaza ve yaralanmaların çoğunun işçilerin dikkatsizliği ve tedbirsizliği olduğuna inanmaktadır. Her ne kadar sürekli karşımıza Heinrich’in Domino Yaklaşımı çıkarılsa da (kazaların yüzde 88’i insan kaynaklıdır!), işçilerden kaynaklı hataların aslında tüm kazalardaki payının çok az olduğunu görürüz. Ama bu efsane bir türlü yıkılmamaktadır...

İşçi kendi “aptallığı”, “hatası”, “dikkatsizliği” yüzünden kazaya maruz kalabilir, ama işçinin bu hataları yapma fırsatı, işi işçinin o an orada bulunmasını, o işi yapmasını sağlayacak şekilde yapılandıran, örgütleyen sermayedar tarafından yaratılmıştır. Bu durum kanunlarda da zımnen kabul edilmiştir. “Kusursuz sorumluluk” kavramının çıkış noktası burasıdır. Eğer o üretim olmasaydı, o işyeri olmasaydı işçi de orada çalışmayacaktı şeklinde özetlenebilecek “kusursuz sorumluluk” ceza hukukuna değil, tazminat hukukuna (hukuk davalarına) ilişkin bir kavramdır ve daha çok işçinin tazminat almasında, onu koruyan bir bakış açısidir. Tekrar etmekte yarar var, eğer bir kaza (özellikle de ölüm) ortaya çıkmadıkça, hukuk sistemi işyerlerinde pek kol gezmemektedir. İşyerlerinde denetim, ölüm veya yaralanma olmadıkça kendisini pek göstermez veya

toplumda genel bir duyarlılık olduğu dönemlerde (Tuzla’da ölümlerin yoğunlaştığı dönemler, Esenyurt şantiye yangını sonrası 11 işçinin yanarak yaşamını yitirmesi gibi) devlet denetimi kendisini gösterir. Burada Barnettson’un vurgusu çok yerindedir, işyerlerinin genel olarak ölüm saçması, riskler barındırması, siyasal açıdan bir ölüm veya fazlasıyla duyulmuş bir yaralanma kadar canlılık yaratmıyor, bir ölüm olana kadar işyerlerinin ne kadar sağlıklı ve güvensiz olduğunu söylemek, vurgulamak kimseyi harekete geçirmiyor! Barnettson hükümetler açısından da işyerlerinde risklerin azaltılmasının, herhangi bir kazadan sonra olaya el koymadan çok daha az “getirisi” olduğunu da belirtmektedir. Hükümetler, devlet yetkilileri, bakanlar, müsteşarlar herhangi bir kaza olduğu zaman bunları kınamak, hemen ceza vermek, konuyla ilgili gerekenin yapılacağını söylemek konusunda hemen hazırdırlar. Hiçbir hükümet veya devlet yetkilisi işyerlerindeki riskler şu kadar azaltıldı, artık daha güvenli bir ortamdayız, işçi katılımı sağlandı ve benzeri söylemlerle kendisine rant toplamaya çalışmaz...

“İş kazaları”na işyeri ölçeğinde müdahale edebilmek için bile örgütlü mücadele...

Kazalar neden olur sorusunu hâlâ sormaya devam edelim mi, ne dersiniz? Yasal mevzuata aykırılık, insan haklarına aykırılık, en basit iş organizasyonuna dahi aykırılık... Peki tüm bunların nedeni, çok net bir şekilde kısa zamanda (hızlandırılmış makine), en ucuz (çocuk çalıştırılması ve varolan bir makinenin özelliğinin yeni işe adapte edilivermesi) ve en güvenliksiz ama en yüksek kârla çalışma hırsıdır. İşte bu kapitalizmdir... İşçi sağlığı ve iş güvenliği sorununu üretim ilişkilerinden ve toplumsal ilişkilerden bağımsız düşünemeyeceğimize göre “neden” sorununa da bu bağlamda yanıt aramak, biraz işyerlerinin dışına çıkmak gerekmektedir. İş kazalarını teknik bir hata ya da eksiklik olarak ele alan araştırmacılar için iş kazaları “işyerinde kaza anında bulunan işçilerle sınırlı bir olaydır.” (Hovden, 2010:3) Bu teknisist bakış açısı, sürekli kaza sıklık oranı gibi hesaplar yapan ve insan sağlığını sıradan bir “girdi” olarak kabul eden endüstri mühendisleri ve sigortacılar arasında oldukça yaygındır ve içerisinde geliştiği toplumsal, ekonomik ve politik bağlamdan bağımsız

olarak teknolojinin her şeye kadir olduğunu varsayan “teknolojik belirlenimcilik” ile maluldür.

Bu bakışa alternatif bir bakış açısı ise, iş kazalarını toplumsal, ekonomik ve sosyal faktörlerin kesişim noktasında ele almaktır. Fransız Nükleer Sanayisi’ndeki alt sözleşmeli işletmelerdeki işçilerin iş sağlığı üzerine alan çalışması yapan Fransız Sosyolog Annie Thébaud Mony’nin yaklaşımı bu anlamda oldukça zihin açıcıdır. Thebaud-Mony (2012:24) iş kazalarını, işletmelerin stratejik tercihleri, kamu politikaları ve çalışanların hayat güzergahından oluşan bir sacayağı üzerine oturtmayı önermektedir. Mony’nin yaklaşımında eksik olan nokta ise bu sacayağı arasındaki ilişkilerin eşitsiz ve tahakkümcü niteliğine yapılması gereken vurgudur. Bu sacayağının birleşme noktası iş kazalarının da gerçekleştiği “emek süreci”dir.

İşyerlerindeki risklere biraz yoğunlaştığımızda, her türlü üretim sürecinin kendine has riskler barındırdığı görülecektir. Kimyasallar, tozlar, yüksekte çalışma, kesici batıcı cisimler, elektrik, farklı farklı makinelerin kullanımı hepsi de işçileri tehdit eder. Güvenli bir çalışma için “İşçiler eğitimsiz ve verdiğimiz kişisel koruyucuları kullanmıyorlar (baret, gözlük, eldiven, emniyet kemeri gibi)” söylemi riskli çalışma ortamlarında belki de söylenecek en son hususlardan birisidir. Zira iş güvenliği uzmanları açısından riskleri önleme hiyerarşisinde en önemli husus “ortam”ın değiştirilmesi ve güvenli hale getirilmesidir. Bu marksist yöntem açısından da olması gerektir. Yalnızca ortama, bir başka deyişle “işyeri”ne yoğunlaştığımızda aşağıdaki temel hususlar yerine getirilmelidir; ama yalnızca “işyeri”ne yoğunlaştıldığında:

1. Tehlikeli işlerin yapılmaması gerekir. Örneğin: Kot taşıma insanlık için zorunlu bir iş değildir. Kot taşlamayı sağlıklı ve güvenli bir şekilde yapmak için işçilerin tam anlamıyla bir astronot gibi giyinmesi şarttır, aksi takdirde silikozis hastalığı çok kısa zamanda kesinlikle ölümlere yol açmaktadır. Yapılması gereken kot taşlamayı tümüyle yasaklamaktır! İşçilere verilecek eğitim ve maske gibi kişisel koruyucuların anlamı bulunmamaktadır.

2. Tehlikeli maddelerin, yöntemlerin, araç ve ekipmanların kullanılma-

ması gerekir. Örneğin asbest kanserojen bir maddedir. Kullanım kolaylığı ve ucuzluğu nedeniyle özellikle inşaat sektöründe kullanılır. Dünya Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre, her yıl asbest yüzünden 100 bin kişinin yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Üstelik dünyada asbest üretimi 1970’lerden bugüne sürekli azalmasına rağmen, geçmiş dönemde temasta bulunanlar için risk hâlâ devam etmektedir. Türkiye’de daha yeni yasaklanmakla birlikte, evlerimizin çatılarında ve tesisatlarda hâlâ bulunmakta olup, tamir ve bakım işlerinde ortaya çıkabilecek riskler yerinde durmaktadır. Bunun yerine daha sağlıklı malzeme kullanılabilir, ancak kapitalizm ucuz, verimli, kârlı olanı, tehlikeli de olsa sonuna kadar kullanmakta ısrar eder ve karşılığında binlerce işçiyi öldürür. Mücadeleler belli bir noktaya gelince yasaklanır ve “cezalar” verilir. Örneğin firma ismini bir yapı malzemesi gibi kullandığımız ve çoğumuzun aşına olduğu Eternit firması, dört büyük fabrikasından İtalya/Casale’de çalışan işçiler ve Casale halkında yol açtığı ölümcül sonuçlardan dolayı işçi aileleri, belediye ve sendikalara ödemek üzere Şubat 2012’de toplam 95 milyon Euro cezaya çarptırıldı. Aynı zamanda firmanın iki sahibi, Stephan Schmidhein ve Louis de Cartier, 16’şar yıllık hapis cezalarına çarptırıldılar. 35 bin kişinin yaşadığı Casale şehrinde, yaklaşık iki bin kişinin asbestle bağlı akciğer/ akciğer zarı kanserinden öldüğü hesaplanmıştı (<http://aawl.org.au/content/jail-sentence-asbestos>).

3. Tehlikeli işlerde, risklerin azaltılması gerekir. Aşırı kâr hırsı daha riskli çalışma ortamları yaratmıştır. Tehlikeli işleri ortadan kaldırmak mümkün değilse ve tehlikeli maddeleri kullanmak zorunluysa, üçüncü aşamaya geçilir ve risklerin azaltılmasına çalışılır. Ama bunun için de esas ulaşılması gereken nokta ilk önce ortamın güvenli hale getirilmesidir. Örneğin binlerce insan yüksekten düşme sonucu yaşamını kaybetmektedir, bunun için yüksekte çalışma sırasında, korkuluk, düşmeye karşı ağ sistemleri kurulmalıdır. Yasal olarak da zaten tüm bunlar zorunluluktur.

4. Kişisel koruyucuların kullanımı sağlanmalıdır. Ancak kişisel koruyucuların iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemede temel başlık olmadığı bir kez daha vurgulanmalıdır. İşin bir başka boyutu ise, genel olarak kişisel koruyucu malzemelerin işçileri rahatsız etmesi, çalışmayı zorlaş-

tırması, özellikle hızlı çalışmaya zorlanan işçilerin, kişisel koruyucuları kullanmaları halinde birim zamanda daha az parça/iş üretmeleri ve bu ekipmanı kullanmama eğilimine girmeleridir.

5. İşçilerin yaptıkları işler konusunda eğitilmeleri gerekmektedir. Tüm yukarıda sayılanlar yapıldıktan sonra eğitim ve kişisel koruyucular önemlidir denebilir. Örneğin iskelede çalışan bir işçi, standartlara uygun bir iskelede çalışmalı, korkuluklar kurulmalı, ondan sonra emniyet kemeri olup olmaması ve işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alıp almaması tartışılmalıdır.

Yukarıda maddeler halinde söylenenler, işin son derece sınırlı bir kısmına dair çözümlerdir. Bu söylenenleri yerine getirmek, işyerlerinde işçilerin mücadelesiyle doğru orantılıdır. İşçi sınıfının karar verici mercilerde olmadığı, üretimin örgütlenmesinde yer almadığı, riskler konusunda bilgi sahibi olmadığı, işe yorgun geldiği, uzun saatler boyunca çalıştığı, sürekli aklında ay sonunu nasıl getireceğini, kredi kartını nasıl ödeyeceğini düşündüğü vb. koşullarda kazasız günler geçmesi ne derece mümkündür, tartışılır. Biraz uzun da olsa söylediklerimizi 200 yıl öncesinden özetleyen aşağıdaki alıntı, “neden işçiler ölüyor” sorusunun yanıtlarını vermektedir:

“Durum şudur: Eğer çocuklar dikkat gösteremiyorlarsa, çalıştırılmaları yasaklanmalıdır. Yetişkinler kendilerini tehlikeye atıyorsa, o zaman onlar da tehlikeyi tüm boyutlarıyla kavrayamayan bir çocuk zekasına sahip büyükler olmalıdırlar; bunun için suçlanması gereken de onları, zekalarını geliştirmeleri için elverişli olmayan ortamda tutan burjuvazidir. Ya da makineler kötü düzenlenmiştir; çevresine parmaklık konması gerekir; bunun sağlanması da burjuvazinin işidir. Ya da işçi tehlike tehdidine aldırmayacak kadar baskı altındadır, ücretini hak etmek için hızlı çalışmak zorundadır, dikkat gösterecek zamanı yoktur ve bundan da burjuvazi sorumludur. Örneğin birçok kaza, işçilerin çalışmakta olan makineyi temizlemeleri sırasında olmaktadır. Niçin? Çünkü aksi halde burjuva, işçiyi, makineyi, kendi serbest kaldığı saatte durdurup temizlemeye zorlayabilir; işçi de doğal ki kendi serbest zamanının hiçbir anını kurban etmek istememektedir. Her serbest saat, işçi için o kadar değerlidir ki,

o saatlerinden birini burjuvaziye feda etmektense çoğu zaman haftada iki kez yaşamını tehlikeye atar. Makinenin temizlenmesi için gereken zamanı patron, işçinin çalışma süresinden çıkarsın, o zaman hiçbir işçi, çalışmakta olan makineyi temizlemeyi düşünmeyecektir. Kısacası, hangi yanından bakılırsa bakılsın, kusur en sonu imalatçındır ve ondan, çalışamaz hale gelen işçiyi en azından yaşam boyu desteklemesi ve kazayı ölüm izlerse mağdurun ailesini desteklemesi istenmelidir. Manüfaktürün erken döneminde, kaza oranı şimdikinden çok daha yüksekti; çünkü makineler daha düşük nitelikteydi, daha küçüktü, daha karışık ve çevresine hiç parmaklık konmazdı. Ancak, tek bir sınıfın yararı uğruna bunca ciddi deformasyona ve sakatlığa yolaçan, çalışkan insanları, burjuvazinin hatasından ötürü iş sırasında ortaya çıkan sakatlıklar yüzünden açlığa ve yoksunluğa mahkum eden durumun ciddi biçimde sorgulanmasını gerektirecek ölçüde, çok kaza, hâlâ olmaktadır. İşte size, imalatçıların, nefret edilesi paragözlüğünden ileri gelen, pek hoş bir hastalıklar listesi! Kadınlar çocuk doğuramaz hale geliyor, çocuklar deforme oluyor, erkekler dermansızlaşıyor, kollar-bacaklar ezilip parçalanıyor; yalnızca burjuvazinin kesesini doldurma uğruna hastalık ve sakatlıklarla yüklü hale getirilen kuşaklar bir bütün halinde çökertiliyor.” (Engels, F. (1997)

Risk yaratmanın meşruluğu (veya cinayetlerin kabullenilişi)

Burjuva ideolojisinde, üretim süreci kutsaldır, kâr kutsaldır, bunları gerçeklemek için yapılan her şey meşrudur. “İşveren” toplum için iyi bir şey yapmaktadır, işçiye ekmek sağlamakta, üretim yapmakta, ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Onların önünü kesmemek gerekmektedir, onlar zaten sorumlu davranabilirler, ama arada bazen sorunlar çıkmaktadır, fazla büyütülmemelidir. Zaten riskin büyük bir kısmını sermaye üzerine almaktadır, neden üzerine hâlâ gidilmektedir... Kapitalist devlet mekanizması genellikle sermaye sahiplerinin kârlılığını iş güvenliğinin önüne koymalarına izin vermeyi üç şekilde meşrulaştırır: Kazalardan dolayı işçiler suçlanır, sermayedarların kazaların oluşumundaki rolü üzerine odaklanmak güçleştirilir, fayda-maliyet argümanları kullanılarak ekonomik bir bakış açısı, zımni olarak işin içine sokulur ve kârlılığı maksimize etmek, ölüm ve yaralanmaların önlenmenin önüne konur; son olarak işyerlerindeki

pek çok iş kazasını tespit etmedeki zorluklar kullanılır, bunu daha da güçlendirmek için istatistiklerle oynanır ve işyerleri olduğundan daha güvenliymiş gibi lanse edilir. (Barnetson, 2010; 104).

Bu bakış açısıyla, eğitim, ikna etme ve ara sıra gerçekleşen cezalandırma mekanizmaları, işçi sağlığı ve iş güvenliği kurallarına uyumsuzluğu ortadan kaldırmak için yeterli ve etkin yaptırımlardır. Bu bakış açısı, sermayedarların üretim maliyetlerini işçileri riske atarak “dışsallaştırmalarını” gözardı eder. Devlet ve sermaye sahipleri açısından çok daha az maliyetli bir bakış açısı olan, riskleri sürekli azaltmak için sürekli denetim yerine, kaza olduğunda denetim ve gerektiğinde “sıkıyönetim” yine fayda-maliyet bakış açısının bir tezahürüdür. Siyasal olarak işçi sınıfı bunun karşısına çıkarken argümanları yetersiz kalır, “devletin işvereni eğitim vermeye veya onları güvenli ve sağlıklı bir ortam sağlanması konusunda ikna etmeye” çalışmasının nesine karşı çıkacaksınız ki? (Barnetson, 2010; 176-177). Peki, işveren eğitim vermeli, işveren işçisini denetlemeli, gözetmeli, işveren kişisel koruyucular ve/veya toplu koruma önlemleri almalı. Bu konulara karışabiliyoruz. Peki işveren işi taşeronla verebilir mi, fason üretim yapabilir mi, çalışma saatlerini istediği gibi ayarlayabilir mi, istediği işçiyi (işin özelliklerine bakmadan) çalıştırabilir mi, istediği ücreti verebilir mi, servis-yemek-sigorta gibi ayak bağlarıyla uğraşmaya bilir mi, ergonomi de neymiş diyebilir mi, işi istediği gibi planlayabilir mi, istediği malzemeyi kullanabilir mi? Soruları artırabiliriz, kısacası üretimde söz sahibi kapitalisttir ve bu alan dokunulmaz bir alandır, bu alana karışılmaz. Üstyapıyı (yasal süreçler, devlet denetimi) belirlemek, işçi katılımını, sömürülen işçilerin en temel insan haklarını işyerlerinde ve gündelik yaşamda uygulamak sınıf mücadelesi meselesidir. Uzatmadan farklı bir örnek; televizyon dizilerinin süresi dünyanın hiçbir yerinde 90 dakika değildir, bunu en azından 60 veya daha az süreye çekmeden, dizi ve sinema setlerinde çalışan emekçilerin işçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili ne yazıp çizseniz boştur...

İşçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin kovuşturmalarda ceza yargılaması süreci çoğu kez olayı normalleştirilmektedir. Tekel ölümleri veya ciddi yaralanmalar sadece “felaket” olarak gösterilmektedir, aynı zamanda sürekli

yapılan bir başka şey her gerçekleşen olayın son derece “kendine özgü”, “beklenmedik” unsurlar taşıdığı söylenerek, söz konusu şirketin olaydaki kusur oranının düşük olduğu iddia edilir. Johnstone’un (2006: 209) da vurguladığı gibi gerek Anglosakson hukukunda, gerekse de Türkiye’nin ceza hukukunda temel aldığı kıta Avrupası hukuk sisteminde, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin (ölüm, yaralanma, meslek hastalığı) kasti cürüm olmadığı, bu suçların “gerçek suç” olmadığı noktasından hareket eder.

“Suç, zımni veya sözde suç (quasi crime) ve mevzuat hükümlerine aykırı davranma suçu (regulatory crime) arasındaki farkın dayandığı ve bu farkları güçlendiren popüler bakış açısı, formel yazılı kurallardan ziyade piyasayı özel, toplumsal ilişkilerden bağımsız, eşit bireylerin gönüllü anlaşmalarına dayalı olarak gören bir bakış açısıdır. Glasbeek (1986) ve Tucker (1990, 1996) gibi yazarların da iddia ettiği gibi yasal düzenlemeler piyasanın bu bağımsız, kendi kendini düzenleyen yapısıyla mücadele etmezler, bilakis onu güçlendirirler. İşçi sağlığı ve iş güvenliği standartlarının yasal olarak zorlayıcılığı, yalnızca son tercih olarak başvurulmuş ve dışsal olarak empoze edilen yasal yaptırımların tehdidinden ziyade, son kertede piyasadaki gönüllü uyumun eşğine bel bağlamaktadır.” (Johnstone, 2006: 209). Piyasada işçi (sınıf değil, burjuva idolojisi bireyleri karşı karşıya koyar) ile sermaye sahibinin bu gönüllü uyum ve birlikteliği içinde, kapitalizmin ilk yıllarında işçilerin herhangi bir işyerinde çalışmaları halinde, oradaki riskleri kabul ettikleri varsayılırdı. Anglosakson hukuk sisteminde, devletin istihdam süreçlerine müdahalesinden önce işyerlerinde gerçekleşen yaralanma ve ölümler mahkeme süreçlerinin ve ihmal taksir konusundaki içtihatların konusuydu. İş güvenliğinin bu piyasa modeli içinde sağlanması için sermaye sahipleri güvenli işyeri sağlamak zorundalardı ve işçiler de tehlikeli işler için yüksek ücretler (teorik olarak) alırlardı. “Risk var, yüksek ücret alıyorum ve bu riski kabul ediyorum!” Ayrıca “işçi”ye dava açma hakkı da tanınmaktadır, bu tazmin mekanizması da işverenler için, güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturmaları açısından zayıf da olsa teşvik edici/zorlayıcı bir unsurdur. Bu piyasa modelini birbiriyle ilişkili iki söylem de desteklemekteydi; işçilerin dikkatsizliği ve kazaların kaçınılmazlığı. Bu bakış açısına göre bazı

işçiler veya bazı işçi kesimleri (sık sık etnik olarak da ifade edilmektedir) kazaya eğilimlidir, dikkatsiz ve sorumsuzdur (Barnetson, 2010:29). İşçiye “git dava aç” deniyor, dava sonucunda ise “hatalısın, hatalı değilsen de zaten kaçınılmazmış bu kaza” denilip çark döndürülüyordu. Devletin yavaş yavaş müdahale etmesi ise, işçi sınıfının mücadeleleri sonucu gerçekleşmişti ve devlet işyerlerini riskler konusunda denetlemeye başladı, cezalar kesildi ama tüm bu süreç biraz da kapitalizmin meşruiyetini yeniden üretir hale geldi. Çünkü bu alan çok tehlikeli bir alandı, işçiler bu alanda mücadele etmeden “sosyal devlet”in araya girmesi, regüle etmesi kapitalizmin bekası açısından daha iyi olacaktı.

İşyerlerindeki ölüm, yaralanma ve hastalıklar potansiyel olarak toplumsal düzeni ve kapitalist birikim sürecini yıkıcı özellik taşıyor. Sömürü ilişkilerini ve sermayenin en rezil ve yalın hakimiyetini gösteren ve kırılabilir bir alan olan işçi sağlığı ve iş güvenliği, sermaye ideolojisinin sürekli üretmeye çalıştığı “rıza”nın parçalanıp kırılma potansiyeli taşıyan veya en azından çatlaklar barındıran bir alanıdır. Ancak sınıf mücadeleleri çoğu kez bu alanda çatlaklar yaratamamış, sosyalist ideoloji bu çatlaklarda güç kazanamamıştır. Bunda üstyapı kurumu olan hukuk sisteminin ve tüm bu hukuk sistemini de, toplumsal algıyı da besleyen ideolojik girdilerin çok büyük katkısı vardır. İşçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili suçların belirsizliği ve sıradan hale getirilmesi sermaye ideolojisinin merkezinde yer alır, ayrıca işçi sağlığı ve iş güvenliğinin devletin sorumluluğunda olduğu (denetim), endüstriyel ilişkilerin bir parçası olmadığı savunulur. Bu ideolojiler özel mülkiyetin öncelikli derecede önemli olduğu kabulünden, işyerlerindeki meslek hastalıkları ve yaralanmaların endüstriyel gelişmelerin ve teknolojik zorunlulukların kaçınılmaz yan-ürünü olduğu ve bu yüzden insan denetiminin ötesinde olduğu inancından beslenmektedir. Riskler (maalesef) kaçınılmazdır, sadece etkileri azaltılabilir. Tüm bu çizilen çerçeveye kadercı bakış açısını da eklediğinizde süreç tamamlanacaktır.

“İş kazası” sonrası süreçler ve meşruiyetin yeniden üretimi...

Buraya kadar söylenenler, daha çok “kaza” kavramının yeniden üretilmesine ilişkin ve kaza öncesini kapsamaktaydı. Ancak kavramın yeniden

üretimi, “iş kazası” gerçekleştiikten sonra, özellikle hukuksal süreçlerde de devam eder, hatta bu süreçler toplum nezdinde kapitalizmin kutsanmasının ve alternatifizsizliğinin dayatılmasının nasıl gerçekleştirilmeye çalışıldığını bize göstermesi açısından çok ilginçtir.

İşçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili yasal düzenlemelerin evrimi incelendiğinde, 1970’lerden bugüne gelen en göze çarpan farklılık şudur: Kural koyucu, ayrıntılı bir şekilde uyulması gereken kuralları, standartları belirleyici yapıdan uzaklaşmıştır, daha genel ifadelerle sorumluluklardan söz etmektedir. Ayrıntılara ise yönetmeliklerle ve “uygulama yönetmelikleri” (code of practice) girilmektedir. İşçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin mevzuatın evrimindeki son halka ise, sermayedarların esas sorumluluklarını tehlikelerin saptanması ve risk değerlendirmesi ve kontrol süreçlerindeki sorumlulukların ortaya konması olarak kendisini gösterir. Bu sorumluluklar “kural tabanlı” değil, “performans tabanlı” bir “iş sağlığı ve güvenliği” anlayışının anahtarı olarak ortaya konur. Ancak tüm bu sorumlulukların yerine getirilip getirilmediği oldukça yoruma açık konulardır. Bir kovuşturma sürecinde, sermayedarın sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini saptamak için, çok ayrıntılı bir analiz yapılmalı ve işle ilgili tüm süreçler incelenmelidir. Bunun yapılmadığı ortadadır. “Yaptım ama yetmedi, kaçınılmaz bir olaydı, zaten işçinin hatası vardı” söylemlerinin sızması için son derece uygun bir ortamdır. Bu terimleri bir tarafa bırakırsak işin özü şudur; kimse ölmesin, kimsenin başına bir şey gelmesin de ne yaparsan yap (performansın iyi olsun)! Tabii ki ölümler olacak, tabii ki sakatlıklar artacaktır, o durumda da istatistikler işin içine girer, performans ölçümü yapılır, sicil temizlenir. SGK 2012 istatistikleri bu bakımdan hem öğretici hem de bir skandaldır! Sırf yeni yasa çıktı ve ölümler azaldı dedirtebilmek için verilerle oynanmış, veriler saklanmış, kamuoyu yanıltılmıştır.

İşyerlerinde gerçekleşen tekil ölüm ve yaralanmaların ötesinde, büyük olayların da ağır bir şekilde cezalandırılmasında yalnızca yazılı mevzuat hükümlerine aykırı hareket etmek üzerinden ve olayı tekilleştirerek, yalnızca incelenen olaya odaklanarak hüküm vermek iş cinayetlerinin toplumsal algıda “tekil, kazaen gerçekleşmiş, felaket” şeklindeki yeni-

den üretimini güçlendirmektedir. Dahası işçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili yargılama süreçlerinde mevzuat hükümlerine aykırı davranmak baz alındığında, kovuşturma yalnızca ölüm veya ciddi yaralanma olduğunda gerçekleşmektedir. Türkiye için elimizde net bir veri yok, ancak Avustralya'da 1983-1991 yılları arasında işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin kovuşturmaların yüzde 87'si ya yaralanma ya da ölüm sonrası gerçekleşmiştir (Johnstone, 2006: 213). Demek ki, ortada bir ölüm veya yaralanma yoksa, düzen istediği gibi devam edebilir, kovuşturmalar ve sonrasında cezalandırma yalnızca ölüm ve yaralanma varsa gündeme gelir! Maruziyetten en az 15-20 yıl kendisini gösteren meslek hastalıklarından ise söz etmeye bile değmez...

Kapitalizmin ilk dönemlerinde, “iş kazası” sonucu sorumluluk için “işverenin kusuru var mı yok mu” üzerinden gidilir, çoğu durumda kusurlu bulunmaz ve böylece de tazminat talebi ortadan kalkardı. İşçi sınıfı açısından, önceden tahmin edilebilir, derhal ödenen ve istikrarlı bir tazminat sistemi kuşkusuz bir ilerlemedir. Ama bu ilerleme bir taraftan da gerek sendikaların gerekse de hükümetlerin temel meseleyi işaret etmeleri ve mücadele etmeleri için işçi sınıfından gelmesi gereken baskıyı azaltmaktadır; “işverenler” tarafından tanımlanan güvensiz ve sağlıksız iş örgütlenmesi! Görece güvenli işlerde çalışan veya riskleri daha çok net ortaya çıkarmamız iş kollarında çalışan işçiler açısından işçi sağlığı ve iş güvenliği bir mücadele başlığı değildir ve bu kesimlerden gerek sermayeye, gerek üyesi oldukları sendikalara, gerekse de devlete dönük bir tepki ortaya çıkmamaktadır (en fazla meslek hastalığının görüldüğü büro çalışanları örn.). Esnek, örgütsüz ve geçici çalışan kesimlerden ise, çalıştıkları koşullar ne kadar güvensiz ve sağlıksız olursa olsun, temel mücadele başlığı işten atılmamak, ücretlerini zamanında almak, sigortasını yaptırabilmek gibi en temel başlıklardır. İşçi sınıfının büyük bir kesimini bir tarafa bırakıp, “geleneksel” iş kollarında sendikalı işçilere baktığımızda ise, işçi sağlığı ve iş güvenliği tartışılmamakta, zaten kaza olduğunda sosyal güvence kapsamında “zarar”ın tazmini dolayısıyla bu alan ayrı bir mücadele başlığı olarak görülmemektedir. Sendikaların işçi sağlığı ve iş güvenliği uzman sayıları üzerine yapılacak bir araştırma

muhtemelen en kısa araştırmalardan birisi olacaktır, zira Türkiye için yanıt sıfırdır! (Bu satırların yazılmasının hemen ardından yeni bir sendika olan Enerji Sen, işçi sağlığı ve iş güvenliği için bünyesinde bir sekreterlik oluşturmuştu).

Şimdi biraz da “kaza” sonrası süreçlere bakalım. Kazazede işçi patronu dava edebilir. İşyeri zarar gören ekipmanları tamir etmek, iş güvenliği koşullarını sağlamak veya kazayı incelemek üzere kapatılabilir. Süreç sonunda işçiler güvencesiz koşullara karşı daha fazla ücret isteyebilir, bir kısmı işten ayrılabilir veya motivasyon düşüklüğü sonucu verim azalabilir. Bunların hepsi, işin geçici olarak durdurulması, kazanın işçiler üzerindeki olumsuz etkisi ve benzerleri kârlılık üzerinde olumsuz etkenler olarak sayılabilir. Ve çoğu durumda iş güvenliği uzmanları veya bu konuyla ilgili eğitim verenler, işin bu kısmına vurgu yaparak “güvenli çalışma aslında daha ucuz” söylemiyle sermayenin karşısına çıkarlar. Ama kaza sonrası süregiden olaylar dizisi her zaman şunu gösterecektir, kazaların maliyeti her zaman insani ve güvenli bir çalışma ortamı oluşturma maliyetiyle kıyaslandığında düşük olacaktır. (Nelkin ve Brown’dan aktaran Barnetson, 2010: 19). Eğer tersi olsaydı sermaye sahiplerinin kazaların sayısının daha da artmasının önüne geçmek için adım atacakları varsayılabilirdi. Kazaları önleme maliyeti, önlemler sonucunda elde edilecek yarardan fazladır, çünkü işçilerin kapitalist sistemde istedikleri zaman işi bırakma, işi yavaşlatma, yasal olarak hakları olan “güvenli çalışma ortamı sağlanana kadar çalışmaktan imtina etme” ve benzeri hakları kısıtlanmıştır. İşsizlik korkusu, ideolojik belirlenmişlik ve özellikle son yıllarda ülkemizde ciddi boyutlara ulaşan “kader, takdir-i ilahi” söylemleri, iş kazaları sonucu yaralanma ve ölümlerin sermaye sahiplerine pek de zarar vermemesinin belirleyenleridir. Tüm bunlara bir de kaza sonucu tazminatların büyük ölçüde sınırlandırılması, uzun dava süreçleri vb. eklendiğinde sermaye sahibinin insafından başka sınırlanacak bir nokta kalmamaktadır!

“İş kazası” kavramının yeniden üretiminde, yargılama sürecinin rolü
Buradaki tartışmalarda Johnstone’ın “un ufak etme, parçalama” (pulverization) kavramı üzerinden gitmek, yasal süreçlerde bir “iş kazası”nın

nasil gerçekten un ufak edildiğini, sorumlulukların, kusurların, cürümün nasıl parçalandığını göstermesi açısından anlamlıdır. Herhangi bir ölüm veya yaralanmada, veya çevresel etkileri olan olayda, genellikle olayın üzerine gidilir, o olay üretim süreçlerinden ve benzer olaylardan yalıtılır, kâr motivasyonu ile (söz gelimi kömür, petrol çıkarma hızı, inşaatlarda işin yoğunlaştırılması ve benzeri) ile işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin olmaması arasındaki ilişki pek görülmez. Kaza belli bir “bağlam” (context) içine yerleştirilmez, içinde bulunduğu yapıdan koparılır ve yalıtık bir şekilde ele alınır. Bunun için altı farklı stratejiden söz eden Johnstone bunları aşağıdaki gibi sıralamaktadır.

Kovuşturma sürecinde bir “iş kazası”nın un ufak edilerek araştırılması stratejileri (Johnstone, 2006: 217-221):

- a. Olayın parçalara ayrılması
- b. Suçlamanın yönünü değiştirme
- c. İyi şirket insanı, sorumlu vatandaş
- d. Olayı kendine özgü hale getirmek, tekilleştirmek
- e. Şimdiki zamanı, geçmiş ve gelecekte soyutlama
- f. Sanığa insani nitelikler atfetmek

Tüm bu hususlara bir madde daha ekleyeyim ve ilerleyen sayfalarda o söylemi de derinlemesine incelemeye çalışalım:

- g. İş Allah’a havale etmek!

Şimdi bunları tek tek ele alıp tartışalım. Öncelikle şunu söylemek gerekiyor. Kapitalizm bir sistem olarak, kendi devamını sağlamak, kendisini sürekli yeniden üretmek için farklı mekanizmalar yaratır. Bu mekanizmaların harekete geçirilmesinde “düğmeye basan” birilerinin olduğu noktasından hareket etmek yanlıştır. Sermaye sınıfı ve onun temsilcilerinin egemenliği denen şey, aslında sermayenin egemenliğidir ve sermaye birikim sürecini destekleyen her unsur meşrudur, desteklenmelidir, meşruiyeti zedelenmemelidir. Söz gelimi herhangi bir çevre “felaketi” (özellikle ırmak içinde yazılmaktadır), iş “kazası” (cinayeti) meydana geldiğinde bunun “ekonomik büyümeyi” etkilememesi, “işçiye ekmek sağlayan işveren”i üzüp, rahatsız etmemesi, “fazla sıkı yasal zorunluluklar”la yeni yerli veya yabancı yatırımları engellememesi gerekmektedir. Bu

türden bir düşünce, verili düzen kapitalizmi meşru, ilanihaye bir sistem olarak gören herkes açısından gayet doğal bir düşünce sistematığıdır. Dolayısıyla tek tek ele alacağımız stratejiler de bu düşünce sistematığının bir yansıması olarak düşünülmeli, ABD sinema endüstrisinin kimi zaman yarattığı “şeytan şirketler ve şeytanın avukatları” ile onlara karşı mücadele eden “cesur avukatlar, savcılar” tablosunun da aslında bu yenden üretim şemasına katkıda bulunduğu söylenmelidir. Sözgelimi bu türden filmlerde “kötü, zararlı, tehlikeli” malzemeler kullanan “kötü niyetli, şeytani” şirket patronları vardır ve bunlara karşı mücadele eden “gözünü budaktan sakınmayan” hukukçular, çevreciler ve diğerleri... Halbuki, şirketler yasalara uysa, yasadışı işler yapmasa hiçbir sorun olmayacaktır. Ama şu soru sorulmaz “bu yasaları kim yapmaktadır, bu yasalar kapitalizmin yasaları değil midir, artı değer sömürüsüyle gerçekleşen sermaye birikimi meşru mudur...” Evet bu öngörüye göre; yasalara uymak kaydıyla kâr etmek, kâr etmek için yatırımlar yapmak, üretim süreçlerini, iş örgütlenmesini ve bunlara uyumlu çalışma saatlerini, istihdam biçimlerini, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini buna göre belirlemek son derece meşru sayılmaktadır!

a. Olayın parçalara ayrılması

Herhangi bir iş kazasıyla ilgili medyadaki haberleri takip ettiğimizde, mahkeme dosyalarını incelediğimizde, şirket sahiplerinin ve yöneticilerinin demeçlerini duyduğumuzda bu tekniği çok daha iyi anlarız. İlk önce yalnızca olaya odaklanılır, örneğin yüksekten düşme. Kovuşturma sürecinde veya müfettiş raporlarında da olayın kendisine odaklanılıp, ayrıntılarına girilir ve her ayrıntı parça parça incelenir, kimi zaman birbirinden bağımsız en küçük birime kadar geliriz. İskeleyden düşme olmuştur, iskelenin korkuluğu yoktur, ama işçiye kişisel koruyucu verilmiştir. Kişisel koruyucu (emniyet kemeri) verildiğine ilişkin tebliğ-tebellüğ belgesi de dosyada bulunmaktadır. İşçi emniyet kemerini takmamıştır. İskeleyi zaten ana işveren kurmamış taşeronu kurdurtmuştur. Taşeron ustasına, iskeleyi kur demiştir, ama usta standartlara uygun iskele kurmamıştır. Olaydan önceki gün yağmur yağmış ve iskele platformları kaygan hale gelmiştir ve bunun üzerine şantiye şefi taşeronu işçilerini uyarması için

uyarmıştır, o da ustabaşısını uyarmıştır, işçiler ama “bana bir şey olmaz” diyerek çalışmış ve “elim kaza” meydana gelmiştir. İstenirse çok daha fazla ayrıntıya girilebilir, ama burada duralım. Sonuçta geldiğimiz nokta herhangi bir koruyucunun olup olmadığına ilişkin teknik bir husus veya işçinin dikkatsiz ve tedbirsiz davranışına gelip dayanır. Heinrich yine yardımımıza koşacaktır, W.H. Heinrich’e göre kazaların oluşmasında yüzde 88 oranında kişilerin gtvensiz davranışlarının, yüzde 10 oranında gtvensiz çalışmanın ve yüzde 2 oranında talihin etkisi vardır. Oysa sorulacak çok ama çok farklı sorular vardır: Ana yüklenici, taşeron firmaya bu işi kaçta vermiştir, bu işin bu fiyata işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alınarak (incelediğimiz olayda iskelenin standartlara uygun kurulması örneğin) yapılması mümkün müdür? İş programı yapılırken yüksekte çalışmayı ilgilendiren işlere (sıva yapılması, boya-badana işleri örneğin) neden 5 değil de 3 gün verilmiştir? Uygun korkuluk, güvenlik önlemleri ve benzerlerinin alındığına dair makbuzlar var mıdır? İşçiler günde kaç saat çalışmaktadır? İşçiler şantiyede nerede, hangi koşullarda kalmaktadır? Yüksekte çalışan işçiler arasında “baş dönmesi olanlar” veya işe uygun olmayanlar tespit edilmiş midir vs. vs. vs.

b. Suçlamanın yönünü değiştirme

Söz konusu olayı (iş kazasını) parçalara ayırdığınız ve detaylara indiğiniz zaman, neden sonuç ilişkisinde tekil bireylere inersiniz ve tek tek bireylere suçlamayı yönlendirebilirsiniz. Burada tahmin edilebileceği gibi en sık olarak kullanılan argüman, işçinin kusurlu olduğudur. Burada yine “dikkatsiz, tedbirsiz işçi” söylemiyle karşı karşıya kalırız. Sanki işçiler dikkatli ve tedbirli davransalar, işyerlerindeki çalışma ortamı güvenli ve sağlıklı olacakmış gibi bir genel kanı oluşur. İşçi dikkat etseydi kaza olmazdı, işçi kendisine verilen kişisel koruyucuyu kullansaydı ölmezdi, işçi dava dosyasında bulunan tebliğ-tebellüğ belgesinde belirtmesine karşın önlemleri almadı, dikkatli davranmadı, baret, emniyet kemerini kullanmadı... Sayısız ifade dava dosyalarında bulunmaktadır ve bu satırların yazarı bugüne değin yaklaşık 600’e yakın dava dosyasında sürekli bu ifadeleri ve sanık avukatlarının ağıdalı bir üslupla hazırladığı dilekçeleri okumak zorunda kalmıştır. Bir diğer yön değiştirme stratejisi ise suç

devlete atmak. Devlet tarafından gerçekleştirilen teftişlerde bugüne kadar söz konusu şirkete olumsuz hiçbir şey söylenmediği, söylense bile bunların zaten yerine getirildiği, ama tabii ki denetimin yeterli olması halinde, hiçbir şirket sahibinin kendilerine söylenen eksiklikleri yerine getirmeme gibi bir durumunun olmayacağı dillendirilir. Son olarak kullanılan suçun üçüncü şahıslara yönlendirilmesiyle karşı karşıya kalırız, kullanılan alet edavat, ekipman veya makine standartlara uygun üretilmemiştir dolayısıyla kazanın ana nedeni bundan kaynaklanmakta, işverenin kusuru bulunmamaktadır.

c. İyi şirket insanı, sorumlu vatandaş

Dava dosyalarındaki en temel ve yaygın savunmalardan birisi de, sanık olarak yargılanan işverenin ne kadar iyi bir işçi sağlığı ve iş güvenliği sicili olduğu, bu olay gerçekleşene kadar hiçbir olumsuz olayla karşılaşmadığı, şirketin veya şahsın ne kadar sorumlu bir kişi olduğudur. Burada savunma, dikkati sanığın ününe, tanınmışlığına (bu kadar ünlü, şu kadar ödülleri olan bir şirket) ve genel tutumuna yoğunlaştırır.

Ölüm ve yaralanmayla sonuçlanan tüm olaylarda, medyada şirket isimlerinin zikredilmemesi de bu stratejinin önemli hususlarından birisidir. Şirketin adının kötülenmemesi, olumsuz şekilde anılmaması gerekmektedir. En temelsiz siyasi davalarda bile sanık dahi olmayan, yalnızca ifade vermeye çağrılanlar hakkında dahi, çarçaf çarşaf suçlayıcı ifadeler yer alırken hükümete yakın medya organlarında, işçi ölümlerinin gerçekleştiği şirketlerin isimleri, itina ile haberlerden silinir "falanca yerde faaliyet göstermekte olan inşaat şirketinde" kaza gerçekleşir, kazazedinin ve gözüaltına alınan şantiye şefinin isimlerinin yazılmasında ise bir sakınca görülmez. Hatırlamakta ve sürekli hatırlatmakta yarar olan bir olay üzerinden tartışma sürdürülebilir.

Olay, İstanbul Esenyurt'ta bir alışveriş merkezi inşaatında çalışan işçilerin kaldığı çadırda saat 21:00 sularında gerçekleşmiş, çadırda işçiler yangına uykularında yakalanmış ve 11 işçi yaşamını yitirmiştir. İstanbul Valiliği tarafından yangınla ilgili olarak yapılan açıklama şöyledir: "Esenyurt İlçesi Güzeyurt Mahallesi 12. Cadde üzerinde bir alışveriş merkezinin inşaatına ait işçilerin kaldığı şantiye çadırlarından 3'ünde saat 21.10

sularında meydana gelen yangın neticesinde 11 işçimiz hayatını kaybetmiştir. Olayda yaralanan olmamıştır.”

Söz konusu yangın, Esenyurt'ta Marmara Park adlı alışveriş merkezinin inşaatında çıkmıştı. Yangının çıktığı şantiyedeki işçiler 10 kişilik çadırlarda 35 kişi yaşıyordu. Marmara Park alışveriş merkezi, Ece Türkiye, Deutsche Bank'ın yatırım şirketi DWS ile Finansbank, İş GYO ve Kayı İnşaat işbirliği ile inşa edilmektedir. Marmara Park'ın inşaatını üstlenen Kayı İnşaat şirketi R.Tayyip Erdoğan'dan ödül almış bir firmadır. 2007 yılında aralarında Kayı İnşaat'ın da bulunduğu başarılı müteahhitlik firmalarına ödül veren Erdoğan, ödül töreninde “Özel sektörümüzün ayağına takılan her türlü prangayı çözeriz” demişti. Kayı İnşaat, 2009 yılında yıllık 1 milyar 100 milyon dolarlık cirosuna rağmen 10 bin dolar vergi verdiği ortaya çıkınca 30 bin lira ceza almıştı. Bu kadar büyük yatırımlar yapan bir şirket, işçilere çadır mı vermeyecek? Suç onun değil taşeronundur, taşeronlar zaten eğitimsiz, ne yapalım inşaat sektörü böyle işte denmiştir, olayı takip edenler hatırlayacaktır, fatura hemen taşerona kesilmeye çalışılmıştır, yasal süreç halen devam etmektedir.

d. Olayı kendine özgü hale getirmek, “münferitleştirmek”

Bu satırların yazarı, yüzlerce iş kazasını gerek dava dosyalarından, gerekse de basın yayın organlarından incelemiş ve Mathiesen'in işaret ettiği hususu bizzat yaşamıştır. Mathiesen (aktaran, Johnstone, 2006: 219) her olayın, kendine özgü, karşılaştırılmaz, oldukça özel, tekil ve atipik olarak sunulduğunu, söz konusu olaydan yola çıkarak genelleştirmeler yapılamayacağını, olaydan yola çıkarak çeşitli sonuçlar çıkarsanamayacağını sürekli altının çizildiğini belirtmektedir. İşyerlerinde gerçekleşen kazalar “acayip kazalardır”, “felaket”, “trajedi”dir, kesinlikle beklenmeyen, sıradışı olaylardır. Bu söylemlere “iyi şirket, iyi yönetici” vurgusu da eklendiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkar: “Müteşebbisimiz her türlü önlemi almasına karşın, bu beklenmedik, acı felaketi engellemek konusunda maalesef yetersiz kalmıştır.” İki örnek oldukça açıklayıcı olacaktır. İlki, Türkiye'den, Zonguldak'ta 17 Mayıs 2010'da 30 işçinin yaşamını yitirdiği grizu patlaması. Bununla ilgili olarak mahkemenin istediği üçüncü bilirkişi raporunda “kaçınılmazlık faktörünün” etkili olduğu belirtilmişti,

raporda şu hususlar yer alıyordu:

“Ortama ani gaz degajı ve bu gazın da yine kuvvî ve ısı kaynaklarıyla patlamış olabileme ihtimali vardır. Bunun yanında grizu patlamaları, günümüzde ileri ve yüksek teknoloji uygulanan, her türlü önlemin alındığı ocaklarda dahi yüzde 100 önlenememekte ancak olasılık çok aza indirgenebilmektedir. Grizu patlamalarında kaçınılmazlık faktörü ortaya çıkmaktadır. Dava konusu grizu patlaması olayında kaçınılmazlık faktörü etkili olmuştur.”

Ayrıca bu bilirkişi raporunda patlamada ölen iki mühendis ve ocak nezaretçilerinin de kusurlarının yeraltı şartlarının jeolojik yapısının tam olarak bilinmezliği nedeniyle kaçınılmaz faktörlerden ileri gelmiş olduğu ve tüm bunlara ek olarak tutuksuz yargılanan TTK’dan ve yüklenici firmadan 28 sanık için cezai sorumluluk açısından herhangi bir kusur izafe edilemeyeceği belirtiliyor: “Olayın meydana gelmesinde TTK ve yüklenicinin hizmet kusurlarının bulunduğu, mevcut dosya kapsamına göre hizmet kusurlarının kişiselleştirilmesi mümkün olmayan kusurlar olduğu” da vurgulanıyordu (ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde incelenecek).

Bir başka örnek ise Avustralya’dan. Victoria Bölge Mahkemesi, bir şirketin bacalarının patlaması sonucu dört işçi ve pek çok yaralının gerçekleştiği olayı incelerken, patlamanın şirketin kimyasal madde yükleme boşaltma prosedürlerinin hatalı olduğunu, sodyum nitratın etiketlenmemiş çantalarda, normalde potasyum klorit depolanan bir hangarda depolandığını, bir forklift sürücüsünün de potasyum klorit olduğu düşüncesiyle sodyum nitratları yükleyip kalhaneye (Bir alışımdaya ki madenlerin erime derecesi farkından yararlanarak bunları birbirinden ayırma işleminin yapıldığı yer, Türk Dil Kurumu) götürdüğünü kazaya bunun neden olduğunu tespit ediyor ve sonuç bölümünde “sodyum nitratın hangarda bulunmasının kötü talih ve pek çok kötü şansın işin içine girdiği olayların karışımı sonucu gerçekleştiği belirtiliyor. Kısacası deniyor ki, söz konusu “kaza” kötü iş prosedürlerinin ve uygulamalarının kaçınılmaz bir sonucu olarak değil, kötü talih sonucu gerçekleşmiştir (Johnstone, 2006: 220).

Örnekler çoğaltılabilir, örneklerin yetersiz kaldığı durumda ise zaten işin içine dikkatsiz ve tedbirsiz işçi kavramı her zaman girecektir, söz konusu şirketin “o güne kadar” hiç sorunsuz yürüttüğü işin “o gün, talihsizlik sonucu” böyle bir olaya ev sahipliği yaptığı, ama “gelecekte” kesinlikle böyle bir şeye izin verilmeyeceği vurgulanacaktır. Kısacası olay münferittir...

e. Şimdiki zamanı, geçmiş ve gelecekte soyutlama

Bir başka taktik ise, gerek Johnstone’ın (2006), gerekse de Mathiesen’in (1980) altını çizdiği gibi, bir olayı tam ve bütünsel olarak kavramak açısında elzem olan geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek kurgusu içinde (tarihselliği içinde, y.n) değil, anlık, geçmiş ve gelecekte soyutlanmış, yalıtılmış halde ele almaktır. Zira gerçekleşen bir kazayı, ramak kalmayı, ölümü, yaralanmayı vs. tarihselliği içinde ele almadığınız takdirde, neden sonuç örgüsünde geçmişine dair istediğiniz vurguyu öne çıkarabilir, kah şirketin olumlu işçi sağlığı ve iş güvenliği sicilinden söz edebilir, kah geçmişte işçilerine karşı ne kadar insani davrandığını vurgulayabilirsiniz. Her iki yazarın birbirinden oldukça farklı iki hukuk sistemi ve anlayışta olan iki ülkeden (İsveç ve Avustralya) verdikleri örnekler, Türkiye ile neredeyse birebir örtüşmektedir. Olay geçmişten koparıldığı gibi, söz konusu “felaket” sonrasında yeni bir “tarih yazılır”. Burada “işveren”in kaza sonrasında işçinin nasıl da yanında olduğu, hastanede onu ziyaret ettiği, ailesine kol kanat gerdiği, ölümünün ardından çocuklarına burs bağladığı, her hafta evine, eşine ailesine erzak götürdüğü, hastane masraflarını karşıladığı veya Tuzla tersaneleri örneğinde utanç vesikası olarak kavram setimize girdiği gibi “kan parası” verdiği anlatılır. Bunların hepsi yargı sürecinde etkili olmakta, “iş kazaları”nın toplumsal ölçekteki algısını yeniden ve yeniden üretmektedir. İyi niyetli, işçilerine ekmek kapısı açan işveren, tahmin edilemez, kaçınılmaz bir olay sonucu başına felaket gelen işçisine kol kanat germiştir. O üretim sürecinde hangi kararların alındığı, bu kararlar çerçevesinde işin nasıl örgütlendiği, hangi malzemelerin, alet ve ekipmanın kullanıldığı, günde kaç saat çalışıldığı, çalışma yoğunluğu ve benzeri pek çok temel öğeyi sorgulamayız ve “felaket”in ardından birbirimize sarılıp teselli aranız...

f. Sanığa insani nitelikler atfetmek

Bu yöntem de çok sıkça rastladığımız yöntemdir ve yukarıda kısmen de olsa sözü edilmiştir. Burada konuyla ilgisi olsun olmasın, sanığın ne kadar iyi bir insan olduğu, ne kadar iyilik sever, ailesine bağlı, işçilerini seven bir müteşebbis olduğu sürekli vurgulanır. Bu hususlar mahkeme sürecinden ziyade, toplumsal algının yeniden üretimi için gereklidir. Siz böyle iyi niyetli, ülkesini, tüm çalışanlarını düşünen bir müteşebbisi nasıl bir katil ile aynı kefeye koyabilirsiniz?

g. İş Allah’a havale etmek

Yukarıda belirtilen hususların bir bileşkesi aslında ortaya çıkmaktadır. Geçmişte çokça söylenen “enflasyon canavarı”, şimdilerde hep karşımıza çıkan “trafik canavarı”, “deprem felaketi”, “selin yarattığı trajedi”, “doğa intikamını aldı”, “görünmez kaza”, “takdiri ilahi”... Tüm bu söylemler tamamen insanın iradesinin dışında olan bir şeylere vurgu yapmaktadır. Binaları depreme dayanıklı yapmak, dere yataklarına su havzalarına konut inşa etmek hep ikincil öneme sahiptir, zira karşı karşıya kaldığımız bir “doğa felaketi” veya “takdiri ilahi”dir. Bazı mesleklerin kaderinde “maalesef ölüm” vardır.

“Son cenaze de çıktı artık. Şu andan sonra olay hafiflesin diyoruz. Gündeme getirmeyelim.” (Maden faciasında Zonguldak Valisi Erol Ayyıldız, 12 Ocak 2013.)

“Madencinin kaderi bu.” (17 Mayıs 2010’da Zonguldak’ta yaşanan ve 30 madencinin hayatına mal olan iş cinayetine ardından Başbakan Recep Tayyip Erdoğan.)

“Derelerin intikamı.” (Belediye başkanı olduğu dönemde ıslah edilen Ayamama Deresinin taşmasıyla 6 kadın tekstil işçisinin hayatını kaybetmesi üzerine Başbakan Recep Tayyip Erdoğan.)

Ceza hukukundaki yargılamaların büyük bir kısmı “olaya dayalı” yargılamalardır; trafik suçları, hırsızlık, gasp, uyuşturucu bulundurmak, ev içi şiddet, cinsel saldırı, tecavüz, cinayet ve benzeri suçlarda yargılama süreçlerinde bizzat olayın kendisine odaklanılır. Ancak işçi sağlığı ve iş kazasıyla ilgili türümler incelendiğinde, ortaya çıkan zararın (ölüm, yaralanma veya maddi zarar) iyi şekilde organize edilmeyen iş prosesleri

sonucunda işçiyi hasara uğrattığı, işçinin zarar gördüğü, bunların nedeninin de diğer organizasyonel hedeflerin (kısa veya uzun dönem kârlılık, artan piyasa payı, üretkenlik, verimlilik, sermaye kullanım oranının artması, daha uzun üretim süreleri ve diğerleri), işçi sağlığı ve iş güvenliği hedefleri üzerinde hakimiyet kurması ve sistematik bir İSG yönetimi uygulamaları konusundaki yetersizlikler olduğunu görürüz (Johnstone, 2006:223). İşçi sağlığı ve iş güvenliği standartları düzenleyici, kural, ve düzen koyucu, ayrıca gelişme aşamasındadır, gelişmeye açıktır. Ancak yargılamalara bakıldığında ise, doğrudan olaylara odaklanıldığı görülür ve herhangi bir yargılama sürecinde falanca yönetmeliğe aykırı davranıldığını, falanca standardın gereğinin yerine getirilmediğini ispat etmek, o kapitalist işletmenin yönetsel süreçlerini, önceliklerini, iş örgütlenmesini irdeleyip bunlar ile olay arasında uygun illiyet bağı kurmaktan çok daha kolaydır. Bu bir taraftan kapitalist üretimin kendisini sorgulamak anlamına gelecektir ve sistem içinde müdahale edilmesi tabu olan bir alandır. Öte yandan ceza sistemindeki “cezaların şahsiliği ilkesi” olayın bizzat kendisine ve o olayın oluşumunda muhtemel kusuru olan kişileri tek tek bulma çabasına indirgenecek, bir bütün olarak şirket politikası, şirketin hedefleri, şirketin yönetsel kararları ve benzeri hususlar hep geri planda kalacaktır.

Yargılama süreçleri, sermaye ideolojisinin yeniden üretildiği süreçlerdir.

“İş ilişkilerinin çatışmalı doğasının üzeri, belli tehlikeler ile kapitalist iş ilişkileri arasındaki bağlantıyı kurmaya çalışan bir bakış açısının önünü kapatan, bağlamından kopartılmış ve tekilleştirilmiş yargılama süreçleriyle örtülmektedir. Cezanın şahsiliği ilkesi şeklindeki ceza yasası formu işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında aslında suç olarak sayılan bir şeyi yasallaştırmakta ve cezai yargılama sistemi sosyal olarak sapma olan tüm davranışlara eşit şekilde muamele edilmesini engellemektedir. Ceza hukuku ve ceza kavramları içeriği toplum ne seçerse o şekilde kolaylıkla doldurulabilir boş kaplar değildir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki cürümlerin genel bağlamdan kopartılması sanıklara fayda sağladığı gibi, yargılama süreci cürümü hem dönüştürür hem de sanığın kusurunu

yumuşatır." (Johnstone, 2006:228)

Egemenlerin hukuku altında tazminat talepleri:

Kim güçlüyse onun borusu öter

Kitabın meslek hastalıklarını konu alan bölümünde de bu husus tartışılacaktır, ancak burada da bir giriş yapmakta yarar var. Meslek hastalığının saptanması, işyeri ile uygun illiyet bağının kurulması zor olabilir, daha fazla uğraştırıcıdır kimi zaman. Ama "iş kazası" konu olunca çok net ve anlaşılır bir olaydan söz ederiz. Bu tartışmaları yaparken tabii ki sosyal devletin neredeyse kısıntılarının kaldığı bir dünyada yaşadığımızı da göz önünde bulundurmalıyız ve şunu bilmeliyiz: Kaza sonrası, tazminat talebinde bulunan işçilerin, Anglosakson hukuk sistemine göre (common law) ve sosyal devletin ortadan kaldırdığı tüm ülkelerde de artık ispat yükümlülüğü bulunmaktadır. İşçi sermaye sahibinin işi dikkat ve özenle yerine getirmede yetersiz olduğunu, bunun için yeterli özelliklere sahip birisini görevlendirmedeğini, görevlendirse de onun dikkat ve özen borcunu yerine getiremediğini göstermek zorundadır. İnternet üzerinden bir arama yapmaya çalıştığınızda İngilizce olarak örneğin iş makinası kazaları (heavy equipment accidents), karşınıza çıkan web sitelerinin büyük bir kısmı ABD ve İngiltere'de faaliyet gösteren hukuk bürolarıdır. İşçilerin daha fazla tazminat alması için (kendileri de zira ondan pay alacaktır) kazaların peşinden koşan, ilanlar veren, hastanelerde nöbet tutan avukatlar olması hem garip, hem tiksindirici gelecektir. Aşağıdaki reklamda kaza geçiren işçiler için ücretsiz bir çağrı telefonu bulunmakta, yaralanmalar sonrasında en fazla tazminat alınacağı reklam edilmektedir.

Claims Management

Injured in an accident?

NO WIN NO FEE!

CALL FREE 0800 083 8357

Maximum compensation - No gimmicks - Fast payout - Quick & easy online form

- Road accidents
- Work accidents
- Public/Local Authority Liability
- Slip, trip or fall
- Industrial deafness / disease

- Or any accident that was not your fault...

“ Our staff are fully trained personal injury specialists, so they can provide you with the best, up-to-date advice on your personal injury claim. ”

CALL US FREE
0800 083 8357
call from your mobile 0333 321 8367
or text 'ACCIDENT' + your name to 80011
www.TAC-UK.com

The Accident ClaimLine...

Backed by The Claims Management Board

Genel olarak iş kazası tazminatlarından devletin tamamen çekilmesi, uzun mahkeme süreçlerini, kimi zaman bu mahkemelerden yüksek meblağlar kazanma olanağı olsa da, uzun bürokratik işlemleri beraberinde getirmektedir. İşçi ile patron karşı karşıyadır ve tarafsız olduğu söylenen bir mahkemede kozlarını paylaşmaktadırlar. İşçinin kaza ile illiyet bağı olan her şeyi ortaya koyması ve bir şeyleri “ispatlaması” gerekmektedir. Anglosakson hukuk sistemine uygun olan “haksız muamele karşısında

tazminat hukuku" (tort-based compensation) ile sosyal sigortalar sistemi (işçilere kaza durumunda aylık bağlanması) karşı karşıya olduğunda, acımasız liberalizm ile sosyal devlet uygulamasının kıyaslanması noktasına gelebiliriz. Bu bakımdan riskleri gizlemek (varolan tehlikeler hakkında bilgi vermemek) dahi bir suç olarak değerlendirilmelidir. İş kazalarında sigorta sistemini de bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Öte yandan Hyatt ve Law (2000) belirttiği üzere, bu hukuk sisteminin geçerli olduğu ülkelerde mahkeme süreçlerinde bir işçi davayı kazansa dahi yüzde 48'ini alabilmektedir. Gerisi davayla ilgili harcamalara girmektedir.

Bir üst yapı kurumu olan hukuk sistemi içinde, sermayenin gücü tekil işçiye nazaran çok fazla olduğundan ve devletin de sosyal sorumlulukları geri çekildiğinden, dava süreçlerinde sermaye sahipleri kusurlu bulunsa dahi geçmişteki içtihatların da gösterdiği üzere sorumluluktan kaçabilmek için üç argüman ileri sürmektedirler (Barnetson, 2010: 21, 22).

Davada tarafların ortak kusuru (müterafık kusur): Eğer işçinin dikkat ve özen yükümlülüğünü yerine getirmede yetersiz kaldığını gösterebilirse, işçinin asli ve yüzde yüz kusurlu olduğu kabul edilebilir ve herhangi bir tazminata hükmedilmez. Bu bizim içtihatlarımızdaki "kusursuz sorumluluk" ilkesine tamamen aykırıdır ve eli güçlü olan, ispat konusunda her türlü olanağı bulunan sermaye açısından büyük bir avantajdır. Son yıllarda ülkemizde bazı bilirkişi raporlarının işçileri asli kusurlu göstermesi ve hatta yüzde yüz kusurlu göstermesi benzer bir anlayışın (kimi zaman da bilirkişilerin satın alınmasının!) göstergesi değil midir?

İş arkadaşı doktrini: Bu doktrine göre sermaye sahipleri işin yürütümü sırasında diğer işçilerin (iş arkadaşlarının) edimlerinden kaynaklı bir kazadan sorumlu tutulamaz; dolayısıyla burada tazminat talebi doğrudan iş arkadaşına yöneltilmelidir. İnşaat sektörü düşünüldüğünde, çoğu kez sanık sandalyesine oturan ustabaşı, işçiyle birlikte iskelenin üzerinde çalışan diğer işçi, işveren vekili sıfatını taşıyan şantiye şefi ve mühendislerle birlikte yargılanırken, sermaye sahibinin cezai sorumluluğu bir anda silinmekte, tazminat davasında ise tazminat işyerinin üzerinden alınarak diğer "sorumlulara" paylaştırılmaktadır. (Türkiye'de bu konuda hâlâ ABD ve İngiltere gibi "common law" hukuk sistemindeki içtihatlar oluş-

madığından genelde tazminat tüzel kişilik olarak şirkete yüklenir, işçi sigortalı ise Sosyal Güvenlik Kurumu ödemeyi yapar, işçinin şirketinden tazminatı kusur oranına göre rücu eder (geri alır). Ancak yeni İş Sağlığı ve Güvenliği yasası da göz önüne alındığında ve hukukun iktidarın ve sermaye sınıfının basit bir aygıtı haline geldiği olgusu düşünüldüğünde, benzer bir sürecin Türkiye’de de yaşanacağından söz edilebilir. İş kazası, iş makinesi kazası yazıp internette arattığınızda ABD’de özellikle sayısız hukuk bürosunun çıkması, bu alanın işçi ile sermaye sahibi arasında, devletin tamamen çekildiği bir alan haline geldiğinin bir göstergesidir adeta. Türkiye’de benzer bir süreç sınıf mücadelesinin mevzi kaybetmesiyle yaşanabilecektir).

Riskin kabulü: Bu doktrin şunu varsaymaktadır, işçiler ücretleriyle orantılı bir şekilde tazminat alırlar. Bu şu anlama gelmektedir; yüksek riskli meslekler daha fazla tazminat alırlar ve bu kabulden hareketle işçilerin daha yüksek riskleri bildikleri ve gönüllü oldukları varsayılmalıdır. Daha önce söz edilmişti hatırlanmalıdır, 19. yüzyılın ortalarına geri dönüş yaşanmaktadır, vahşi kapitalizm çağına, daha uzun bir analize gerek yoktur!

İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda verilen cezalar genelde enderdir. Ve bunun da altı çizilmelidir, bu cezaların büyük çoğunluğu parasal cezalardır. Ceza davalarında ise genelde cezalar beş yıl ertelenmekte (beş yıl içinde bir kez daha benzer bir suç işlerse iki katı hapis cezası olmak üzere) ve tabii ki cezaların muhatabı “işveren vekili” sıfatıyla çoğu kez şantiye şefleri, üretim mühendisleri, saha mühendisleri, iş güvenliği uzmanları vb. olmaktadır. İşyeri dışında birisini öldürdüğünüz zaman para cezasıyla kurtulmanız mümkün değildir, tazminat ödeyerek hapis cezasından kurtulamazsınız, bunu hemen hemen hiçbir halk kabul etmez, toplumda kesinlikle onaylanmaz (şeriatla yönetilen geri ve insanlık dışı Arap rejimleri hariç). Ama işyerlerinde bir işçi “iş cinayeti”ne kurban gittiğinde toplumda “neden sorumlular hapis yatmıyor” şeklinde bir tepki çoğu durumda ödenen tazminatın veya “kan parası”nın büyüklüğü düşünülerek “helal olsun patronuna, ailesini mağdur etmedi” şeklinde, burjuva ideolojisinin haklılığının yeniden üretimine dönüşebilmektedir.

Bu bakış açısının ardında yatan aslında bizzat burjuva ideolojisinin kendisidir; işçilerin yaralanmaları veya ölümleri ekonomik bir faaliyet içinde gerçekleşmektedir, bu faaliyet toplum için gereklidir ve iyidir, tabii ki bazı riskler olacaktır, kimse kimseyi zorla çalıştırmamaktadır, işçi ile patron arasında karşılıklı gönüllülük esasına dayanan bir ilişki vardır, bir mübadele ilişkisi! Bunun kabulünde de dava süreçleri, soruşturma ve bilirkişi raporlarının rolü büyüktür...

İş cinayetlerinin kabullenilmesinde soruşturma süreci ve bilirkişi raporlarının rolü

Bir madenden çıkan en önemli şey madencidir.

Frederic Le Play, Fransız sosyolog ve Fransa madenleri Baş Müfettişi

Kazalar neden olur sorusunun yanıtını sıradan bir yurttaş, basın yayın organlarında sadece başlıklarını veya öne çıkarılan cümlelerini okuduğu bilirkişi raporlarından ve/veya bu raporlardan hareketle hazırlanan savcılık mütalaalarından edindiği eksik bilgiyle verir. Cinayet yerine kaza kavramının yeniden üretilmesi, işyerlerinde kaza ve meslek hastalıklarının ekonominin bir gerekliliği (maalesef!) olduğu ve çoğu durumda dikkatsizlik ve tedbirsizliğin (büyük oranda da işçilerin dikkatsizliğinin) buna neden olduğu sürekli yeniden üretilmektedir toplumsal algıda. Bu yüzden gerek mahkeme kararları, gerekse de bu kararların oluşmasında bilirkişi raporlarının bu yeniden üretim sürecinde çok ama çok ciddi işlevleri bulunmaktadır. Soruşturma raporlarının ve/veya bilirkişi raporlarının da tarihsel olarak bir evrim geçirdiği söylenebilir. Bu konuda bu kitabın tarihsel süreci anlatan bölümü de bir fikir sunacaktır. Kamuoyuna açıklanan bu türden raporlar liberal ideolojinin üç temel sosyo-ekonomik kabulünü güçlendirir veya işçi lehineyse temelini zayıflatır. Bunlar riskin genel olarak doğal ve üretici etkinliğin kaçınılmaz bir sonucu olduğu, özel ekonomik etkinliğin (üretim), kamusala oranla tercih edilir olduğu, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunun işçi ve işverenin ortak çıkarları olan, bir konsensusa ihtiyaç duyulan bir alan olduğu kabulleridir (Glasbeek ve Tucker, 1999: 72). Kimi durumlarda bu üç kabulden biri diğerlerine nazaran daha fazla öne çıkabilir. Söz gelimi son dönem Türkiye’de işçi sağlığı ve iş güvenliği mevzuatının yenilenmesi sürecinde tüm “paydaşlar”ın

görüşleri alınmakta, “önlemenin ödemekten ucuz olduğu” söylenmekte, kazasız ve meslek hastalıksız bir üretimin herkesin çıkarına olduğu vurgulanmaktadır. Kimi dönemlerde “özelleştirme” zorunluluktur denir, özelleştirmenin verimliliği ve üretkenliği artırdığı söylenir ve bunun da doğal olarak kazaların sayısını artırdığı, bunun doğal olduğu belirtilir. Her halükârda, zorunlu olan bir üretim ve maalesef bunun bir sonucu olarak ortaya çıkması kaçınılmaz “iş sağlığı ve güvenliği” riskleri vardır. Maalesef bilirkişi raporlarının veya mahkeme sonuçlarının bu argümanları yeniden ürettiği ve güçlendirdiği söylenebilir.

Kanada’da Nova Scotia madenlerinde gerçekleşen kitlesel iş cinayetlerinin ardından hazırlanan raporları üç farklı dönemsellikte inceleyen Dodd (2006: 238-269) ölümlere kadar giden olaylar zincirinin soruşturmayı yapan yetkili mercilerce yorumlanmasının nasıl tarih içinde değiştiğini anlatmaktadır. Dodd’a göre raporların amacı, gerçekleşen felaketlerin kamu algısında oluşan nedenlerini sınırlamak, başka bir şeyle değiştirmek veya başka bir yere yönlendirmektir. Radikal değişimler yerine, yasaların uygulanması veya mevzuatı değiştirecek reformlar yapılmalıdır. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği yasası çıkmadan önce yapının tartışmalar hatırlanmalı. Sendika temsilcilerinden, kimi solda yer alan siyasetçilere, hükümetten isimlerden, sermaye kesimine kadar herkesin üzerinde ortaklaştığı nokta “yeni bir mevzuata gereksinim var” idi. Kimi zaman eğitimler öne çıkarılır “işçiler eğitimsiz”dir, “bu tabii onların suçu değildir” ama eğitim şarttır. “Çok üzülüyorum, ama bu işçiler de gerçekten aşırı dikkatsiz, bile bile ölüme gidiyor” diyen “hümanist” bakış açısı, kaza denen olaylar silsilesine teknik açıdan bile bakmayı bilmeyen bir bakış açısıdır. Bilirkişi ve soruşturma raporları çoğu kez, kamuoyunu olayın olduğu ana götürür, en makul “nedenleri” tarihsellikten kopuk bir şekilde o ana taşır ve sonucun açıklandığı paragrafın en reddedilemez, kesin ve tek sonuç olduğunu neredeyse dayatır. Dolayısıyla bu bakış açıları medya aracılığıyla yayılır, kamuya mal olur ve anonimleşir. Mahkemeler ülkemizde bilirkişilerden, “kusurluların kim olduğunu” talep etmektedir çoğu durumda. Soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin kilit noktası budur. Çoğu kez, teknik ve bilimsel bilgiler yardımıyla, bir dedektiflik

yapılır ve zanlılar ortaya konmaya çalışılır. Bu yapılırken, bilirkişilerin dayanakları çoğu kez teknik bilgileri olmakta (zira bazen hakimler yalnızca teknik olguların ortaya konmasını istemekte, kusur takdiri istememektedir), bu teknik bilgiler yürürlükteki mevzuat çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çok uzatmaya gerek yok, işin özü işçilerin işyerlerindeki ölümlerinin acımasız kâr dürtüsü olduğu gerçeği bu raporlara yansımaz, yansıyamaz. Eğer bilirkişi raporları “yalnızca” yargı sürecine yardımcı olan raporlar olarak düşünülürse, işçi sınıfının mücadelesi açısından risk bir dereceye kadardır. Ancak özellikle büyük “felaketlerde” bu raporlar kamuoyuna malolmakta ve tek geçerli doğru olarak kabul görmekte ve toplumsal algıda sermaye ideolojisinin yeniden üretilmesinde işlev üstlenmektedir.

Öte yandan gerek soruşturma sürecinin izleyeceği yol, gerekse de bilirkişi raporlarının sonuçları, toplumsal mücadeleden, kamuoyu baskısından veya sermaye-hükümet tarafından gelen dayatmalardan bağımsız değildir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda, sınıf hareketi ne kadar duyarlı ve mücadeleciyse, çıkan kararlar ve hazırlanan bilirkişi raporları da o derece işçi lehine olur ve nitekim olmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere, Dodd doktora tezinde ayrıntılı bir şekilde Nova Scotia kömür madeninde gerçekleşen işçi ölümleri ardından hazırlanan soruşturma raporları için üç dönem ortaya koymaktadır. Kendi dönemselleştirmesine göre ilk dönem (1830-1879) tamamen piyasanın düzenlenmesi (regülasyonu) amaçlıdır, hukuksal süreçler maden şirketlerinin finansal açıdan bulundukları bölgeye verdikleri sözleri sağlama almalıdır. Bölgenin kalkınması gerekir, dolayısıyla girişimcilerin önü kapatılmamalıdır (Türkiye’yi bu en acımasız ilk dönemlere geri götürmeye çalışan zihniyetin iktidarda olduğunu bir kez daha anımsayalım). İkinci dönem (1880-1969) sosyal yardımlar ve kamusal araçların kazalarda işin içine girmesinin, devlet tarafından standardize ve idare edildiği bir işçi sağlığı ve iş güvenliği mevzuatı dönemidir. Kısaca zayıf da olsa devletin düzenleyici rolü ile karakterize edilebilir. Son dönem ise, (1970’ten bugüne) kendi kendini düzenleyen, “işsel sorumluluk sistemi” bakış açısıyla belirlenen, işçi ve işveren vekillerinin ortak işçi sağlığı ve iş güvenliği komitelerinin için-

de olduğu dönemdir. Bu dönemde devlet “polis” veya düzenleyici değil, hızlandırıcı bir faktör olarak işin içindedir (Dodd, 2006: 240). Ortak İSİG komitelerinin ne anlama geldiği, ne gibi bir işleve oturduğu daha önce tartışılmıştı, burada yinelemek gereksiz. Ancak bu dönemselleştirmenin özetle “acımasız kapitalizm”, “refah devleti” ve “neo-liberal politikalar-saldırıları” dönemine hemen hemen denk geldiği gözlerden kaçmayacaktır. Şu da unutulmadan vurgulanmalı, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda denetim unsurlarının başında yer alan iş müfettişlerinin sayısının belirlenmesi, tamamiyle politik bir tercihtir. Burada sayı ile devletin işçilerin üretim-süreçlerindeki sağlık ve güvenliklerine ne ölçüde müdahil olmaya karar vermesi arasında doğru orantı vardır. Devletin geri çekildiği durumlarda, “paydaşlar” arası müzakereler, çoğu kez doğal olarak sermaye sahibi tarafından belirlenen “ortak iş sağlığı ve güvenliği kurulları” denetim unsurunda öne çıkmaktadır.

Keza soruşturma süreçlerinde iş müfettişlerinin bakış açısı, aldıkları eğitim, mesleki geçmişleri ve kuşkusuz bir parçası oldukları toplumdaki işçi sağlığı ve iş güvenliğine bakış açısı ve bu yeniden üretilen kavramlar kümesi oldukça önemlidir. Daha önce sözünü etmiştik, kaza, neden sonuç ilişkisine dair verilen eğitimlerde ve yapılan yorumlarda 1931 yılından bugüne kadar Heinrich’in etkisi oldukça fazladır ve sonrasında ortaya konan kaza nedenselleştirme modelleri veya teorileri eğitim sistemine çok da girmemiştir. Bir başka ilginç bilgiyi ise Johnstone (2006: 213) vermektedir. Avustralya’da 1980’li yılların başına kadar müfettişlerin genellikle erkek mühendislerden seçilmekte olduğunu, bu mühendislerin genellikle de makine ve ekipmanla çalışan kişiler olduğunu söyleyen Johnstone, o yıllardaki geleneksel bakış açısının “tehlikeli makineler”, “makinelere alınması gereken önlemler” ve benzeri hususlar olduğunu belirtirken, 1990’larla birlikte kaza sonrası kovuşturma sürecinin yaklaşık yüzde 90’ının “işveren”in genel sorumlulukları üzerinden yürütüldüğünü, bu yıllarda işe alınan yeni iş müfettişleri arasında kadınların da olduğunu ve çok farklı meslek gruplarından müfettişlerin işe alındığını, bu dönemden sonra kovuşturma sürecinde yüzde 40 ile “gerekli koruma sağlamayan makineler”in ilk sırada yer almasına karşın yüzde 15 ile

yüksekten düşmeler (özellikle İnşaat sektöründe) ve malzeme düşmesi sonucu ölüm-yaralanma (%8), elektrikle ilgili kazalar (%5) ve diğerlerinin giderek daha fazla incelendiğini söyler.

Kuşkusuz bu bakış açıları genel olarak hazırlanan raporlara da yansımaktadır. İlk dönemde, tüm soruşturma raporları ve bilirkişi değerlendirmelerinde kusur "dikkatsiz, tedbirsiz, dalgın ve sorumluluk sahibi olmayan" işçilerde ve kötü talih faktöründedir. Kusur işyeri sahiplerine verilmeyince, herhangi bir tazminat da söz konusu olmamaktadır. Pozitivist felsefenin hakim bakış açısı, 19. yüzyılda bilim ve teknolojinin temsilcileri olan mühendisleri, yöneticileri yüceltmekte, tüm bilgiye ve sürece hakim olan bu kişilerin söylediklerine, emirlerine, kurallarına uymayan işçilerin ölümlere davetiye çıkardığını temel kabul olarak almaktadır.

İkinci dönemde sadece bireyler değil, kömür madenciliği kültürü öne çıkmaktadır. Bu kültürde teknoloji ve yönetim eksikliği vardır, dolayısıyla madenler en iyi teknolojiyi kullanmalı, işçiler çok iyi bir şekilde izlenmeli ve denetlenmeli, ayrıca bürokratik raporlama ve denetim mekanizması (devletin rolü) daha üst seviyelere çıkarılmalıdır. Kuşkusuz bu dönem kendi içinde de farklı alt dönemler içermektedir. Dönemselleştirmeyi belirleyen hususun sınıf mücadelesi olduğunu vurgulamaya gerek yok. 1900'lü yılların başlarında işçi tazminat dairesi kurulur, mevzuata uygun davranma vurgusu soruşturma raporlarının genel temasıdır. 1920-1949 arası kömür madenciliği devlet tarafından farklı şekillerde müdahale edilmesi ve düzeltilmesi gereken bir sosyo-ekonomik sorun olarak tanımlanır, işçilerin daha yüksek ücretler ve daha demokratik katılımı için mücadelesinin önemi vurgulanır. Doğrudan işçileri suçlayan bakış açısı geri çekilmiş, yönetsel faktörlerin ve teknik ehil çalışanların eksikliği vurgulanmaya başlanmıştır. "Kaza"ların işçilerin denetim, gözetim ve eğitim eksikliği giderilirse çözüleceği gibi bir anlayış genel olarak hakimdir. Keza yavaş yavaş yönetim ve işçiler arasında işbirliğinin zorunluluğundan söz edilmeye başlanır. 1950'lerle birlikte görece daha fazla işçinin kurtulabildiği "kazalar"da özellikle arama kurtarma çalışmaları, kurtulan işçilerin kahramanca davranışları ve metanetlerinden söz edilir. (Burada 700 metre yer altında 69 gün kaldıktan sonra kurtarılan Şilili

maden işçileri hatırlanabilir. Herkes hemen hemen onların hikayelerini bilmektedir, çoğumuz umutla beklemişiz, dua etmişizdir. Nasıl kurtarıldıklarına ilişkin teknik ayrıntılar bile bir kısmımızın aklındadır. Ancak hemen hemen hiç birimiz 33 işçinin mahsur kalmasına neden olan ayrıntıları bilmemekteyiz.) Dodd bu yıllara ilişkin ilginç bir saptamada daha bulunmaktadır, kaçınılmazlık olgusu! 1958 yılında yazılan bir raporda “madenin son derece derin olmasının önem taşıdığı, o madende o derinlikte tam anlamıyla jeolojik bir bulmaca olduğu, herhangi mevzuata aykırılık olmasa bile önceden tahmin edilemeyecek faktörlerin kaçınılmaz olarak risk yarattığı” vurgulansa da, o derinlikte maden ocağı işletmenin kerameti sorgulanmaz.

Üçüncü dönem olarak tarif edilen dönem ise “eski kahraman, kendi canını hiçe sayan, sorumluluk sahibi madencilerin” saygıyla anıldığı, eğitim eksikliğinin belirtildiği, iç sorumluluk mekanizmalarının öne çıkarıldığı, güçlü ve sert düzenleyici bir otoritenin eksikliğinin vurgulandığı bir dönemdir. Daha fazla işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimleri zorunludur bu dönemin raporlarının öneriler kısmında. Ayrıca haklı ve yerinde olarak bazı işçilerin, işçi sağlığı ve iş güvenliğine aykırı durumları rapor edememesinde işten atılma korkusunun önemli olduğu, iş müfettişlerinin de mevzuatın uygulanmasını sağlamada eksiklikleri olduğu “tutarlı ve objektif bir tarzda, geçmiş bağlıklıklarının, kişisel ilişkilerin etkilerinden uzak ve kömür madenciliği camiasının elinde olan diğer toplumsal baskılardan azade” bir şekilde görevlerini yapmaları gerektiği vurgulanır (Dodd, 2006:257). Konunun toplumsal boyutlarından hâlâ uzak soruşturma raporları hazırlanmakta ve mahkemeler bunlara göre karar vermektedir. 1990 yılında gerçekleşen Westray Kazası sonrası hazırlanan “Westray Hikayesi: Felakete Giden Tahmin Edilebilir Bir Yol” başlıklı raporda ilk kez ayrıntılı bir şekilde gerçekleşen “kaza”nın toplumsal boyutlarına tüm ayrıntılarıyla değinir (Richard, 1997), ancak Tucker sosyalist bir bakış açısıyla madde madde bu rapordaki eksiklerden söz eder (Tucker, 1998).

Soruşturma ve bilirkişi raporlarının, toplumsal algıda “kaza” kavramını nasıl yeniden ürettiğini kısaca görmüş olduk. Burada bilinçli bir ideoloji

üretimi iddiasında bulunulmamaktadır. Kimi zaman, doğrudan sermaye çevrelerini aklamaya dönük raporlar hazırlanabilir. Bu bilinçli bir üretim olup, araya maddi ilişkilerin, silyasal basıncın (Ergenekon mahkemele-
rinde olduğu gibi) girdiği ilişkiler ağının bir sonucudur. Ama genel ola-
rak ideoloji üretimi veya yeniden üretiminden söz ediyorsak, bu üretimi
gerçekleştiren kişilerin bulundukları ortam ile etkileşimleri ve bu etki-
leşimin belirleyici ögesi sınıf mücadelesinin düzeyi önemlidir ve burada
bilinçli bir ideoloji üretiminden söz edilemez. Herkes, toplumsal örgü
içinde kendini belirleyen ilişkiler ağında, kendi "görevini" yapmaktadır.
Toplumsal mücadelenin, kamuoyu baskısının yoğun olduğu, işçi ailele-
rinin vicdanlarının ciddi bir şekilde yaralandığı ve kamuoyunun sürekli
gündeminde olduğu bir ortamda, teknik dahi olsa rapor hazırlayanların
bu ortamdan etkilenmemeleri mümkün değildir. Tüm bu hususlar "so-
ruşturma ve bilirkişi raporları bilinçli olarak kapitalizme hizmet etmekte-
dir" şeklindeki yanlış algılama olmasın diye belirtilmektedir. Ve buradan
da hareketle Dodd'un saptamaları daha sağlıklı bir şekilde anlaşılacaktır:

"Soruşturma raporları bir felaketin kötü sonuçlarında kararsız bir rol
oynar: ölümlere neden olan koşulları ortaya koyarken aynı zamanda ka-
muoyu hafızasında bu koşulları hafifletirmeye çalışarak kapitalizm için
güvenli hale getirir. [Bu soruşturma raporları] uzun süren soruşturma
süreçlerinde benzer, hatta birebir aynı, işyeri ölümlerinin nedenlerini
'bulur', eğer var olan mevzuatın uygulanırsa kaza olmayacağı olgusu-
yla işi idare eder. İlgili şirketlerden ve mevzuatı düzenleyici yapılardan
çevirip, bireysel yöneticilere, işyerinde denetimden sorumlu kişilere ve
işçilere odaklar. Bazı işçileri 'kurallara uyan' ve 'dikkatli' olarak, diğerle-
rini ise 'tedbirsiz' olarak karakterize ederek, bireysel işçileri insan tipleri
olarak karakterize ederek dayanışmaya bir kama çakma amacını güder.

(...)

Keza, kazada yaşamını yitirenlerin veya yaralananların aileleri kendi
yakınlarının önce bir karakter tipi (dikkatsiz, tedbirsiz işçi, y.n) sonrasın-
da ise bir istatistik olmasına karşı mücadele eder.

(...)

'İşçi, işlerindeki riskleri gözardı etme eğilimindedir.' Sonuç olarak

raporlar işçilerin daha fazla bürokratik izleme ihtiyacını talep eder. Bu yüzden raporlar bürokratik kapitalizmin genişletilmesini, bürokratik kapitalizmden kaynaklanan her sorunun çözümü olarak sunar.” (Dodd, 2006: 268).

İdeolojik yeniden üretimin ve kapitalizmin meşrulaştırılmasında yasal süreçlerin ve bu süreçlerin parçası olan soruşturma ve bilirkişi raporlarının bu özellikleri kesinlikle gözardı edilmemelidir. Bu söylenenler ışığında, bir örnek olarak beş farklı bilirkişi raporu hazırlanan Zonguldak'ta Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) Karadon Müessese Müdürlüğü maden ocağının eksi 540 kodundaki patlama sonucu 17 Mayıs 2010'da 30 işçinin yaşamını yitirdiği grizu patlaması olayını inceleyip tartışmaya çalışalım.

Bu “felaket”in ayrıntılarına girmeden, kaza sonrası hazırlanan bilirkişi raporları arasındaki farklılıklara ve farklı bakış açılarına dikkat çekmek önemli. Kazanın ardından beş bilirkişi raporu hazırlanıyor. Grizu patlamasıyla ilgili hazırlanan 5 bilirkişi raporu ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu inceleme raporunda kazayla ilgili sorumlular arasındaki farklılık dikkat çekiyor. Bir raporda olayda önemli ölçüde kişileştirilmesi olanaksız olan kusurlar bulunduğu vurgulanırken diğerinde ölen mühendisler, bir başkasında işveren ve alt işveren, farklı bir raporda ise işveren ve alt işveren temsilcileri kusurlu bulunabiliyor.

Faciacının ardından ilk olarak 23-24 Haziran 2010'da hazırlanan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu'nun 36 sayfalık inceleme raporunda, iş yerinde kontrol ve degaj sondajların yeterli düzeyde yapılmadığı, alev sızdırmaz aygıtların kapak civatalarıyla oynanmış olduğu, iyi bakılmadığı ve alev sızdırmazlık özelliklerini kaybettiği, ocak içerisinde metan gazı yüzde 1,5'i geçmesine rağmen enerjinin kesilmediği ve ocak içerisinde çalışmalara devam edildiği ve sensörlerin gazların fiziksel özelliklerine uygun yerleştirilmediği gibi mevzuata aykırılıklar tespit edildi. Raporun sonuç ve kanat bölümünde ise olayda TTK'nın yüzde 30, Yapı-Tek firmasının ise yüzde 70 kusurlu olduğu, ancak kasıtlı olmadıkları kaydedildi. Oldukça teknik bir bakış açısıyla hazırlanmış bir raporla karşı karşıyayız ve “mevzuata uygun davranmama”, nedensellik silsilesinin

başlangıç noktasına yerleştirilmiş. Öte yandan iş kazasıyla ilgili Bülent Ecevit Üniversitesi'nden atanan bilirkişi heyetinin 27 Temmuz 2010'da hazırladığı 34 sayfalık raporda, olayda önemli ölçüde kişiselleştirilmesi olanaksız kusurlar bulunduğu vurgulanarak, işin taşeronla verilmesiyle ilgili süreçte sistemin kusurlu bulunduğu, bunun oluşmasına katkısı ve etkisi olan TTK Yönetim Kurulu ile ilgili bakanlıklar ve diğer kurumlara kusur izafe edilebileceği belirtiliyor. Olayda yüklenicinin ve idarenin teknik elemanlarının kısmen kusurlu olduklarına işaret edilerek, bunun ortak bir denetim mekanizması kuramamalarından kaynaklandığı beliren raporda şu hususlar dikkat çekiyor:

“İdarenin elemanlarından dönemin Karadon Müessese Müdürü İsmail G. ile yapı denetim sorumlusu olarak görevlendiren Mustafa K., olay anındaki iş güvenliği ve eğitim şube müdür vekili Murat T. ile ondan önceki süreçte şube müdürlüğü yapan kişiler, havalandırma ve tozla mücadele baş mühendisi Vedat Kile iş güvenliği baş mühendisi Kaya A; yüklenici Yapı-Tek firmasının temsilcisi Halim K., proje sorumlusu Maden Mühendisi Kadir İ. ve iş güvenliği uzmanı Ertekin S. kusurludur. Olayda kişiselleştirilemeyen kusurlar ve yaşanan büyük talihsizliklerin önemli ölçüde payı bulunmaktadır. Yukarıdaki isimler ortak kusurludur.”

Burada bir es verip, bazı hususları netleştirmek ve değerlendirmeye öyle devam etmek gerekiyor. Ceza davalarında kusur “kişilere” verilir ve bu kişiler tüzel kişiler değil özel kişilerdir ve mahkemeler bilirkişilerden özellikle, kusurun kişilere paylaştırılmasını talep eder. Söz gelimi siz herhangi bir şirketin yönetim kurulunu bütün olarak kusurlu bulduysanız ve yönetim kurulu 12 kişiden oluşuyorsa, kusur 12'ye bölünür. Bu söylenenlerin doğru olduğu iddia edilmemektedir, yalnızca Türkiye’de ceza mahkemelerinin işleyişi açısından bu bilgiler verilmektedir. Keza İş Teftiş Kurulu raporu da ceza mahkemesi için hazırlanan bir rapor olmayıp, idare hukuku açısından şirketlere idari ceza verilip verilmemesi ve sonrasında tazminat-rücu tazminat davalarında Sosyal Güvenlik Kurumu’nun taleplerinde fikir vermesi açısından hazırlanmaktadır. Dolayısıyla elma ile armutu birbirine karıştırmamak gereklidir. Yukarıda belirtilen bilirkişi raporunda “işin taşeronla verilmesiyle ilgili süreçte sistemin kusurlu

bulunduğu, bunun oluşmasına katkısı ve etkisi olan TTK Yönetim Kurulu ile ilgili bakanlıklar ve diğer kurumlara kusur izafe edilebileceği” hususu ne kadar yerinde bir bakış açıysa “yaşanan büyük talihsizliklerin önemli ölçüde payı bulunmaktadır” ifadesi de bir o kadar hatalıdır. Evet kişiselleştirilemeyecek hatalar vardır (mahkemeler bilirkişilerden kusurlu kişileri talep etse de), sistemselsel bir sorun ortaya konulmaktadır, ama talihsizlik (Nova Scotia örneğinde de ‘misfortune’-talihsizlik kavramı soruşturma raporlarına girivermektedir) dendiğinde bilimsellikten hemen uzaklaşmaktadır. Bu ara bilgilerden sonra devam edelim;

ODTÜ’den 3 kişilik bilirkişi heyetinin 25 Temmuz 2011’de hazırladığı raporda da eksiklikler sıralanarak sözleşmenin uygulayıcısı davalı Yapı-Tek yüzde 70, TTK ise yüzde 30 kusurlu bulundu. Raporda, maden ocağında 13.15’ten patlamanın meydana geldiği 13.27’ye kadar metan gazının yüzde 4’ün üzerinde seyrettiği belirtilerek “Son 12 dakikada patlama olasılığının çok yüksek olduğu bilindiği halde, nasıl bir çalışma yapıldığını, neden tüm ekipmanların durdurulup, acil kaçış planının uygulanmadığını anlamak mümkün değildir” ifadesi kullanılmaktadır.

Mahkemeye sunulan 6 Eylül 2012’de iş güvenliği uzmanları, elektrik ve maden mühendisinin bulunduğu bilirkişinin 45 sayfalık raporunda, tutuksuz yargılanan TTK’dan ve yüklenici firmadan 28 sanık için cezai sorumluluk açısından herhangi bir kusur izafe edilemeyeceği belirtilerek, şunlar belirtilmektedir:

“Olayın meydan gelmesinde TTK ve yüklenicinin hizmet kusurlarının bulunduğu, mevcut dosya kapsamına göre hizmet kusurlarının kişiselleştirilmesi mümkün olmayan kusurlar olduğu, patlamada ölen iki mühendis ile ocak çavuş ve nezaretçilerinin de kusurlarının hizmet kusurlarından ve yeraltı şartlarının jeolojik yapısının tam olarak bilinmezliği nedeniyle kaçınılmaz faktörlerden ileri gelmiş olduğu kanaatine varılmıştır.”

Evet, eğer “kişiselleştirilmesi mümkün olmayan” kusurlardan, taşeron sistemini, sömürü sistemini, kapitalizmi suçlayacaksa kuşkusuz doğrudur. Karar verici mercide bulunan, bizzat finansal konularda, yönetsel konularda, bunların bir parçası olan işçi sağlığı ve iş güvenliği yönetimi ve finansmanı konularında söz sahibi olan, işin örgütlenmesini insan

sağlığı ve güvenliği için gerekli kâr amacıyla örgütleyen kişi veya kişilere uzanılmalı, ara elemanlar, teknik uzmanlar kusur zincirinden uzaklaştırılmalıdır. Buraya kadar getirilecekse, “kişiselleştirmek” gerçekten de mümkün değildir. Ancak hemen ardından “yeraltı şartlarının jeolojik yapısının tam olarak bilinmezliği”, 1958’de Nova Scotia bölgesinde Springhill madenindeki ölümlerin ardından yazılan soruşturma raporunun hemen hemen aynısıdır ve tüm dünyada muhtemelen benzer sayısız rapor, bu ifadeleri kullanmaktadır. (Nova Scotia 1958, p.52).

İş güvenliği uzmanlarından oluşan heyetin 26 sayfalık sondan bir önceki bilirkişi raporunda ise “İşin yürütülmesinden, çalıştırdığı işçilere karşı iş sağlığı ve güvenliği yönünden asıl olarak sorumlu olan alt işveren davalı sanık Halim K’nin birinci derecede, işveren vekili İsmail G’nin ise ikinci derece kusurlu olduğu kanaatine varılmıştır. Diğer sanıklar ve kazada yaşamını yitirenlerin kusuru bulunmamaktadır” ifadelerine yer verildi. Galerî açma işini yürüten Yapı-Tek firmasının birçok yazısında hazırlık galerilerinde karşılaşılan zorluklar ve gaz içeriklerinin tespiti için uzun metrajlı sondaj yapılması gibi taleplerde bulunduğu belirtilen raporda, “Alt işveren Yapı-Tek firması ortağı ve işvereni Halim Köse uygulamacı olarak önlemlerin alınması, uygulanması ve denetlenmesini sağlamakla görevlidir. Patlamanın geldiği ocak, birinci sınıf gazlı ocak olarak tanımlanmaktadır. Alt işveren firma çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği yönünden eğitim görmediği, iş müfettişlerinin raporlarında saptandığı gibi ana havalandırma hızının yetersiz olduğu, tali havalandırmanın uygun olmadığı, kontrol ve degaj sondajlarının yeterli düzeyde yapılmadığı, alev sızdırmaz ve elektrikli ekipmanların kablo girişlerinin uygun olmadığı, metan gazı yüzde 1,5’i geçmesine rağmen kesicilerin enerji kesmediği, gaz ölçümlerinin Yapı-Tek firması tarafından düzenli kayıt altına alınmadığı, işçilere yeterli sayıda ferdi kurtarıcı maske verilmediği, maskenin kullanılması yönünde denetimlerin yapılmadığı saptanmıştır. İş kazası olayında İsmail Güner ve şirket ortağı Halim Köse gözetim borcunu tam olarak yerine getirmemiştir. İş yasası ve tüzük maddelerine aykırı hareket eden davalı asıl işveren Güner ile şirket ortağı Köse, kusurludurlar” denildi.

Raporda ayrıca işveren ve taşeron firma arasında iş belirsizliği bulunduğu dikkat çekilerek, şu ifadelerle yer verildi: “Sorumluluk, yetki, iş tanımı anlamında bir belirsizlik ve kargaşa olduğu saptanmıştır. Çalışanların yetkisinin nerede başladığı, nerede bittiği, sorumlulukları, belli olmamaktadır. Asıl işveren ve alt işverenin çalışmaları sırasında sistemin doğasından kaynaklanan organizasyon kargaşası bulunmaktadır. Madencilik sektöründe işveren ve alt işveren ilişkisinin kurulması, kaza olayında olduğu gibi mümkün olmamaktadır. Zonguldak kömür havzası jeolojisi, çalışma koşulları ve ekipmanı ile başka hiçbir bölgede olmayan kendisine has nitelikler taşımaktadır. Bu tür koşullar altındaki çalışmalarda ise olayımızda olduğu gibi işleyiş aksaklıkları olmaktadır. Ancak bu hizmet kusurlarını tek bir kişide somutlaştırmak ise mümkün değildir. Sorumluluk ve yetki anlamında uygulamada zorluklar olduğu için diğer sanıklar kusurlu değildir. Olayda vefat edenler akli selim sahibidirler. Kaza olayında kusurları bulunmamaktadır.”

Bu rapor, kapitalist iş örgütlenmesi ve taşeron sistemini teknik olarak ortaya koymakta, genelde kusur atfedilen teknik elemanları süreçten çekip çıkarmakta, dikkatleri karar verici mercilere çekmektedir. Mahkeme, daha önceki duruşmada İstanbul 7’nci Ağır Ceza Mahkemesi’nce hazırlanan 4’üncü rapora avukatların itiraz etmesi üzerine yeni bilirkişi raporu hazırlanmasına karar verir. Bunun üzerine İstanbul 7’nci Ağır Ceza Mahkemesi tarafından aralarında İş Güvenliği Uzmanı, Elektrik Mühendisi, Makine Mühendisi ve İnşaat Mühendisinden oluşan bilirkişi heyeti 15 Temmuz’da 22 sayfalık raporunu tamamlayarak Zonguldak Başsavcılığı’na sunar. Bu raporda, Yapı-Tek şirketinin ortağı Halim Köse ‘usli’ derecede kusurlu bulunurken, dönemin TTK Karadon Müessese Müdürü İsmail Güner ‘tali’ derecede kusurlu bulundu. Raporda, “Olayın bir iş kazası olduğu, taksirli eylem ile meydana gelen olayın ‘Öngörülebilir-önlenebilir’ bir olay olduğu, olayın meydana gelmesinde kaçınılmazlık unsurunun bulunmadığı, olayda başkaca kusurlu bulunmadığı, kimsenin kasıt unsur ve davranışının söz konusu olmadığı” yönünde görüş bildirildi. Bu raporda özellikle altı çizilen “kaçınılmazlık unsurunun bulunmadığı”, “öngörülebilir-önlenebilir” vurgularının altı çizilmelidir. Şu ifadeler

dördüncü raporda olduğu gibi tekrar edilmektedir:

"Kaza olayında alt işveren ve asil işveren arasında organizasyondan kaynaklanan hatalar bulunmaktadır. Asil işveren ve alt işveren arasında yapılan yazışmalardan, dosyada yer alan ifadelerden ve dosya genelinde yapılan incelemelerden sorumluluk, yetki iş tanımı anlamında bir belirsizlik ve kargaşa bulunduğu saptanmıştır. Yeraltı koşulları, özellikle Zonguldak kömür havzası bölgesinde kendisine has nitelikler taşımaktadır. Bu tür koşullar altında çalışmalar ise olayda olduğu gibi işleyişte aksaklıklar olmaktadır. Ancak bu hizmet kusurlarını tek bir kişide somutlaştırmak ise mümkün değildir. Sistem birbiri ile iç içe geçmiş, sorumluluk ve yetki anlamında uygulamada zorluklar olduğu için diğer 26 sanık kusurlu değildir."

Biraz uzun ve tekrarlar içerse de, özellikle farklı raporlardan ifadelerin zikredilmesi önemlidir. Zira tam "ne güzel de yazmış" dediğiniz anda bir eksiklik canınızı sıkmakta, bir anda gerçek suçlular farklı yerlerde aranmaktadır. Ancak yine de, pek çok rapora nazaran özellikle son raporların vurguları yerindedir. Öte yandan bu ve benzeri "iyi" raporları belirleyen en önemli unsur, başta Zonguldak olmak üzere iş cinayetlerine karşı artan duyarlılık, mücadele ve yasal süreçleri takip ısrarıdır. Tekil işçi ölümlerinde bu ve benzeri "sistem" sorunlarına vurgu yapan bilirkişi raporları çıkmaması olağandır. Kamuoyunun ne kadar ötündeyse ve ölümlerin hesabı ne kadar soruluyorsa, çıkan kararlar ve/veya bu kararlara baz teşkil edecek olan raporların içeriği değişmektedir. Yine de yukarıda belirtildiği üzere raporların içlerine sızan tehlikeli ifadeleri tek tek vurgulamakta yarar bulunmaktadır:

- Kaza mahallinin kendine has nitelikler taşımasına yapılan vurgu,
- Talihsizlik faktörünü öne çıkarma,
- Kusuru parçalara ayırma, tek tek kişilere paylaştırma, iş örgütlenmesi bağlamında ele almama (dikkatsiz işçi, sorumsuz mühendis, emirleri gözdardı eden teknik personel vs.),
- Yeraltı şartlarının jeolojik yapısının tam olarak bilinmezliği nedeniyle kaçınılmaz faktörlere vurgu yapma,
- Mevzuata uygunluğu ve eğitimsizliği gidermeyi kazaları önleyecek

biricik faktör olarak vurgulama,

-Kişisel koruyucular vermeyi öne çıkarma.

Bu ve benzeri bakış açıları önceki sayfalarda sürekli eleştirildi ve mahkum edildi. Kuşkusuz bilirkişi raporlarının yapabileceği vurgular bir yere kadar olacaktır, kimse kapsamlı bir kapitalizm eleştirisi beklememektedir. Ama sürekli karşımıza çıkmasının sermaye ideolojisinin en teknik konularda bile nasıl yaşamımıza nüfuz ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmesi gerek. Öte yandan daha önce yapılan bir vurguyu tekrar etmek de önemli, pozitivizm bizi salt teknik bir bakış açısına indirger ve her şeyi teknoloji ve mevzuata uygunlukla çözebileceğimiz noktasına taşır. Veya bir anda kendimizi “önlemek ödemekten ucuzdur” noktasında buluveririz. Yatırım kararlarının merkezi olarak alınması, bilim ve teknolojinin buna uygun bir şekilde planlanması, bu merkezi planlama çerçevesinde işin örgütlenmesi ve tüm bunların kâr olgusu için değil, toplum için gerçekleştirilmesi, buna uygun bir sistemin kurulması, kapitalizmin üretim tekniklerinden ve teknolojisinden uzaklaşılması... Bunların hepsi tartışılmalı, hepsi sorgulanmalıdır ve önümüzde ciddi bir tartışma, üretme alanı bulunmaktadır.

Böyle bir tartışma ve düşünce üretimi alanında “işçi katılımı”, “ortak iş sağlığı ve güvenliği” komitelerinin çok da anlamı olmayacağını baştan söylemek gerekmektedir. Bütünün bilgisine sahip olan sermaye ve tekil sermayedarlardır, işçi katılımı en gelişkin örneklerinde dahi kapitalizmde ölüm ve yaralanmaların azaltılmasında (İsveç örneğinde olduğu gibi) kayda değer bir başarı sağlamamıştır. Üretimin insani ve toplumsal temeller üzerinde örgütlenmesi, işyeri bazında işçilerin katılımı değil, aynı zamanda üretimin işçi sınıfı ve onun adına toplumsal örgütlenmeyi sağlayacak sosyalist devlet eliyle planlanması dışında “nihai” bir çözüm bulunmamaktadır. Bu da bizi, işçi sağlığı ve iş güvenliği mücadelesinin sınıflar mücadelesinin bir parçası olduğu gerçeğine, sınıflar mücadelesinin de aslında bir “iktidar”, işçi sınıfı açısından da “sosyalist iktidar” mücadelesi olduğu gerçeğine götürmektedir.

Kendi çalışma koşullarının riskleri konusunda yasal süreçleri de zorlayan, bu konuda yukarıda söylenen bakış açısını oluşturmaya çalışan

ülkemiz dizi ve film set işçileri, çağrı merkezi çalışanları, sağlık emekçileri, enerji ve inşaat işçileri belki şu aşamada yetersiz ama sağlıklı bir mücadele vermektedirler. Mücadelelerini büyütmek için mühendis, hekim, toplumbilimci ve her daldan devrimci aydınlara gereksinim olduğu açıktır. Burada “sınıfla dayanışma” şeklinde tarif edilebilecek duygusal ve ahlaki bir tutum almaktan söz edilmemektedir. Bizzat sınıfın bir parçası olan teknik elemanlar, hekimler sürecin içinde yer almalı, aydınlar sürecin bir parçası olmalıdır. Örnek olması açısından, Türkiye’de en kötü koşullarda çalışan set işçilerinin çalışma koşulları en fazla 2-3 yılın tartışma başlığıdır, çağrı merkezi çalışanlarının mücadeleleri daha çok yeni kamuoyu gündemindedir. Kot taşılama herkesin gündemine girmiş en azından yasaklanmıştır, inşaat işçileri örgütlenmektedir, enerji iş kolunda işçi sağlığı ve iş güvenliği mücadele başlıklarının çoğu durumda en baştaki siyasal söylemdir. İş kazası demeye kimsenin dili varmamakta, iş cinyeti söylemi geçerlik kazanmaktadır. Bu ve benzeri alanlarda nitel ve nicel ağırlık sağlanmalı, keza yasal süreçlerde işçi sınıfının etkisi sermayeyi sıkıştırmalıdır. İşçi sınıfı mücadelesinin yalnızca ekonomik talepler üzerinden yükselemeyeceğinin en önemli göstergelerinden birisi olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği mücadelesi önümüzde durmaktadır.

Kaynaklar

- Alpsoy, L. (2013). İş Kazası ve Meslek Hastalıkları 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Genel Değerlendirmesi, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yerel Sempozyumu ve Sergisi 15-16 Mart, 2013, Bildiriler Kitabı
- Arıkoğlu, Z. (1991). İşçi sağlığı ve iş güvenliği tanısı ve amacı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İşçi Sağlığı Dairesi Başkanlığı, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu, 4-10 Mayıs 1991, Ankara.
- Babcock, R. "Blood on the Factory Floor: The Workers' Compensation Movement in Canada and the United States." In Social Fabric or Patchwork Quilt: The development of social policy in Canada, edited by R. Blake and J. Keshan, 45-58. Peterborough: Broadview Press, 2006.
- Barnettson, B. (2010). The political economy of workplace injury in Canada, AU Press, Athabasca University, Kanada.
- Bird F.E ve Germain G.L (1986) Practical Loss Control Leadership, Int. Loss Control Institute, Georgia, ABD.
- Bohme S., Zorabedian J., Egilman D. (2005) Maximizing Profit and Endangering Health: Corporate Strategies to Avoid Litigation and Regulation, International Journal of Occupational and Environmental Health 11(4), 338-348.
- Camkurt, M.Z. (2007). İşyeri Çalışma Sistemi ve İşyeri Fiziksel Faktörlerinin İş Kazaları Üzerindeki Etkisi, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 20 Sayı: 6 , Cilt: 21 Sayı: 1 Mayıs / Ağustos.
- Demireli, P.M. (2013). İş Cinayetleri Üzerine Bir Söylem Analizi, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yerel Sempozyumu ve Sergisi 15-16 Mart, 2013, Bildiriler Kitabı.
- Dizdar, E. N. ve Kurt, M. (1996). A Model of Prognosis for Possible Occupational Accidents in Manufacturing Systems, Ergonomics Society of Taiwan, 4th Pan Pacific Conference on Occupational Ergonomics (PPCOE) Taipei, Taiwan, 10-13 November, Bildiriler Kitabı içinde, 557-560 .
- Dizdar, E.N. (2001). Kaza Sebeplendirme Yaklaşımları, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 7, 26-31.
- Dodd, S. (2006). Blame and Causation in the Aftermath of Industri-

al Disasters: Nova Scotia's Coal Mines from 1858 to Westray. Working Disasters-The Politics of Recognition and Response kitabı içinde, Editör: Eric Tucker, Work, Health and Environmen Series, Baywood Publishing Company, Amityville, Newyork.

• Engels, F. (1845). Kişisel Gözlemlerden ve Sağlıklı Kaynaklardan, İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu, Eriş Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, Sayfa 176-206 (Friedrich Engels'in Die Lage der arbeitenden Klasse in England (1845) eserinden)

• Guidotti, T.L. (2011). Safety, Global Occupational Health içinde, editör: Guidotti T.L, 1. baskı, Oxford University Press, ABD

• Health and Safety Professionals Alliance (2012). The Core Body of Knowledge for Generalist OHS Professionals, Tullamarine, VIC, Safety Institute of Australia.

• Heinrich, H. W., 1931, Industrial Accident Prevention, McGraw-Hill, New York, USA.

• Holnagel, E. (2004). Barriers and Accident Prevention, Ashgate Pub Ltd.

• Hovden J., Albrechtsen E., Herrera I.A. (2010). A need for new theories, models and approaches to occupational accident prevention?" Safety Science 48, no 8, 950-956.

• Hyatt D. ve Law D. (2000). Should Workers' Compensation Continue to Imbibe at the Tort Bar? Workers' Compensation: Foundations for Reform kitabı içinde, editör Gunderson M. ve Hyatt, D., University of Toronto Press, Toronto, 327-360.

• Johnstone, R., (2006) "Courts Crime, and Workplace Disaster", Working Disasters-The Politics of Recognition and Response kitabı içinde, Editör: Eric Tucker, Work, Health and Environmen Series, Baywood Publishing Company, Amityville, Newyork.

• Koşar, L. (2012). İşçi Sağlığında Örgütlenme Modeli Olarak Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimleri, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 45-46, 62-68.

• Kurt, M. (1993). İş Kazalarının Ergonomik Analizi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Endüstri Müh. A. B. D.), Yayınlanmamış Dok-

tora Tezi, Ankara.

- Kurt, M., Dizdar, E. N. ve Ceylan, H. (1997). A low cost approach for reducing accident risk in substation of electrical transmission systems, International Ergonomics Association 13th Triennial Congress (IEA'97), June 29-July 4 Tampere, Finland, Bildiriler Kitabı içinde, 449-451.
- Mathiesen, T. (1980). "Kunsten å isolere en ulykke" (translated as "The Art of Isolating an Accident") Nordsjøtragedien (translated as "The North Sea Tragedy") kitabı içinde, editörler: B. Eggen and H. Gundersen Pax Publishers, Oslo (aktaran Johnstone, 2006).
- Marx, K. (1841). Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri, Sol Yayınları, 2000, Ankara (Differenz der Demokritischen und Epikureischen Naturphilosophie, Doctor der Philosophie).
- Meister, D. (1987). Behavioural analysis and measurement methods, Wiley, New York, USA. Osborne, D.
- Nelkin, D. ve Brown, M. (1984). Workers at Risk University of Chicago Press, Chicago, ABD.
- Richard, K.P. (1997). The Westray Story: A Predictable Path to Disaster Report of the Westray Mine Public Inquiry-Nova Scotia Hükümeti Resmi Raporu (4 cilt), AER Library.
- Sanders, M. S. ve McCormick, E. (1993). Human Factors in Engineering and Design, McGraw-Hill Inc., 7. Baskı, Singapur.
- Stritch, A. (2005). Power, Resources, Institutions and Policy Learning: The Origins of Workers' Compensation in Quebec, Canadian Journal of Political Science, 38, 549-579.
- The Bump in Springhill No.2 Hükümet Soruşturma Dosyası (1958). Nova Scotia.
- Thebaud-Mony A. (2012). Çalışmak Sağlığa Zararlıdır, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tucker, E. (1998). The Road from Westray: A Predictable Path to Disaster? Acadiensis, Journal of the History of The Atlantic Region, Vol. XXVIII, No. 1.
- Tufan, B. (1994). Göçmen İşçilerde İş Kazaları, SSK Yayın No: 556, Mayıs, Ankara.

- Tuncay, A.C. (2006). Kurumun İşverene Rücuu-Olayda Kaçınılmazlık Durumu, *İş Hukuku Dergisi*, Sayı 4.
- Walters, V. (1985). *The Politics of Occupational Health and Safety: Interviews with Workers' Health and Safety Representatives and Company Doctors*, *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 22(1), 57-79.
- Witt, J.F. (2004). *The Accidental Republic: Crippled Workingmen, Destitute Widows, and the Remaking of American Law*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, İngiltere.

Bölüm 3

Bu sistem beni hasta ediyor, öldürüyor...

Demek ki, sermaye, toplumun koyduğu zorunluluklar olmaksızın işçinin sağlığına karşı da, yaşayacağı ömrün uzunluğuna karşı da vurdum-duymazdır. Maddi ve manevi yozlaşmaya, erken ölüme, aşırı-çalışma işkencesi konusundaki feryatlara şu karşılığı verir: Bizim kârlarımızı artırdığı için bunlara üzülmek mi gerek? Ama işlere bütünü ile bakılırsa, bütün bunlar gerçekten de tek tek kapitalistlerin, iyi ya da kötü niyetine bağlı şeyler değildir. Serbest rekabet, kapitalist üretimin içinde yatan yasaları, tek tek her kapitalist üzerinde güce sahip zorlayıcı dış yasalar olarak ortaya çıkarır (Karl Marx).

İşin doğrusu yazarın uzmanı olmadığı bir konu olan “meslek hastalıkları” konusuna Marx’tan bir alıntıyla başlaması kolaya kaçmak olarak yorumlanabilir. Doğrudur, meslek hastalıkları gerçekten başlı başına bir disiplindir, kapsamlı analizlere gereksinim duyar, sürekli işçilerin takibini gerektirir. Ayrıca çalışma ortamının düzenlenmesini, ergonomiyi, bunların yanı sıra psikolojik ve toplumsal boyutları, daha da ileriye gidersek (SSCB’de İSİG bölümünde belirtildiği üzere) bir işçinin ailesiyle birlikte tüm yaşam koşullarını inceler, incelemek zorundadır. Ama konunun uzmanlarının affına sığınarak, Marx’ın da desteği alınarak meslek hastalıkları konusunda da kısıtlı da olsa bazı noktalara değinmek, kitabın bü-

tünlüğü açısından **gerekli olacaktır**. Zira söz konusu olan “kapitalist iş”in örgütlenmesi, kuralsızlık ve tüm bunları belirleyen artı değer sömürüsü ve sermaye birikimi olunca **sınıfsal bir bakış açısıyla dünyayı yorumlama-ya çalışan herkesin meslek hastalıkları konusunda da söyleyecek sözü vardır, olmalıdır**. Girişteki alıntının dipnotunda Marx iki kaynaktan şu alıntıları da yapmaktadır:

“Halk sağlığının ulusal sermaye için bu kadar önemli bir etmen olması-na karşın, işverenler sınıfının, bu hazineyi saklamak ve geliştirmek konusunda bir şey yapmadığını itiraf etmeliyiz. ... İşçilerin sağlığının dikkate alınması fabrika sahiplerine zorla kabul ettirilmiştir.” (Times, 5th Novbr. 1861.) “Batı Riding erkekleri insanlığın kumaşçısı haline geldiler. ... işçilerin sağlığı feda edildi ve birkaç kuşak boyunca ırk yozlaşacaktı. Ama derhal bir tepki görüldü. Lord Shaftesbury yasası, çocukların çalışma saatlerini sınırladı vb...” (Twenty-second annual Report of the Registrar-General, for October 1862”(Marx, Kapital 1. Cilt, s.283, dipnot 118)

Türkiye’de değil, dünyanın her yerinde, en gelişkin kapitalist ülkeler dahil olmak üzere emekçilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde dolaştığınızda, gözüntüze çarpan sağlıksızlık olacaktır. ABD’de aşırı kilolular, obezler, Napoli sokaklarında çelimsiz, zayıf göçmenler görürsünüz ama “beslenme alışkanlığı” deyip geçmemelisiniz, Maslak’ta güzel giyimli “şirket insanları” yolda yürürken, otobüste otururken sürekli boynunu ovuşturur “uyku problemi” dersiniz yanlış yerden bakarsınız, Zonguldak’ta da, Şanghay’da da öksüren insanlara bakın hepsi emekçidir “şu sigarayı bir bıraksalar” diyemezsiniz, Paris kanalizasyon işçileri ortalama bir işçiye oranla 17 yıl erken ölür, İstanbul’da 41 yaşında bir tekstil işçisi “bu iş beni hasta ediyor” dedikten üç ay sonra yaşamını yitirir; akciğerinde 16 yaşından beri biriken pamuk tozundan dolayı, silikozisten hastalanan işçiler köylerinde son günlerini yatalak bir şekilde geçirir ve bu dünyadan gider, binlerce insan asbest nedeniyle kanserden ölür, en basit havalandırması yapılmamış ortamda çalışan diş teknisyenlerinin gencecik yaşlarında ölümlerinden kimsenin haberi olmaz. Aliğa’da, Tuzla’da gemi sökümlerinde asbest ve kimyasallar şu an olmasa bile önümüzdeki yıllarda tek tek işçileri hayattan sökecektir. Bir çark dönmektedir ve bu çark

kapitalizmin çarkıdır, işçi sınıfı burada bir hammadde gibi kullanılır, hasta olunca tazminatı verilir (çoğu durumda o bile verilmez) ve atılır:

“Çine’de seramik ve cam sanayinin hammaddesi olan feldspat ve kuvars madenleri çıkarılmakta ve işlenilmekte. Aralarında Eczacıbaşı, Çanakka- le Seramik, Kaltun Maden AŞ, AK Maden AŞ ve Belçikalı Maden tekeli OMM’nin de bulunduğu çok sayıda fabrika üretim yapmakta. Bu fabrika- lardaki üretim ilişkilerinin ortak özelliği, hiç birinde sendikal örgütlülü- ğün olmayışı ve bir işçinin ortalama çalışma süresinin 7 ila 10 yıl olması. Bir de bunlara ücretlerin düzensiz ödenmesi eklenmiştir. Burada bir çark kurulmuş ve bu çark tıkr tıkr işletilmekte. Bu çarkın çalışma prensibi ise şöyle: Bir işçi tam teşekküllü bir hastaneden sağlıklıdır sağlam raporu alarak adı geçen maden fabrikalarının birinde işbaşı yapar. Üretim süre- cinde fabrikalarda işyeri hekimi vasıtasıyla işçilerin altı aylık periyodik sağlık kontrolleri yapılır. Yapılan sağlık kontrolleri sonucunda ileri dere- cede ‘silikozis’ meslek hastalığı tespit edilen işçiler SGK Keçiören Meslek Hastalıkları Hastanesine sevk edilir. Hastanede yapılan ölçüm ve kontrol- ler sonucunda silikozise yakalanan işçiye ‘bedensel olarak yüzde bilmem kaç oranında iş gücünü kaybetmiştir, tozlu işlerde çalışamaz’ raporu veri- lir. Aldığı raporla işyerine dönen işçiye işverenler üç beş kuruş tazminat ödeyerek alınan bu rapor gerekçe gösterilerek işine son verilir. Tedavi olanağından mahrum olan bu işçiler kaderine terk edilir. İşine son verilen işçinin yerine bir yenisi alınır ve bu çark böyle döner durur. Çine merkez ile Karakollar, Yolboyu, Çaltı, Gökyaka, Saraçlar ve Kahraman Köylerinde her on evden üçünde ya bir silikozis hastası ya da bu hastalıktan yaşamını kaybetmiş işçi ailelerine rastlarsınız.” (Öngür, 2010).

Meslek hastalıkları sinsidir, “iş kazası” gibi bir anda haber olmaz, ga- zetelere yansınaz, yıllara yayılır “bu iş beni hasta ediyor” der geçeriz, o “iş” birilerini semirtiyor, zenginleştiriyor demeyiz ama. Bir sermayedarın ortalama ömrü ile bir işçinin ortalama ömrünü kıyaslayan veriler pek yok- tur elimizde, varsa da yetersizdir.

“Bir sanayi işçisinin ortalama yaşam süresi dünyanın her yerinde orta düzey bir yöneticiden en az 10 yıl kadar daha düşük veya mesleki kan- serlere yakalanma riski diğerinden daha fazla. Fakat çalışırken sağlık ve

hayat kaybı, bazen ~~l~~veren vekilli olarak çalışanın da, ekseriyetle yeniden yapılandırılan ve işletme mantığına uydurulan kamu sektörü beyaz yakalı çalışanlarının da, ~~r~~adikal olarak küresel rekabete göre yeniden yapılandırılan özel şirket çalışanlarının da sorunu. Zira İSİG alanı bir tek ani ölüm ve yaralanmaların daha sık yaşandığı sanayi alanını değil, iş organizasyonundan kaynaklanan zamana yayılmış meslek hastalıklarını da, psikososyal riskler dediğimiz, ülkemizde “strese rağmen verimli olmanın beş yolu, depresyona karşı mutluluk formülü” gibi yükselişte olan kişisel gelişim literatürü kavranmaya çalışan alanı da kapsıyor.

(...)

Türkiye’de ‘kanserden gitti’ dediklerimizin yüzde kaçının meslek hastalığından öldüğünü bilmiyoruz. Bu oran Fransa’da her seneki yeni kanser teşhislerinin yüzde 10’u olarak veriliyor ki, orada da mesleki hastalıkların yalnızca üçte birinin kayıt altına alınabildiğinden yakınıyor. Türkiye’de her sene yaklaşık 150 bin kişiye yeni kanser tanısı koyulduğunu ve meslek hastalıklarının ise binde birinin bile kayıt altına alınmadığının bilgisini de yanına koyalım bu bilgilerin. Türkiye’de mesleki kanser diye tescil edilen bir adet bile kanser yok! İnsanlar ‘akciğer kanseri oldu, kalp yetmezliğinden, solunum sorunundan, felç indi, öldü’ diyorlar, namazını kılıp, defnediyorlar. İşte resim bu!” (Odman, 2012)

Artı değer sömürüsü ile hayatımızı söndüren hastalıklar arasında “uygun illiyet bağı”nı kurmak ise sınıf mücadelesinin bir parçasıdır, öyle olmalıdır. Dahası sermaye sınıfının çok ama çok bilinçli bir tercihi vardır, sömürü mekanizmaları ile binlerce işçinin ölümü, hastalanması arasındaki bağ kesinlikle kurulmayacaktır. Meslek hastalıklarının kayda alınması zorlaştırılacak, hastalıkların işten kaynaklandığını ispat etmek için uzun bürokratik süreçler dayatılacak, meslek hastalığı tanımı darlaştırılacak, maruziyet sınırlarıyla oynanacak, üretim süreçlerine aklayan “bilimsel” çalışmalara milyarlarca dolar kaynak aktarılacak, ama en önemlisi ideolojik olarak üretim kutsanacak, kaza ve hastalıklar bu kutsal üretimin “maalesef kaçınılmaz yan ürünleri” olarak topluma dayatılacaktır.

Neyin zararlı neyin zararsız olduğunu kim belirler?

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) dünyada gittikçe artan bulaşıcı olmayan

hastalıklardan sorumlu tuttuğu tuzu, sigaradan sonra en tehlikeli tüketim maddesi olarak görüyor. ABD'nin ünlü bilim dergilerinden New Scientist de tuz tehlikesini sayfalarına taşımış ve tartışmıştı. Genel olarak burjuva ideolojisinde sağlık konusu bireysel bir konu olarak ele alınır. Bir birey kendi yediğine içtiğine dikkat etmeli, egzersiz yapmalı, stresten uzak durmalı, zararlı gıdalardan uzak durmalıdır. Kendine dikkat etmeyeninin sonu tabii ki hastalıktır. Dünya Sağlık Örgütü gibi bir örgüt açısından asbest, kurşun, civa, fosfor gibi üretim süreçlerinde milyonlarca işçinin maruz kaldığı maddelere nazaran sigara ve tuz çok daha zararlıdır. Kuşkusuz zararlı olabilir, bilimsel olarak kimse buna itiraz etmiyor zaten, ama tamamen bireysel tüketimle ilgili bu maddelerin öne çıkarılması ideolojiktir. Öte yandan şekerin zararlarını bu kadar açık yüreklilikle öne çıkaramamalarının nedeni de sakın gıda tekelleri olmasın?

Gerek meslek hastalıklarının tanımlanması, gerek işle hastalık arasında uygun illiyet bağının kurulması, gerekse de “kaza nedenlendirme yaklaşımları”nda epidemiyologların kirli bir sicili bulunmaktadır. Thebaud-Mony (2012:196), Doll ve Peto'nun makalesine vurgu yapar. Bu makalede, mesleki kanserlerin tüm kanserler içinde yüzde 5'ten daha az yer tuttuğu ve ABD'deki kanserlerin yaşam biçiminden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu değerlendirmeyi, uluslararası bilim çevreleri ve kamu sağlığı alanında görevli politik yetkililer, uzun bir süre referans olarak alacaktır (Doll ve Peta, 1981). Doll ve Peto'nun ortak makalesi dünyanın dört bir yanında kamu sağlığı el kitaplarına referans olarak gösteriliyor. Kamu sağlığı sorumlularına göre kanser engellenemiyorsa bunun sorumlusu; alışkanlıklarıyla, davranışlarıyla ve bilgisizliğiyle kişinin kendisidir. Böyle bir politik tercihe bilimsel garantör rolüyle Richar Doll'un çalışmaları zemin hazırlar.

Potansiyel tehlikelerin belirlenmesi, burada tehlikeli maddeler, işler ve iş süreçlerinden söz ediyoruz. Çok net bir şekilde emek ile sermaye arasında bir “çekişme” veya bir noktadan sonra “kavga” konusudur tehlikelerin saptanması ve mevzuata yansıtılması. Asbeste karşı mücadeleler bunun en somut örneğidir ama pek çok benzer mücadele deneyimi bulunmaktadır. Örneğin Angela Nugent, saat yüzlerindeki fosforlu (parlak)

yüzeyleri boyayan kadınların radyum zehirlenmesinden dolayı ölümlerinin izini sürmüştür. Bu dram sayılabilecek olaylar dizisi sonucunda, kadın işçilerin ölmeye başlamasından önce anemli, diş eti lezyonları ve çene dokusunun ölmesi gibi semptomlarını tespit etmiştir. ABD Radyum Şirketi, radyumun bu ölümlerden sorumlu olup olmadığını tespit etmeleri için araştırmacılarla anlaşmış ve araştırmalar radyum kaynaklı olduğunu ortaya koymuştur. Sermayedarın tüm bu süreçlerde ilk tepkisi, kendi sorumluluklarını ortadan kaldırmaya, gizlemeye dönük girişimlerde bulunmak olmuştur. Sermaye sınıfının doğal davranış kalıpları kendisini burada da gösterir, tartışmalı sermayedar her defasında yeni araştırmalar yapılmasını talep eder, yöntemleri eleştirir, itiraz eder, çalışmaların sonuçlarının yayınlanmasını engellemeye çalışır, devlet organlarının bulgularını farklı ve yanlış bir şekilde lanse eder, riskin olmadığını gösteren çok daha “itaatkâr” araştırmacılar bulur, onlara para akıtır ve sonunda genç kadınların ölümlerinin karanlıkta parlayan saatlerin üretiminde kabul edilebilir bir maliyet olduğunu iddia eder! Ve nihayetinde bu tehlikeli koşulları kabul etmeye zorlanır. Ama işyerindeki tehlikeleri ortadan kaldırmak yerine, işçilerini daha fazla korumak için saatlerin yapım yolunu değiştirmeyi tercih eder. (Nugent’ten aktaran, Barnettson, 2010; 52)

Sözgelimi “mesleki kanser”, insan vücudundaki arazların ve tehlikelerin kavranmasının toplumsal alanda işçi sınıfını tehdit edecek şekilde nasıl yeniden üretildiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Mesleki kanser tartışmaları ve araştırmaları önlemeden ziyade tedavi üzerine yoğunlaşmıştır. Mesleki kanseri önleme tartışmalarına girdiğinizde doğrudan “güvenli düzey” ve kanserojen maddelerin maruziyet tiplerine odaklanılmakta, maruziyetin her halükârda gerçekleştiği üzerinde durulmamaktadır. Yine bu tartışmalar kanseri önlemede yaşam tarzının (egzersiz, diyet vs.) önemine vurgu yapma eğilimindedir. Konu yine bireyselleştirilmektedir. Gizliden gizliye, kanserden korunmanın, işçilerin veya daha genel olarak söylersek toplumdaki her bir bireyin kendi çabası sonucunda olabileceği söylenmektedir. Tartışmayı bu şekilde çerçevelendirmek, kapitalist işin örgütlenmesinde, herhangi bir işin tasarlanmasında bizzat sermaye tarafından verilen kararların istemeden ve bilmeden

de olsa kanser maruziyetine neden olduğu gerçeğini gözardı etmektedir.

Bugün gündelik yaşantıda sıkıntısını çektiğimiz, yaşam kalitemizi düşüren, ömrümüzü kısaltan, yaşamdan zevk almamızı önleyen pek çok rahatsızlığın kaynağı biz değiliz. Çevremizdeki insanlar da değil, ailemiz de değil, veya spor yaptığımız, kendimizi zorladığımız, gündelik yaşantımız içinde yanlış bedensel hareketler yaptığımız için bu rahatsızlıklara maruz kalmıyoruz. Bu rahatsızlıkların tek nedeni, yaptığımız iş, çalıştığımız işyeri, yaşamımızı idame ettirmek zorunda kaldığımız, bağımlı hale geldiğimiz vücut hareketleri, solumak zorunda olduğumuz hava koşulları, maruz kaldığımız kimyasallar, tozlar, asitler vs. vs. İnşaatlara, madenlere, petrokimya tesislerine veya demir çelik sektörüne gitmemize hiç gerek yok. Bürolardan, büro, banka, sigorta çalışanlarından, bilgisayar başında oturan teknik elemanlardan söz ettiğimizde, “çağdaş toplumun en büyük sorunlarından biri” olarak (neden çağdaşsa!) tanımlanan “tekrarlanan zorlama hasarları”ndan (RSI: Repetitive strain injuries) söz etmeden olmaz. Özellikle bilgisayar kullanıcılarının muzdarip olduğu tekrarlanan zorlama yaralanmaları çalışmaya bağlı olarak ortaya çıkan bir kol rahatsızlığıdır. Bu sakatlık genellikle elleri, başparmağı, boynu, dirseği ve omuzları etkiler. Çoğunlukla kornifi kasa bağlayan giriş etrafındaki kılıfın iltihaplanması sonucu oluşur. Tekrarlanan zorlanma sakatlığı belirtileri; ilgili bölgede ağrı, güçsüzlük, şişme ve yanma sayılabilir. Bölgenin aşırı kullanımı sonucu ve kötü duruş oturuşa bağlı olarak ortaya çıkar ve bilgisayar önünde çok zaman geçirenlerde, sık spor yapanlarda ve tekrarlayan fiziksel çaba gerektiren işlerle uğraşan kişilerde görülür. Diğer örnekler tenisçi dirseği ve yazar krampıdır. Keza Karpal Tünel Sendromu (CTS) Median sinirin, bilekte, ön koldan ele doğru geçtiği Karpal Tünel adı verilen dar geçit içerisinde yaralanmasından kaynaklanan bir rahatsızlıktır. Sinir bu tünelden geçerken tekrarlanan zorlamalara veya aşırı kullanıma karşı duyarlıdır. Eğer tedavi edilmezse semptomlar elde, zamanla dirsek ve omuza da yayılan ısrarcı ağrılar şekline dönüşür. CTS'nin en erken bulgusu, dokunulan yüzeylerdeki dokuların veya temasın hissedilememesidir. CTS sonuçta cisimlerin sıkı tutulamaması, belirgin güçsüzlük ve Median Sinir tarafından kontrol edilen kaslarda zayıflamaya

kadar göttürür. Bir başka örnek de Bilgisayar Görme Sendromu (CVS), uzun süre bilgisayar kullanımına bağlı göz yorgunluğu ile karakterize bir rahatsızlıktır. Semptomları; göz tahrişi (kuru göz), kızarma, kaşınma, yaşarma, göz kapakları ile altında ağırlık hissi veren göz yorgunluğu ve gözleri odaklamada güçlük şeklindedir. Diğer semptomlar, baş ağrıları, sırt ağrıları ve kas spazmlarıdır. Çok uzatmayalım, tüm bu rahatsızlıklar gerçek anlamda bilgisayar kullanımının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan meslek hastalıklarıdır

“Tekrarlanan zorlama yaralanmaları” literatür çalışmaları incelendiğinde, özellikle 80’lerden sonra önem kazanmış bir rahatsızlıktır. Ama gerek fabrika gerekse de büro çalışanları arasında 19. yüzyılın başlarından beri görülen bir meslek hastalığıdır. Sıklıkla “yazar krampı” veya “telgrafçı krampı” olarak biliniyordu ve maruz kalanlar son derece yüzeysel bir şekilde tedavi alıyorlardı. Örneğin Dr. George Phalen tarafından yapılan çalışma yüzünden neredeyse 40 yıl boyunca bu türden rahatsızlıkların işle ilgili olmadığı kabul edildi. Zira Phalen’in iddiası şuydu; pek çok kadın da bu rahatsızlıktan muzdaripdir, ama kadınlar “el” işi yapmadıkları için bu rahatsızlık işle ilgili olamaz! (Dembe, 1996). Bizzat tekrarlanan zorlama yaralanmaları tanısını ilk kez tanımlayan Phalen örneği göstermektedir ki, tehlikeleri ve yaralanmaları sınıflandırırken ve su yüzüne çıkarırken kimin maruz kaldığı önem kazanmaktadır. Burada kadınların özellikle evde veya işyerlerindeki çalışma koşulları çoğu kez geri planda bırakılmaktadır. Söz gelimi Messing’in de altını çizdiği üzere, sağlık çalışanı kadınlar veya hemşirelik daha çok “kadın işi” olarak görülmekte, pek çok iş tanımında yer alan ve uygulanan “ağır kaldırma, elle kaldırma” işlerine dair yönetmelikler ve getirdiği uyulması gereken zorunluluklar, sürekli hasta taşımak zorunda kalan bu çalışanlara kesinlikle uygulanmamaktadır. Bu şekilde, kadın emekçilerin fiziksel şartlardan kaynaklanan talepleri geri planda kalmaktadır. (Messing’ten aktaran Barnettson, 2010; 49)

Bizzat işin kendisiyle ilişkili, işyerindeki üretim sürecinin teknik boyutlarıyla kısıtlı bir tartışma da, meslek hastalıklarını anlamak için yeterli olmayacaktır. Bohle ve diğerlerinin kapsamlı literatür araştırmasını yansıttıkları makalede de aktarıldığı üzere, pek çok çalışma göstermiştir

ki işsizlik ve psikolojik semptomlardan anksiyete bozukluğu, depresyon, somatik şikayetler ve azalan genel psikolojik mutluluk hali arasında ilişki vardır. İşsizliğin emekçilerin yalnızca psikolojisini değil, kardiovasküler risk, kan basıncı, pek çok enfekte hastalık sonucu morbidite ve mortalite oranları gibi verilerle de görülebilecek fiziksel sağlığı da olumsuz etkilediğine dair pek çok kanıt bulunmaktadır. Genç işsiz erkek ve kadın emekçilerin özellikle intihar ve kazalar sonucu ölüm oranları belirgin bir şekilde fazladır. (Bohle ve diğ., 2001: 33-34, ayrıntılı bir literatür araştırması için bu kaynağa bakılabilir.) Kapitalizm yalnızca işsiz emekçiler üzerinde değil, işlerine tutunmaya çalışan emekçiler üzerinde de yıkıcı etkilerde bulunur. “Hayatta/Ayakta Kalma Sendromu” (survivor syndrome) olarak da tanımlanan sendrom, işten atılmayan işçiler arasında demoralizasyon, çalışmaktan ve risk almaktan nefret etme (risk aversion), azalan örgütsel bağlılık ve daha kötü sağlık şeklinde karakterize edilmektedir (Cascio, 1993; 100).

“Sağlıklı erkek birey”in sürekli düşen maruziyet limitleri (!)

Öte yandan işçi sağlığı ve iş güvenliğini inceleyen “bilimsel” çalışmalar hep sağlıklı erkeğe dayanmakta, onu baz almaktadır. Çeşitli kimyasal ve biyolojik ajanların maruziyet limitleri belirlenirken, kadın ve erkek arasındaki anlamlı sayılabilecek fizyolojik farklılıklar çok az dikkate alınmaktadır. Bu bakış açısı sağlıklı ve sağlıklı olmayan bireyler söz konusu olduğunda da kendisini göstermekte “sağlıklı erkek birey” tüm bu limitlerin belirlenmesinde temel teşkil etmektedir (Barnetson, 2010; 49). Maruziyet düzeyleri konusunda da tartışmalar, insanoğlunun sahip olduğu bilimsel düzeyin işyerlerindeki çalışma koşullarına yansımadağını göstermektedir. Maruziyet sınırı (limiti) teorik olarak işçilerin herhangi bir maddeye zarar görmeden maruz kalabilecekleri miktarı göstermektedir. Ama bu iddianın bilimsel bir temeli bulunmamaktadır (Ziem ve Castleman, 2000; 120-134). Bu limitler sağlıklı erkekler üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen verilere dayanmakta yaş ve cinsiyet etkisi, keza sağlıklı olmanın, geçmişten gelen veya farklı etkenlerle gerçekleşen hastalıkların etkisi ve işyerinin dışındaki maruziyet de gözardı edilmektedir. “Güvenli” maruziyet düzeyi zamanla giderek aşağıya düşmektedir! Örneğin ben-

zen için 1945 yılında milyonda 100 partikül, 1988 yılında milyonda 10'a düşmüştür, keza vnlı klrlı lçln maruziyet limitleri 500'den 5'e inmiştir (Ziem ve Castleman, 2000; Helfetz, 1989; Fird ve diğerleri, 1997'den aktaran Barnetson, 2010: 69).

İşçilerin kimyasal ve blyolojik ajanlara maruziyetleri sınırlandırılır, zira bunlar hastalıklara ve bazı durumlarda (yanmalarda olduğu gibi) yaralanmalara yol açarlar, bu en genel kabuldür. Ancak maruziyet-hastalık ilişkisini kurmak çok kolay olmamaktadır. Zira meslek hastalıkları uzun bir bekleme süresi geçirmekte, dolayısıyla işle hastalık arasında ilişkiyi kurmak güçlenmektedir. Keza diğer potansiyel nedenlerin veya katkıda bulunan etmenlerin varlığı o veya bu işin söz konusu hastalığa neden olup olmadığını belirlemede güçlükler doğurmaktadır. Genelde bu konuda devlet ve sermayedarlar bu türden hastalıkların "meslek hastalığı" olarak sayılmasının gecikmesi veya reddedilmesine gerekçe olarak karmaşık neden sonuç ilişkilerini öne sürseler de, esas neden kuşkusuz maddi olmaktadır! Tucker'ın altını çizdiği gibi, bir işyerinde "normal" olarak neyin belirleneceği tam anlamıyla siyasal bir meseledir. Çünkü normalin belirlenmesinde birbirine aykırı ve birbiriyle rekabet eden (y.n. çatışan) çıkarlar bulunmaktadır (Tucker, 2006:1-17)

Ziem ve Castleman (2000:120-134), 1942 yılında gerçekleştirilen Amerikan Hükümet Sanayi Sağlık Bilimcileri (hijyenistleri) Konferansında ilk kez ortaya konan Eşik Limit Değerlerinin hiç de güvenli maruziyet düzeyleri olmadığını belirtmektedir. 1953 yılında yine aynı konferansta Eşik Limit Değerlerin günlük maruziyet düzeyleri için bir rehber olduğu belirtilirken güvenli maruziyet düzeyi üzerindeki belirsizlik konusunda bir araştırma veya bilimsel buluş dayanak olarak gösterilmemektedir. Küçük de olsa bir bilimsel destek ile düzeyler belirlenmekte, genel olarak da bu düzeyler giderek düşme eğilimi göstermektedir. Helfetz ise (1989; 160-176) cinsiyet söz konusu olduğunda ise konunun üreme ve kadınların doğurganlıkları çerçevesinde ele alındığını, tehlikeleri ortadan kaldırmak yerine çözüm olarak da kadınların tehlikeli işlerden uzaklaştırılması olarak sunulduğunu (daha düşük ücretli işlerde çalıştırmak veya doğrudan işten atmak) belirtir. Firth ve diğerlerinin vurgusu da son derece

önemlidir, özellikle esnek ve düzensiz çalışan işçilerin pek çok “işveren”i olduğunu, çoklu maruziyet ve farklı kimyasalların beklenmedik karşılıklı etkileşimleri sonucu ortaya çıkabilecek maruziyet potansiyeli olduğunu belirtirler. Castleman ve Ziem (1988; 531-559) ayrıca pek çok bilim insanının kanserojen maddeler ve üreme sağlığı için güvenli bir maruziyet düzeyi kavramı olup olmadığını tartıştığını, bu “güvenli” düzeylerin bilim insanlarınca şu an itibarıyla tespit edilemeyen hastalık veya rahatsızlıkların altındaki düzeyi işaret ettiklerini belirtirler. Kısacası şu an itibarıyla insanoğlu açısından bilimsel çalışmalar, insan sağlığı yerine kapitalizmin sağlığı üzerine yoğunlaştıkça, karşımızda sırtarak radyasyonlu çay içen bakanlar da, insanlık için en büyük tehlikenin, sigara, tuz ve stres olduğunu söyleyen bilim insanları da olacaktır. (Küçük bir not; tuzdan çok daha zararlı olan şekerin, insan sağlığına zararları üzerine bilimsel çalışmalara rastlansa da, bu konuda kampanyalara rastlanmamasının tek nedeni, başta ABD olmak üzere kapitalist gıda sanayinin büyük oranda şekere bağımlı olmasındandır!) İnsan sağlığı için eşik değerler neden giderek düşüyor sorusuna, “bilim ilerliyor yeni zararlar keşfediliyor” şeklinde yanıt vermek tam da işi tersten ele almaktır ve bizi yanlış yerlere sevkeder. Sürekli aşağıya iniş “geçmişte kapitalist üretimin zararları ne kadar da az tespit edildiğini, çalışmanın insan sağlığına nasıl da zararlı olduğunun tahmin edilemediğini” göstermektedir. Eğer bu konuda bazı vurgular yapılıyorsa da, bu da tamamen emekçilerin mücadeleleri sonucunda gerçekleşmiştir. Barnettson’un sorusu tam da burada çok ama çok yerindedir.

“Bugüne kadar limitlerin aslında düşük olduğu ve yükseltilmesi gerektiği hemen hemen hiç görülmemiştir, evrensel olarak bunların yüksek olduğu ve giderek düşmesi gözlenmektedir, neden bu böyledir?” Evet, insanoğlu bilimsel açıdan yetersiz olabilir, yanlış bilimsel sonuçlar elde edilebilir, ama insan sağlığına zararlı, özellikle de kanserojen maddeler konusunda limitlerin gereksiz yere düşük olduğu hiç tespit edilmemiştir!” (Barnetson, 2010; 71).

İşçilerin ölüm ve yaralanmalarını önlemek için alınacak önlemlerde, standartların veya mevzuatın (yasa, tüzük ve yönetmelik) yetersiz olduğu

sürekli dillendirilir. Özellikle çeşitli kimyasalların maruziyet sınırlarının belirlenmesinde bu standartlara vurgu yapmak önemlidir zira kimyasal ajanların neredeyse yüzde 99'u için elde ya çok az veri bulunmakta ya da hiç maruziyet sınırları belirlenmemektedir! (Barnetson, 2010; 92). Bu sınırların belirlendiği örneklerde de sağlıklı olup olmadığı tartışmalıdır ve meslek hastalıkları bölümünde de tartışıldığı üzere bu sınırlar “yeni veriler” toplandıkça daha aşağıya çekilmektedir. Birkaç istisna haricinde (asbest gibi) o veya bu maddenin tamamen yasaklanması söz konusu olmamaktadır. Asbest konusunda yıllardır süren mücadelelerin bunda çok büyük rol oynadığının da altı çizilmelidir.

Mücadelenin olmadığı başlıklarda, devlet kurumları biyolojik ve kimyasal tehlikelerin düzenlenmesine dair gerçekten de çok az girişimde bulunmaktadır. Kârlılık, sermayenin önünü açmak, “müteşebbislere engel olmamak”, kimi zaman rüşvet mekanizmaları ve benzerleri, kapitalist devletin kuşkusuz yapısına içkin hususlardır. Ama bunların yanı sıra, bu konuda isteksiz davranılmasının başka nedenleri de bulunmaktadır. Meslek hastalıkları söz konusu olduğunda gerçekten görülmesi, tespiti hemen olmayan, uzun bir süre gerektiren, neden sonuç ilişkisinin belirsizlikler taşıyabileceği hastalıklardan söz ediyoruz. Burada işçilerin de, bir başka ifadeyle bizzat kurbanların da farkındalıkları olmadığından, tazminat talepleri veya mücadeleleri de son derece geri planda kalabilmektedir. Keza insanlık bilim ve teknolojiyi, kapitalist ekonomide çok farklı şekilde sevk ve idare ettiği için pek çok biyolojik ve kimyasal tehlikenin var olan teknolojiyle tespiti zor olmaktadır. Bilimsel çalışmaların bu alana yönelmesinin ne kadar yeni ve bir o kadar da yetersiz olduğundan hep söz etmekteyiz. Bu türten tespitler özel cihazlar ve test yöntemleri gerektirir ve yasal olarak zorlayıcı etkenler olmadan kimse bunları yapmaz. Tespit edildiğinde ise yine tekrar olacak, aynı noktaya geliriz, maruziyet limitleri doğru mudur, çok ama çok tartışmalıdır. Bu yüzden işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki çalışmalar genel olarak bilinen, “geleneksel” kaza ve hastalıklara yoğunlaşmaktadır. Hâlâ toplumda ölümlere neden olan pek çok hastalığın işle ilgili boyutu üzerine çalışma belki de hiç yapılmamıştır.

İnsanın temel alındığı sistemde ise bakış açısı tam tersine olacaktır. Örneğin Sovyetler Birliği'nde çalışma ortamlarında toksik maddeler için azami kabul edilebilir yoğunlukların belirlenmesinde hükümet tarafından bilimsel bir komite görevlendirilmiştir. Sendikaların bu değerler üzerinde yorum yapma hakları bulunmaktadır. Komite tarafından oluşturulan işçi sağlığı standartları her yıl yayınlanmaktadır (Akalin, 2010; 64). Sovyet standartları, ABD'de kullanılan standartlardan genelde daha katıdır. Bunun nedeni Sovyet toksikologlarının, ABD'de standartlar belirlenirken sıklıkla ihmal edilen davranışsal, nörotoksik ve mutajen etkileri hesaba katmalarıdır. Ayrıca SSCB'de çevre ve işçi sağlığı standartları genelde mevcut teknoloji ve ekonomik fizibilite dikkate alınmaksızın, yalnızca sağlık etkileri temelinde belirlenmektedir. Bu durum ABD'deki standart belirleme politikalarına taban tabana zıttır. Keza yukarıda da belirtildiği üzere kimyasalların sinerjik etkileri üzerine de (Çoklu ajan maruziyeti) çok az çalışma yapılmıştır. Örneğin asbest maruziyetini izleyen süreçte akciğer kanserinin ortaya çıkma şansı, eğer işçiler veya maruz kalanlar sigara içiyorsa bariz bir şekilde artmaktadır!

Tanımı yapmak bu kadar mı zor?

Evet, zor! Yanlış açıdan bakılırsa veya niyetiniz tanım yapmamaksa zaten çok zor. Meslek hastalığının tanımını yapmak zor mu diye sorulduğunda, sorulacak sorulardan ilki "hangi açıdan tanım" olabilir. Mevzuat açısından mı, uluslararası standartlar açısından mı, "sağlıklı erkek birey" in işyerlerinde kullanılan kimyasallara maruziyeti bakış açısıyla mı, sigorta açısından maruziyet-tazminat bakış açısı mı vs. vs. Hepsini elimizin tersiyle itip, son derece yalın bir şekilde "kapitalizm ve kapitalist işin kendisi emekçileri nasıl öldürüyor" dediğimizde ise en azından ayağımızı doğru yere basıp sıçrayabiliriz.

İşle ilgili hasarlar (kaza sonrası yaralanma ve meslek hastalıklarını kastediyoruz) söz konusu olduğunda üç temel varsayım yapılmaktadır. Hasarın mekanizması farkedilebilir olmalı veya en azından diğer olaylar veya hastalanma süreçlerinden ayırdedilebilir olmalıdır. Bir diğeri söz konusu hasar kendisini zarara konu olması muhtemel olaydan makul bir süre sonrasında göstermeli, böylelikle işyerindeki olayla nedensel-

lik bağı kurulabilmelidir. Son olarak da ortaya çıkan hasarın süreci ve tedavisi insandan inmana değılmemeli, genel olarak benzer olmalıdır. Bu varsayımlar hastalığın biyolojik bir kaynağı (patolojisi) olduğu inancını yansıtmaktadır. Keza, hastalığın derecesi ile biyolojik araz oranlı olmalıdır. Objektif tıbbi bilgi (test sonuçları, gözlemler, fonksiyonel değerlendirmeler) hastanın kendi raporlarından çok daha değerlidir. (Barnetson, 2010: 115).

Kapitalizmde iş kazası/meslek hastalığı sonucu ortaya çıkan yaralanma ve hastalıkların tazminatında belirleyici bir bakış açısı sunan bu modelin en temel açmazlarından birisi, işçilerin özellikle meslek hastalıklarında, neden sonuç ilişkisini ispat edebilmeleri için zaman ve para harcamaları gerektiğı, devletin de bu alanda çok fazla rol almadığı, almak istemediğı gerçeğidir. Keza herhangi bir işyerinde sermaye sahibi, bunun ispatını engelleyebilmek için gerekli araçlara sahiptir. Öte yandan eğer hastalık çalışma süresince (emeklilikte değil) ortaya çıkmış ise, neden sonuç ilişkisi belirlenene/ispat edilene kadar işçiler hâlâ çalışmaya devam ederler. İşçiler tarafından tespit edilen veya ileri sürülen ama pek çok medikal test ile itimat gösterilmeyen hastalıklar, ispat edilmediğı sürece önleme ve tazminat talepleri reddedilir. Model iş kazası ve meslek hastalıklarının çok etkenli olduğunu da gözardı edebilmekte, keza insanlarda görülen hastalıkların büyük bir kısmının yaptıkları işler tarafından tetiklendiğini ve hastalıkların büyük bir kısmının işle ilgili bileşenleri olduğu konusunda yetersiz kalır. Vücutta görülen arazları işle ilgili olan ve olmayan şeklinde ayırmak hemen hemen imkânsızdır. Ancak bu biyo-medikal yaklaşım hâlâ genel kabul görmektedir. Sonuç olarak güvensiz işyeri uygulamalarının ve zehirli maddelerin toplumda kullanımının azaltılmasını tetikleyecek daha büyük girişimler yerine, tartışmalar bu tehlikeleri (işle ve kullanılan maddelerle ilgili tehlikeleri) ortadan kaldırmaya yönelmekte, tüm bu tartışmalar da “belirsizlik” harekete geçmeyi engellemektedir. (İşçileri neyin hasta ettiğı “belirsizdir”, toplumdaki kanser oranının yükselmesinde “belirsizlik” vardır, zira elde kesin deliller bulunmamaktadır vs. vs.). İşçilerin meslek hastalıklarına ve yaralanmalara ilişkin farklı bir yaklaşım inşa etmeleri zorunludur. Kendi gözlemlerine

dayalı olarak, işyerindeki koşulların onları nasıl etkilediğini, işçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili sonuçlar çıkararak ortaya koymak zorundadırlar. Bu süreçler yasal düzenlemeler üzerinde de etki yaratacaktır. Böyle bir süreç içine giren işçi sınıfı, tıbbi çalışmaları da etkileyebilecek, tıbbi bir bilginin oluşumunda işçilerin gözlemleri ve bakış açıları da işin içinde olacaktır. Bu bakış açısıyla yeniden kurulan işçi sağlığı ve iş güvenliği bakış açısı, işçilerin ancak kendi bakış açılarını yansıtabilecekleri süreçlere katılmalarını sağlayacak, laf olsun diye “işçi sağlığı ve iş güvenliği kurulları”na katılmayacaktır. (Witt, 2008; Babcock, 2005; Stricth, 2005, aktaran Barnettson, 2011; 59)

Örneğin yıllar boyunca ABD’de tekrarlanan zorlama yaralanmalarının açıklanmasında temel varsayım, bunların nevrozun bir şekli olduğu yönündeydi. Psikiyatristler ve ortopedik cerrahlar bunu şu şekilde gerekçelendirmişlerdi; eğer semptomlar konvansiyonel tıbbi cihazlarla saptanamıyorsa (biyomedikal modele uymuyorsa), acının kaynağı fiziksel değildir ve bu yüzden psikolojik bir kaynağı olmalıdır. Halbuki örnek olsun mesleki kas ve iskelet sistemi bozukluklarının oluşumunu ve ilerleme sürecini (gidişatını) etkileyen dört faktör şunlardır.

Bircysel karakteristikler ve kişilik özellikleri; daha önceki mesleki kas ve iskelet sistemi bozuklukları, yaş, obezite, sigara kullanma ve cinsiyet.

Fiziksel (biyomekanik) faktörler, titreşim, kaldırma ve duruş pozisyonu.

Psikofiziksel faktörler, işin ne kadar zorlu olduğu.

Psikososyal faktörler, iş ortamı ve işçinin yaptığı iş üzerindeki kontrolün ne kadar olduğu (Kerr, 2000).

Burada özetle şunlar söylenebilir. En fazla rastlanan meslek hastalıkları arasında yer alan tekrarlanan zorlama yaralanmaları veya her türden kas ve iskelet sistemi rahatsızlıklarında, yapılan işin bizzat kendisinin yanı sıra, işin ergonomisi, iş ortamı, stres yükü vb. pek çok faktör söz konusudur. Bunların büyük bir kısmı, herhangi bir tazminat talebinde göz önünde bulundurulmaz ve ispatı gerçekten de zor olabilir. Fizikososyal faktörler arasında yer alan işçinin kendi işi üzerindeki kontrolünün sınırlı olması, psikolojik olarak işi zorlayan işler (çağrı merkezi,

tüketici danışma hatları çalışanları gibi) kas ve iskelet rahatsızlıklarında rol oynamaktadır. Neden sonuç ilişkisine ilişkin çok kesin ve ispatlanmış çalışmalar hâlâ yetersizdir. Nereden bakarsak bakalım, meslek hastalıklarında psikolojik faktörler büyük oranda “uygun illiyet bağı” kapsamında incelenmemektedir. Hele bir de işin içine “kaçınılmazlık” faktörü girerse hukuken bu bağ tamamen ortadan kalkabilir! Yargıtay 10. HD.22.09.1981, 3921/4786 sayılı kararında “Meslek hastalığını oluşturan nedenlerden biri de kaçınılmazlık olgusudur” denilmektedir. Meslek hastalığının oluşmasında belli oranda kaçınılmazlığın etkisi olduğu Yargıtay’ın kararlarında yer almakla birlikte, çalışanların bünye farklılıkları ve de hastalıklara karşı yatkınlıkları sebebiyle, aynı ortamda aynı şartlarda çalışanlardan bazıları hastalığa yakalanmakta, bazıları ise hastalığa yakalanmamakta oldukları bir gerçektir. Bu sebeple meslek hastalığının oluşmasında belli oranda kaçınılmazlık olgusunun etkisi de vardır. Belirtilen teknik tedbirlerin bütünüyle alınmış olması halinde, pedala basma ile bacadaki tekrarlamalı zorlamalarla tekrarlayan diz travması ve monoton bir işlev ve uzun süreli aynı pozisyonda oturmalarla bel ve dizlerde etkilenme belli miktarda yine olacağından ve yapısal faktörlerin farklılığı nedeniyle, bu meslek hastalığının oluşmasında, belli bir oranda kaçınılmazlık faktörü etkili olmuştur.” (Alpsoy, 2013;99).

Daha önce de belirtildiği üzere meslek hastalıklarını tanımlamak dahi bir mücadele konusudur. Örneğin Türkiye’de meslek hastalıkları kavramının anlaşılması, meslek hastalıklarının tanısı ve takibinin yapılması büyük bir mücadele, büyük bir kavga konusuydu ve Haldun Silier bizzat o mücadelenin içinde birisidir. Onun sözleriyle devam etmekte yarar var:

“Şimdi genel olarak SSK istatistiklerinde her yıl 2.000-2.400 arasında meslek hastalığı çıkardı, hepsi de pnömokonyoz’du. Ama pnömokonyoz’un çıktığı Zonguldak kömür madenleri bütün işkollarının yüzde 15’iydi. Şimdi işin komikliğine bakın; işyerlerinin yüzde 15’inden yüzde 99,9 meslek hastalığı çıkıyor, hepsi pnömokonyoz. Neden? Çünkü bilmiyorduk. Meslek Hastalıkları Hastaneleri ve Klinikler başladıktan sonra, birden bire allak bullak oldu ortalık. Pnömokonyoz yüzde 25’e düştü, kurşun zehirlenmeleri, cıva zehirlenmeleri, ondan sonra gürültü-

ye bağlı işitme kayıpları.” (Vatansever (ed.), 2011:27)

“Kurşun dünyanın en kötü maddesidir fakat hiç ayırlamadığımız bir maddedir; yani 5000 yıldan beri insanlar kurşundan ayırlamaz. Ta mum-yaların kafalarına baktığınız zaman röntgende kurşun zehirlenmeleri alametlerini görürüz. Kurşunun etki yapmadığı şey yok, kurşun böbrekleri bozar, kurşun beyine gider, beyinde birikir ani ölümler yapar, kurşun ondan sonra karaciğeri bozar, kurşun adaleye birikir, mafsallara birikir, diyorum ya ne kadar hastalık varsa kurşun zehri.

(...)

Bu gripte de böyledir, şimdi grip geçiren ateşi çıkmış birini grip geçiriyor zannedersiniz, arkadan da birden bire kurşun ensefalopatisi dediğimiz o kötü hastalıktan ölür. Halbuki eğer onun kurşunda çalıştığını biliyorsanız o zaman bu iş aydınlanır ve onun usulüne uygun olarak on, on beş günde kan kurşunu temizlenerek, kişinin hayatı kurtulur. Bu çok önemli bir konudur. Laletayın bir yerin uzmanı, dahiliyecisi kurşun tedavisi yapamaz.

Sinirlerdeki tahribat, merkezi sinir sisteminde çevre, el, kol sinirlerinde büyük tahribat, yani el felçleri yapar. O zaman eğer dikkat edilirse, psikolojik testlerde sapmalar gözüktür, bizim İstanbul Meslek Hastalıkları'nın araştırmasıdır bu. İtalyanlar cıva üzerine çalışıyorlardı 1973'lerde; onlardan ziyaretimiz esnasında gördük; biz kurşun üzerine on sene çalıştık psikologlarımızla.

(...)

Cıva böbrek bozukluğu yapar, ikinci tip yani beyinde birtakım arızalar yaparak felçler meydana gelir. Titremeler yapar, mesela en kolay usulü vardır onun, herkese anlatırız: Bir yazı yaz deriz, işçi cıva zehirlenmesinden etkileniyorsa yazıyı titrek, çatalı yazar en kolay usul budur. Bir fabrikaya girdiğimiz zaman herkese bir kâğıt kalem verip de, bir yazı yaz dediğimiz zaman ondan sonra bir bakarız içinde beş kişinin yazısı çatalı, onları çeker alırız. Cıva kanda bakılmaz, idrarda bakılır; cıvanın çok yüksek olduğu meydana çıkar, her şeyin kendine göre birtakım laboratuvarları vardır.” (Vatansever (ed.), 2011:31-32)

Burada Silier'in yaptığı çok temel olarak meslek hastalıkları konusun-

da ilk araştırmaları yapan ve “İş” ve “hastalık” arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya koyan Ramazzini’nin sorduğu soruyu sormaktır: “İşçiye adını sormayın... Adından önce mesleğinin ne olduğunu bilmeye gereksinmeniz var.” Düşünün, binlerce işçi meslek hastalıkları sonucu yaşamını yitirdi, binlercesinin bu hastalıklar sonucu yaşam kalitesi düştü, gündelik yaşam içinde zorlanmakta. Ama Türkiye’de sadece üç meslek hastalığı hastanesi var! Hastanelerin yanında altyapının, donanımın da yetersizliğinden trt tanı, teşhis konularındaki sıkıntı, tedaviye de yanıyor. Meslek hastalığı hastanesinden uygun rapor alamayan işçi, tazminata da hak kazanamıyor. Dünyada da çok fazla bir gelişme vardır demek yanlış olacaktır, eski sosyalist ülkelerde ise bu konudaki kazanımlar neredeyse ortadan kaldırılmıştır. Türkiye’de işçi sağlığı ve iş güvenliği tıpta bir anabilim dalı haline gelmemiştir. Yine Silier’e kulak verelim:

“İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği bir anabilim dalı, aşağı yukarı 58 senedir Avrupa’da böyle bu.

(...)

Ve o zamanlar 1975’lere kadar iki yıllık bir uzmanlıktı, yani bizdeki KBB (Kulak-Burun-Boğaz) gibi, cildiye gibi falan böyle bir uzmanlıktı. Sağlık Bakanlığı’nda bütün uğraşmamıza rağmen bu konu anabilim dalı yapılmadı. Onun zerine, herhalde bizim çok konuştuğumuzdan bıktı ki biz 4 kişiyi aldı ve dedi ki: 10 yıl içeride ve dış ülkelerde araştırma, inceleme ve neşriyat yapan ve Türkiye’de olmayan bir bilim dalındaki insanlara bir ileri dal uzmanlığı veririz dedi, böyle bir komedi duyduunuz mu? Biz 9 kişi meslek hastalıklarından ve bir de üniversiteden bazı hematologlar vardı, müracaat ettik. ‘Bu adamlar da nereden çıktı’ dediler toplantıda, ondan sonra nihayet bu 4 kişi, biz böyle uzmanlık aldık. Yani geriye doğru 10 yıllık neşriyatımızı, çalışmalarımızı, Türkiye’nin ilk neşriyatını bizler çıkardık ve bu şekilde aldık. Ama ondan sonra bütün uğraşılarımıza rağmen bunu anabilim dalı yapmadılar. Evvela dahiliye mütehassısı olacaksın dediler, ondan sonra iki sene ileri dal dediler, hiç kimse olmadı; Askeriye’den Doktor Fatma Hanım diye bir yzbaşi müracaat etti, oldu. Ondan sonra bu işlemeyince halk sağlığından dediler, evvela halk sağlığı uzmanı olacaksın, ondan sonra da iki sene meslek hastalıkları uzmanı

olacaksın dediler, şimdiki durum bu. Şimdi, halk sağlığı uzmanları işyerine giremez, işyerini göremez, işçi muayene edemez, işçi tedavi edemez, bütün bunlar olmadığı zaman nasıl işçi sağlığı uzmanı olacak?” (Vatansever (ed.), 2011:36)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kurulduğu yıl olan 1919 yılında ilk meslek hastalığı olarak “antraks” hastalığını tanımlamıştı. Kapitalizmin kitlesel üretime geçişinden 100-150 yıl sonra! Daha sonra 1925 yılında Çalışanların Tazmini (Meslek Hastalıkları) Sözleşmesinde (No.18) ilk “ILO Meslek Hastalıkları Listesi” yayınlanır ve bu ilk listede üç meslek hastalığı mevcuttur. 18 No’lu Sözleşme 1934 yılında gözden geçirilerek 42 nolu Sözleşme ile 10 adet meslek hastalığı tanımlanmış, 1964 yılında yayınlanan 121 nolu Sözleşme ekinde ayrı bir meslek hastalıkları listesi yayınlanmıştır. En son olarak 2002 yılında ILO, meslek hastalıkları listesini güncellemiş ve 70 adet meslek hastalığını tanımlayarak 194 sayılı Meslek Hastalıkları Listesi Tavsiye Kararını yayınlamıştır.

Tabii meslek hastalığı tanımlı yapmak için özellikle aşağıdaki dört madde baz alınmaktadır:

- Maruz kalma ve etkilenim ilişkisinin güçlü ve bilimsel olarak ispatlanmış olması,
- Hastalığın belli işlerde veya çalışma alanlarında ortaya çıkması,
- Maruz kalan işçi sayısı ile riskin şiddeti arasındaki ilişkinin kuvvetli olması,
- Hastalığın birçok ülkenin ulusal meslek hastalığı listesinde yer alması.

Meslek hastalığı ile ilgili son yıllarda yürütülen epidemiyolojik çalışmalar ve araştırmalar meslek hastalıklarına ilişkin bilgi ve müdahale olasılıklarını artırsa da, yasal olarak meslek hastalığı tanısı koymak oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu konuda toplumcu bir bakış açısı gerekir, devletin bu konuda söz sahibi olması her alanda müdahil olması gerekir ve bunlar olmayınca kapitalist ülkelerde tıbbi tanı ve ölçüm sonuçları ile illiyet bağı kurulması güçleşir. Hastalığın tanımının yapılmasında, maluliyet oranının saptanmasında işi yokuşa sürmek için neredeyse her şey yapılmaktadır.

Neler meslek hastalığına girer, hangi hastalıklar girmez diye sorduğumuzda, bu konuda en kapsamlı bilgili Dünya Çalışma Örgütü'nün listelerinde bulabiliriz. ILO Meslek Hastalıkları Listesinde meslek hastalıkları üç kategoride toplanmaktadır:

1. Ajanlarla meydana gelen meslek hastalıkları (fiziksel, kimyasal ve biyolojik),

2. Hedef organ ve sistemlerin meslek hastalıkları (solunum, deri, kas-iskelet),

3. Mesleki kanserler.

Öte yandan bu kategorilerde incelenen meslek hastalıkları, neden olan etmenlere göre de şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Kimyasal kaynaklı meslek hastalıkları

1.1. Ağır metaller

1.2. Çözücüler

1.3. Gazlar

2. Fiziksel kaynaklı meslek hastalıkları

2.1. Gürültü ve titreşim

2.2. Yüksek ve alçak basınçta çalışma

2.3. Soğuk ve sıcakta çalışma

2.4. Tozlar

2.5. Radyasyon

3. Biyolojik kaynaklı meslek hastalıkları

3.1. Bakteri kaynaklı olanlar

3.2. Virüs kaynaklı olanlar

3.3. Biyoteknoloji kaynaklı olanlar.

4. Psikolojik kaynaklı olan meslek hastalıkları

5. Ergonomiye özensizlikten kaynaklanan meslek hastalıkları (Meslek Hastalıkları Rehberi, 2011).

Türkiye’de meslek hastalıklarında tazminat taleplerine esas olacak liste, 1978 yılında hazırlanmış ve 1991 yılında da revize edilmiştir. Listeleri SGK bünyesindeki bürokratlar ve akademisyenlerden oluşan “Yüksek Sağlık Kurulu” hazırlamaktadır. Türkiye’deki meslek hastalıkları listeleri A-Kimyasal maddelere bağlı olanlar,

B-Mesleki cilt hastalıkları,

C-Solunum yolları hastalıkları,

D-Mesleki bulaşıcı hastalıklar ve

E-Fiziksel etkenlerle olan hastalıklar şeklinde beş başlık altında ele alınmıştır.

ILO meslek hastalıkları tanımlarına baktığımızda, Türkiye'deki mevzuatın farklılıkları belirgin hale gelmektedir. Örneğin Türkiye'de, ILO meslek hastalıkları listelerinden farklı olarak A cetvelinde yer alan kimyasal etkenler içinde Ozon ve Osmiyum yoktur, E cetvelinde yer alan fiziksel etkenlere bağlı olarak gelişen hastalıklar içinde, "sıcak çalışma ortamından kaynaklanan hastalıklar" ve "ultraviyole ışınlarına bağlı hastalıklar" da bulunmamaktadır. Keza çok önemli bir başlık olarak "ruhsal ve davranışsal bozukluklar" bizde meslek hastalığı olarak tanımlanmaz (Alpsoy, 2013). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü (ISGGM) tarafından hazırlanan Meslek Hastalıkları Rehberi, (2011) aslında Türkiye'deki meslek hastalıklarının saptanaması ve istatistiklerde binde birden bile azının yer almasını çok net olarak ortaya koyarken, aslında Türkiye'deki sağlık sisteminin ve çalışma yaşamının nasıl insanlık dışı olduğunu da farketmeden anlatmaktadır.

"Ülkemizde meslek hastalıkları sayılarının yetersiz oluşunda tıbbi, yasal ve ilgili sosyal taraflara ilişkin birçok neden sıralanabilir:

- Sağlık hizmetleri sunumunda koruyucu hekimliğin öncelikli olmaması,
- Sağlık profesyonellerinin eğitim politikalarında ve programlarında meslek hastalıklarının öncelikli alan olmaması,
- Hekimlerin bilgi ve duyarlılığında yetersizlik,
- Meslek hastalığı tanı sürecinde yaşanan güçlükler,
- Meslek hastalığı tanısının işyeri ortam ölçümleri ve iş anamnezi ile desteklenmesinde yetersizlik,
- Meslek hastalığı tanı rehberlerinin olmaması,
- Meslek hastalığı kayıt sistemindeki yetersizlikler,
- Meslek hastalığı tanı standardizasyonunun mevcut olmaması,
- Birinci ve ikinci basamakta çalışan hekimlerin meslek hastalığı pro-

sedürü konusunda bilginin yeterli olmaması,

- Çalışanın meslek hastalığı hakkında yeterli ve doğru bilgiye sahip olmaması,

- Çalışanın, meslek hastalığı tanısı sonucu hak ve pozisyon kaybına uğrama korkusu,

- Çalışanın, sakat ya da malul olarak ilan edilme korkusu,

- Çalışanın sigorta tazminatları hakkındaki bilgi eksikliği,

- Çalışanın, karşısında güven verecek sabit bir hekim ya da sendika desteğinin bulunmaması,

- Çalışanın, işverenle ilişkisinin bozulması ve işini kaybetme korkusu” (Meslek Hastalıkları Rehberi, 2011).

Bu sıralananlardan birkaçı hariç, hepsi de sistem sorununa işaret ediyor, hatta kapitalizmin meslek hastalıklarını çözemeyeceğini gösteriyor ve 2011 yılında yayınlanan bu rapordan hareketle akla şu soru geliyor “tamam da bugüne kadar ne yaptınız?!” Bu kadar şey söyledikten sonra meslek hastalığının tanımının 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda (16 Haziran 2006 tarihinde 26200 sayılı Resmi Gazete) yer bulması, meslek hastalığı tıbbi olduğu kadar yasal ve sigortacılık tanımı olduğunu göstermektedir. Daha doğrusu ağırlıklı olarak tazminat ve sigorta alanının bir konusudur. Dikkat edilirse yine insani boyuttan uzaklaşıp, maddi ilişkiler veya dümdüz söylersek piyasa alanına girilir. Yukarıda bizzat Bakanlık tarafından sayılan onca eksikliği gidermek ve üzerine yoğunlaşmak varken, gerek işçiler, gerek sendikalar gerekse de bu konunun uzmanları genelde hukuksal boyuta bu çerçeveden bakmaktadır. Eğer tazminatı alırsa işçi mutlu olur, “hak”ını almış olur. Peki, sermayenin kâr etmesi için yaşamından giden yıllar nasıl geri gelecek, kaybolan vücut fonksiyonlarının yerine yenisi nasıl konacaktır? Daha da önemlisi soruyu tersten soralım, aynı Sovyetler Birliği’nde “emeğin korunması” politikaları çerçevesinde konuya eğilen uzmanlar gibi: İşçilerin hastalanmaması için nasıl çalışma ve yaşam koşulları sağlanmalıdır?

5510 sayılı Kanunun 14’üncü maddesinde meslek hastalığı; sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya

işin yürüttüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal özürlülük hali olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bir diğer tanım ise Resmi Gazete Tarihi: Çalışma Gücü Ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği Ek 2'dedir (11.10.2008 Resmi Gazete Sayısı: 27021). Aslında bugüne kadar meslek hastalığını tanımlamanın tek amacı "tazminat" konusudur denebilir. Madem zarar verdin, o zararı tazmin edersin olur biter! Söz konusu olanın insan yaşamı olduğu unutulur. Yeni bir tanım ise, son derece yüzeysel olarak 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nda bulunmaktadır, buna göre "Mesleki risklere maruziyet sonucu ortaya çıkan hastalık" olarak tanımlanır.

Tanım yapılır ancak bu kadar kolay değil tabii ki, içerisinde özel eğitilmiş kişiler ve özel prosesler barındıran "yetkinleşmiş sağlık birimleri" tarafından meslek hastalığının kanıtlanabilmesi gereklidir herhangi bir rahatsızlığın "meslek hastalığı" sayılabilmesi için. Zira 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre (Madde 14) sigortalının çalıştığı işten dolayı meslek hastalığına tutulduğunun;

a) Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları tarafından usulüne uygun olarak düzenlenen sağlık kurulu raporu ve dayanağı tıbbi belgelerin incelenmesi,

b) Kurumca gerekli görüldüğü hallerde, işyerindeki çalışma şartlarını ve buna bağlı tıbbi sonuçlarını ortaya koyan denetim raporları ve gerekli diğer belgelerin incelenmesi, sonucu Kurum Sağlık Kurulu tarafından tespit edilmesi zorunludur."

Meslek hastalığı, işten ayrıldıktan sonra meydana çıkmış ve sigortalı olarak çalıştığı işten kaynaklanmış ise, sigortalının bu Kanunla sağlanan haklardan yararlanabilmesi için, eski işinden fiilen ayrılmasıyla hastalığın meydana çıkması arasında bu hastalık için Kurum tarafından çıkarılacak yönetmelikte belirtilen süreden daha uzun bir zamanın geçmemiş olması şarttır. Çok uzun uzadıya ayrıntıya girmek çok anlamlı değil. İşin özü şu, işçi tazminat istiyorsa ispat edecek! Yalnızca Türkiye'de değil bu, gelişkin kapitalist ülkelerde de farkı değil. Örneğin Paris barosu avukatı Teissonniere toksik madde kaynaklı hastalıklar ve iyonize radyasyona maruz kalma gibi zehirlenme vakaları için suçun oluşmasında gerekli üç

koşulun bir araya gelmesinin güç olduğunu düşünmektedir. Bu durumlarda risklerin varlığı ancak etkilinin göstermeye başladığında kanıtlanabilir, bu etkiler ise riske maruziyetten on yıllar sonra ortaya çıkabilir. Riske maruz kalma ile sağlık zararlarının belirmesi arasındaki zaman kopukluğu son derece önemli ve bu kopukluk “toplumsal görünmezlik” ile de pekişen risklerin somut olarak görünmezliğini doğuruyor. Öngörülse bilgiye dayalı bilme ve kabul etme mekanizmaları olmadan, kısacası bilimsel çalışmalar insani bir temelde, toplum için kullanılmadan, meslek hastalıklarının gözümüzün önünde olmaması, gizli saklı kalması ortadan kaldırılamaz. Yüzyılı aşkın zamandır bu gizli saklı kalma durumu asbest ve pek çok zehirli maddede bu yaşanmıştır. Silis tozları, iyonize radyasyon, polisiklik aromatik hidrokarbon, özellikle elektrikli testere kullanımından kaynaklanan ağaç tozları ve pek çok etken, etkileri on yıllardır bilinen son derece tehlikeli kanserojen maddelerdir Thebaud - Mony (2012:49).

Bir hastalığa “meslek hastalığı” demek için insanlığın bilimsel birikimi, yapılan tıbbi çalışmalar, tıbbi cihazların gelişkinliği, bu konulardaki teknolojik gelişmeler ve benzerleri parametre değildir! Parametre verili durumda işçi sınıfı mücadelesinin geldiği boyuttur. Bir hastalığın kapitalist iş ile bağlantısını kurmak için işçi sınıfı mücadelesinin ve sosyalist ideolojinin gücü en önemli parametredir. Örneğin 20. yüzyıl ABD’sinde silikozis hastalığının tarihini konu alan ortak eserlerinde iki sosyolog Davir Rosner ve Geral Markowicz şu hipotezden yola çıkar: “Silikozis hastalığı hakkında, çalışanlarda ve halkta bir bilinç oluşması ile epidemiyolojideki değişiklikler ya da tıptaki ilerlemeler arasında zorunlu bir bağ yoktur. Bu bilinci daha çok, toplumsal politik ve ekonomik güçlerle birlikte bilim ve teknikteki yenilikler biçimlendirmiştir” Keza 30’lu yıllarda silikozis hastalığının meslek hastalığı olarak kabul edilmesine, özellikle taşkömürü işçilerinden sorumlu doktorlar aktif bir biçimde karşı çıkar. Silikozis hastalığını sadece tüberkülozun bir komplikasyonu; tüberkülozun ise çalışma koşullarıyla hiçbir ilgisi olmayan işçilik durumuna özgü, yaygın bir hastalık olduğunda ısrarlıdırlar. Silisin kömür tozunun ve amyanın, pnömokonyoz adı altında solunum hastalıklarıyla ilgili bir mes-

lek hastalığında belirmesi için ise, 1945 yılını beklemek gerekecektir. (Thebaud - Mony, 2012:52-53.) Bir başka örnek ise asbesttir. Asbest veya diğer adıyla amyant, yalıtımda, fiberçimentoda, sürtünme sağlayan materyallerde ve daha pek çok alanda kullanılan, yapısı itibari ile lifli, kanserojen bir madendir. 1997'de 20. yüzyılın başından beri bilinen riskleri nedeniyle AB ülkelerinde üretilmesi, satılması ve kullanılması yasaklanmıştır. Türkiye'de ise bu yasak 31 Aralık 2010'da başlamıştır. Türkiye işçi sınıfının daha dayanıklı olduğu, 13 yıl daha asbeste maruz kalmasının bir sorun yaratmayacağı düşünülmüş anlaşılan (!)

Mücadelemiz tazminat mücadelesi mi?

Bu alandaki en büyük risklerden birisi de, işin hukuksal boyutuna odaklanmak, mevzuatlarda belirtilen meslek hastalığı tanımlarından hareketle, işçilerin maluliyeti ve alacakları tazminatlar için mücadele etmektir. Kuşkusuz bu bile, özellikle Türkiye'de ileriye götüren bir mücadele olsa da, bununla yetinilmesi kapitalizmin meşruiyetini zedelemeyecek, yalnızca vicdan üzerinden "insani" talepler noktasında kalacaktır. Ayrıca kesinlikle altı çizilmesi gereken bir diğer nokta ise mevzuatça tanımlanan meslek hastalıkları ve bu tanımlara bağlı olarak işçilerin maluliyet ve tazminat taleplerinin incelenmesinin bir bilimsel konu veya hekimlik mesleğinin bir sorumluluğu olmadığı, tamamen maddi ilişkiler dünyasının bir parçası olarak sigortacılık sektörü sorunu olduğudur. Ama devlet, ama özel sigorta farketmez, tazminat talepleri üzerinden örgütlenecek mücadele, kamusal bir sağlık sistemiyle ortadan kaldırılabilir en temel meslek hastalıklarının bile üstünü örtmek, hedefi farklı bir yere yönlendirmek anlamına gelecektir.

Yasal süreçler açısından bakıldığında, işçi sağlığı ve iş güvenliğine dair tehlikelerin belirlenmesi veya kabul edilmesi tamamen toplumsal bir konudur. Zaman geçtikçe, bilimsel çalışmaların da desteğiyle, daha önce tehlikeli ve zararlı olduğu düşünülmeyen pek çok maddenin insan sağlığına verdiği zararlar yeniden belirlenmektedir. Asbest, kömür tozu, silika ve pek çok madde ilk anda akla gelebilir. Örneğin saatlerce aynı şekilde oturmak veya sürekli tekrar eden davranışları yapmak gibi tehlikeler de artık göz önünde bulundurulmaktadır. Yeni pek çok madde veya

iş sürecinin zararları ortaya konmaktadır, konacaktır. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus şudur; bilimsel çalışmaların toplumsal düzeye çıkması işçi sınıfının mücadelesel, işçi sınıfı mücadelesinin yanında olan bilim insanlarının, mühendislerin, hekimlerin sayısı ve mücadelesiy-le doğru orantılıdır. Hatta bilimsel çalışmaların içeriğinin ne olacağı da toplumsallıktan bağımsız ele alınamaz. Örneğin “iş kazalarının maliyeti” üzerine çalışmalar yerini yavaş yavaş “iş güvenliği önlemlerinin maliyeti” çalışmalarına bırakıyorsa, bu çalışmalar da yavaş yavaş işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunu bir maliyet unsuru olmaktan çıkarıp, üretim süreçlerinin en doğal bileşeni halinde düşünen bilimsel akademik çalışmalara bırakıyorsa, burada da toplumsal mücadelelerden bağımsız bir alan düşünemeyiz. Yapılacak tüm bilimsel çalışmalar toplumsal bir perspektifle yapıldığı zaman kapitalizmin insan yaşamına ne kadar değer verdiği daha iyi anlaşılacak “meslek hastalığı” dar bir tanım olmaktan çıkacaktır. Silier’in vurgularından burada söz etmek anlamlı olacaktır:

“Burada en çok karıştırılan nokta işle ilgili hastalıklardır. İngilizcesi çok benzer, işle ilgili hastalıklar (work related diseases) meslek hastalığı değildir. İşle ilgili hastalıklar ilerlemesini işin hızlandırdığı hastalıklardır. Mesela bir diyabet, şeker hastalığı meslek hastalığı değildir ama şeker hastasını alır da madenlerde çalıştırırsan, 4000 kalori verirsen o işçi kısa sürede mahvolur. Yahut tüberküloz, eğer doktor, hemşire ve laborant değilse meslek hastalığı değildir, mikrobik bir hastalıktır. Doktor, hemşire ve laborantta ise meslek hastalığıdır. İşçiye tüberkülozsa madenlerde çalıştırırsan, rutubetli yerde çalıştırırsan bu işle ilgili bir hastalık olur. Almanların bir sözü vardır, derler ki; işle ilgili hastalıklar tazmin edilmeyen meslek hastalıklarıdır. Şimdi meslek hastalıklarının özelliği bu, bir tazminat söz konusu. Meslek hastalıkları malulü olduğu zaman sigorta şirketlere bir tazminat öder ve nedense hiçbir sigorta, hiçbir işveren bu tazminatı ödemek istemez. Onun için keşke böyle bir şey olmasa da bizim 5000-6000 meslek hastalığımız arada kaynayıp gitmese.” (Vatansever (ed.), 2011:33)

Silier’in vurgusu ve bu bölüme ek olarak sunulan “17 Yıl Erken Ölmek” kısmında anlatılanlar düşünüldüğünde, sorun yalnızca işyerlerinde belli

maddelere maruz kalmak değil, belli ortamlarda, çalışma koşullarında zorunlu halde bulunmak, bazı hastalıklarımızı ileri boyutlara taşınması riskini üzerimize almak anlamına gelmekte. Neden bile bile ölüme gideriz, neden bile bile hayatımızda sürekli bize rahatsızlık verecek işlerde çalışırız? Bu kapitalizmin özgürlük sorunuyla ilgilidir ve bir emekçinin aslında ne kadar “özgür” olduğunu da bize göstermektedir. İşin tazminat boyutuna yoğunlaşmak belli bir yere kadar mücadelede ilerleme sağlasa da, kapitalizm açısından verilemez bir “ödün” değildir. Kapitalizmin mantığı zararınızı tazmin edebilir, ama o zarara neden olan koşulları ortadan kaldırmayı reddeder. Çok tali bir mesele ise geri adım atabilir, söz gelimi kot taşlamada olduğu gibi. Silikozise neden olan pek çok sektör vardır ama kot taşlama kapitalizm için “vazgeçilebilir” ve kamuoyunda da vicdan muhasebesi yapma imkanı tanır ve seve seve kullanılır. Örneğin kot taşlama işçileri başta olmak üzere silikozis hastalarına malulen emekli olma hakkı çıkarılan torba yasa ile tanınmıştır. AKP’nin kot taşlama işçilerinin durumuna çözüm olacağı savıyla “torba yasa”ya koyduğu silikozis hastalığı nedeniyle meslekte kazanma gücünün en az yüzde 40’ını kaybettikleri, SGK Sağlık Kurulunca tespit edilmesi kaydıyla işçilere 2022 Sayılı Kanun’a göre yoksul özürllülerin yararlandığı aylık bağlanması öngörülmektedir. Tepkiler sonucunda “meslekte kazanma gücünü en az yüzde 15 kaybedenlere” şeklinde değişiklikle yasalaşmıştı. Buna göre, sigortalı olmayanlara da Sosyal Güvenlik Kurumunca aylık bağlanacak denmiş, bu kişilerin, yasanın yayımlanmasından itibaren 3 ay içinde başvurmaları gerekecek diye Resmi Gazete’de yayınlandı. Kişinin meslekte kazanma gücünü kaybettiğine, SGK Sağlık Kurulunca, meslek hastalıkları tespit hükümleri çerçevesinde karar verilecek. Aylık almakta iken ölen silikozis hastasının eşine ve çocuklarına da aylık bağlanabilecek vs. vs. Özürllü aylığının ne kadar olduğu, kaç kişinin bundan yararlanacağı ve yalnızca bu açıklamaları yapmak için bakanın konuşma yapacağı alana harcanan parayı düşünün ve kapitalizme bir kez daha küfredin. Ayrıca bunun yasalaşması üzerine yapılan çalışmaları ve vicdanlı hükümet rolü oynanmasının zamanlamasını da not edin; tam Danıştay bu konuda “Silikozisin Sorumlusu Devlet”tir demişken! Zira bir kot taşlama işçisinin,

yakalandığı silikozis hastalığı nedeniyle yargıya başvurması sonucu, Danıştay iş güvenliği tedbirleri almamasından dolayı Çalışma Bakanlığı yetkililerinin sorumlu olduğuna hükmetti. Silikozis hastalığına yakalanan bir kot taşıma işçisi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Grup Başkanı hakkında, “gerekli denetimleri yapmayarak silikozis hastalığına yakalanmasına neden olduğu” gerekçesiyle şikayetçi oldu. Ancak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Ömer Dinçer, Grup Başkanı hakkında soruşturma izni vermedi. İşçinin karara itiraz etmesi üzerine, dosya Danıştay 1. Dairesi’ne geldi. Danıştay, işçinin lehine karar vererek, Çalışma Bakanının kararını kaldırdı ve dosyayı Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığı’na gönderdi.

Meslek hastalıklarının hesabını sormak genelde tazminat olarak akla gelmektedir demiştik. Kısaca yasal sürece bakarsak “Meslek hastalığına yakalanan işçi, işvereni aleyhine iş mahkemelerinde maddi ve manevi tazminat davası açabilir. Davanın dayanağı meslek hastalığı hastanesinden alınmış meslek hastalığı raporudur. Rapordan sonra işçinin meslekte kazanma kaybı oranı yüzde üzerinden yine ilgili hastane tarafından belirlenir. Yargılama sürecinde işçinin çalıştığı işyerine hakim ve bilirkişi tarafından keşfe gidilir. Keşif yapılmasındaki amaç işverenin iş sağlığı ve işçi güvenliği açısından kanunlara uyup uymadığının, gerekli tedbirleri alıp almadığının saptanmasıdır. Bunun sonucunda bilirkişi işverenin kusurlu olup olmadığını ve kusur oranını belirler. Kaza işçi meslek hastalığına yakalandığı işyerinde sigortasız - kayıt dışı çalıştırılmışsa başvurabileceği bir diğer hukuk mekanizması yine iş mahkemelerinde açacağı hizmet tespiti davasıdır. Burada davalı olarak hem işveren hem de Sosyal Güvenlik Kurumu gösterilir. Davacı işçi, işvereni ve çalıştığı işyerinin bağlı bulunduğu ilçe belediyesine ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yetkililerine karşı suç duyurusunda bulunabilir. Suç duyurusunun konusu işveren açısından Türk Ceza Kanunu 83. maddesidir. Burada işveren kanunun ve sözleşmenin kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirmeyerek, gerekli tedbirleri almayarak ölüme sebebiyet vermekten yargılanır. İşçi ölmüşse mirasçıları (eşi, çocukları, anne, babası) başvurabilir. Yine ölüm olayı meydana gelmemiş olsa dahi hastalığın

oluşmasından sorumlu oldukları için kasten yaralamadan dava açılabilir. Ayrıca bir işçi Sosyal Güvenlik Kurumuna ve yerel yönetime karşı idare mahkemesinde tam yargı davası açabilir. Burada davanın esası devletin işveren üzerinde denetim ve gözetim yükümlülüğünü yerine getirmemesidir. Son olarak da iç hukuk yolları tüketildikten sonra iş kazası ve meslek hastalığına yakalanan işçi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurabilir. Devlet İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan Çalışma Hakkı, Yaşama Hakkı, maddelerini ihlal etmiş olduğundan tazminata mahkum edilir (Yörü, 2009). Kuşkusuz tüm bu süreçler, işçi sınıfı mücadelesinin parçası olmalıdır, ama örgütsüz bir işçinin en basitinden sendikanın sağlayacağı avukat olmadan bu süreçleri takip etmesi mümkün değildir. Dönüp dolaşıp hep aynı yere geliyoruz: iş ile hastalık arasındaki ilişkiyi ispat etmek. Bazen düz ve basit mantık iyidir ve bize şu soruları sordurur: Sayısız bilimsel çalışmalar, işyerlerinde pek çok maddenin zararlı olduğunu çoktan kanıtlamış durumdayken neden o maddeler kullanılır, illa kullanılacaksa neden önlemler tüm dünyada hâlâ yetersizdir, neden maruziyet sınırları sürekli aşağıya çekilir, neden bazı ülkeler bazı maddeleri yasaklarken bazıları yasaklamaz; genetik olarak asbeste, silikatlara, her türden kimyasallara dayanıklılık konusunda insandan insana farklılık mı vardır? (Türkiye işçi sınıfı asbeste daha mı dayanıklıdır!) Yaz gelirken mayolarımıza rahatça girelim diye yapılan “sağlıklı zayıflama” çalışmalarını için harcanan para, meslek hastalıkları konusunda yapılan çalışmalar için harcananın kaç katıdır... Sorular çoğaltılabilir ve bu soruların hepsi tehlikelidir, tabii ki kapitalizm açısından. Soru sormak yetmemekte, hesap sormak gerekmektedir, bakanlardan, tekil patronlardan değil, bizzat kapitalizmin kendisinden...

Kaynaklar

- Akalın, M.A. (2010). 'Toplumcu Tıp-Sovyetler Birliği Deneyimi, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Akalın, M.A. Sovyetler Birliği'nde işçi sağlığı - Dr. M. Akif Akalın,
- http://www.guvenillicallama.org/index.php?option=com_content&view=article&id=4286:sovyetler-birliginde-isci-sagligi-dr-m-akif-akalin&catid=130:makaleler).
- Alpsoy, L. (2013). İş Kazası ve Meslek Hastalıkları 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Genel Değerlendirmesi, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yerel Sempozyumu ve Sergisi 15-16 Mart, 2013, Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Babcock, R. (2006). "Blood on the Factory Floor: The Workers' Compensation Movement in Canada and the United States." Social Fabric or Patchwork Quilt: The development of social policy in Canada içinde, editörler R. Blake and J. Keshan, 45-58. Broadview Press Peterborough. Kanada.
- Bohle P., Quinlan M., Mayhew C. (2001). The Health and Safety Effects of Job Insecurity: An Evaluation of the Evidence, The Economic and Labour Relations Review, 12: 32-58.
- Cascia, W. (1993). Downsizing: What do we know? What have we learned?, Academy of Management Executive, 7(1), 95-104.
- Castleman B. ve Ziem G. (1987). , Corporate Influence on Threshold Limit Values, American Journal of Industrial Medicine, 13, 531-559.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü (İSGGM) (2011). Meslek Hastalıkları Rehberi . Yayına Hazırlayanlar: Mehmet BERK, Buhara ÖNAL, Rana GÜVEN Ankara.
- Dembe, A. (1996). Occupational and Disease: How Social Factors Affect the Conception of Work-Related Disorders, New Haven: Yale University Press.
- Doll R. ve Peto R. (1981). The causes of cancer: quantitative estimates of avoidable risks of cancer in the US. Today. Journal of the National Cancer Institute, 66; 1191-308.
- Firth, M., Brophy J. ve Keith M. (1997). Workplace Roulette: Gambling

with Cancer. Toronto: Between the Lines.

- Heifetz, R. (1989). "Women, Lead and Reproductive Hazards. Defining a New Risk," in *Dying for a Living: Workers' Safety and Health in Twentieth-Century America*, editörler: D. Rosner and G. Markowitz, Bloomington: Indiana University Press, 160-176.
- Kerr, M. (2000). "The Importance of Psychosocial Risk Factors in Injury," in *Injury and the New World of Work*, editör: T. Sullivan, UBC Press, Vancouver: 93-114.
- Marx, K. (1867). *Kapital, Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili*, Birinci Cilt: Sermayenin Üretim Süreci, Beşinci Kesim -Normal bir iş günü için savaşım, sayfa 283, Çeviren: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları 3. basım 1986.
- Messing, K. (1998). *One-Eyed Science: Occupational Health and Women Workers* Temple University Press, Philadelphia, ABD.
- Nugent, A. (1989). *The Power to Define a New Disease: Epidemiological Politics and Radium Poisoning*, *Dying for a Living: Workers' Safety and Health in Twentieth-Century America* içinde eds. D. Rosner and G. Markowitz, Bloomington: Indiana University Press, 177-191.
- Odman, A. ile söyleşi (2012). "Kapitalist iş hasta ediyor, öldürüyor" 23 Nisan 2012 <http://www.sendika.org/2012/04/kapitalist-is-hasta-ediyor-olduruyor/>
- Stritch, A. (2005)., *Power, Resources, Institutions and Policy Learning: The Origins of Workers' Compensation in Quebec*, *Canadian Journal of Political Science* 38 549-579.
- Öngür, T. (2010). *Kapitalizm Öldürür: Silikozis ve Çine*, Sol Haber Portalı, 30 Aralık 2010 <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/tahir-ongur/kapitalizm-oldurur-silikozis-ve-cine-37484>
- Thebaud - Mony A. (2012). *Çalışmak Sağlığa Zararlıdır*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tucker, E. (2006). "Introduction: The Politics of Recognition and Response," in *Working Disasters: The Politics of Response and Recognition*, editör: E. Tucker, Amityville: Baywood Publishing, 1-17.
- Vatansever, Ç. (2011). "Haldun Silier ile söyleşi; Tarihe Tanıklık". Testi

Kırılmadan, İşçi Sağlığı ve Güvenliğinde Önleyici Yaklaşım-Açık Radyo 94.9 programı röportajları içinde, Editör: Çiğdem Vatansever, , Artı Sağlık Çevre Ltd. Yayını, İstanbul.

- **Witt, J.F. (2004). The Accidental Republic, Crippled Workingmen, Destitute Widows, and the Remaking of American Law, John Fabian Witt, Harvard University Press, ABD.**
- **Yörü, H. (2009). Meslek Hastalığına Yakalanan İşçilerin Hukuki Başvuru Yolları.**
- **http://kottaslama.org/php/kt/wp/?page_id=382**
- **Ziem G. ve Castleman B. (2000). "Threshold Limit Values: Historical Perspectives and Current Practice," Illness and the Environment içinde, editörler: S. Kroll-Smith, P. Brown ve V. Gunter, New York: New York University Press, 120-134.**

Ek 1:

Kapitalizmin tam da göbeğinde¹ 17 yıl erken ölmek...

İlk okuduğumda çok çarpıcı gelmemiştir. Paris kanalizasyon işçileri ülkede diğer çalışanlardan 17 yıl erken ölüyordu. Tipik bir istatistik değeri gibi okudum, incelemeye başladım. Bir an durdum. 17 yıl... Bu yıl çocuğunuz olsa, 17 yıl sonra üniversitede okuyacak veya çalışma yaşamına katılacak. 17 yılda defalarca gülecek, ağlayacak, kızacak, küfür edeceksiniz. Yediklerinizi, gezdiklerinizi anlatacaksınız veya işten eve, evden işe ailenizle birlikte küçük mutluluklarla da olsa yaşayacaksınız. Ama yaşayacaksınız... İyi veya kötü... Ama onlar yaşamıyor, böyle bir şansları yok...

Sonrasında aklıma, ilk çalışmaya başladığım zamanlarda kaldığım “bahçe kat” diye tabir edilen kiralık evim geldi. Sürekli kanalizasyon tıkanır ve taşardı, banyodan başlayarak evin içini tamamen kanalizasyon suları iki kez kaplamıştı ve her ikisinde de, saat akşam beşe doğru İSKİ’yi aramış, tam mesai bitimine hazırlanırken, evlerine gitmeyi düşünürlerken atlayıp gelmişlerdi Bağlarbaşı’ndaki evime işçiler. Aklımda kalmış, eldivenleri eskiydi, ellerinden düşüyordu, aralarında en iri yarı olan İSKİ işçisi küfür edip eldiveni fırlatmış ve basınçlı su vermeden önce elleriyle tüm pislikleri temizlemişti hortum rahatlıkla girsin diye röğara. Çok çar-

¹ soL haber portalında yayınlanmıştır.

pıcı gelmiş, iğrenmiştim, ben yaklaşmıyordum bile o pisliğe, koca elle-riyle tüm pislikleri temizleyip beni iki kez kurtarmıştı işçi kardeşim. O da 17 yıl erken mi ölecek veya hâlâ yaşıyor mu? Bunu Paris kanalizasyon sis-temine yaptığım gezi sırasında düşündüm. Bir ara kendime geledim gerçekten. Acaba beni iki kez pislikten ve hastalıktan kurtaran, “mesai saati bitmek üzere” demeden, eski püskü eldiveni ve giysisiyle çalışan, o İSKİ işçisi hâlâ yaşıyor mu?

Bu yazıda Türkiye’de veya Hindistan’da kanalizasyon işçilerinin ma-ruz kaldığı hastalık ve ölümlere değinemeyeceğim maalesef. Elde çok da fazla veri yok zira. Kapitalizmin tam göbeğinde bile böyleyse gerisini siz düşünün demek için, gezme şansı da bulduğum Paris kanalizasyonundan ve işçilerinden söz etmeye çalışacağım.

Evet, kısacası kapitalizmin göbeğinde bile böyleyse...

Mühendislik ve şehircilik harikası Paris kanalizasyon sistemi

İlk önce biraz bilgi vermek gerek, zira Paris kanalizasyon sistemi ger-çekten de kentin altında ayrı bir kent. Hayal etmek isteyenler için Victor Hugo’nun “Sefiller” romanını okumak veya filmini izlemek biraz olsun yeterli olacaktır.

JEAN VALJEAN

2100 kilometre uzunluğunda tünel-ler... Bu tüneller atık su, kanalizasyon, içme ve kullanma suyu, hatta telekomü-nikasyon ağları için kabloları ve pnö-matik tüpleri dahi kapsıyor. Pnömatik posta sistemi yüzyılın başlarında yerleş-tirilmiş, o kadar ilginç ki basınçlı tüpler içinde şehrin öte yakasına küçük posta-ları, evrakları iletebiliyorsunuz. Canlan-ması açısından kafamızda, hastanelerde tahlil sonuçlarını katlar arasında akta-ran pnömatik boruları düşünebilirsiniz. Paris Kanalizasyon Müzesi’nin broşür-lerine göre her yıl 1.2 milyon metreküp atık su toplanıyor, 15 bin metreküp katı

atık atılıyor.

Kısaca tarihçesine bakmakta da yarar var, zira yaşanabilir bir kent açısından böyle bir sistemin nasıl elzem olduğunu bilmek ve süreci takip etmek önemli. Tabii yer üstündeki yaşayanların refahı için yaşamlarını erkenden sonlandıran kanalizasyon işçilerini unutmadan, ki yazının esas konusu bu...

1370 yılında Hugues Aubriot, Montmartre caddesinin altına taş duvarlı bir kanalizasyon yapıyor ilk kez olarak. 14. Louis zamanında Seine nehri-nin sağındaki nehir yatağına büyük kanalizasyon ringleri yapılırken, sol yatağındaki kanalizasyon sistemi için Bievre nehri kullanılıyor. Napolyon ilk kez 30 km. uzunluğunda bir kanal yaptırıyor ve 1850 yılında Seine vali-si baron Haussman, mühendiss Eugene Belgrand'ı şimdiki kanalizasyon sistemini yapması için görevlendiriyor. 1878 yılında 600 km. kanal uzun-luğuna ulaşıyor. 1894 yılında tüm hanelerin ana kanalizasyon sistemine bağlanma zorunluluğunu getiren yasa çıkarılıyor. Belgrand'ın tasarımı-nın ilginç ve etkili tarafı, büyük devasa denilebilecek kanallar yapması, bu kanallardan içme suyu akışının da sağlanması ve ayrıca her iki tarafın-da rahatlıkla yürünecek, çalışılacak kaldırımlar bulunması. (Musee des egouttes de Paris broşürleri ve Paris Souterrain (Beneath Paris), quarri-es, catacombs, crypts, sewers, tunnels, Emmanuel Gaffard, Parigramme, 2007)

Haussmann'ın vali olduğu 1853 - 1870 tarihleri arasında kent inanılmaz bir dönüşüme sahne oldu. Kent, İmparator Üçüncü Napolyon'un gücünü gösteren simgesel, büyük yapılar ile donatıldı; temiz su, kanalizasyon, demiryolu, ofis, market, itfaiye, okul, hastane, hapishane gibi bir modern kentin gerektirdiği altyapı ve binalar inşa edildi. Ama en önemlisi kentin mevcut dokusuna yapılan müdahaleler idi. Bir cetvel ile çizilmiş gibi açılan geniş ve uzun bulvarlar ile Paris yepyeni bir görünüm aldı.

Bu müdahalelerin birkaç gerekçesi vardı:

- Dar sokakların sağlayamadığı temiz hava ve güneşin konutların içine alınarak sağlık koşullarının iyileştirilmesi.
- Bulvarların kesiştiği noktalarda simgesel yapılar ile kente modern

bir görünüm kazandırılması.

- Halk ayaklanmaları ve toplumsal olaylar sırasında isyancıların dar sokaklar arasında kaybolmalarının önlenmesi.

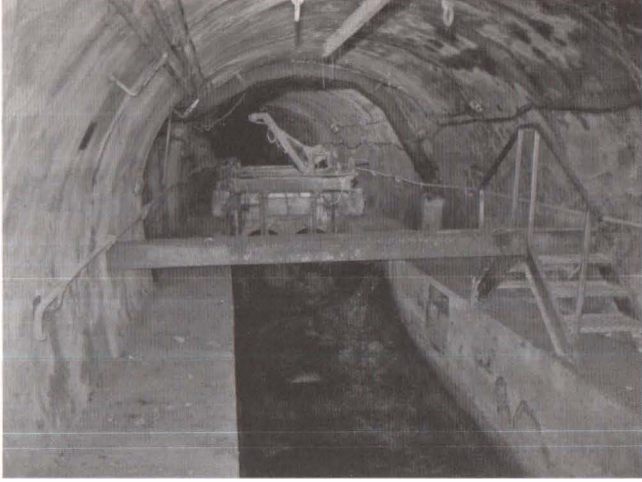
- İşçi sınıfının kentin dışına sürülmesi (Yırtıcı, 2012)

Kanalizasyon ağı Hausmann döneminin bir modernleşme projesi olarak yapılıyor ve günümüze kadar geliyor. 1991 yılında başlatılan modernizasyon projesiyle çalışma koşullarının ve işletme yöntemlerinin daha iyi hale getirildiği söyleniyor. Bunun kanıtı olarak da her yerde karşımıza çıkarılan “kalite, çevre ve güvenlik” sertifikaları ISO 14001, ISO 9001 ve OHSAS 18001 karşımıza çıkıyor. Bu sertifikaları almanın işçi sağlığı ve iş güvenliğini sağlamak anlamına gelmediğini ise hastalanan ve yaşamlarını yitiren kanalizasyon ve su arıtma işçilerinin yaşamlarından görüyoruz...

Kanalizasyon ve su arıtma işçilerinin maruz kaldığı ölüm risklerini anlamak için ilk önce Paris kanalizasyon şebekesinin çalışma mantığına ve işçilerin çalışma mahallerine bakmak gerekiyor.

İlk önce küçük (birincil) bağlantılar, binaları kanalizasyon sistemine bağlıyor. Bu bağlantılar 1.2 ila 2 metre çapındadır. Bu bağlantılarda bir arıza olduğunda işçiler el aletleriyle doğrudan müdahale eder.

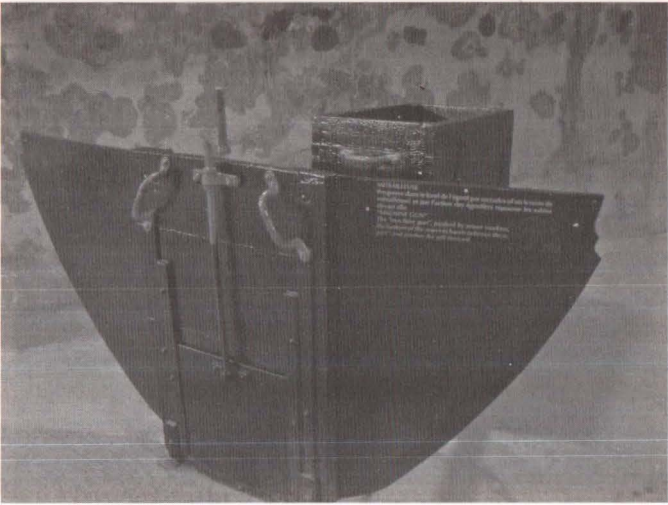
İkincil ve ana toplayıcılar (kanallar) birincil bağlantılardan çıkan atığı bir araya getirir. Bu toplayıcılar daha büyüktür ve kenarlarında işçilerin kana boyunca yürüyebilecekleri kaldırımlar (yürüyüş yolları) bulunmaktadır. Bu kanalların temizliği özel vagonlarla ve botlarla yapılır, amaç akışın düzenli olmasıdır.

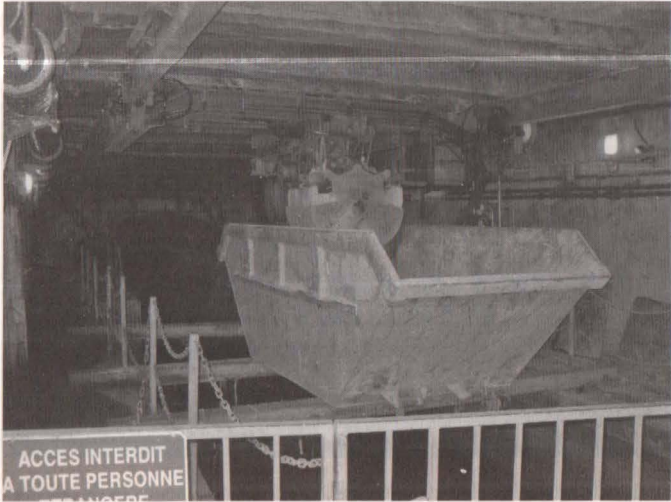
Kanalizasyon sisteminin tipik bir kesiti. Bu ağ sayesinde elektrik, gaz, telekomünikasyon ağları da yeraltından geçirilebiliyor

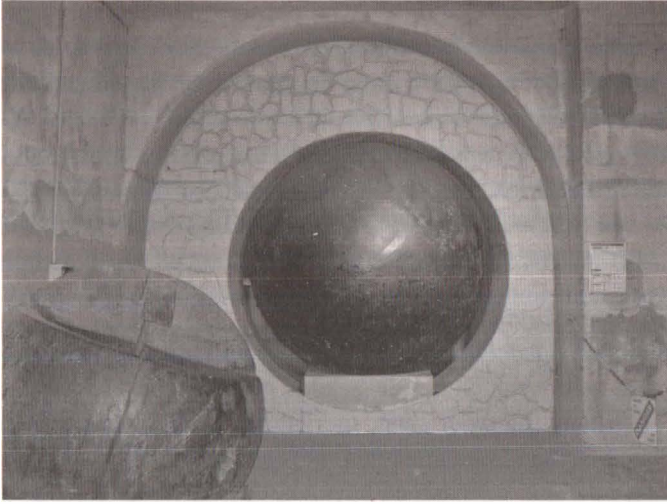
Nasıl çalışması gerektiğini gösteren bir köşe. Dar alanlarda, menhollerde çalışırken tam teçhizatlı olmak ve en az iki kişiyle çalışmak gerekiyor. Aksi takdirde zehirli gazlar baş dönmesi, bayılma ve zehirlenmeye neden olabiliyor.

Mitralyöz denen ve kanal temizliğinde kullanılan bir araç.

Kanal temizliğinde kullanılan araçlar.

Kanallarda tıkanıklık olduğunda, özellikle zeminde biriken kum ve çakıllar, arkadan gelen basınçlı su ile iterek kanalları açan, ahşaptan yapılmış toplar.

Çoğu zaman işçiler bu şekilde çalışıyorlar.

Az veya çok da olsa sedimentasyon havzaları atık suyun akışının ya-
vaştırır, amaç caddelerden çekilerek toplanan çökeltilerden kurtulmak-
tır. Bu sistem içinde işçilerin genel iş tanımlarına bakıldığında şunları
görmekteyiz. Kanalların atık suyun düzensizliğinin tespiti için teftişi ve
muhtemel arızalarda (çatlaklar, sızıntılar vs.) atıksu kanallarının tamiri
ve çökeltilerin atılması. Burada bir durmak gerekiyor, zira oldukça riskli
olan son iş son yıllarda taşeronla verilmekte. Tüm bunlara ek olarak ba-
kım ve onarım işleri de bulunuyor.

İşçilerin maruz kaldığı riskler neler?

Bu iş tanımları düşünüldüğünde işçilerin hem kimyasal hem de biyolo-
jik ajanlara maruz kaldığı net bir şekilde görülecektir. Kimyasal ajanlar
sülfür bileşikler (hidrojen sülfid, merkaptan, ki bu bileşik proteinlerin
anaerobik yıkımına sonucunda meydana gelen kötü kokulu gazdır,
kanalizasyonlardaki kokunun en büyük nedenlerindendir), kokusuz kar-
bon monoksit (özellikle dar alanlarda zehirlenme riski açısından çok teh-
likelidir), metan, aldehytler ve organik asitler. Tüm bu bileşikler aerobik
ve anaerobik koşullarda ürün ve dışkıların parçalanması sonucu ortaya
çıkılmaktadır. Sadece bunlar mı? Tabii ki çok büyük bir risk de endüstri-
yel atıkların kanalizasyon sistemine atılması. Bu konuda son yıllarda çok
sıkı yönetmelikler yürürlüğe kondu ve uygulanmaya çalışılıyor olsa da
hâlâ Paris atık suyunda pek çok endüstriyel kimyasal madde bulunduğu
biliniyor.

Biyolojik maruziyet ise atık su aerosollerinin solunması, atık suyla deri
teması veya sıçrayan suların yutulması şeklinde gerçekleşir ve gram ne-
gatif bacilleri, endotoksinler, dışkı streptokokları ve çeşitli virüsler bu
yolla vücuda alınır (Wild ve diğerleri, 2006). Ayrıca kanalizasyon işçileri-
nin Hepatit A enfeksiyonlarına (Cadillac, 1996), endotoksin (Endotoksin-
ler bakteri gibi patojenlerin içinde bulunan, potansiyel olarak toksik olabi-
lecek bileşiklerdir. Endotoksinler bakteri tarafından salgılanmazlar, ama
bakterinin parçalanırsa ortama salınan, onun yapısal bir bileşenidirler)
maruziyetlerine (Smit, 2005), kanser kaynaklı ölümlerine (Lafleur, 1991)
dair pek çok çalışma yapılmış. Burada uzun uzun anlatmak çok anlamlı
değil, ilgilenen zaten kaynak olarak verdiğim yayınlara ve bunların

kaynakçalarına bakabilir.

Bu ve benzeri pek çok maruziyet Paris kanalizasyon işçilerinin ortalama işçilerden 17 yıl daha erken öldüklerini gösteriyor. “Çalışmak Sağlığa Zararlıdır” kitabının da yazarı olan A. Thébaud-Mony’nin 1983’te girdiği, 1992’de aynı kurumun araştırma bölümü yöneticiliğine atandığı ve bugün de kurumun onursal başkanı olduğu Fransa’nın köklü kurumlarından Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü’ne (INSERM), 2010 senesinde Paris Belediyesi ile beraber bir araştırma yapıyor (Unutmadan söyleyelim Fransa Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü’den (INSERM) emekli olan ancak kurumda çalışmalarını sürdüren Thébaud-Mony, nişanı kabul etmenin “neredeyse ahlaksızca” olacağını ifade etti ve nişanı kabul etmedi). Bu çalışmanın sonuçları oldukça çarpıcı: Kanalizasyon işçilerinin, ortalama bir Fransız işçisinin ömründen 17 sene daha az ömre sahip olduğu tespit ediliyor. 2004’den beri Paris Belediyesi’nde de işyeri hekimi olarak çalışan Claude Danglot, bu meslek grubunda karaciğer kanseri oranında % 85, özefagus (yemek borusu) kanseri oranında % 97 yükselme olduğunu kaydetmiş. Siçanların dışkısından bulaşan Hepatit E’nin, karaciğer kanserine yakalanmanın baş nedenlerinden biri olduğunu söylemiş. Son on yılda, kanalizasyon işçilerinin ölüm oranı % 56 artmış. Tüm bu süreç kamu hizmetleri işçilerinin örgütlü olduğu Genel İş Konfederasyonu’nu (CGT) harekete geçiriyor ve en son 29 Mayıs tarihinde bir eylem ve grev örgütüyorlar. Süreç yalnızca iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla sınırlı değil. Emeklilik sistemindeki değişiklikler sonucunda, kanalizasyon işçileri erken emekliliğe hak kazanabilmek için yeraltında daha fazla çalışmak zorundalar. Tabii ki özel sektörde çalışan işçilerin bu hakları dahi olmadığını vurgulamakta yarar var. Eylem çağrısı Avrupa’da da ses getiriyor ve Avrupa Kamu Hizmetleri Sendikaları Federasyonu da tüm üye sendikaları destek vermeye çağırıyor.

Öte yandan L’Humanite gazetesinin 30 Mayıs tarihli nüshasında gerek eylemin haberi, gerekse de diğer ayrıntılar veriliyor. Örneğin su arıtma tesisi çalışanları, kanalizasyon işçileriyle aynı haklara kanalizasyon işçilerinin faydalandığı, hijyenik olmayan işlerde çalışma tazminatına sahip olmak istiyorlar. Ki bu haklar da Sarkozy zamanında tırpalanmış. On sene

yeralında çalıştıktan sonra, 50 yaşında emekliye ayrılma hakkı ile oynamış. Su arıtma tesisi çalışanlarının maruz kaldığı meslek hastalıkları riskleri, kanalizasyon işçilerinininkiyle hemen hemen aynı iken, tamamen aynı bir kategoride görülüyorlar.

Gazete, işçilerin sürekli bağırsak rahatsızlıkları, sürekli mide ağrıları, sürekli ishal, kronik yorgunluktan, deri rahatsızlıklarından, solunum sorunlarından da bahsediyor. Aniden suyun yükselmesi, sıçan ısırması gibi, boğulma ve enfeksiyon riskli iş kazaları da meslek hastalıklarının yanısıra işçilerin maruz kaldığı kazalar. Tüm iş kollarında olduğu gibi işçi sınıfının haklarının tamamen tırpanlanması, kanalizasyon sisteminde de kendisini gösteriyor. Örneğin 29 Mayıs grevine katılanların tümünün kadrolu olduğunu, taşeron ve-veya ödünç işçilerin (çalıştıkları şirketlerin adı Veolia, Suez, Sanitra vs) durumunun daha kötü olduğu halde bu tip eylemlere katılmadığı görülüyor. Ölmek istemiyor musun, e o zaman çalışma! Türkiye’de kamu işletmelerinde yaşanan sürecin birebir aynısı neredeyse yaşıyor: 1200 kadrolu Paris kanalizasyon işçisinden 285 kişi kalmış. Kalanı taşeron/ödünç işçiye dönüşmüş.

CGT SIAAP Sendika işyeri temsilcisi Didier Dumont katı arıtma kısmında maruz kalınan toksik maddelerden, sürekli kimyasal maddelerle çalışmaktan, farklı gazların birleşerek, tanımlanamayan yeni toksik gaz türleri ürettiğinden, bazı zehirlenmelerin nedeninin , hangi spesifik gazdan olduğunun tespit edilmediğinden bahsediyor, farklı gazlar birleşince nasıl bir bileşik oluyor Biz bunları kobay olarak üzerimizde deniyoruz esasında, diyor: “Hiç bir maske bizi bu kokteyllere karşı %100 korumuyor!”

Tüm bu gerçekler ve olgular bir yanda dururken, yukarıda alıntı yaptığım bir yayının “ana mesajlar” başlıklı kutusunda, kanalizasyon sisteminde çalışanlardan 1970 ve 1999 yılları arasında 1722 kişiyle yapılan geçmişe dönük bir analizin sonuçlarına dair (cohort çalışması) şunlar söyleniyor:

“Paris kanalizasyon işçilerinde mortalite esas olarak alkole bağlı hastalıkların sonucunda artmaktadır.

Belirgin habis ve habis olmayan karaciğer hastalıklarındaki ve akciğer

kanserindeki belirgin mortalite yüksekliği kısmen işle ilgili maruziyetlere bağlı olabilir (Wild ve diğerleri, 2006).”

İşçiler derdinden içiyor ve hasta oluyor kısacası! Hadi öyle olsa bile, yoğun çalışma koşullarının alkol tüketimini artırması bile işle bağlantılıdır ve meslek hastalığı kapsamına alınabilir! Ama siz kanalizasyonun içinde yoğun biyolojik ve kimyasal maddelere maruz kalacaksınız, 17 yıl erken öleceksiniz ve size “içkidendir içkiden” diyecekler...

Bilimsel çalışmaların sonuçlarının nasıl manipüle edildiğine, istenen sonuçları çıkarmak için istatistikten nasıl yararlanıldığına Çalışmak Sağlığı Zararlıdır kitabında sıkça yer veriliyor; oradan okunabilir sorumlulukların nasıl üzerinin örtüldüğü (Thebaud-Mony, 2012). Biz devam edelim...

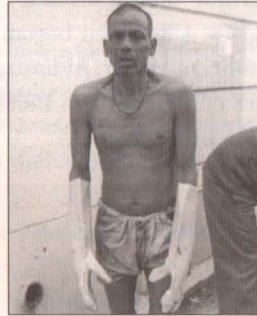
Kanalizasyon işçileri, sendika temsilcileri ve halk sağlığı uzmanları tüm bu gerçeklere karşın, su arıtma tesisi işçilerinin meslek hastalıklarını tespitinin çok eksikli yapıldığını belirtiyor. İşçiler 60 yaş öncesi ölen tüm arkadaşlarının meslek hastalığından öldüğüne inanıyor. Ama bunu kanıtlayan çok az. Zira, kanalizasyon işçilerinin meslek hastalıklarını da tanımlayan, ‘hijyenik olmayan işlerde çalışma tazminatı rejimi’ içerisinde değerlendirilmiyorlar. Örneğin, diyor Didier, leptospirosis (bazı hayvanlardan geçen bir enfeksiyondur ve etkeni leptospira adlı bakterilerdir. İnsanda kan yoluyla yayılan bir enfeksiyona neden olur; bunu, değişik organlarda yerleşim gösteren ikinci evre izler. Böbrek, karaciğer, beyin zarı gibi yapılardaki yerleşimler, hastalığın değişik klinik tiplerini oluşturur) gibi bariz bir hastalığa yakalandığımız zaman bile, teker teker her seferinde bunun meslek hastalığı olduğunu kanıtlamak zorundayız diyor işçiler. Çünkü en baştan bu ‘meslek hastalıkları rejimi içerisinde’ değerlendirilmiyorlar. Aklımıza tabii ki ülkemiz geliyor, meslek hastalıkları tespit edilmediği için meslek hastalıkları sayısı dünyada en az olan ülkelerden biri Türkiye...

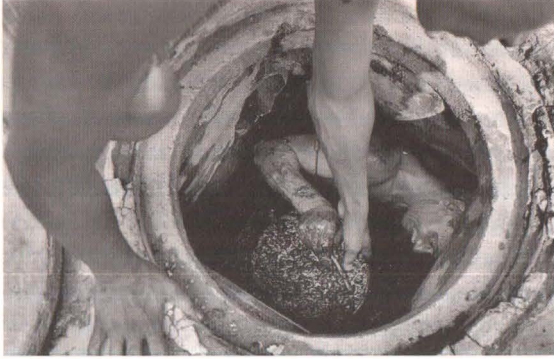

30 Mayıs 2012 tarihli L'Humanité gazetesinde çıkan eylem fotoğrafları.

Son not olarak: Kapitalizmin göbeğinde böyleyse...

Her yıl yüzlerce Hintli işçi menhollerde yaşamını yitiriyor. Binlercesi hastalıklarla boğuşuyor. Bu konuda ayrıntılı ve kapsamlı çalışmaların sayısı çok ama çok az. İnsanlık adına utançtan başka bir şey olmayan bu çalışma koşulları, 21. yüzyılda kapitalizmin insanlığa reva gördüğü koşullar işte. Çok söze gerek yok, aşağıdaki birkaç fotoğrafla ne demek istediğimi anlatabileceğim sanırım... Kısacası kapitalizmin metropollerinde bile işçiler 17 yıl erken ölüyorsa, dünyada bu haliyle üretim sürecinin bir soykırım olduğunu söylemek gerekiyor...

Kaynaklar:

- Musee des egouttes de Paris (Paris Kanalizasyon Müzesi) broşürleri
- Cadilhac P, Roudot Thoraval F. 1996. Seroprevalence of hepatitis A virus infection among sewage workers in the Parisian area, France. Eur J Epidemiol 12237–240.240.
- Gaffard Emmanuel, 2007. Paris Souterrain (Beneath Paris), quarries, catacombs, crypts, sewers, tunnels. Parigramme.
- Lafleur J, Venna J E. 1991. Retrospective cohort mortality study of cancer among sewage plant workers. Am J Ind Med. 1975–86.86.
- Smit L A, Spaan S, Heederik D. 2005. Endotoxin exposure and symptoms in wastewater treatment workers. Am J Ind Med. 4830–39.39.
- Thebaud-Mony Anni, 2012. Çalışmak Sağlığa Zararlıdır (Orjinal isim: Travailler Peut Nuire Gravement à Votre Santé. Ayrıntı Yayınları.
- Wild P., Ambroise D., Benbrik E., Tiberghent A., Massin N., 2006. Mortality among Paris sewage workers. Occupational Environmental Medicine, 63, 168-172.
- Yırtıcı H, 2012. Paris: Bir Modernleşme Projesi.
- <http://www.mekanar.com/tr/yazi/makale/paris-bir-modernle%C5%9Feme-projesi-hakk%C4%B1-y%C4%B1rt%C4%B1c%C4%B1.html>
- 30 Mayıs 2012 tarihli L'Humanite gazetesi.

Bölüm 4

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde bir kazanım olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği¹

Bu bölüm sosyalizmin bu konuda ne kadar yol aldığını göstermek amacıyla bir anlamda tanıtım ve giriş bölümüdür ve bu alanda çok daha ayrıntılı şeyler yazılmalı, kitaplar çıkarılmalıdır. Soğuk savaş ve sonrasında, insanoğlunun neredeyse üçte birlik kısmında insanlık adına gerçekleştirilen her türlü insani ilerleme, inanılmaz bir sansüre uğramış, sosyalist ülkelerdeki pek çok bilimsel çalışmanın gün yüzüne çıkarılması için gerçekten bir mücadele gerekmiştir. Uzay çalışmaları, sağlık ve eğitim alanındaki çarpıcı başarılar “mızrağın çuvala sığmadığı” örneklerdir ve emperyalizm pek çok durumda saygı duymak, kabul etmek ve kendi eksikliğini kabullenmek durumunda kalmıştır. Ancak pek çok bilim dalında sosyalist ülkelerin başarısı, başta Türkiye gibi soğuk savaşın ön cephesi ülkeler olmak üzere, kapitalist dünyanın pek çok ülkesinde saklanmış, sansüre uğramış, küçümsenmiş, bunun bir sonucu olarak bilimde “Anglosakson hayranlığı” veya ABD-İngiltere hegemonyası kendisini göstermiştir. Bugün işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda önde gelen ülkeler

1 Bu bölüm, Yüksek Lisans tez öğrencim, Liliya Subayeva Sancak'ın büyük katkılarıyla oluşturulmuştur. Kendisi inşaat sektörü açısından Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'ndaki işçi sağlığı ve iş güvenliği mevzuatını ve uygulamalarını incelemekte ve tezini hazırlamaktadır.

arasında sayılan Avustralya, Almanya, İngiltere ve bazı AB ülkelerinin halen ulaşamadığı düzeylere, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, pek çok sosyalist ülke on yıllar önce ulaşmıştır. Bu gelişimin derecesi, gerçekten çarpıcıdır. Sözelimi Sovyetler Birliği'nde çalışma ortamlarında toksik maddeler için azami kabul edilebilir yoğunlukların belirlenmesi için hükümet tarafından bilimsel bir komite yıllar öncesinde sürekli görev başında olmuş, sürekli işçi katılımı tartışmaları yapılırken, bu konuda sendikaların bu değerler üzerinde yorum yapma hakları bulunması bir hak olarak işçi sınıfına devrimden sonra verilmiştir. Keza Sovyet standartları, ABD'de kullanılan standartlardan genelde daha katı olagelmış, bunun nedeni Sovyet toksikologların, ABD'de standartlar belirlenirken sıklıkla ihmal edilen davranışsal, nörotoksik ve mutajen etkileri hesaba katmaları gösterilmiştir. Ayrıca SSCB'de çevre ve işçi sağlığı standartları genelde mevcut teknoloji ve ekonomik fizibilite dikkate alınmaksızın, yalnızca sağlık etkileri temelinde belirlenmektedir. Bu durum ABD'deki standart belirleme politikalarına taban tabana zıttır (Akalin, 2010; 64).

İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki tarihçe kısmında kısa bir parantez olarak söz edilmişti. Bu bölümde ise Ekim Devrimi öncesi, sonrası ve sosyalizmin çözülüşü döneminde işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından Rusya ve Sovyetler Birliği'nde ne gibi gelişmeler olduğunu, tarihsel bir perspektifle vermeye çalışmaktadır. Pek çok kavram ve bakış açısı bize oldukça farklı ve ilginç gelecektir. Bu konuda Türkçe literatürde M.Akif Akalin'ın yazdıkları ön açıcı ve ilgi çekici olmakla birlikte, genel anlamda bir kısırlık olduğu belirtilmelidir. Gelecek güzel günleri yaratmak için bu büyük deneyimden yararlanmak gerekmektedir...

1917 Ekim Devrimi öncesi Rusya'da iş güvenliği

Bugünkü Rusya Federasyonu, İş Mevzuatı'nda işçi sağlığı ve güvenliği kavramına ilişkin şu tanımlar yer almaktadır: Emelin korunmasını (işçi sağlığı ve iş güvenliği anlamında), iş faaliyeti süresince işçilerin sağlık ve hayatının korunmasını amaçlayan hukuki, sosyal-ekonomik, teknik, sıhhi-hijyenik, koruyucu ve tedavi edici, rehabilitasyon ve diğer eylemleri içeren bir sistemdir (Rusya Federasyonu İş Mevzuatı 2002).

1991 yılı itibariyle kapitalist bir ülke olsa da, Sovyet sosyalizminin pek çok etkisi hâlâ Rusya’da ve diğer eski Sovyet ülkelerinde hissedilmektedir. Bu ülkelerde çalışan başta İnşaat mühendisleri olmak üzere, teknik personelin işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda devlet denetimine ilişkin söyledikleri, işyerlerinde devlet denetiminin pek çok eksikliğe ve yozlaşmaya karşın hâlâ devam ettiği konusunda bize net veriler sunmaktadır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunun, üretim süreçlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, tüm işçilerin bilinç düzeyinde bu şekilde hâlâ algılanması sosyalizmin bir kazanımıdır. Bu noktaya nasıl geldiğini tarihsel süreç içinde incelemek son derece anlamlı olacaktır.

Rusya, Büyük 1. Petro’nun 1721 yılında uyguladığı yenilikler sonucu, bir imparatorluğa, Rusya İmparatorluğu’na dönüşmüştü. Bu sürecin ardından sanayi ve üretim yükseliş dönemini yaşamaktaydı. Çeşitli fabrikalarda üretim faaliyetlerinin yaygınlaşmasından dolayı yeni oluşan işyerlerine devlet tarafından toprak köleleri, evsiz, suç işlemiş ve başka uğraşı olmayan insanlar atanıyordu. Bu dönemde sanayinin kalkınması; Rusya ekonomisinin büyük bir adım kaydetmesinin en önemli nedeni olmuştu. Büyük Petro iktidarında yaygınlaşan fabrika ve maden ocaklarındaki (Ural bölgesinde) çalışma şartları çok zor ve tehlikeli sayılmaktaydı. Ağır maden ocağı işlerine giden insanlar, savaştaymış gibi hayatlarını kaybediyorlardı. Köylerde de, toprak köleliği ancak 1861 yılında kalkacağından bu dönem çalışanları için normal çalışma şartları bir hayaldi. Bu çalışma koşullarında ortaya çıkan ölüm ve yaralanmaların yüksek değerleri ve güvenli çalışma şartlarını nasıl sağlayabiliriz sorusu; ilk defa ilerici insanları düşündürmeye başlamıştır. Ancak elbette Rusya İmparatorluğu’nun bu zor tarihi sürecinde herhangi bir iş güvenliği normu veya kanunu henüz ortaya çıkmamıştır (Karauş ve Gerasimova 2011).

Zamanının seçkin bilim adamlardan biri olan Lomonosov, işyerlerinin güvenli olması konusundaki ilk çalışmalarını başlatarak 1742 yılında “Metalurji ve Madencilik Temelleri” adı altında topladığı çalışmasında; madenci işçilerin güvenlik, hijyen, çalışma ve dinlenme şartları, hafriyat kenetlenmesi, merdiven geçişlerin güvenliği ve iş kıyafetlerinin uygunlu-

ğu gibi konuları ele almıştır.

19. yüzyılın ortalarında (Rusya İmparatorluğu'nda toprak köleliğinin kalkmasından sonra) Rusya'daki İş Mevzuatı sadece iki kararnameden oluşmaktaydı. Birincisi, 1835 yılında yayımlanmış olan "Fabrika Sahibi ve İşçi Arasındaki İlişkiler" isimli kararnameydi. İkincisi ise "12 Yaşından Küçük Çocukların Fabrikada Çalışma Yasağı" adı altında 1845 yılında yayımlanmış olan ve küçük çocukların gece 12:00'den sabah 6:00'ya kadar çalışma yasağını açıklayan kararnameydi. Bu iki kararname; Rusya İmparatorluğu'nda İş Mevzuatının ilk filizleriydi.

Aynı dönemde ilk defa devlet tarafından "ölümle sonuçlanan yaralanma" analizi çalışmaları yapılmaktaydı. 1843 yılında İçişleri Bakanlığı dergisinde; "1842 yılı içinde Rusya'da ihtiyatsızlık sonucu gerçekleşmiş ölüm sayısı" adı altında makale yayımlanmıştır. Ölüm sebeplerinin arasında altı ana neden gösterilmiştir: 1) boğulma, 2) çarpma, 3) ezilme, 4) yanma, 5) yanlışlıkla silahla kendini vurma, 6) alkolün dozajını kaçırma (Orlovskiy ve Nurtdinova, 2008). Görüldüğü gibi üretimle ilgili oluşan ölüm ve yaralanmalar 2. ve 3. kategoride toplanmıştır. Buna paralel olarak insanların çalışma dalına, ikamet yerine, iş bölümüne göre de ölümlerin sebepleri incelenerek her analiz grubunun toplam ölüm sayısına göre oran sapıtılması yapılmıştı. Bu dönem için devlet tarafından yapılan ölüm ve yaralanma analizleri tekrar görülmemekte ve benzeri araştırmalar ancak 20. yüzyıl Rusyası'nda yeniden başlamaktadır.

Kapitalizmin filizlenme döneminde çalışanların mücadelesi ve iş mevzuatının gelişmesi

Avrupa'da vahşi kapitalizm dönemi, feodalizm sonrası belirgin bir geçiş olarak 1860-70'lere denk gelmektedir. Sanayinin fırtınalı gelişimi, kendi iş gücünü satarak geçinebilen yeni nesli doğurmuştur. Rusya'da bu dönemde köklü değişimler yaşanmış olup ekonomi, siyaset, eğitim ve diğer alanlarda reformlar yapılmıştır. Rusya ve yurtdışında iş gücünün sömürüldüğü bu dönem, işçi sınıfının yeniden doğma dönemiymişti. Erkekler ile aynı düzeyde çalıştırılan kadın ve çocuklar için bu dönem ayrıca bir eziyet dönemiymişti. 18 saat sürebilen çalışma saatlerine ilave olarak gece vardiyalarının olduğu ve yıllık izinlerin olmadığı bu dönemde çocuklar

5-6 yaşından itibaren çalıştırılmaya başlatılıyordu (Karauş ve Gerasimova 2011).

19. yüzyılın 80’leri ile 20. yüzyıla kadar olan süre, Rusya’daki iş mevzuatı için önemli bir dönem olarak kabul edilmektedir. Sanayiciler ve işçiler arasındaki ilişkilerin devlet düzeyinde belirli kurallara bağlama girişimlerinin gerçekleştiği bu dönemde, endüstri işçi hukukunun temelini oluşturan toplam dokuz yeni yasa yürürlüğe girmiştir. Bunlardan ilki olan 1 Haziran 1882’de yürürlüğe giren bu yasa ile en korunmasız sınıfı oluşturan kadın ve çocukların hakları savunulmuş ve 12 yaşın altındaki çocukların fabrikalarda çalışması yasaklanmıştır. Yasanın yerine getirilmesi için 17 bin çalışma yeri başına fabrikaları gözetleyen 20 müfettiş göreve başlatılmıştır.

“Manüfaktür ve fabrikalarda çalışan çocukların eğitimi hakkında/ (12 Haziran 1884) diğer bir yasa ise, fabrikalarda çalıştırmak için çocuklara eğitim vermek üzere işverenlere okul açma konusunda tavsiye vermekte ve zorunluluk kılmaktadır. 3 Haziran 1885 tarihli yasa “Reşit olmayanlar ve kadınlar için gece çalışma yasağı”nı getirmektedir. 1886 tarihli Morozov Grevi’nden² hemen sonra kabul edilen yasa ile işveren ve çalışan arasındaki işe alınma ve istifa etme şartları düzenlenmiş, kesilen cezaların azami düzeyi maaşın yüzde 5’i olarak belirlenmiş, kesilen cezaların çalışan ödenekleri fonlarına yatırılması zorunlu kılınmıştır. 1887 tarihli yasaya göre Rusya’da azami çalışma günü süresi belirlenmiş olup yetişkin erkekler için çalışma günü 11,5 saati geçmeyecek şekilde ayarlanmıştır. Bu döneme ait yürürlüğe giren diğer yasalar da Rusya’da iş mevzuatının oluşmasına katkıda bulunmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Rusya’daki ücretli çalışan sınıfının yaklaşık yarısı (%45) 23 yaşın altındaki gençlerden oluşmaktaydı. Ergenlerin nerdeyse üçte ikisi 15 yaşını, üçte biri ise 12 yaşını geçmeden fabrikalara veya başka işyerlerinde çalışmaya atılmaktaydı. Makine ve özellikle dokuma bölümlerinde çocukların da yapabileceği birçok farklı iş mevcuttu. Fakat aynı iş için ergenlere yetişkinlere göre

2 Morozov Grevi, 7-17 Ocak 1885 tarihlerinde Morozov tekstil fabrikasının 8 bin çalışanı tarafından gerçekleştirilmiş olup fabrika sahiplerinin sömürtü rejimine, 1882-1884 yılları arasında 5 kez yaşanan maaş azaltılmasına ve işçi maaşının yüzde 50’ine varan ceza kesintilerine karşı verilmiş bir tarihi mücadeledir.

daha düşük bir ücret ödenmekteydi (Loginova, 1958).

Rusya'da yürürlüğe giren yasalara karşın ağır ve yıpratıcı çalışma şartları ve yüksek sayıda ölüm ve yaralanmalar, işçileri kendi haklarını savunmak zorunda bırakmaktadır. Bu özellikle, Rusya'da sosyal demokrat akımının oluşmasından sonra yeni bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. 1903 yılında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Parti'nin (RSDİP) 2. Kongresi'nde aşağıdakileri içeren Parti Programı kabul edilmiştir:

“..İşçi sınıfının fiziksel ve manevi açıdan yok olmaktan korunması ve özgürlüğe yol açan mücadele verme kabiliyetini artırmak adına partimiz şunları talep ediyor:

- Tüm ücretli çalışanlar için iş gününün 8 saatle sınırlanması;
 - Tüm iş dalları ve çalışanların her iki cinsiyeti için 42 saatin altında olmayan haftalık tatilin yasa ile belirlenmesi;
 - Fazla mesainin tamamen yasaklanması;
 - Gece (21.00-06.00 saatler arası) çalışmanın yasaklanması;
 - İşverenin 16 yaşından küçük iş gücünü kullanmasının yasaklanması;
 - 16-18 yaşları arası olan ergenlerin iş gününün 6 saat ile sınırlanması...”
- (Orlovskiy ve Nurtdinova, 2008).

1913 yılında işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda Rusya'da olan tltm yasalar “Endüstriyel Çalışma Hakkında” isimli tüzük altında toplanmış olup Rusya İmparatorluğu'nun yasalar kitabında yayımlanmıştır. Devlet tarafından atılan bu adım iş güvenliğinin ayrı bir dal haline gelmesine yol açmıştır. Bu tüzükte ilk defa işçilerin sosyal sigorta konusu ele alınmıştır. Devrim önceki Rusya'da yasalar son derece eksik ve sadece devlet dallarında işlemekteyken ekonominin tüm dallarında uygulanmamaktadır. Ergenlerin iş günü ve yetişkinlerin iş günü arasında fark olmayıp 1913 yılında yetişkinlerin azami çalışma günü 10 saati, ergenlerin ise 9,5 saati bulunmaktadır. O zamanlar istihdam durumu hükümet ve çevresindekileri ilgilendiren bir sorun değildi. 1914-1917 savaş yıllarında işletmelerin durdurulması ve öncelikle reşit olmayan çalışanların işten atılması nedeniyle işsizlik zirveye ulaşmıştır. Sendikalar bu zamanda yarım milyonluk işsiz orduyu için devletten yardım talep etmesine karşın olumlu bir yanıt alamamıştır.

Şubat Devrimi sonucunda, gençler için bir işgücü borsası oluşturulmamış ve emek korunmasını sağlayan hiçbir yasal iyileştirme görülmemiştir. Bununla birlikte 1917 yılının Mart ayından Ağustos ayna kadar yaklaşık 800 işyerinin kapandığı ve 160 bin kişinin çıkarıldığı bu ülkede, sadece Petrograd (eski Sankt-Petersburg) bölgesinde işletmelerde işini kaybetmemiş olan işçi oranı yüzde 42 civarındaydı. İşsiz proletarya için bu zor dönem, yiyecek ve günlük ihtiyaçlarını karşıladıkları diğer ürünlerin piyasada zor bulunması ve aşırı pahalılaşması yüzünden daha da zorlaşmıştır. Örneğin, 1913'ten 1917 ilkbaharına kadar Moskova'da gıda ve temel gereksinim ürünlerinin fiyatları 5 kat yükselmişken diğer şehirlerde yükseliş 10 katı bulmuştur. Ergenlerin ve yetişkinlerin maaş düzeyi bu dönem aynı durumda kalmıştır. Bunların hepsi doğal olarak işçilerin ayaklanmasına, protesto ve grevler düzenlemelerine yol açmıştır. İşçiler; 1917 yazında Petrograd ve Voronej şehirlerinde fabrikaların dağılmasıyla kendi komisyonlarını kurmuş olup demokrasi şartlarına uygun ve sendikaların kontrolü altında yürütülecek olan bir işgücü borsasının oluşturulmasını talep etmişlerdir (Karauş ve Gerasimova 2011).

Çalışanların protestolarında istedikleri şartlar hemen hemen aynı olmaktadır: Tüm meslekler için 8 saatlik çalışma günü, işgücünün kayda alınması ve sendikalara bağlı olarak işgücü borsa ağının oluşturulması, sosyal sigorta yasasının bir parçası olup işsizliğe karşı devlet tarafından korunması, toplumsal işler planının hazırlanması vb. istihdam, iş güvenliği, iş gününün kısaltılması, ergen emeğinin sömürülmesi, maaşların artırılması gibi kavramlar 20. yüzyılın ilk yirmi yılı için çok kritik ve güncel sorunlardandı. Bu dönemde Rusya proletaryasının verdiği mücadele sadece iş ve yaşam hakları adına değildi, siyasi sorunların da çözülmesini bekliyorlardı. Rusya'nın dört bir yanındaki gençlerin ayaklanmaları, siyasi ve ekonomik haklarını kazanmaya yönelik çabalarıdır.

Ülkenin sonraki tarihi döneminde ise 1. Dünya Savaşı, sert siyasi çekişmeler, sınıf mücadelesinin yükselişi, Menşevik ve Bolşevik hareketin güç kazanması, işçi sınıfının yeni bir örgütlenme deneyimi olarak sovyetlerin (şuraların) oluşması yaşanmıştır. Bunların sonucu, iş güvenliği konusunda Rusya İmparatorluğu'ndaki yasama faaliyetleri, Ekim Devri-

mine kadar tamamen durmuştur.

Rusya'da Devrim sonrası dönemde emeğin korunması kapsamında, işçi sağlığı ve iş güvenliği

Rusya'da oluşan ekonomik ve siyasi durum, önce Şubat ayında sonra da Ekim ayında olmak üzere iki siyasi devrimin gerçekleşmesine neden olmuştur. Ekim Devrimi'nden sonra iktidara Bolşevikler gelmiş ve Rusya topraklarındaki milyonlarca emekçi artık, insanoğlunun en güzel eserlerinden birisi olan Sovyetler Birliği'ni yaratma sürecine girmiştir. Sosyalizm dönemi kuşkusuz zor ve çetin bir dönem olmuştur. Sovyet İş Mevzuatı doğal olarak, devrim öncesi ilkelerden farklı bir yönde gelişmekteydi. Mevzuatın temelinde, Rusya sosyalist örgütlerinin ve dünya proletaryasının farklı uluslararası kongrelerinde dile getirdiği talepleri yatmaktaydı. Temel koşullar şöyleydi:

“...çalışan gençlerin siyasi, ekonomik ve hukuksal haklarının iyileştirilmesi; siyasi, profesyonel ve diğer iş sınıfını temsil eden örgütlerin yardımıyla çocuk çalışma yasalarının çıkarılması; 16-18 yaşlar arası ergenler için çalışma gününün 6 saate kadar indirilmesi; tam gelişmemiş organizmaya sahip 18 yaşın altındaki gençler için tehlikeli olarak kabul edilen bazı mesleklerin bu yaş kitlesi için yasaklanması; reşit olmayan ve kadın çalışanlar için asgari ücretin, işsizlik ve hastalıktan dolayı ödemelerin düzenlenmesi vs” (Afonin ve Şilobod, 2004).

Bolşeviklerin iktidara gelmesi ile bilimsel sosyalizmin en temel ilkelerini ve düşünsel yapısını gerçekleştirme istekleri onları harekete geçirmiş ve 11.11.1917 tarihinde kabul edilen ilk kararnameler ile 8 saatlik çalışma günü kabul edilmiştir. Bu kararnameye göre Rusya'da çalışma haftası 48 saat ile sınırlandırılmıştır. Böyle bir karar dünyada ilk kez alınmıştır. Diğer dünya ülkeleri uzun bir zaman geçtikten sonra ve 1. Uluslararası Sözleşmesinin imzalanmasından sonra 8 saatlik çalışma gününü kabul etmişlerdir. Örneğin, ABD ancak 1938 yılında azami işgünü süresini ve asgari ücretini belirleyen “Adil iş standartları hakkında” yasanın yürürlüğe girmesiyle 8 saatlik çalışma gününü kabul etmiştir. Evet, 1917 yılındaki kararname ile iş günü ilk kez 8 saat olmuştur ve emeğin korunması bakış açısı, Stalin'in milyonlarca emekçiye verdiği müjde ile

devrimin 10. yıldönümü olan 1927 yılında ise iş günü ücret aynı kalmak şartıyla 7 saate indirilmiştir. Gece vardiyaları için ise mesai 6 saatir. Daha sonra ağır ve tehlikeli işlerde çalışan işçiler için mesai günde 6 saate, bazı kategorilerde (örneğin cıva sanayi) 4 saate indirilmiştir. İçinde işçi sağlığı ve güvenliği alanında düzenlemeler de bulunan İş Mevzuatı 15 Kasım 1922’de kabul edilmiştir. Buna göre hiçbir sanayi tesisi veya işlik, sendikalar ve sağlık otoritelerinin onayı alınmadan inşa edilemez, tadilat yapılamaz veya başka yere taşınamaz. Hiçbir tesis iş müfettişi ve hijyen müfettişi tarafından incelenmeden hizmete giremez. İş müfettişleri sendikalar tarafından işçiler arasından seçilmekte ve özel iş müfettişliği okullarında eğitilmektedir. Her işlikte Yerel Komiteler (Fabkom veya Mestkom) tarafından temsil edilen sendikalar işyerindeki işçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarına katılır ve denetler. 1922 yılında işyerlerinde “sağlık hücreleri, dispanserler ve poliklinik” gruplarından oluşan sağlık komplekleri oluşumuna gidilmiştir. Sağlık hücrelerinde sağlık eğitimine katılan işçiler görev almaktadır (Akalin, 2010; 56).

Eğitim görmüş kadro eksikliği nedeniyle Bolşevikler devlet yönetimi için sendikal örgütlerin ve Bolşevik Parti örgütlerinin katılımını sağlamışlardır. Örneğin, 1917 yılının Aralık ayında işsizlik ve sağlık sosyal sigortalarının idaresi sendikalara devredilmiştir. Böylece, 1918 yılının ortalarında Rusya’da varolan 200 iş borsasının (şu anki anlamıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu olarak anlaşılabilir) 147’sinin başında sendikalar bulunmaktadır (Gusov ve Tolkunova, 2009).

Sovyet cumhuriyetlerinde iş müfettişliğinin oluşturulması ve görevleri

1918 yılından itibaren Sovyet iktidarı, işçi sağlığı ve iş güvenliği (emeğin korunması ifadesi kullanılmaktadır) ve emekçilerin sosyal sorunlarını takibe almaya başlamıştır. Bunun için 1918 Mayıs’ında Sovyet cumhuriyetlerinde faaliyet gösterecek olan, kendi hak ve sorumluluklarına sahip iş müfettişliklerini düzenleyen “İş Müfettişliklerinin kuruluşları hakkında” adı altında yeni bir kararname kabul edilmiştir. Bugün Rusya’da yürürlükte olan iş müfettişliğinden söz eden hükümleri daha detaylı karşılaştırma yapabilmemiz için yukarıda bahsi geçen kararnamenin bazı alıntılar

verilmiştir:

“... 4. Halk Komiseri ve diğer bölge Komiserleri gerçekleştirdiği teftişleri, ücretli olmayan işyerleri dahil olmak üzere ekonomik faaliyet gösteren tüm işyerlerini kapsamakta olup bu amaçla diğer müfettişleri de tayin etmelidir.

5. Seçilen iş müfettişlerini bölge iş müfettişlerinin onaylaması gerekmektedir.

6. Yerli müfettişliğinin faaliyet alanı ve niceliksel kadro özellikleri bölge müfettişlerinin kararıyla seçilmekte ve Halk Komiserinde onaylanmalıdır.

7. İş müfettişliğinin sorumluluklarından biri de Sovyet iktidarı çalışanlarının haklarını savunmayı amaçlayan ve kabul edilmiş herhangi bir kararnamenin veya yasanın yerine getirilmesini gözlemek ve kontrol etmektir, diğer bir ifade ile çalışanların sağlık ve hayat güvenliğine yönelik tedbirlerini almaktır.

8. Müfettişler, Sovyet iktidarının kabul ettiği iş kararnamelerinin ve çalışanların sağlık ve hayat güvenliğini sağlayan tedbirlerin yerine getirilmemesi veya ihlal edilmesi durumlarında suçluları ödeme cezasını kesme veya mahkemeye verme (talimatın belirttiği sınırları içinde) hakkına sahiptir.

9. İş müfettişleri sorumluluklarını yerine getirirken herhangi bir zamanda çalışanın ve ailesinin ikamet ettiği, dinlendiği ve işyerine serbest bir şekilde ulaşma hakkına sahiptir.

10. İş müfettişleri görevlerini yerine getirirken Halk Komiserinin emirlerine ve talimatlarına göre hareket etmelidir.” (İşçi ve Köylü Hükümetinin toplu emirler ve yasallaştırmaları, 1918, No:35, 474.madde, 23)

Kararname alıntılarında görüldüğü üzere bu dönemde müfettişliğin en önemli görevi, çalışanların sağlık ve güvenliği ile iş yerindeki koşullarının kontrolüdür. Kararnamenin analizi yapıldığında yeni oluşmuş Sovyet iktidarı tarafından müfettişliğe kontrol için verilen yetki gayet geniştir. Müfettişlerin çeşitli iş yerlerinde başlattığı çalışma koşullarının denetimi ile iş mevzuatının ve normların pek çok yerde ihlal edildiğini tespit edilmiştir. Kontroller sırasında çoğu işyerinde; ödemelerde,

güvenlik koşullarının uygulanmasında, işçilere üniforma sağlanmasında ve benzeri konularda aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin, İvanovo-Voznesensk şehrinde yerli müfettişler tarafından 10 farklı büyük tekstil fabrikası kontrol edilmiş ve sonuç olarak iş komiserliği adına gönderilen raporda şunlar yer almıştır: “Dar, kirli, havalandırması yetersiz olan bu eski fabrikalarda durum o kadar kötü ki onların yeniden yapılandırılması için gereken paranın harcanmasında bir anlam görülmemektedir.” (Karauş ve Gerasimova 2011). Kısacası, Sovyet ülkelerinin her köşesinde başkent dahil olmak üzere işyerlerindeki çalışma şartları kabul edilemez durumdaydı.

Diğer ülkelerin müdahalesi ve iç savaş, ülkedeki bazı çalışma koşullarının değişmesini şart kılmıştır. Bunlar arasında: 16-50 yaşları arası çalışma gücüne sahip nüfus için çalışmak ve çalışma karnesine sahip olmak bir zorunluluktur. Sadece çalışma karnesi olanlar ülke içinde serbest bir şekilde seyahat edebilir ve yiyecek kuponlardan yararlanabilir.

Sovyet cumhuriyetlerinde iş mevzuatının gelişmesi

Ekim Devrimi sonrasında, rejiminin değişmesi, Bolşeviklerin iktidara gelmesi ile insanoğlunun gördüğü, en ilerici ve emekten yana anayasası yürürlüğe girmiş, bu genç işçi devletinin anayasasının oluşmasıyla emeğin korunması konusundaki mevzuat da değişmeye ve iyileşmeye başlamıştır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki yasamayı desteklemek amacıyla Halk İş Komiserliği (HİK) oluşturulmuş olup, reşit olmayanlar (16 yaşına erişmemiş), 18 yaşın altında olanlar ve kadınlar için tehlikeli sayılan işyerlerinde ve gece saatlerinde çalışma yasağını belirten ve 1918 aralık ayında yayınlanmış ilk “SSCB İş Mevzuatı” kabul edilmiştir. Doğal olarak kısa süre içinde tasarlanan bu mevzuat, çok ciddi eksiklikler içerdiğinden kısa zamanda değişime uğramıştır. Genç işçi devleti, biraz da el yordamıyla yol almaya çalışmakta, ama her şeye karşın dünyadaki en ileri kararnameleri, yasal mevzuatı oluşturmaktadır.

1922 yılında SSCB Birlik Yürütme Merkez Komitesi (BYMK) varolan İş Mevzuatının eksiklerini göz önünde bulundurarak yeni mevzuat tasarısını oluşturmuş, ilk defa iş sözleşmesi kavramı dile getirilmiş ve böylece yasal olarak çalışma özgürlüğü prensibini pekiştirmiştir. Evet, çalışma

özgürlüğü vardır ve aynı zamanda devletin iş bulma sorumluluğu da vardır. Kısacası işsizlik yasaktır! Devlet tarafından sağlanan işler de, güvenli ve sağlıklı olmak zorundadır.

Yeni İş Mevzuatı daha önce belirtilmiş iş teftişinin normlarına ek olarak güvenlik ve hijyen normlarını açıklamaktadır. Örneğin, bu normlara istinaden herhangi yeni bir binanın veya teçhizatın işletmeye açılması; İş Müfettişliğinin onayı alınmadan mümkün değildir; çalışanları üniforma ile donatmak ve iş yeri koşullarını iyileştirmek bir zorunluluktur. Daha sonrasında HİK bu normların gelişmesi adına yangın önleyici normları, buhar kazanları kullanma talimatlarını, atık su arıtma kurallarını, madencilikte güvenlik vb konularda yönetmelikleri oluşturmuştur. Yürürlüğe giren yeni İş Mevzuatı; SSCB’de HİK tarafından belli bir çalışma grubunu tıbbi incelemeye izin vermektedir (Saydahmedov, 2008).

Yeni İş Mevzuatı, reşit olmayanlar ve kadınların çalışması konusunda genişletilmiş yasalar içermektedir. O dönemin normları sayesinde çalışanlar entelektüel ve fiziksel çalışma türüne göre bölünmeye başlamıştır. Bu normlar bazı durumlarda çalışanlar arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Sözelimi fiziksel çalışmada faaliyet gösteren hamile kadının doğum öncesi izni 6 hafta ve doğum sonrası izni 6 hafta olmakla beraber entelektüel işte çalışan hamile kadının doğum öncesi ve doğum sonrası izinleri 4’er haftaya indirilmiştir. İş Mevzuatına göre 14 yaşında izin verilen istisnai durumlar hariç 16 yaş altında olan gençlere çalışmak yasaktır. Bazı konular İş Mevzuatında ilk defa ele alınmıştır, örneğin genç çalışanların yıllık izni mutlaka yazın verilmek zorundadır.

1922 yılında yapılandırmadan geçen İş Mevzuatı, SSCB’de yeterince uzun zaman geçerliliğini korumuştur. Fakat 1941-1945 yılları arasında geçen Anayurt Savaşı, savaş sonrası yıkık ekonomiyi toparlama dönemi ve komünizmin kuruluşu şiarı; İş Mevzuatının geliştirilmesini gerektirmiştir. Bu ancak 1 Ocak 1971 yılında SSCB Yüksek Konseyi tarafından “SSCB’de İş Yasama Temelleri” kabul edildikten sonra gerçekleşmiştir (Karauş ve Gerasimova 2011). Bu mevzuat, önceki iki versiyonun en iyi maddelerini içermekte olup SSCB’in o dönemdeki iş güvenliği konusunda en önemli ve temel hükümlerini pekiştirmektedir.

Sanayileşme ve kolektifleştirme döneminde iş güvenliğinin kontrolü ve normlar

Rusya'nın kolektifleştirme ve sanayileşme döneminde ülkenin gelişmemiş olması ve gerekli ekonomi gücüne sahip olmaması nedeniyle SSCB iktidarı iş güvenliği sorunları ile ciddi olarak ilgilenememektedir. Batı ülkelerinde bu dönemde iş güvenliği alanında aktif bir şekilde araştırmalar yapılırken (denemeler sonucunda işyerlerinin en uygun ışıklandırılma, ısıtma, havalandırma vb. normları belirlenmiş, mesleklere göre iş yerinde ergonomi temelleri incelenmeye başlanmış) Rusya'da ise bu sorular bilim adamlarının gündemine daha yeni getirilmektedir. 1922 yılında kabul gören SSCB İş Mevzuatı sayesinde ülkede birçok yeni normatif belgeler hazırlanmıştır. Bunların arasında işyerinde kıyafet, şahsi koruma araç gereçleri, hijyenik normlar gibi konular incelenmiştir. SSCB'de tehlikeli işler ile ilgili güvenlik tedbirlerine önem verilmeye başlanmıştır. Böylece, inşaat alanında iş güvenliği konusunda geliştirilmiş olan "İnşaat işleri süresince güvenlik tedbirleri kuralları hakkında" adı altında ilk çalışma ortaya çıkmıştır. 14 Mayıs 1926 tarihinde de HİK tarafından "Mutlak Kararname" ile onaylanmıştır. Bu kararnamenin kabulü daha ileride, ülkenin ulusal ekonomisinde çok önemli yer alan inşaat dalının iş güvenliği konusunu ciddi bir şekilde belirleyen, tüm Sovyet ülkelerinde kullanılacak olan ve halen geçerliliğini koruyan SNİP (Stroitelniye Normu i Pravila³) toplu belgelerin (normların) temelini oluşturmuştur (Goloşanov, 1982).

Sanayileşme döneminde seri üretim ile piyasaya çıkan yeni araçların ve makinelerin güvenliği çok şüphelidir. Bu yüzden SSCB HİK kurumunun 10 Ekim 1927 tarihli "Mutlak Kararname"sinde makinelerin güvenliği ile ilgili bazı sorunlar ele alınmıştır. Örneğin, her tarım makinesinin detaylı talimatname ve güvenlik araçları ile donanması gerekmektedir. 1 tondan daha ağır, her taşınabilir makinenin fren sistemi ile donanması gerekmektedir. Ayrıca bu kararname ile makine motorlarının yanında istirahat etmek ve uyumak yasaklanmaktadır.

Özellikle inşaat sektörüne hitap eden benzer diğer bir kural düzenleyi-

3 Stroitelniye Normu i Pravila (SNİP) - İnşaat normlar ve kuralları (Rusça).

ci belge 5 Haziran 1929 tarihinde “Dış İskelesi Olmayan Taş binaların Yapım İşlerinde Güvenlik Tedbirleri Hakkında” adı altında yayınlanmış olup binanın çevresinde kurulması gereken saçakların boyutunu, yerleşimini, işlevini vs. özelliklerini belirlemektedir (Saydahmedov, 2008).

İç savaş sonrası kalkınma dönemi, inşaat piyasasını doğal olarak canlandırmıştır. Fakat bu dönemdeki inşaat işlerinin çoğu, inşaat projelerinin kontrol organlarının teftişinden geçmemesine ve projelendirme aşamasında emek korumasından sorumlu olan devlet kurumları tarafından onay alınmamasına karşın başlatılmaktadır. 1927 tarihli HİK’in genelgesinde de altı çizildiği gibi bu dönemde inşaat sektörü çok ağır yaralanma ve ölümlerin gerçekleştiği bir sektördür. Daha sonrasında SSCB HİK tarafından kabul edilen “Yeni inşaata başlayacak işletmelerin teftişinin takviye edilmesi hakkında” kararname; İş Müfettişliğini aşağıdakileri yerine getirmekle zorunlu kılmıştır:

1. İşletmelerin yeni inşaat ve esaslı onarım işlerinin proje aşamasında ön onay alınmasını ve her türlü kontrolün sıkılaştırılmasını sağlamak,
2. Ön onay konusunda kuralları çiğneyen işletmelerin cezai takibini başlatmak ve hiçbir olayı cezasız bırakmamak,
3. İnşaat süresince inşaatın iş güvenliği açısından onaylanmış projeye, HİK’in yaptığı düzeltmelere, ilavelere göre yürütülüp yürütülmediğini takip etmek.
4. İnşaatın bitişinden sonra yapılmış projenin onaylanmış projede aranan tüm koşullara göre uyumluluğunu kontrol etmek ve yapılan uyumsuzlukları yansıtan tutanak düzenlemektir. Bunun yanı sıra müfettişler raporlarında projede uygulanan iş güvenliği şartları hakkında bilgi vermelidir (Goloşapanov, 1982).

Ülkedeki kolektifleştirme ve sanayileşme döneminin bitişi ile birlikte SSCB’deki iş güvenliği konusundaki normatif-hukuki faaliyetler; yenileşme ve gelişme yoluna girmiştir. 1922 yılında SSCB’de Yeni İş Mevzuatının kabul edilmesi ile işyerinde üniforma, şahsi korunma ve hijyenik araçlar ile ilgili yeni normatif dokümanlar da yürürlüğe girmiştir.

SSCB'de inşaat alanında ölüm ve yaralanmaların yüksek değerleri sonucunda 4 Kasım 1926 tarihinde Halk İş Komitesi tarafından 273/384 sayılı “İnşaat sektöründe ve inşaat malzemeleri sanayi dalında çalışanların üniforma ve önleyici araçların normları” adı altında çıkartılan kararnamede ilk defa hızlı aşınan iş giysilerinin dağıtma süreleri ve normları resmi olarak betimlenmiştir. Bu normların bazıları aşağıda Tablo 1’de görülebilir

Tablo 1. İnşaat sektöründe ve inşaat malzemeleri sanayi dalında çalışanların üniforma ve önleyici araçların normları

No	Meslek Adı	Korunma araçları	Kullanma Süresi
1	Toprak kazıcı	Branda bezinden eldiven	3 ay
		Lapti veya ziftli keçe çizme	2 hafta veya 3 ay
2	Dülger	Branda bezinden eldiven (kış için)	4 ay
		Keten bezinden önlük	6 ay

SSCB HİK ilerideki çalışmalarında da çeşitli mesleklerdeki çalışanların iş giysileri ve şahsi korunma araçları konusunda yeni kararnameler düzenlemiştir. Bunların arasında 12 Kasım 1927 tarihli 354 No’lu “Asidik ürünlerin indirme bindirme işlerindeki yükçü iş üniforması hakkında”; 24 Mayıs 1923 tarihli 95 No’lu “Bazı iş elbiselerin, iş ayakkabı ve korunma aletlerin işletmeler tarafından perakendeden edinmesi hakkında” adlı kararnameler mevcuttur (Saydahmedov, 2008). İkinci kararnameye istinaden iş üniforması ve diğer araçlar, işçilere sadece mesai saatleri içinde ve mesleği normlarda belirtilen çalışanlara verilmek zorundadır.

Aynı dönemde SSCB’de iş hijyeni konusunda HİK tarafından çıkarılan 14 Nisan 1926 tarihli “Sabunun işçilere dağıtılması hakkında” adlı açıkla-

ma, HİK'in listesine göre ayda bir kişi başı 400 gram sabun verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Şu dikkat çekicidir ki, ancak 2003 yılında Rusya Federasyonu Çalışma Bakanlığı tarafından "Çalışanlara ücretsiz dağıtılan dezenfekte deterjan ve sabunun normları ve dağıtım şartları hakkında" adlı yeni kararname çıkana kadar bu kural düzenleyici belge neredeyse bugünlere kadar geçerliliğini korumuştur (Beylihis, 1971).

Sürekli altını çizdiğimiz ve çizeceğimiz üzere, kapitalist üretimin ortaya çıkardığı teknoloji, makineler, alet ve gereçler, kullanılan malzemeler, kimyasal ve biyolojik maddeler (ki sosyalizmin kapitalizmin yarattığı teknolojiyi kullandığını, kendine özgü bambaşka bir teknoloji yaratmadığını veya buna zamanının yetmediğini söyleyebiliriz) insanın binlerce yıllık evriminde daha önce maruz kalmadığı şeylere maruz kalmasına yol açmıştır. Ortada bir bilinemezlik vardır, üzerinde çalışılmalı, araştırılmalı, bu konuda bilimsel araştırmalar, ayrıntılı çalışmalar yapılmalıdır. Ayrı bir bilim dalı olarak işçi sağlığı ve iş güvenliğinin oluşumunda sosyalizmin etkisi yadsınamaz. Evet, işçi sınıfının güvenli ve sağlıklı bir üretim sürecinde yer almasını sağlayan ergonomi (iş bilimi) daha çok kâr etmek isteyen, verimliliği artırmak isteyen kapitalizmin dürtüsüyle ortaya çıkmıştır, ama ergonominin gelişiminde sosyalizmin etkisi de yadsınamaz. Ayrı bir bilim dalı olarak daha devrimin hemen ertesinde ele alınması insanlık için çok büyük bir kazanımdır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği alanında kurulmuş olan bilimsel çalışma enstitülerinin sayısı 1935 yılında Sovyetler Birliği'nde 40'a ulaşmıştır. Bu enstitülerde bilim insanları, mühendisler, hijyenistler ve hekimler birlikte çalışarak üretim sürecinde işçi sağlığını ve güvenliğini tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması için çaba harcamaktadırlar. Aynı yılın sonunda meslek hastalıkları enstitülerinin sayısı ise 25'e ulaşmıştır (Akalin, 2010; 60).

SSCB'de işçi sağlığı ve iş güvenliği yönetimi organı olarak sendikalar İşçi sağlığı ve iş güvenliği sorunlarını çözüme kavuşturma sorumluluğu her zaman devlet kurumlarında değildi. Sovyet iktidarı, çalışan haklarının savunma sürecine çalışanların da (özellikle sendikaların) katılması gerektiğini düşünmekteydi. İşçi hakları daha 1917 Devrimi öncesinden işletmelerde kurulan sendikalar tarafından korunmaktaydı. Fakat

sendikaların gösterdiği faaliyet ancak Sovyet döneminin başlamasıyla ve proletaryanın iktidara gelmesi ile doruğuna ulaşmaktadır. Aşağıdaki çizelgede yıllara göre sendika üye sayıları görülmektedir. 1977 Mart ayı için Sovyetler Birliği içerisindeki tüm ulus ve milliyetlerden 113,5 milyondan fazla çalışanın sendika üyesi vardır. Tablo 2'de Sovyet coğrafyasında emekçilerin örgütlülüklerinin ulaştığı boyut net bir şekilde görülecektir:

Tablo 2. SSCB'deki sendikaların üye sayısı

Yıl	Üye sayısı
1905	80.000
1907	245.000
1913	45.000
1918	2.638.000
1925	7.740.000
1932	16.500.000
1949	28.500.000
1959	52.781.000
1963	68.000.000
1968	86.000.000
1976	110.000.000
1977	113.500.000

Sendikalar çalışanların yüzde 98'ini örgütlemiş olup neredeyse tüm işçi sınıfını, köylü çalışanları ve tüm proletaryayı birleştirmektedir (Şmidt ve diğ., 1969). Sovyet sendikaları aynı zamanda devlet üretiminin yönetiminde geniş haklara ve dünya sendikalarının yaşamadığı tecrübeye sahiptir. Sendikalar ulusal ekonominin gelişme planlarının oluşturulmasında ve gerçekleştirilmesinde, bilimsel teknik kadroların geliştirmesinde, iş kalitesinin ve verimliliğin yükseltilmesinde önemli rol oynamaktadır.

1933 yılında SSCB Halk İş Komitesi, Rusya Sendikalar Birliği Merkezi (RSBM) ile birleşerek genel yönetim fonksiyonları RSBM'ye devretmiştir. Böylece, 1933 yılından sonra Rusya'daki işletme yerlerinde tüm işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunlarıyla sendikalar ilgilenmeye başlamıştır. Devlet iş müfettişliği, kendi temsilcileri adına herhangi bir işletme yerinin denetlemesi, güvenlik ve sağlık konusunda tespit edilen eksiklerin ve yanlışların giderilmesi için zorunlu talimatların çıkartılması gibi görevler artık sendikaların takibine geçmiştir.

Sendikalar iş verimliliğinin kontrolünde, maaşların planlaması ve düzenlenmesinde, çalışma ücreti ve prim sisteminin oluşturulmasında yer almaktadır. İşçileri ise daha ilerici, teknik açıdan daha gerekçeli ve kaliteli çalışmanın uygulanmasına teşvik etmektedir. Sendika fonksiyonlarının arasında iş güvenliğinin, emniyet tedbirlerinin ve yasaların yerine getirilmesi konusunda devlet ve kamu kontrolü bulunmaktadır. İş güvenliği şartlarını iyileştirmek adına 1971-1975 yılları arasında devlet tarafından 15 milyar ruble tahsis edilmiştir. Fabrika veya yerel sendika komitesinin onayı olmadan hiçbir çalışan işten çıkarılamaz. İşyerlerinde meydana gelen tüm iş sorunlarında sendika komitelerin sözü en önemli söz sayılmaktadır. Sendikaların teknik müfettişleri işyeri yönetimine, tespit edilen ihlallerin giderilme konusunda mutlak talimatlar verebilmektedir.

Sendikalar, konut ve kültür yapılarının inşaat planlarının kontrolünü, satış işletmelerinin çalışma şartlarını ve iyileştirme prosedürlerini, sosyal beslenme şartlarını ve belediye hizmetlerinin sistematik kontrolünü üstlenmektedir. Devlet ekonomi kurumları ve işletmelerinin yönetimi ile birlikte sendikalar, ihtiyacı olanlara konut daire tevzi etmektedir (Karauş ve Gerasimova 2011).

1933 yılından itibaren devlet sosyal sigorta yönetimini sendikalar üstlenmektedir. Geçici iş göremezlik ödenekleri, diğer sosyal sigorta ödeneklerini sağlamakta, çalışanlara tıbbi yardımın, kadın ve çocukların iş güvenliğinin daha üst düzeyde sağlanması için mücadele etmekte, çalışanlara emekli maaşların bağlanışında yer almaktadırlar. Sendikalar, yığınların kültür ve eğitim düzeyini yükseltmeye yönelik çalışmalarını sürdürmektedir. 1975 yılında sendikalara bağlı olan kurum sayısı: 21 binden

fazla kültür kulübü ve kültür sarayı; 33 bin 400 sinema salonu; yaklaşık 23 bin kütüphane, 305 bin okuma ve eğitim odası; bununla birlikte sanat kurslarına yaklaşık 9 milyon kişi yazılmaktadır. Beden eğitimi, spor ve turizmin gelişiminde sendikalar önemli rol oynamaktadır. Sendikaların altında binlerce gönüllü spor dernekleri, turizm kurumları ve örgütleri çalışmaktadır. Sürekli olarak sendikalar işçiler arası spor müsabakaları düzenlemekte ve spora her sene 200 milyon rubleye kadar harcamaktadır (Şmidt ve diğ., 1969).

Akalın'ın Hricko'nun sunumundan aktardıkları oldukça dikkat çekicidir. 1975 yılında bir grup Amerikalı işçi sağlığı uzmanı ve emekçisi ile birlikte Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden halk sağlıkçı Andrea M. Hricko, Sovyet yetkililerle yaptığı görüşmelerden ve yayınlardan derlediği bilgileri, 19 Kasım 1975 tarihinde Amerikan Halk Sağlığı Birliği Kongresi'nde, Sosyalist Ülkelerde İşçi Sağlığı Oturumu'nda "Sovyetler Birliği'nde İşçi Sağlığı" başlığı ile sunmuştur. Burada işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda sendikaların etkin rolünün sosyalizmde nasıl olduğuna kısaca değinmek, kapitalizmin sınırı ile sosyalizmin "normal" hali arasındaki farkı bile gözler önüne sermektedir. Akalın'ın aktardığına göre sendikalar bütün işçi sağlığı hizmetlerinin yürütülmesi ve kontrolünde, çalışma yasalarının uygulanmasında, bünyelerinde barındırdıkları 5 bin 500 müfettişle 70'lerde önemli bir rol oynamaktadır. Biraz uzun bir alıntı olsa da aşağıda sosyalizmde işçi katılımı genel hatlarıyla verilmektedir:

"Devletin de ayrıca 20 bin sağlık ve güvenlik müfettişi bulunmaktadır. Sendika teknik müfettişlerinin tehlikeli çalışma koşullarının iyileştirilmesini isteme yetkisi vardır. Tehlike ortadan kaldırılmazsa işyerini kapatabilirler. İhlallerin devamı halinde yöneticiler cezalandırılabilir veya işten çıkartılabilir. İşyerlerinde işyerinin büyüklüğüne göre 7 - 17 üyeden oluşan emek koruma komiteleri vardır. Bu yerel komiteler işyerindeki makine koruyucularını, havalandırmayı, iş-günü ihlallerini vs. denetleyen (ABD'deki işyeri sendika temsilcisinininkine benzer işlevleri olan) bir müfettiş seçerler.

Devletin işçi sağlığı ve güvenliği araştırma enstitüleri yanında Sendikalar Konseyi tarafından yönetilen, her biri farklı bir sanayi veya sağ-

lık sorununa odaklanmış altı emek koruma enstitüsü vardır. Amerikalı grubun Leningrad'da ziyaret ettiği bu enstitülerden birinde 10 laboratuvar ve 300 çalışan bulunmaktadır. Laboratuvarlardan bir kısmı akustik, klima, sanayi psikolojisi ve ışıklandırmayla ilgilidir. Solunum sistemleri laboratuvarı yeni koruyucu araçları denemekte, gürültü laboratuvarında pnömatik matkapların gürültü düzeyini azaltacak yöntemler geliştirilmektedir. Sendikalara emek korunmasında rehberlik eden Sendikalar Konseyi, hükümete enstitülerinin araştırmalarından edinilen bilgilere dayalı yeni sağlık ve güvenlik düzenlemeleri için öneriler sunmaktadır.

SSCB'deki 25 sendikanın hepsinin Emek Koruma Bölümü vardır. Bölüm'ün işlevlerinden biri emekçileri işçi sağlığı ve güvenliği alanında eğitmektir. Örneğin 7.8 milyon üyesi bulunan Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası'nın Emek Koruma Bölümü, yeni emekçiler işe başlamadan önce bunlara eğitim verir ve her yıl 189 bin teknik müfettişi işyerlerini teftiş edebilmeleri için eğitir. Sendikalar emekçilerin tazminat anlaşmazlıklarında da rol alırlar. Engelli işçiler, devletin sosyal sigorta fonundan emekli maaşı alırlar. Teknik müfettiş kazanın yönetimin kusurundan kaynaklandığına karar verirse, işçi tazminat talep edebilir. Son karar iş mahkemelerinde verilir." (Hricko, 1975'ten aktaran Aka-
lın).

Bununla birlikte sendikalar proletaryanın dinlenme ve istirahat koşullarından da sorumludur. Ücretsiz veya düşük ücretle ülkenin her yerinde bulunan dinlenme ve tedavi evlerine (sanatoryum, içmeler, kaplıca yerleri, çocuklar için şehir dışı kamplar gibi) işçiler sendikalar tarafından gönderilmektedir. İş güvenliğinin sendikalar tarafından sağlandığı böyle bir idare oldukça uzun zaman sürmüştür. Sendika kurumları bu süre içinde belirli bir çalışma sistemini geliştirmiş ve zengin tecrübe kazanmıştır. İş güvenliği kontrolü ve yönetimi, özellikle iş kazalarının incelenme süreçlerinde daha çok toplumsal iktidarlı tarz edinilmiştir. Fakat ülkede kapitalist restorasyonla birlikte sendikalar otoritesini kaybetmiş, gide-
rek dağılmış ve sonuç olarak 1993 yılında tüm iş güvenliği konusundaki fonksiyonlar yeniden sadece devlet eliyle yapılı hale gelmiştir. 1993'te

iş güvenliği idaresini üstlenen devlet kurumu, Rusya Çalışma ve Sosyal Gelişme Bakanlığı'dır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği denetimi de devlet iş müfettişliğine yüklenmiştir ve kapitalist ülkelerdeki yapılanmadan hiç bir farkı kalmamıştır.

İşçi sağlığı ve iş güvenliğinde

2. Dünya Savaşı dönemi ve savaş sonrası gelişmeler

1941-1945 yılları arası SSCB'de geçen Büyük Anayurt Savaşı döneminde yasama durdurulmuş olup hiçbir hukuki normatif kararname kabul görmemiştir. Ancak ulusal ekonominin kalkınmasıyla bu faaliyetler aktif olmaya başlamış ve 1957 yılından sonra çalışma şartlarının iyileştirilmesi, *iş kazası ve buna bağlı ölüm ve yaralanma* düzeyinin düşürülmesi ve meslek hastalıklarını önlenmesi tedbirleri yönünde önemli kararlar alınmıştır.

Savaş sonrası toparlanma döneminde SSCB'de önemli sayıda yeni kararname çıkarılmıştır. Bunların arasında: "İşletmelerin sendika Komitesinin haklarını belirleyen tüzük" (1971); "İşletmelerin standart iç tüzüğü" (1972); "İş anlaşmazlıklarını inceleme tüzüğü" (1974); "Teknik denetiminin tüzüğü" (1977) gibi tüzükler bulunmaktadır. Şu dikkat çekicidir ki bu dönemde SSCB'de okulunu ve işini aynı zamanda yürütmek isteyen çalışanlara kolaylıklar sağlamak adına bazı adımlar atılmıştır. O dönem yasalarına göre yüksek eğitim almak isteyen çalışanlara giriş sınavlarına hazırlanmak ve girmek için ücretsiz 15 günlük ekstra yıllık izin verilmektedir. Üniversitede açık öğretim kazanan çalışanlara sömestr sınavı dönemi için ücretli, 1. ve 2. sınıf öğrencilerine 20 gün, ileri sınıf öğrencilerine 30 gün izin verilmektedir (Karauş ve Gerasimova 2011). Doğal olarak, okuyan çalışanlara sağlanan bu kolaylıklar, ülke kapitalizme geçtikten sonra kalkmıştır.

Bu yıllarda Sovyetler Birliği'ne değil, kapitalist sisteme, özellikle gelişkin kapitalist ülkelere baktığımızda, tarihinde olmadığı kadar ciddi bir ilerleme sürecini görürüz. Emperyalizm, sosyalist sistemin dünya halkları için oluşturduğu "iyi örneği", "refah devleti" potasında eritmeye çalışmakta, bir yandan anti-komünizmi körüklerken, diğer yandan sosyalist ülkelerdeki sosyal devlet uygulamalarını sus payı olarak vermek-

tedir. Kuşkusuz muazzam işçi sınıfı hareketleri ve mücadeleleri bu “sus payı”nın verilmesini zorunlu kılmaktadır.

1960’lı yıllarda ise işçi sağlığı programı bütün büyük işyerleri ve fabrikalarda bulunan mediko-saniter birimde yürütülmektedir. Bu birimlerin koruyucu işlevleri şu şekilde belirtilmektedir:

-Departmandaki bütün uzmanlar tarafından yapılan periyodik fizik muayeneler (10 bin işçinin çalıştığı bir sanayi tesisinde 62 hijyen hekimi ve 161 hemşire görevlidir),

-İş güvenliği komiteleri (sendikaların aktif katılım ve desteğinde),

-Sağlık eğitimi

-İlkyardım

-Fizyoterapi ve fizik tedavi

-Profaktoryumlarda (gece ve gündüz sanatoryumları) özel tıbbi gözetim gerektiren işçilere gözetim (Akalin, 2010; 62).

Burada altı çizilmesi gereken ilginç bir husus da işçi sağlığı ve iş güvenliğinin kapitalist ülkelerde ve tabii ki Türkiye’de olduğu gibi Çalışma Bakanlığı’nın değil, Sağlık Bakanlığı’nın yetki ve sorumluluğunda olmasıdır. Kapitalizme göre önemli olan, çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi ve bunun için de işçi sağlığı ve iş güvenliği iken, sosyalizmin bakışı insanın sağlıklı olması merkezlidir. 60’larda Sovyet işçi sağlığı hizmetlerinin temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

-İşçi sağlığı hizmetleri bireyle birlikte bireyin çevresine yöneliktir,

-Bireye hem sağlıklı iken hem de hasta iken sağlık bakımı sağlanır,

-Sağlık bakımı işçilere, özellikle ağır işlerde çalışanlara öncelikli olarak sağlanır,

-Çocuklara ve gençlere özel önem verilir,

-Önleyiciliğe vurgu yapılır,

-Hizmetler devlet tarafından ücretsiz sağlanır (Akalin, 2010; 63).

Sovyetler Birliği ve sosyalist sistemin çözülüşü sonrası milyonlarca emekçinin yaşam kalitesinin bir anda dibe vurması, yaşam süresini azaltmış, yıllardır rastlanmayan pek çok hastalık (tifüs, kolera, tifo ve diğerleri) hortlamıştır. 90’larla birlikte, savaş, iç savaş ve AIDS ile boğuşan bazı Afrika ülkeleri ile birlikte yalnızca eski sosyalist ülke vatandaşları-

nın ortalama ömürleri bellirgin bir şekilde azalmıştır. Bazı bölgelerde 10 yıldan büyük bir düşüş görülmektedir, 19. yüzyılın sonundaki düzeye bir anda gerilemiştir (Keeran ve Kenny, 2009; 27). 1998 yılında yapılan bir çalışma sadece Rusya’yı kapsamaktadır ve 1990 yılında erkekler için 63,8, kadınlar için 74,4 yıl olan ortalama ömür beklentisi bir anda 57,7 ve 71,2’ye düşmüştür. Bu dehşet bir sonuçtur ve insanoğlu için bir yıkımdır! (Notzon ve diğ., 1998).

“Küba, sağlıklı bir uzun ömür için temel kuralların iyi bir sağlık ve beslenme, fiziksel aktivite, kültür, motivasyon ve çevre olduğunu kabul ediyor. 120 yaş kulübünün başkanı Profesör Eugenio Selman-Housein Abdo, Küba’nın tüm bu sayılan kuralları, ortalama insan ömrünün 77 yılın üzerine çıkmasını sağlayan sağlık hizmetleri yapısı sayesinde mümkün kıldığını belirtti.” (<http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=31409>).

Kapitalizm barbarlıktır sözü sizce slogan mıdır?

İşçi sağlığı ve iş güvenliğinde bugünkü yasal çerçeve

Bugünkü Rusya’da emeğin korumasını sağlayan yeni “Rusya Federasyonu İş Mevzuatı” yürürlüktedir. 21 Aralık 2001 yılında Devlet Meclisi tarafından onaylanıp ve Devlet Başkanı tarafından 30 Aralık 2001 tarihinde imzalanmıştır. Rusya sınırlarında yeni İş Mevzuatı 1 Şubat 2002 tarihinden itibaren yürürlüktedir. Emek korunması ve işçilerin iş güvenliği konusundaki tüm yasaları içeren bu mevzuat; daha düzeltilmesi gereken çok eksiklik olduğunu da göstermektedir.

Rusya’da daha sonrasında İş Mevzuatının gelişimi 1993 yılında “Rusya Federeasyonu’nda Emek Koruma Mevzuatı Esasları” dokümanının kabul edilmesi ile devam etmektedir. Değişim döneminden geçen ülke için bu yeni mevzuat ilerici etki sağlamıştır. İş güvenliği ve diğer konularda kabul görmüş mevzuatların üzerinde 1999 yılına kadar yapılan çalışmalar sonucunda birtakım eksiklik ve uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, denetim ve kontrol organları tarafından yapılan devlet emek koruma faaliyetlerinin sadece genel federal ve federal bölgeler (Tataristan Cumhuriyeti, Krasnodar bölgesi vb. gibi) düzeyinde değil yerel yönetimler (Kazan, Krasnodar şehir belediyesi vb.) düzeyinde de gerçekleştirilmesi gerekliliğidir. Belli işletmelerin denetimini gerçekleştirecek olan

kurumlar yerel yönetimlere bağlı olduğundan bu eksikliğin mevzuatta önemli bir boşluk olduğu anlaşılmıştır.

İkinci olarak, mevzuat maddelerinin birinde şöyle ifade kullanılmıştır: “... Gerekliğinde işyerlerinde emek koruma özel hizmetleri oluşturulabilmektedir” (Gusov ve Tolkunova, 2009). İş sahipleri kendilerince bu ifadeyi tavsiye olarak algılamışlar, doğal olarak da tasarruf amacıyla ve böyle hizmetlere işletmeciler tarafından ihtiyaç duyulmadığı için iş güvenliği uzmanlarının sayısı en aza indirilmiş veya böyle departmanlar tamamen işyerlerinden kaldırılmıştır. Tarım, inşaat, sanayi ve ulaşım sektöründe aynı tablonun yaygınlaşması iş güvenliği koruma sistemini çökertmektedir. İşçi sağlığı ve iş güvenliğinin, üretim süreçlerinin tamamen dışında ve “özelleştirilmiş” bir hale gelmesi Rusya Federasyonu’nda da yaşanmaktadır.

Bununla birlikte 1993’teki mevzuat, 17 Temmuz 1999 tarihinde kabul görmüş, bugünlere kadar geçerliliğini sağlamış ve 181 No’lu federal yasaya göre faaliyet gösteren yeni “Rusya Federasyonu’nda Emek Koruma Mevzuatı Esasları” dokümanının oluşmasına yol açmıştır (Karauş ve Gerasimova 2011). Kabul edilmiş mevzuat yine de içerdiği eksikliklere karşın Rusya’daki iş güvenliği konusunu daha modern ve ilerici bir seviyeye yükseltmiştir. İşçinin çalışma ortamındaki güvenliği ve hakları artırılıp işverenin sorumluluk alanı genişletilmiş, meslek hastalıkları ve kazaları önleme çalışmalarına yol açılmıştır. 1993 yılı mevzuatında yapılmış hatalar yeni mevzuatta giderilmiştir. İşyerlerinde iş güvenliği hizmetlerinin oluşturma ve çalışma şartları detaylı olarak belirlenmiştir. Örneğin, bir işletme 100 kişiden fazla işçi çalıştırıyorsa bu işletmede iş güvenliği bölümünün bulunması şarttır, 100 kişiden az ise işveren iş güvenliği uzmanı veya kurumu ile anlaşmak zorundadır. Üstelik işletmenin türü önemli değildir (özel veya devlet), diğer ifade ile herkes için zorunludur. Devlet müfettişliği ise bu yasaya göre böyle işletmeleri kontrolden geçirme hakkına sahip olmaktadır.

Yerel yönetimlere iş güvenliği konusunda verilen geniş haklar, yeni mevzuatta olumlu bir nokta olarak görenler olabilir. Şimdiki sistemde belli bir işletmenin denetiminin belli bir belediye kurumunun elinde

olması, iş güvenliği sisteminin daha düzgün ve hızlı çalışmasını sağlayabilir denebilir. Ayrıca illerde de iş kazalarının inceleme fonksiyonunun yerel yönetim düzeyine devredilmesi beklenmektedir (halen özellikle ölüm ile sonuçlanan tüm iş kazalarının inceleme süreci federal denetim kurumların sorumluluğundadır). Ancak sendikaların veya genel olarak işçi katılımının olmadığı, ülke ölçeğinde merkezi politikaların oluşturulmadığı bir “emeğin korunması” veya güvenlik-sağlık politikalarının anlamı kalmayacaktır.

Rusya’nın bugünkü iş mevzuatını incelediğimizde “iş güvenliğini sağlayan şartların yerine getirilmemesi nedeniyle işçinin sağlık ve hayatını tehlikeye atabilecek herhangi bir duruma karşı işçinin görevini yapmama hakkı” gibi işçi hakları ilgimizi çekmektedir. Bahsedilen işçi hakkı, bu durumda disiplin suistimali olarak kabul edilmemektedir. Diğer bir örnek ise, “çalışma şartları ve işyerinde iş güvenliği durumu hakkında işçinin doğru bilgi alma hakkı”dır (Rusya Federasyonu İş Mevzuatı, 2002). Önceden işçilerin böyle hakkı olmamakla beraber bu malumatı işçi sadece işverenden değil devlet kurumlarından ve sendika gibi diğer kamu örgütlerinden de edinebilmektedir. Bu mevzuat, Türkiye’deki İş Yasası ve yeni çıkan İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası’nda da hep vurgulanan hususları içermekte, işçiyi bir “sınıf” olarak değil “birey” olarak “iş akdinin” bir tarafı olarak görmektedir. Her ne kadar denetim konusunda sosyalizm döneminin hâlâ ağırlığı olsa da, mevzuata kapitalizmin ruhu derinlemesine işlemiştir.

Rusya Federasyonu İş Mevzuatında ilk kez emek koruma prosedürlerinin finans kaynakları açıkça belirlenmektedir. Örneğin, “işçinin şahsi korunma araçlarının (iş elbisesi, özel araç-gereçler vs.) masrafları işverene ait olmakta; “masrafları işverene ait olmak üzere her işçi emek koruma kuralları eğitimden ve sürekli sağlık kontrollerden geçmek zorundadır” (Rusya Federasyonu İş Mevzuatı, 2002). İşveren işçiye, görevini yerine getirirken güvenli ve sağlıklı yöntemleri öğretmeli, güvenlik talimatları eğitimi vermeli ve eğitim sonrası sınavdan geçirmelidir. Dikkat edilirse burada da devlet veya sendikalar aradan çekilmiş, iş akdinin diğer tarafındaki “işveren”in sorumlulukları devreye

girmiştir. Sovyetler Birliği döneminde devlet, tüm Sovyet emekçileri adına çalışma yaşamını düzenlemekte, bizzat temsiliyetini üstlendiği işçi sınıfı adına emeği korumaktadır. Keza eski mevzuata göre ileri haklardan biri, “işçi talebi üzerine işyerinin şartlarının kontrol edilmesi”dir. Bu hakkı sayesinde işçi bizzat kendisi devlet ve kamu kurumlarına danışarak işyerinin kontrolden geçirilmesini isteyebilmektedir. Sendikaların aktif rol üstlendiği koşullarda, sendika neredeyse devlet otoritesine sahiptir ve üretim sürecinde karar alır, kararları uygulatma erkine, güvenlik ve sağlık koşullarını düzenleme, denetleme ve izleme erkine sahiptir.

Rusya Federasyonu Mevzuatına istinaden her türlü işletmelerde çalışma koşullarının kontrol ve denetimini Rusya Devlet İş Müfettişliği gerçekleştirmektedir. Denetim iki tipe ayrılmaktadır: hukuki ve teknik kontrol. Hukuk müfettişleri işletmelerde İş Mevzuatı maddelerinin, teknik müfettişler ise kural düzenleyici-teknik şartname maddelerinin yerine getirilip getirilmediğini denetlemektedir. Rusya’da mevzuata göre her işyeri, işveren ve işçi kolektifi temsilcilerini içeren iş güvenliği komiteleri oluşturma hakkına sahiptir. Fakat gerçek hayatta çoğu işyeri işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunlarına gereken gayreti sarf etmemekte ve bu yüzden işçilerin kendi hakları konusundaki mücadelesi olması gerektiği gibi etkili olamamaktadır. Zira artık emekçi, kendi ürettiği ürüne yabancılaşmış, üretim süreçlerinin dışında kalmış, dolayısıyla işçi sağlığı ve iş güvenliği denetimleri de, üretim sürecinin dışında, Türkiye’de ve diğer kapitalist ülkelerde olduğu gibi, Çalışma Bakanlığı tarafından çoğu zaman sözde uygulanır hale gelmiştir.

Rusya’daki işçi sağlığı ve iş güvenliğinin geldiği yeri anlamak açısından, çalışma saatleri ve ücretlere bakmak da yararlı olacaktır. Pek çok ülkeye nazaran çalışma saatleri konusunda resmi istatistikler hâlâ olumlu veriler sunmaktadır. Tablo 3’te bazı ülkeler için ortalama haftalık çalışma süreleri verilmiştir.

Tablo 3. Değişik ülkelerde 2011 yılı için ortalama haftalık çalışma süreleri (laborsta.ilo.org)

Ülke	Ortalama haftalık çalışma süresi, saat
Fransa, Belçika, İsveç, Almanya	38
Avusturya, Kanada, Rusya, İsviçre	40
ABD, Yunanistan	42
Japonya	43
Çin (Hong Kong)	45
Türkiye	52

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organization - ILO) yayımlanmış olduğu ve Tablo 4'de yer alan ortalama aylık çalışma ücretleri istatistiği diğer ayırtedici bir gösterge olarak ele alınabilir:

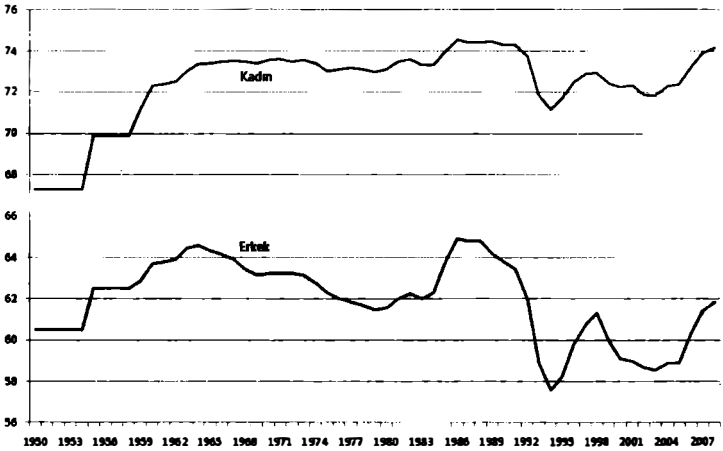
Tablo 4. Değişik ülkelerde 2007-2008 yılları için ortalama aylık maaş düzeyleri

Ülke	Ortalama aylık maaş düzeyi, Euro
Belçika	2600
Rusya	500
Finlandiya	2800
Fransa	2300
Almanya	2736
Çin	300
Japonya	2400

Çizelgede görüldüğü gibi Rusya vatandaşları, en az Avrupa ülkelerinin işçileri kadar çalışmalarına karşın en az maaş alanların sınıfında bulunmaktadır. Sosyalizmin sağladığı sosyal hakların da olmadığı düşünüldü-

ğünde bu resmi istatistikler büyük bir yıkımın göstergesidir. (Küba'da söz gelimi aylık ücretler çok düşük olmasına karşın, sosyalist devlet kültür ve sanat dahil olmak üzere yurttaşların pek çok gereksinimini ücretsiz sağlamaktadır.)

Yıkımın bir başka göstergesi ise ortalama yaşam süresidir. SSCB döneminden bu yana Rusya'daki ortalama yaşam süresi gibi bir gösterge incelendiğinde ise (Şekil 1) nüfusun ortalama yaş sınırının ülkedeki önemli sosyo-politik değişimlerden etkilendiği gözlemlenmektedir. Örneğin, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve sonucunda iş güvenliği ve sağlık kontrol sisteminin yavaş yavaş çökmesiyle, kadınların ortalama yaş sınırı 74 yaşından 71'e, erkeklerin 63'ten 57 yaş sınırına kadar inmiştir.

Şekil 1 : SSCB ve Rusya Federasyonu'nda ortalama yaş süresi (www.gks.ru)

Günümüzde Rusya mevzuatının önemli eksiklerinden biri olarak, sıkı kontrol ve müfettişlik uygulanarak baskıcı rejim ve ceza sisteminin kanunlarla desteklenmesi olarak gösterilir ve burada dünyada, baskıcı kontrolünün uygulandığı yerlerde ancak yüzde 4'lük bir olumlu etki yarattığı belirtilir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde sıkı ceza sistemi iş sektöründe

olumlu etki yaratmayıp hakaret olarak algılanmaktadır. Ciddi şirketler ve özellikle devlet kurumları iş güvenliği konusunda sorunu olan işletme ile ortak iş yürütmekten kaçınmaktadır (Karauş ve Gerasimova, 2011). Bu ve benzeri ifadeler, günümüzde dillendirilmektedir ve “iş güvenliği bir kültür işidir” söylemiyle paralellik içerir. Uzatmaya gerek yoktur, üstü bir çırpıda çizilmelidir, işçi sınıfının iktidarında “emeğin korunması”, sermaye iktidarında her türlü süslü söyleme karşın “üretimin korunması” ve “istikrar” başat unsurdur. Bugünkü Rusya Federasyonu hükümetinin politikası iş güvenliği ve işçi emeğini koruma konusunda sosyalizm döneminin mükemmelliğinden çok uzak bir durumdadır. Her sene Rusya’da kaza, yangın ve doğal afetlerin sonucunda yaşanan aksiliklerle mücadele edilmesi için 2 milyar dolar harcanırken bu felaketleri önleyecek tedbirlerinin geliştirme çalışmaları ihmal edilmektedir. Doğal olarak, Rusya’da ölümle sonuçlanan iş kazalarının analizi bu rakamların gelişmiş ülkelere nazaran 2-10 kat daha yüksek olduğunu göstermektedir (laborsta.ilo.org).

Peki bir başka kriter olarak, SSCB döneminde ve Rusya Federasyonu döneminde iş kazaları, ölümlü iş kazaları, sürekli iş göremezlikle ilgili neler söylenebilir? Her iki dönemi nasıl kıyaslayabiliriz? Bu soruya yanıt vermek maalesef kolay olmayacaktır. Nedenlerden ilki, SSCB verileriyle ancak “bağımsızlığını” kazanmış tüm cumhuriyetlerin verilerinin toplamı karşılaştırıldığında bir anlam ifade edecek olmasıdır. Diğer neden ise bir-biriyle karşılaştırılacak iki benzer ülkeden söz edilemeyeceği gerçeğidir:

“1998’de, çetecilerin ve yabancıların hakim olduğu Sovyet ekonomisi, 1990’ların başındakine göre yarı yarıya küçülmüş durumdaydı. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık dörtte bir düzeyine inmişti; ücretler yarı düzeyinin de altına düşmüştü. Tifüs, tifo, kolera ve başka bazı hastalıklar salgın haline gelmişti. Milyonlarca çocuk yetersiz besleniyordu. Erkeklerin ortalama ömrü, 19. yüzyılın sonundaki düzeyine, 60 yıla düşmüştü.

(...)

Ulusun ekonomik ve toplumsal parçalanışı öyle büyük boyutlara ulaşmıştı ki, bu bir 20. yüzyıl ülkesinin, o güne dek eşi benzeri görülmemiş biçimde çağdaşıktan uzaklaşmasına ve geriye doğru gitmesine neden ol-

muştı. Rusya'nın izlediği kapitalizm yolunun felaketle sonuçlanması karşısında, sosyalizmin sahip olduğu kimi kaçınılmaz olan sorunlara ilişkin bazı kesimler tarafından sergilenen küçümseme tavrı, gücünü bir ölçüde yitirmişti (Keeran ve Kenny, 2009:27).

Sovyet deneyimi emeğin ve emekçilerin nasıl korunması gerektiğine muhteşem bir örnek oluşturmakta, çözülüş sonrasında yaşananlar ise “ya sosyalizm ya barbarlık” ifadesinin bir slogan değil somut bir gerçek olduğunu göstermektedir...

Kaynaklar

- Akalın, M.A. (2010). Toplumcu Tıp-Sovyetler Birliği Deneyimi, Yazılama Yayinevi, İstanbul. (Akalın, 2010; 64).
- Трудовой кодекс Российской Федерации (2002) Официальный текст. - М.: Изд-во НОРМА. {Rusya Federasyonu İş Mevzuatı (2002) Resmi metin. - M.: Yayinevi NORMA.}
- Карауш С. А. ve Герасимова О. О. (2011) История охраны труда в России. Alındığı tarih: 20.10.2012, adres: http://ohranatruda.ru/ot_biblio/articles/146347/ {Karauş S.A. ve Gerasimova O.O. (2011) Rusya'daki İş Güvenliği Tarihçesi.}
- Логинава Е. А. (1958) Очерки по истории борьбы с травматизмом в СССР. - М.: Медгиз, - 180 с. {Loginova E. A. (1958) SSCB'de yaralanma ve ölüm ile mücadele tarihçesi. - M.:Medgiz, - 180. sayfa}
- Орловский Ю.П., Нуртдинова А.Ф. (2008)Трудовое право России Учебник М.: ИНФРА-М., - 608 с. {Orlovskiy Y.P., Nurtdinova A.F. (2008) Rusya İş Hukuku. Ders kitabı M.: INFRA-M., - 608. sayfa.}
- Афонин А., Шилобод М. (2004). Право на социальное благополучие / Учительская газета, 21.06.2004. {Afonin A., Şilobod M. (2004) Sosyal refah hakkı (makale) / Öğretmen Gazetesi, 21.06.2004}
- Гусов К.Н., Толкунова В.Н. (2009) Трудовое право России. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. - М. {Gusov K.N., Tolkunova V.N. (2009) Rusya İş Hukuku. Ders kitabı, değiştirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı - M.}
- Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского Правительства (1918). № 35, ст.474., 23 (10) мая {İşçi ve köylü Hükümetinin toplu emirler ve yasallaştırmaları (1918) No:35, 474.madde, 23 (10) mayıs}
- Сайдахмедов С.И. (2008) Развитие института охраны труда в советском трудовом праве // Трудовое право. №11. {Saydahmedov S.İ. (2008) Sovyet İş Hukukunda İş Güvenliği Enstitüsünün gelişimi// İş Hukuku. No:11}
- Голощапанов С.А. (1982) Правовые вопросы охраны труда в СССР. - М.: Юрид. лит., 84 с. {Goloşapanov S.A. (1982) SSCB'de İş Güvenliğinin hukuk sorunları. - M.: Hukuk literatürü, 84. sayfa.}

- Бейлихис Г.А. (1971) Очерки истории охраны труда и здоровья, рабочих в СССР. - М.: Медицина, 191 с. {Beylihis G.A. (1971) SSCB'de İşçi Güvenliği ve Sağlığının tarihi. - M.: Tıp, 191 sayfa}
- Шмидт О. Ю. ve diğ. (1969). "СССР. Профессиональные союзы СССР", Большая Советская Энциклопедия. Alındığı tarih: 13.11.2012, adres: <http://bse.sci-lib.com/article106981.html> {Şmidt O.Y. ve diğ. (1969) "SSCB. SSCB'de sendikalar", Büyük Sovyet Ansiklopedisi}
- Hricko, A. M. (1975). "Occupational Health In The Soviet Union" (Health Coordinator Labor Occupational Health Program) To be presented at the American Public Health Association Convention, Session on Occupational Health in Socialist Countries, November 19, aktaran Akalın, A., Sovyetler Birliği'nde işçi sağlığı - Dr. M. Akif Akalın,
- http://www.guvenlcalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=4286:sovyetler-birliginde-isci-sagligi-dr-m-akif-akalin&catid=130:makaleler (Erişim tarihi: 26.10.2012)
- Keeran R. Ve Kenny T. (2009). İhanete Uğrayan Sosyalizm-Sovyetler Birliği'nin çöküşünün arka planı, Yazılama Yayınları, İstanbul
- Notzon F.C., Komarov Y.M., Ermakov S.P., Sempoz C.T., Marks, J.S., Sempos E.V. (1998). "Causes of Declining Life Expectancy in Russia", Journal of American Medical Association, 279(10):793-800.
- <<http://laborsta.ilo.org>>, alındığı tarih: 21.01.2013
- < <http://www.gks.ru>>, alındığı tarih: 10.01.2013

Bölüm 4

Kuralsız çalışma yaşamı hasta eder, öldürür!

Çoğu kez, esnek çalışma olarak kullanıyoruz, özellikle yetmişlerde tohumları atılan, seksenlerde karşı saldırıyla insanoğlunun kazanımlarını yıkan, sosyalizmin çözülüşü sonrası ise insanlık dışı hale gelen çalışma yaşamını. Esnek üretim doğru bir kullanım değil, o yüzden daha çok, özellikle de son yıllarda “güvencesiz” çalışma ifadesi kullanılıyor Türkiye’de. Esnek, İngilizcesi “flexible”, ama İngilizcede bu kavram kullanılmıyor, precarious deniyor. Precarious pek çok anlama geliyor, “dengesiz”, “istikrarsız”, “tehlikeli”, “güvenilmez”, “tartışmalı”, “esas olmayan”, “şüpheli”... Esnek kavramı daha çok çalışma saatleriyle ilgili kullanılıyor. Şimdi esnek sözcüğünü bir yana koyalım ve yanına da hemen yukarıda yazdığımız sözcükleri sıralayalım. İlki çok da tepkimizi çekmezken, diğer ifadeler korkutuyor, sinirlendiriyor, rahatsız ediyor öyle değil mi? Bazı kaynaklarda “eğreti istihdam” (Temiz, 2004: 55) veya “standart dışı istihdam” diye de geçiyor, güvencesiz çalışma denebiliyor (Özuğurlu, 2006), Tucker (2002) ayrıntılı literatür araştırmasında “precarious” sözcüğünün yanı sıra “non-standard” ifadesini de kullanıyor, Kutlu (2011) da derleyici yazısında, Tucker (2002), Özuğurlu (2006: 279) ve Savul (2008: 36-37)’dan örnekler vererek güvencesiz istihdam kavramını kullanıyor. Tartışmayı uzatmak anlamında böyle bir giriş yapmıyorum,

yalnızca işçi sağlığı ve iş güvenliğini etkileyen, yetmişli yıllarda arayışları görülen, seksenlerde kapitalizmin saldırı çağında giderek kendisini gösteren, özellikle de sosyalizmin çözülüşü sonrasında doksanlarda kendisini “arızı” değil neredeyse asli olarak emekçilere dayatan bir istihdam ve üretim biçiminden söz ediyoruz. Ama kabul edelim ki bu tartışmaları yapan bizler yıllarca çoğu kez “esnek istihdam”, “esnek üretim” kavramlarını kullandık, bunlar üzerinden tartıştık. Bu konudaki tartışmaların doksanlardan sonra yoğunlaşması, dünya üzerinde sosyalizmin varlığının işçiler için “dengeli”, “güvenilir”, “güvenceli”, “tehlikesiz”, “istikrarlı” ... bir emek rejiminin güvencesi olduğunu da gözümüzün içine sokuyor. Bu istihdam biçimi son yıllarda hep taşeron sistemiyle birlikte anılıyor ve tartışılıyor siyasal mücadelelerde, hatta Türkiye Cumhuriyeti’nin kısaltması T.C.’ye atfen “taşeron cumhuriyeti” ifadesi sınıf mücadelesinde kullanılıyor... “Güvencesiz çalışma” ifadesini de kişisel bir tercih olarak kullanmıyorum, güvencesizlik, örgütsüzlüğe, sigortasız çalışmaya, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki risklere işaret ediyor evet doğru. Ama genel olarak kuralsızlığın, zorbalığın hakim olduğu son 20-30 yıl için “kuralsız istihdam” ifadesinin daha kapsayıcı olduğunu düşünüyor, daha derleyici olduğundan hareketle bu kavramla devam etmek istiyorum.

İlk önce bu kuralsız çalışma derken neyi kastediyoruz, onu ortaya koyalım, ardından bu çalışmanın özelliklerini sıralayalım ve esas söylemek istediğimiz noktaya ulaşmaya çalışalım. Bu istihdam biçimi ile işçi sağlığı ve iş güvenliği arasında nasıl bir ilişki var?

Kuralsız çalışma dediğimizde, Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu (International Metal Workers Federation, 2007: 5), Quinlan ve Mayhew (1999:491) ve Whatman’dan (1994:356) özetlersek şu biçimleri görmekteyiz:

- Sabit veya sınırlı süreli ya da sabit görevler için geçici iş sözleşmeleri ile çalışma,
- Emek simsarları (brokerleri) ya da özel istihdam büroları aracılığıyla işçi kiralama,
- İşlevleri diğer firmalara işyeri ya da işyeri dışında devretme,
- Sahte “serbest meslek” işçileri şeklinde yapılan bireysel iş sözleşme-

leri, (kendi hesabına çalışmanın bu şekilde ifade edilmesi son derece uygundur)

- Kötü niyetli deneme süreleri kapsamında çalışma,
- Gizli mesleki eğitim sözleşmeleri,
- Gündelik çalışma
- Yarı zamanlı çalışma,
- Çağrı üzerine düzensiz çalışma,
- Yasadışı ya da zorla kısmi süreli çalışma
- Evde çalışma

Kuralsız çalışma, taşeron sistemi diyoruz, biraz daha ayrıntıya girmek ve bu çalışma rejiminin özelliklerini de ortaya koymak, ilerleyen sayfalar-daki tartışmalarda önümüzü açacaktır. Tucker'dan (2002) bir alıntı yaparsak, bu güvencesizlik biçimlerini net bir şekilde görmüş oluruz. Hemen burada bir not da düşmekte yarar var, Tucker'den alıntı yapan bazı kaynaklar insecurity (güvencesizlik) kavramını, "esneklik" olarak çevirmişlerdir, Tucker "precarious" yerine "insecurity" kavramını kullanmıştır. Burada Tucker'dan aynen çevrilersek güvencesizlik olarak belirtilecektir.

Güvencesiz çalışmanın özellikleri (Tucker, 2002: 25):

İstihdam güvencesizliği; işveren işçileri herhangi bir zorluk olmadan ve kendisine maliyet oluşturmada, işten çıkarabilir, kısa süreliğine çalıştırmayabilir veya ücretsiz olarak izne ayırabilir.

Fonksiyonel güvencesizlik; işveren, işçileri bir işten diğerine istediği gibi atayabilir, işin yapısını ve içeriğini değiştirebilir, yeniden tanımlayabilir.

İş güvencesizliği; çalışma ortamı düzensiz, kirli veya tehlikeli olabilir, işe bu şekilde devam etmek riskli olsa da devam edilir.

Gelir güvencesizliği; ücretler istikrarsızdır, ödemeler garanti değildir veya işveren uygun olduğunda ödeme yapar, işçilerin kazanımları yoksulluk sınırına yakındır.

Sosyal haklardaki güvencesizlik; hastalık izni, tatiller, emeklilik gibi haklara erişim ya sınırlıdır ya da hiç yoktur.

Çalışma saati güvencesizliği; çalışma saatleri düzensizdir, işverenin takdirine bağlıdır veya çalışma saatleri en az yaşanabilir geliri

yaratabilmek için yetersizdir (örneğin part time işler).

Temsiliyet güvencesizliği; işveren işle ilgili süreçleri empoze edebilir veya sendikalarla veya işçilerin toplu çıkarlarını savunan herhangi bir örgütle tartışmayı reddeder.

Ustalaşma, ustalık kazanma güvencesizliği; çalışma süresince eğitim, öğretim ve alıştırmalar yoluyla yeni yetenekler/ustalıklar kazanma veya varolan yetenekleri/ustalıkları kaybetmeme/sürdürme süreci (sürekli işten çıkarmalar, görev yeri değiştirmeler vb. etkisiyle; y.n) sakatlanır.

Kısacası, ortada bir fabrika yok, fabrikada bir arada giriş ve çıkış saati belli olan işçiler yok, ailesine vakit ayırabilen, hafta sonu izin yapan, yılda en az 15 gün izin yapıp çalışan, sendikalı, güvenceli, iş güvenliği ve işçi sağlığı önlemleri alınmış işyerlerinde çalışan, dayanışan, ortaklaşa hareket eden, kendisini bir sınıf gibi hisseden, işçi sınıfı kültürünü yeniden üreten bir işçi sınıfı yok. Parçalanın, kapitalizmin karşısında tek başına kalmış, dağılmış, savrulan emekçi yığınları var... Kuralsız çalışmanın işçi sağlığı ve iş güvenliğine etkilerini tarihsel bir perspektifle incelediğimizde ise şununla karşılaşırız; yukarıda belirtilen dağınık işçi sınıfı şu anda “sanayileşmiş” diye tabir edilen, gelişkin kapitalist ülkelerin neredeyse yüz ila yüz otuz yıl önceki halini hemen hemen aynen yansıtmaktadır. Tarihçe denemesine ilişkin bölümünde de belirtildiği üzere, vahşi kapitalizm dönemine geri dönlümüştür. Bir diğer husus ise “gelişmekte olan ülkeler” veya “sanayileşmekte olan ülkeler” diye kodlanan ülkelerde, genel itibariyle kuralsız çalışma rejimi tali değil asli unsur olagelmış, sosyalist sistemin varlığı ve sınıf mücadelelerinin bazı ülkelerde elde ettiği kazanımlarla “geleneksel, toplu (büyük işyerleri anlamında), güvenceli, örgütlü...” çalışma kimi ülkelerde ağırlık kazanabilmiş, kimi ülkelerde de en azından asli olamasa da sınıfı belirleyici unsur haline gelebilmiştir.

Burada sorduğu sorular ve sorulara tarih ve mekan bağlamında yanıt veren, üretim ilişkilerine ait olguları, süreçleri ve mekanizmaları açığa çıkaran Akdemir’in vurgularına dikkat çekelim. Gündelik yaşamda “kuralsızlığı” daha iyi anlayabilmek için sıkça kullanılan “altsözleşme”, “fason”, “taşeron” ve “yan sanayi” kavramlarının gerçek anlamlarını, (hatta daha kulağa hoş gelen “çözüm ortağı” kavramını) ortaya koyan Akdemir’e

göre (Akdemir, 2008) “formellik” ve “enformellik” birbirinden ayrı yapılar değil, birbirini içeren ve aynı zamanda dönüştüren yapılardır (Nevra Akdemir’in bu kitabı kavramsal netleşme için mutlaka okunmalıdır).

Sermaye düzeninin bugünkü üretim ilişkileri yapısı içinde, sermaye birikimi üretim sürecinin parçalanmasını, dağılmasını getirmekte, küçük veya büyük boyutlarda olsun, formel-enformel olsun, fason-taşeron yapılara sahip sermayelerin birbirleri ile kurdukları eşitsiz ilişkiyle olsun, yeni birikim biçiminin sonuçlarından birisi olarak artan işçi ölümleri karşımızda durmaktadır ve Akdemir bu sayılan sürecin açığa çıkardığı bir olgu olarak “emek sürecinin denetim ve kontrol mekanizmasının yoğunlaştırılması ve ‘ölümüne’ sıkıştırılması/olgusunu ortaya koyar, sonuç açıktır, en az maliyet ve daha fazla üretim dürtüsü, kötü düzenlenmiş çalışma koşulları ve yaşam alanları; çıktı olarak ölümler, yaralanmalar, sakat kalmalar, hastalıklar... Burada Akdemir tarafından yapılan vurgunun bir kez daha altı çizilmeli, bu acımasız çalışma ve yaşama koşulları ile hayatta kalma çabaları sermaye birikiminin ana unsurlarıdır, tali değil!

Burada bir genel kanıya da karşı durmak gerekmektedir. Bu genel kanı “gelişkin kapitalist ülkeler, kapitalist hiyerarşinin altlarında yer alan ülkelere üretim süreçlerini taşıdıkları için, kuralsız çalışma, işle ilgili tehlikeler ve tehlikeli prosesler de bu ülkelere taşınır” demektedir. Bu oldukça tartışmalıdır, sadece bazı sektörlerde, o da artan kamuoyu baskısı, sınıf mücadelelerinin ulaştığı boyut veya yasadışı yollarla tehlikeli maddeler, tehlikeli üretim teknikleri az gelişkinlikteki kapitalist ülkelere taşınmaktadır (gemilerde asbest sökümü, nükleer atıkların depolanması gibi). Ama bunu genelleştirmek ve gelişkin kapitalist ülkeler kendi işçi sınıflarına belli bir refahı, sağlıklı ve güvenli, tehlikesiz çalışma ortamını sağladı, çünkü tüm tehlikeli süreçleri ihraç etti demek son derece yanlıştır. Hele ki, bunu “kuralsız çalışma” biçimlerinin ihracı olarak düşünmek daha da yanlıştır. Örneğin bugün Hollanda’da istihdanun neredeyse yarısı yarı-zamanlı hale gelmiştir, en gelişkin kapitalist ülke ABD’de ilerleyen sayfalarda sözü edilecek güvencesizlik ve kuralsızlık biçimlerinin hepsi her geçen gün daha da artarak yaşanmakta “Mc Donalds tipi üretim” ABD’li emekçilere dönük de bir saldırı halini almakta, Fransa’da devlet

tarafından işletilen nükleer enerji santrallerinin temizlik işleri taşeronlaştırılmaktadır. Esnek üretim, yalın üretim, kalite çemberleri gibi pek çok kavramı, aslında örgütlü işçi sınıfına saldırı politikalarını, bize “öğreten” Japonya örneği, kitlesel üretim ile geniş bir taşeronluk sisteminin uyumlu çalışabileceğini gösteren bir başka örnek olsa da, sistem özünde bir arayışa odaklanmış ve dünyayı 19. yüzyıl koşullarına götürmüştür. Örnekler çoğaltılabilir, ilerleyen sayfalarda gelişkin kapitalist ülkelerde “iyiye giden” kaza istatistiklerine de değineceğiz, ama işin özü, kapitalizm bir sistem olarak vahşi yıllarına geri dönmekte, ülke ayrımı gözetmemektedir. Gelişkin kapitalist ülkelerde, bundan yüz veya yüz elli yıl öncesinde görülen işçi simsarlığı “özel istihdam büroları” adı altında diğer ülkelere sonradan ihraç edilen bir modeldir. Quinlan ve Mayhew (2011) bu özel istihdam büroları yoluyla işçi kiralamanın, işyerlerinde gerçekleşen her türlü kazayı hasır altı etme veya işçinin işyeri sicil numarasını değiştirme fırsatı da sunduğunu söylemektedir. Böylelikle sektörel istatistiklere güvenimiz bir kez daha azalacaktır. Özel istihdam büroları demişken hemen biraz geçmişe dönelim ve 4857 sayılı yeni İş Kanunu’nun yeni çıktığı yıllara gidelim. Yeni yasanın o yıllarda özel kesime kapalı bulunan iş ve işçi bulmaya aracılık hizmetleri ile ilgili olarak özel istihdam bürolarının kurulmasına imkan tanıdığını ve bu gelişmenin Türkiye’de işsizlikle mücadele ve istihdam artışı bakımından önemli bir fırsat penceresi açtığını ifade eden Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Refik Baydur, konuşmasını şöyle tamamlıyor:

“İleri ekonomilerin tümünde özel istihdam büroları işgücü piyasasının vazgeçilmez bir parçası olarak yoğun ve yaygın biçimde faaliyet göstermektedir. Batı toplumlarında toplam istihdamın çok ciddi bir kısmını oluşturan geçici çalışma, bu bürolar yoluyla hayat bulmakta; ekonomi, işgücü arzı ile talebini dengelemek için güçlü bir mekanizmadan faydalananırken, bireyler iş ve gelire kavuşmaktadır. Geçici çalışma, işletmelerin de esnek biçimde yararlandıkları etkili bir araçtır. İşletmeler, özel istihdam büroları vasıtasıyla artık ülkemizde de ihtiyaçlarına cevap bulabileceklerdir.” (http://tiskweb.com/isveren_sayfa.asp?yazi_id=751&id=44)

Kuralsızlık dediğimizde, kimi zaman şirket merkezi bile olmayan,

ellerinde kartvizitlerle iş peşinde koşan işçi simsarlarını, güzel giyimli pazarlamacıları, mafya patroncuklarını ve köle gibi çevresinde taşıdığı işçileri ve tabii ki sayısız iş cinayetini akla getiren taşeron sisteminden söz etmemek olmaz. Taşeron sistemi, kuralsız çalışma rejiminin kilit taşıdır, neredeyse “standart”ıdır!

Taşeron sistemi ölümdür! Slogan mı gerçek mi?

Taşeron sisteminin getirdiği sonuçlardan birisi, hastalık ve yaralanmaları göz önünden çıkarmasıdır. Gayri resmi süreçler içinde, tali işler gözüyle bakılan işlerin ağırlığı, tüm üretim süreçlerinin hemen hemen tamamını oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca işin parçalanması, ayrı ayrı yerlerde bulunması da odaklanmamızı engelleyen hususlardan birisi olabilmektedir. Pek çok örnek verilebilir, ama taşımacılık sektöründen bir örnek vermek gerekirse, işçi sağlığı ve iş güvenliğinde iyi verilere sahip Avustralya’da uzun mesafe kamyon taşımacılığı, “trafik kazaları” sonucu ölümlerin çokça görüldüğü bir sektördür. Ancak kazaların ülke çapına dağılması (Avustralya coğrafyası düşünüldüğünde) ve ölümlerin bir anda değil, sürekli ama gözlerden ırak tekil şekilde gerçekleşmesi odak noktasından çıkarmaktadır ölüm ve yaralanmaları. En temel gereksinimlerini bile yerine getirebilmeleri için, uzun ve yorucu çalışma saatlerini kabullenmeleri ve bu çalışma şartlarını kabullenebilmek için uyuşturucu ve alkol kullanmalarına, işlerini kısa sürede bitirebilmek ve yeni iş alabilmek için de hız yapmalarına neden olmaktadır (Barnetson, 2010; 53). Tüm bu süreçlerde gerçekleşen “trafik kazaları” tamamen sürücü hatası olarak görülmektedir. Tüm düzenlemeler sürücülere odaklanmakta, çalışma sistemine kesinlikle dönüp bakan olmamaktadır. Sermaye sahiplerinin iş organizasyonunun düzenlemesinin, kazalardaki belirleyiciliğinin göz ardı edilmesi yine sermayenin işine yarar. Ayrıca kapitalist devletin de işine yarar; verilen örnekte örneğin kimsenin aklına kamyon taşımacılığı sektörünü düzenlemek, çalışma saatlerini, iş yüklerini, yoğunlukları insanı koşullara getirmek gelmez. Sürücüler uyarılır, trafik cezaları artırılır, ‘kamyon şoförleri zaten böyle’ denir geçilir.

Dikkat edilirse “dikkatsiz işçi” söylemi bir kez daha devam ettirilmektedir. Bu söylem sermayedarlar için son derece işlevsel bir söylemdir.

Odak noktasını bir kez daha işçiye ve kişisel önlemlere, kısacası sistemden, sistemin kurbanlarına yöneltilir. Bu konuda yalnızca Türkiye’de değil, dünyanın pek çok ülkesinde de işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitim materyalleri, dikkatsiz, şaşkın, “aptal” işçiye odaklanır. Kimi zaman esprili bir dille anlatılan, filme alınan, çizgi filmi yapılan bu materyaller tamamen vurguyu, iş kazalarında işçilerin rollerine çekmek için tasarlanmıştır. Bakanlıklarca, hükümet kuruluşlarınca, hatta sendikalarca hazırlanan tüm bu eğitim materyalleri, ister bilerek ister bilmeyerek, ölüm ve yaralanmalarda işçilerin, bizzat kurbanların suçlanmalarına yol açar. Buradan da hareketle, Tucker’ın da altını çizdiği üzere “işveren sorumluluğu” giderek hafifler, içtihatlarla dayalı Anglosakson hukukunda (common law) 19. yüzyıl liberalizmine dönüş yaşanır (Tucker, 1984) ve bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmesi gerektiği ve düzenin bu şekilde kurulacağı şeklindeki “ahlaki ilke” veya bizlerce ahlaksızlığın ve işçi katliamlarının temeli olarak sayılan insanlık dışı ilke hukuk sistemine sızar. Bizdeki gibi hukuk sistemlerinde ise, karar verici makamların (savcılar, hakimler, bilirkişiler) genel bakış açısı kötü niyetten bağımsız olarak “işçi dikkatsiz, eğitimsiz ve benzeri” şeklinde olunca, çıkan kararlar sermaye sınıfını aklar hale gelir. İşçilerin eğitimsizliğinden dem vuranlara aşağıdaki satırlar güzel bir soru olacaktır:

“Örgütlü, sendikalı, güvenli bir sanayi sistemi içerisinde işçinin eğitim düzeyi -ne kadar elitist tanımlanırsa tanımlansın- cana kasteden sonuçlar getirmemişti. Eğer, ‘eğitimsiz işçiler’ iş kazasına neden oluyorsa, o halde Tuzla’daki tersane sahipleri, neden eğitimli ağır sanayi işçisi bulunmayan Yalova-Altınova, Samsun-Terme, Ordu-Ünye, Çanakkale-Biga gibi yerlerde yatırım yapıyor?” (Akdemir ve Odman, Tuzla neyin sembolü oldu?, 15 Haziran 2008 / Radikal 2)

Günümüzde, bu kurlsız çalışma ortamının veya taşeron sisteminin giderek hakim olmasında en önemli unsurlardan birisi de kapitalist devlettir. Bu özellikle inşaat sektöründe kendisini çok net olarak gösterebilmektedir. Kamu ihaleleri, sermayeye kaynak aktarım mekanizmalarından birisidir. İşin bu yönü bir yana, kamu ihalelerinde devlet ihale ile iş verdiği ana yüklenici firmayı denetler, bu denetim işçi sağlığı ve iş

güvenliğini de bazı durumlarda kapsar. İhale dökümanlarında giderek daha fazla şekilde OHSAS 18001 gibi “iş sağlığı ve güvenliği” yönetim sistemleri sertifikalarına sahip olmak aranmaktadır. Benzer uygulamalar, hizmet alımlarında veya mal alımlarında (gıda sektörü özellikle) da görülmektedir. İktidar partileri her zaman kendilerine yakın şirketleri kayırır, ihaleleri onlara verir vs. ancak ne olursa olsun, işi alan ana firma, göstermelik de olsa işçi sağlığı ve iş güvenliği ve diğer konularda, en azından mevzuata uygun davranmaya çalışır, kapitalist devlet de “itibarlı firmalar” seçmekle övünür, siyasetçiler bunu siyaset malzemesi yapar. Buraya kadar herkes tarafından bilinen şeyler tekrar edildi aslında. Ancak vurgulanması gereken husus şudur; gelişkin kapitalist ülkeler başta olmak üzere, kapitalist devlet hiçbir zaman “ana üretici”nin kiminle iş yaptığına, hangi taşeronları çalıştırdığına, taşeronları nasıl yönettiğine bakmaz. Taşeronların kalitesi, taşeronların çalıştırdığı işçilerin durumu, işin hiyerarşik olarak yukarıdan aşağıya nasıl dağıtıldığı incelenmez ve bu da taşeron rejiminin işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda yıkım getirmesi için uygun zemin yaratır. Bizim içtihatlarımız olsun, Anglosakson ülkelerdeki mahkeme kararları olsun, genel olarak bir iş kazası durumunda “ana yüklenici”nin de kusuru olduğunu artık kabul etmektedir. Ancak hemen hemen her zaman tepedeki firmanın kusuru asli değil tali olarak belirlenir. Dahası, o firmayı seçen, o firmayı denetlemeyen kamu kuruluşuna bir kusur atfedilmez. Harita Mühendisi Gülseren Yurttaş’ın iş cinayeti sonucu yaşamını kaybettiği olay süreci açıklamak açısından önemlidir.

Gülseren Yurttaş, İSKİ’nin Melen Projesi kapsamında çalıştığı şantiyede, 22 Eylül 2007 tarihinde, vinçten kopan parçanın altında kalarak yaşamını yitirdi. Dava sürecinde, şantiyede çalışan taşeron firmanın tabelasını değiştirmesi, ana firmanın kendisini sürekli işin dışında tutmaya çalışması işin bir başka boyutuydu. Kamuoyu baskısıyla, yapılan eylemler ve dava sürecinin takip edilmesiyle, ana yüklenici firma yetkilisi de “asli” kusur aldı. Olay sırasında vinci kullanan vinç operatörüne verilen 1 yıl 8 aylık ceza 12 bin 100 TL adli para cezasına çevrildi, taşeron firmanın teknik müdürü ile ana yüklenici firmanın inşaat mühendisi 3’er yıl hapis

cezası aldı, sonrasında hakim, sanıkların cezasını TCK 62. maddesi uyarınca 2 yıl 6 aya indirdi, daha sonra da 18 bin 200'er TL adli para cezasına çevirdi.

Bu olayı bir bütün olarak incelediğimizde, “iş kazası sonucu” ölümlerin gerek toplumsal bilinç, gerekse de hukuk sisteminde nasıl değerlendirildiğini “maalesef, beklenmeden, hiç istemezdik, kim ister ki” söylemlerinin nasıl hakim olduğunu belirtelim. Bunlar kitabın diğer bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak. Burada ise üç temel noktayı vurgulanmalı. İlki, kamuoyu baskısı sayesinde ana yüklenici firma da asli kusur almıştır, ama her zaman olduğu gibi karar mekanizmalarının başında olan yöneticiler, parasal konularda, taşeron seçimi, işin dağıtımı ve benzeri konularda karar alanlar değil, “işveren vekili” sıfatıyla ana yüklenici firma mühendisi yargılanmış ve ceza almıştır. İkinci husus, kimse işi neden taşeronla verdin diye sormamış, işin taşeronla verilmesi oldukça doğal, inşaat sektörünün zaten doğasında var diye karşılanmıştır. Üçüncü husus ise, ihaleyi yapan, süreçleri denetlemesi gereken devlet kuruluşuna kimse “neden gereğince denetim yapmadın, bu sonuçta kamusal bir iş, işin sağlık ve güvenlik şartlarına uygun yapılması bir idare olarak senin de sorumluluğunda değil mi” veya “işin taşeronla verilmesince neden izin verdin, hadi verdin, taşeronların seçilmesinde gerekli dikkat ve özen gösterildi mi, bu süreçlerde sen neden yoktun” dememiştir! Evet, devlet gelir gerektiğinde iş müfettişleriyle işçi sağlığı ve iş güvenliğine uyulup uyulmadığını denetler, ama kapitalist devlet hiçbir zaman bir kapitaliste neden taşeron seçtin veya o taşeronu seçtin, neden o üretim yöntemini kullandın, neden güvencesiz çalışmaya izin verdin vs. vs. demeyecektir. Çünkü devlet kapitalist devlettir, hakim olan ekonomik sistem kapitalizmdir ve bu konular tabudur, dokunulamaz. İşte devlet eliyle güvencesiz çalışma rejimine ön ayak olunması, taşeron sisteminin kurumsallaşmasında kamu ihaleleri bu şekilde etkili olur.

Ancak günümüzde bu da yetmemektedir. Yeni anayasa tartışmaları kapsamında DİSK, Türk-İş ve Hak İş’le görüşmeler yapan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı aynen şunları söyleyebilmektedir:

“Alt işveren kendi işini yapsın, üst işveren kendi işini. Örneğin beledi-

yede çalışan taşeron işçiler, belediyenin işçisi olmasın, yalnızca taşeronun işçisi olsun.” (soL Gazetesi, 13.04.2013)

Bunun bir ucunun da, ana yüklenicilerin, üst işverenlerin iş cinayetlerindeki sorumluluklarından da kurtulması tartışmalarına dayanacağı, çıkan 6331 sayılı “İş Sağlığı ve Güvenliği” yasası ile iş güvenliği uzmanlarına yıkılan sorumlulukların da yeterli olmayacağı görülmektedir...

Quinlan ve Meyhew (1999), makalelerinde güvencesiz çalışmanın, işçi sağlığı ve iş güvenliğini olumsuz etkilediğine dair kapsamlı bir literatür araştırması sunarlar. Keza bununla bağlantılı olarak ABD’de yapılan çalışmaları göstererek, işyerlerinde gerçekleşen ölümlerin yüzde 30 ila yüzde 60’ının tazminat kayıtlarında yer almadığını vurgularlar. Bu şu açıdan önemlidir, pek çok ülkede olduğu gibi ABD’de de ölüm ve yaralanmalarla ilgili istatistikler için en fazla kullanılan kaynaklar sosyal güvenlik kaza maluliyet ödenekleri, tazminat kayıtları ve benzeri “para ile ilgili” belgelerdir. Kuralsız çalışma yalnızca işyerlerindeki ölüm ve yaralanmaları artırmamakta, ayrıca var olan yasal düzenlemelerin, kaza sonrası tazminatlar da dahil olmak üzere, yaptırım gücünü zayıflatmaktadır. Avustralya İstatistik Bürosu’nun 1993 yılında yapmış olduğu bir çalışma da oldukça ilginçtir. Bu çalışma kaza geçiren işçilerin oldukça büyük bir kısmının, tazminat için başvurmadığını nedenleriyle birlikte ele almaktadır. Burada şunu not edelim, Avustralya Anglosakson hukuk sistemine tabi bir ülkedir ve oradaki tazminat sistemi, bizdeki Sosyal Güvenlik Kurumu’nun sisteminden çok daha farklıdır. Bu çalışmaya göre önemsiz yaralanmalar haricindeki yaralanmalarda işçilerin tazminat başvurusu yapmama nedenleri şöyledir; yüzde 14,4 kendi hesabına çalışan/ tazminat hakkı olmayan, yüzde 11,1 tazminat hakkı olmayan, yüzde 8,1 maaşından kesinti yapılır korkusuyla başvurmayan, yüzde 2,9 çeşitli endişelerle başvurmayan ve yüzde 2,6 böyle bir haktan haberi olmayanların rakamlarıdır (Australian Bureau of Statistics, 1003).

Quinlan ve Mayhew (1999) oldukça ilginç bir başka çalışmadan da söz etmekte. Farklı iş kollarına göre işçilerin tazminat hakkı veya diğer sosyal güvenlikle ilgili hakları sorulmuştur. Özellikle güvencesiz işlerde çalışanların kendi hakları konusundaki bilinçsizliği, hele ki sendikali

işkollarına nazaran, inanılmaz derecede farklıdır. Örneğin aynı işkolunda (giyim eşyası üretimi) çalışmalarına karşın, fabrikada çalışan işçiler arasında kaza sonrası tazminatlarla ilgili bilgim var diyenlerin oranı yüzde 59 iken, aynı fabrikalara evden çalışarak mamul, ara mamul üreten işçilerde bu oran yüzde 7 oranındadır. Avustralya yasalarına göre, her iki kesim de tazminat kapsamındadır! Kafe, fast-food ve benzeri işlerde çalışanların da bu konuda bilgi düzeyleri oldukça geridedir. Genel olarak “işyerinin hatası varsa ödenir, yoksa ödenmez” şeklinde bir bakış açısı vardır, çoğu durumda söz konusu iş kazası “hastanelik” ise yalnızca tazminattan söz edilebileceğine dair kanaat hakimdir. Yarı zamanlı çalışanlar zaten böyle hakların yalnızca tam zamanlı çalışan işçilere ait olduğunu düşünmektedir. Türkiye’de de çoğu zaman benzerini gördüğümüz bir olgu, işçi sınıfının ciddi kazanımlar elde ettiği Avustralya’da da karşımıza çıkmaktadır: “Sigorta benim için öncelik değil, paramı alayım yeter!” Sözü edilen saha araştırmasında, geçici, güvencesiz işlerde çalışanların yanıtları Mecidiyeköy’de simit “sarayı”nda çalışan genç kızın, İkitelli’de torna tezgahında üç aydır çalışmakta olan genç işçinin verdiği yanıtlara hemen hemen benzemektedir. Özet olarak güvencesiz işlerde çalışan işçilerin büyük bir kısmı haklarının bilincinde değildir, herhangi bir kaza geçirdiklerinde bu konuda dava açma, gelecekte işleri ve kazançları tehlikeye girer korkusuyla haklarını arama ve mücadele etme konusunda isteksizlerdir. Güvencesiz çalışma gerçekleşen iş kazası sayısı ile tazminat talepleri arasındaki uçurumu artırmaktadır. Genellikle bu türden durumlarda farklı kaynaklara başvurarak yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar: aile bireylerinin, tanıdıkların, arkadaşların desteğiyle... Aslında burada, gizli bir şekilde, işçi sağlığı ve iş güvenliği maliyetlerinin, sağlık güvencesinin ve pek çok hakkın maliyetinin sermaye sınıfından, işçi sınıfına aktarıldığı görülmektedir. Güvencesiz bir işçi cebinden para ödeyerek yaşamını idame ettirmek zorundadır. Onu hasta eden, yaralayan, kimi zaman sakat bırakan süreçlerden haberdar bile değildir, o küçük bir dişli haline gelmiş, ne zaman kimle çalışacağı belirsiz bir taşeron işçisine dönüşmüştür. Eğer sosyal güvenlik mekanizmaları da, sosyal devletin kazanımları da yok edildiyse, geriye güvenilebileceğiniz kim kalmaktadır? Yardımlaşma

ve kardeşlik söylemleriyle dinsel cemaatlerin yeşermesi için uygun bir ortam değil mi?

Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu'nun güvencesiz iş tanımlarından bir tanesinin sahte "serbest meslek" işçileri şeklinde yapılan bireysel iş sözleşmeleri olduğu yukarıda belirtilmişti. Yine Quinlan ve Mayhew (1999) tarafından aktarıldığı üzere, 1997 yılında İngiliz Kolumbiyası İşçi Sigortaları Birimi'nin hazırladığı rapordaki şu ayrıntı ilginçtir:

"İş akitleri ile bağımsız firmalar arasında yapılan akitlerini ayırt etme sorunu, geleneksel olmayan iş ilişkileri içindeki insanların ve diğer türden hizmet akitlerinin sayısı arttıkça giderek daha karmaşık ve çelişkili bir hal almaktadır."

Bu alıntının burada yer almasının en büyük nedeni, bu satırların yazarının şu ana kadar ceza ve iş mahkemelerinde yaptığı bilirkişiliklerde de bu sorunla sürekli karşılaşmasıdır. Özellikle inşaat işlerinde, herhangi bir şantiyede gerçekleşen kazada, işverenin kazazede veya kazazedenin ustabaşına dönük iddiası "onlar benim taşeronumdu, aramızda taşeron sözleşmesi vardı" olabilmektedir. İşgücü piyasasında, kimi zaman gecekondu semtlerinin kahvelerinden, kimi zaman işçi pazarlarından, kimi zaman bu işi meslek edinmiş simsarlardan veya çevresi geniş taşeronlardan sağlanan bu işgücü düpedüz işçidir ve işçi-işveren ilişkisi bulunmaktadır. Çoğu durumda "taşeron" sıfatıyla sanık sandalyesine oturan kişi ile kazazedenin soyadı aynı olmakta, akrabalık ilişkileriyle sağlanan bu işgücü emekçi değil, "kendi hesabına çalışan", "taşeron/alt taşeron", "hizmet sözleşmesiyle işin yapımını üstlenen" kişi veya kişiler olarak yansıtılmaya çalışılmaktadır.

Bu ve benzeri durumlar, başta meslek hastalıkları olmak üzere, ölüm ve yaralanmalarla ilgili verilerin de gizlenmesini beraberinde getirmektedir. Örneğin ABD'de "asbest bertarafı" gibi geçici ama çok riskli işlerde çalışan işçilerin hangi sektörde sınıflandırılması gerektiği yanlış sınıflandırmalara örneklerden birisidir (Quinlan ve Mayhew, 1999: 504). Ayrıca güvencesiz çalışan işçiler sürekli iş değiştirdiklerinden, iş tanımları belirsiz olduğundan ve her çalıştıkları iş farklı riskler içerdiğinden, meslek hastalıkları tanısı yapma konusunda illiyet bağı kurmak zorlaşmakta,

işçilerin hastalık hikayelerini veya geçmiş maruziyetlerini takip etmek, kohort çalışmalar gerçekleştirmek işçi sağlığı veya halk sağlığı konusunda çalışan uzmanlar ve bilim insanları için neredeyse imkansız hale gelmektedir. Kurlsız ve güvencesiz çalışan işçilerin büyük bir kısmının yüksek risk içeren sanayi kollarında çalışması (inşaat, balıkçılık, ormancılık, taşımacılık, özellikle de kamyon taşımacılığı) düşünüldüğünde, sosyal güvenlik mekanizmasının dışında olan kesimlerin aslında en riskli kesimler olduğu da ortaya çıkar. Giderek kötüleşen sağlık ve güvenlik koşullarına paralel biçimde, saptanan meslek hastalığı sayısı ve kayıtlara geçen iş kazası sayısı giderek azalır. ABD, Avustralya ve AB ülkelerinde istatistiklerin görece olumlu bir yönde seyretmesinde bu faktörlerin önemli büyüktür.

Dünya çapında güvencesiz çalışmanın işçi sağlığı ve iş güvenliğine olumsuz etkileri üzerine kapsamlı bir başka çalışmada Quinlan ve diğerleri (2001) elliden fazla bu konuyla ilgili makaleyi incelemişler, bu yeni çalışma rejiminin ölüm ve yaralanma oranları, tehlike maruziyeti ve işçilerin (kimi zaman yöneticilerin) işçi sağlığı ve iş güvenliği ve yasal mevzuat hakkındaki bilgi düzeylerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Özetle, daha fazla işçi daha fazla tehlikeye maruz kalmakta, ölüm ve yaralanma artmakta ama istatistiklere yansımamaktadır. Dahası, sürekli dillere pelesenk olan “işçiler eğitimsiz” söylemi, işin bütününe dair hiç bir fikri olmayan, iş tanımı belirsiz, sürekli farklı işlerde çalışan işçiler için geçerli olmaktadır. İşçi sınıfının geniş kesimlerini işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda eğitimsiz, bilgisiz hale getiren sermaye sınıfı, kurduğu taşeron sisteminde ölüm ve yaralanmaların sorumlusu olarak yine “eğitimsizliği” göstermekte, suçu işçilere atmaktadır. Öte yandan dağınık, organize olmayan, birbirinden kopuk üretim yapısında işçi sağlığı ve iş güvenliği sistemini şirket bazında da oturtmak oldukça zordur:

“Geçici/arzi işçilerin varlığı, işçi sağlığı ve iş güvenliği uzmanları için de pek çok şekilde sorunlar yaratmaktadır. Örneğin sürekli çalışma sahasına gelip giden, birbirinden farklı taşeronlar gibi, geniş ve gelip geçici bir iş gücünün varlığı veya evden çalışan işçilerin istihdamı veya uzak yerlerden üretim sürecine dahil olanların varlığı işçi sağlığı ve iş güven-

liği yöneticileri, uzmanları, işyeri hekimleri ve işyeri hemşirelerinin, bu işçilere iş güvenliği eğitimlerini sağlamalarını ve işe giriş sırasında işçileri yönlendirmelerini güçleştirmektedir. Benzer lojistik problemler iş öncesi tıbbi kontroller ve teftiş, her iş süreci için risk değerlendirmesi yapılması ve bir kısmı yasal zorunluluk olan kaza, vaka, ramak kalma kayıtlarının tutulmasında da ortaya çıkmaktadır. Sorunlar yalnızca güvence-siz istihdamın yarattığı uçucu, gelip geçici durumdan değil aynı zamanda giderek artan kayıt altına alma sorunlarından da kaynaklanmaktadır” (Quinlan ve diğerleri, 2001: 510).

İşten çıkarmalar yoluyla işgücünün azaltılması uygulamalarının, işçilerin sağlıkları ve güvenlikleri üzerindeki etkilerinin istatistiksel olarak yansıması farklı şekillerde maskelenebilmekte ve gerçekten tespiti giderek zorlaşabilmektedir. Örneğin şirketlerin kriz dönemlerinde küçülmelerde ilk baktıkları yaşlı ve daha sağlıksız işçiler olmaktadır, onların çalışma hayatından uzaklaştırılması düşen ortalamayı yükseltmektedir ve yukarıda da belirtildiği gibi, en önemlisi şirketlerin “küçülme” dönemlerinde işlerine devam eden işçilerin işlerini kaybetme korkusuyla başlarına gelenleri bildirme konusunda veya hastalık, kaza ve benzeri durumlarda izin almada isteksiz davranmalarındır. İş kazası dolayısıyla izinli oldukları süre böylelikle istatistiklere girmeyecektir. Örneğin iş güvenliğiyle ilgili karşılaştırma ölçütlerinden birisi olan Kaza Ağırlık Oranı (Accident Severity Rate) çalışılan bin saat başına ne kadar iş günü kaybedildiğini göstermektedir. Siz eğer çalışılan toplam saati doğru göstermezseniz, toplam iş günü kaybı da işten atılma korkusu içindeki işçilerin izin almamaları veya izinlerinin bir kısmından feragat etmeleri dolayısıyla giderek azalır-sa, tüm dünyada iyiye giden istatistiklere ulaşabilirsiniz!

Yukarıda söylenenlerde vurguladığımız işten çıkarma yoluyla daralma (downsizing) her marksistin veya Marx'ın kapitalizmi çözümleyen yöntemine şöyle bir aşıkâr olan herkesin kriz dönemlerinde sermaye sınıfının doğal refleksi diyebileceği bir sınıfa saldırı politikasıdır. Bunun toplumsal yaşama etkileri farklı boyutlardadır ve işçi sınıfının işçi sağlığı ve iş güvenliğine dönük etkileri de her zaman olumsuzdur. Bu kadar basit bir neden sonuç ilişkisi hakkında işin ilginç çok az çalışma yapılmış-

tır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde hakim olan yönetsel çıkarların yöntembilimsel olarak tercih edildiği, bu tercihin kazaen olmadığı görülecektir. Yalnızca işten çıkarmaların değil, ekonomideki deregülasyon, özelleştirme ve benzeri liberal politikaların işçi sınıfının sağlığı (fiziksel veya ruhsal) üzerine etkileri üzerine çok az çalışma yapılırken, işçilerin tatminsizliklerini ve rahatsızlıklarını hafifletmek, yumuşatmak için aşırı fazla sayıda psikolojik müdahale (arabuluculuk, sosyal yardım politikaları) ve “uygunsuz/uyumsuz iş davranışı” üzerine veya genel olarak güvencesizlik üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Keza güvencesiz çalışmanın işçi sağlığı ve iş güvenliğine etkilerine ortaya koyabilmek için, yaşanan işgücünün ve kadınların süreçlerden nasıl etkilendiğini inceleyen çalışmalara da gereksinim vardır. Vardiya usulü çalışma, gece çalışması, işle ilgili stres ve pek çok alan yeni çalışmaları beklemektedir (Quinlan ve diğ., 2001: 513). Güvencesiz işlerin büyük bir kısmında kadınlar, yaşlı emekçiler ve tabii ki çocuklar çalışmaktadır. Meslek hastalıkları bölümünde de altı çizileceği üzere, zararlı maddeler için maruziyet sınırları belirlenirken baz alınan ise sağlıklı bir erkek bireydir!

Taşeron sistemi ile birlikte işletme ölçeğinin küçülmesi, esneklik mi, kuralsızlık mı?

Giderek bölünen parçalanmış işler, 10 kişiden az işçi çalıştıran işletmelerin sayısının giderek artmasını doğurmaktadır ve çoğu ülkede devlet denetimi veya işçi sağlığı ve iş güvenliği düzenlemeleri 10 kişiden fazla işyerlerini kapsamaktadır. Devlet tarafından gerçekleştirilen denetimlerin büyük çoğunluğu, düzenli, geleneksel ve fazla işçi çalıştıran işyerleridir. İşin örgütlenmesi, taşeron sisteminin buradaki yeri ve iş cinayetleri arasındaki ilişkiyi biraz açmaya çalışalım. Kuralsız çalışmanın veya siyasal bir tabirle söylersek taşeron rejiminin ne kadar kötü olduğu çoğu kez bir slogan olarak tüm sol kesimlerin diline yerleşmiştir. Kesinlikle doğrudur, ancak bu doğruyu analiz ederken daha çok gerçekleşmiş iş cinayetleri üzerinden konuşulmakta, tepkisel olarak yaklaşılmaktadır. Kuralsız, standart dışı, güvencesiz, esnek ne dersek diyelim çalışma sisteminin işçi sağlığı ve iş güvenliğini nasıl etkilediğini anlamak için biraz da üretim sürecine bakmak gerekmektedir. İşin toplumsal boyutundan

biraz uzaklaşıp, bizzat işletme boyutuna yoğunlaşalım ve biraz da teknik düşünelim. Herhangi bir üretim gerçekleştirirken, sağlıklı ve güvenli üretim yapmak için merkezi düzeyde önlemler alınmalı, işin her boyutu planlanmalıdır. Bunun için gerçekleştirilen faaliyetler bütünü bir yönetim faaliyetidir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği yönetimi (daha doğrusu iş sağlığı ve güvenliği yönetimi) kuşkusuz sermaye sınıfının çok sık kullandığı bir tabirdir. Ancak işçi sağlığı ve iş güvenliği gerçekten de bir yönetsel faaliyetler silsilesine ihtiyaç duyar, sosyalist ekonomide de bu böyle olacaktır, olmalıdır. Güvencesiz, taşeronların ağırlıkta olduğu, daha küçük ve geçici işçi ekiplerinin bulunduğu bir üretim sürecinde ise bunu gerçekleştirmek hemen hemen imkansızdır. Çünkü bu yeni emek rejimi;

Büyük ölçekli işletmelerin ve büyük ölçekli işletmelerde çalışan işçilerin sayısını azaltmıştır,

- Soyutlanmış, birbirinden kopuk üretim yapan işçilerin sayısı artmış, yetersiz olarak planlanmış iş örgütlenmesi içinde, işçiler veya iş ekipleri arasındaki rekabetin arttığı bir üretim yaratmıştır,

- Zararlı maddelere maruziyetten kaynaklı sinsi, saptanması zor sağlık risklerinin belirlenebilmesini, takip edilebilmesini çok zorlaştırmıştır,

Büyük işletmelerde çalışan taşeron/geçici işçilerin, işletmedeki işçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarına dahil olabilmelerini sorunlu hale getirmiştir,

- Sendikaların ve her türden sınıf örgütlenmesinin işçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarını izlemesini ve denetlemesini imkansız hale getirmiştir.

İşlerin taşeronla devredilmesinin iş organizasyonunun bozması pek çok örnekte görülebilir:

"EDF'nin sorumlusu çubuğun hangi tip çubuk olduğunu gösteren dosyayı bulamaz. İnşaatçı firmanın şantiye şefi ise kendi yöneticilerinin baskısı altındadır: Bir gün içinde iş tamamlanmalıdır, aksi takdirde firma EDF'in uygulayacağı gecikme cezasıyla karşı karşıya kalacaktır. Eric ise bir türlü gelmeyen talimatları beklemektedir. Sonra birisi kim olduğunu bilmiyor, benzer bir çubuğun bu işi göreceğine karar verir. İnşaatçı firmanın şantiye şefi Eric'ten, aynı olduğuna emin olmadığı ama

değiştirilecek olana “benzeyen” bu çubuğu gidip mağazadan almasını ister. Eric, aldığı çubuğu vanaya yerleştirerek, hepsini yeniden monte eder ve EDF’nin bürosuna doğru, yaptığı işi gün bitmeden önce kontrol ettirmek için koşturur. Ve orada azar ıştır! Güvenlik kuralların en önemlilerinden birini, yani işe başlamadan önce gerekli dokümanları alma kuralını çiğnemiştir. Bilmediği, bu kural değildir; bağlı bulunduğu işletmeden olmayan iki şefin çifte baskısıyla nasıl baş edeceğidir. Kendi şefinin ona verdiği talimat ise şudur: ‘İnşaatçı firma ne derse onu yapacaksın!’ Bu problemin şu durumda çözümü yok: İkinci ya da üçüncü düzeyde yükümlü bir işletmenin çalışanıysan, durum ne olursa olsun haksızsındır!’ (Thebaud-Mony; 91-92).

İster nükleer sanayi, isterse de en basit üretim tekniklerinin kullanıldığı inşaat sektörü olsun durum farklılık arz etmemektedir. Taşeron firmaların iş teslimindeki gecikmeler çoğu kez onlara ceza olarak yansır, taşeron işçileri ana yüklenici firmanın yetkililerinin tüm talimatlarına uymak zorundadır. İş zamanında teslim etmek için alt yüklenicilere, taşeronlara, onların da altındaki küçük iş ekiplerine ve sonunda işçilere yoğun bir baskıda bulunan üretim yapısı, “kazalara” davetiye çıkarır. Zira ana yüklenicilerin tepesinde çok daha büyük otoriteler bulunmaktadır:

“Süre üzerinde bir anlaşma yapmamız lazım diyen Başbakan, sahneye ‘Köprücü gelsin’ diyerek çağırdığı yetkiliden projenin 3 yerine 2 yılda bitirilmesini istedi. Başbakan’ın yetkililer gelirken ‘Quickly quickly’ (Hızlı hızlı) demesi tören alanını gülümsetti. Başbakan, ‘Ben inanıyorum ki gerek Hyundai, gerek ICE kararlı davranırsa 29 Mayıs 2015’e bu projeyi yetiştirir.’ dedi. Firma yetkilileri ise, ‘Siz ne isterseniz olur, biz elimizden gelen yaparız. Bu süre için imkanlarımızı zorlayacağız’ dedi” (<http://www.turizminsesi.com/haber/erdogan-istedi-kopru-2-yilda-bitecek-14532.htm>)

Oldukça riskli iş kalemleri içeren asma köprü gibi bir mühendislik yapısında, proje süresini üç yıldan iki yıla indirdiğiniz zaman katliama davetiye çıkarıyorsunuz demektir. Gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek ağaç katliamlarına, işçi cinayetleri de eklenecektir. Konumuzdan uzaklaşmak pahasına, bu köprüye karşı çıkmak işçi kardeşlerimizi kurtarmak

açısından da önemlidir...

Yazarın bugüne değin bilirkişilik yapmak amacıyla incelediği sayısız mahkeme dosyasında da benzer durumlarla karşılaşmaktadır. Bir anda işin yetişmesi gerekir, gecenin bir vakti bir talimat gelir, planlananın dışına çıkılır, iş hızlandırılır ama bunlara paralel olarak herhangi bir önlem alınmaz veya vardiya değişimi (ki inşaat işi gibi yoğun bir işin yaratacağı yorgunluk düşünüldüğünde) kesinlikle akla gelmez.

İnşaat sektörüne ilişkin bölümümüzde de ayrıntılı bir şekilde alacağımız üzere, bu taşeron sistemi iş örgütlenmesini parçalamaktadır. İş örgütlenmesi parçalanınca, baskı ve zor ile işçiler çalıştırılır, zorlanır, burada tatlı bir zordan söz etmek daha doğru olacaktır. Size sayıp söven amcanız ise (inşaatlarda olduğu gibi), cumaya birlikte gittiğiniz ustabaşınız ise, bu baskılara boyun eğmeniz daha kolay olacaktır. Çalışma ilişkilerinde tabi olan kesim olarak emekçilerin denetimi, gündelik hayatı saran “hegemonik kültürün” teşviki ve bu sayede “sosyal ilişkilerin manipülasyonu” yoluyla sağlanmaktadır. Bu bakımdan enformel ilişki ağları ve yüz yüze ilişkilerin içerisinde geliştiği meşruiyet çerçevesinin dayanakları, emek kontrolünü sağlayan yegane “manipülasyon” aygıtları vazifesini üstlenmektedir (Durak, 2011:57). İşçi kaza geçirse bile kızacak kimseyi karşısında göremez, gördüğü ya abi dediği birisi, ya arkadaşşı ya akrabasıdır...

Fonksiyonel esneklik; yoğun çalışma ve makinenin dışlisi olmak...

“... Vatan Sanayii’nde hiç bulundunuz mu siz? Orda da adam kırk sene seni dökümde çalıştırır sigortanı bile yapmaz senin. Her işte kullanır. Kalıpcı olarak giren, kumcu olarak giren, ocakçı olarak çalıştırılır... „ (Durak, 2011:63).

Emek gücü karmaşık bir mekanizmanın basitleştirilmiş ve her yere monte edilebilen bir unsuru haline getirildiğinde, gerekli beceri ve eğitim süresi ve maliyeti de azaltılacaktır. Eğer sistem yeterince basitleştirilemiyorsa, bir başka ifadeyle üretim sistemi içinde süreçler basit iş kalemleri haline dönüştürülemiyorsa yapılacak olan, her yere koşturan, her işten “anlayan” işçiler yaratmaktır. İş eğitimi, alışma ve işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimlerinden zaman kısıllacak “ustan öğretir hemen, akıllı çocuksun kavrarsın” diye sırtı sıvazlanan işçi bilmediği proseslerin içine

atılacaktır.

İşte burada fonksiyonel esneklik kavramı önemlidir. İşgücünün üretimin farklı aşamalarında çalışabilecek şekilde kullanılması, buna eşlik eden sayısal esneklik, yani işe alım ve çıkarma uygulamalarının tamamen serbestleşmesi, tüm bunlara eşlik eden çalışma sürelerinde esneklik... Burada sürekli işten çıkarılma, yeni işe başlama stresinin yaratacağı olumsuzluklardan söz etmiyoruz bile...

Fonksiyonel esnekliği yıllarda Toplam Kalite Çemberleri adı altında yutturmaya çalışan sermaye sınıfına maalesef “işbölümü ortadan kalkıyor” diye sol-liberal çevreler de destek olmuştur. Durum ise ortadadır: Japonya, tıp literatürüne karoshi hastalığını hediye etmiştir! Esnek üretim kendi başına özgün bir hastalığa da neden olur. Karoshi olarak bilinen bu sorun bir tür ani tükenme sendromudur. Karoshi hastalığının hükümetlerce bir meslek hastalığı olarak tanınması süreci ilginçtir. Japonya gibi yüksek gelirli bir ülkede bile hükümetlerin işçi sağlığıyla ilgili olarak nasıl engelleyici olabileceğini gösterir.

İlk karoshi vakası 1969 yılında, Japonya'nın en büyük gazete şirketlerinden birisinin yükleme bölümünde çalışan 29 yaşında evli bir erkeğin, felç nedeniyle ölümü olarak rapor edilmiştir. Karoshi, kelimenin tam anlamıyla “aşırı çalışmadan ölüm” şeklinde çevrilebilir. Karoshinin önemli tıbbi nedenleri kalp krizi ve felç (%18,4), beyin kanaması (%17,2), serebral tromboz (beyin damarları tıkanması) ve infarktüs (%6,8), kalp krizi (%9,8), kalp yetmezliği (%18,7) ve diğer nedenlerdir (%29,1). Japon Çalışma Bakanlığı karoshi istatistiklerini 1987 yılında, kamunun artan ilgisi nedeniyle yayımlamaya başlamıştır (Belek, 2010: 218).

Mahkemelerde aşırı ve uzun çalışmayla sağlık sorunu arasındaki ilişkinin kanıtlanması zorunluluğu işçilerin tazminat elde edebilmelerinin önündeki en önemli engeldir. Bütün bu nedenlerle presenteeism kavramı (absenteizmin-işe devamsızlık karşıtı olarak) türetilmiştir. Bu kavram işe devamlılık bağımlılığı anlamına gelmekte, iş ve gelir kaybı endişesiyle işe devam etmemeyi gerektiren bir sağlık sorunu olmasına rağmen işe devam etmeyi anlatmaktadır (Belek, 2010: 224).

Yalnızca meslek hastalıklarına değil, kazalara da neden olan faktör-

lerden olan işin yoğunlaştırılması, sürmenajın yanı sıra, işçiler üzerinde stres yaratmakta, sağlığı bu açıdan da olumsuz yönde etkilemektedir. ABD Ulusal İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü tarafından ortaya konan sonuçlar, kardiyovasküler hastalıkların, kas iskelet sistemi arazlarının ve psikolojik rahatsızlıkların işin yoğunlaştırılması sonucu olduğunu göstermektedir. Yoğun çalışma keza zehirli maddelere maruziyeti, yorgunluk ve deneyimsizlikle birleşince kazaları artırmakta, tekrarlanan zorlama yaralanmaları (Repetitive Strain Injuries) üzerine etkide bulunmakta ve işyerinde şiddete uğrama riskini artırmaktadır (artan çalışma saatleri ve düzensiz, insan biyolojik ritmine uygun olmayan saatler vb. etkisiyle sinirli ruh hali). Yoğun çalışmanın nedeni ve aynı zamanda sonucu olan işgücünün azaltılması, iş güvenliği konusundaki bilginin ve eğitimlerin de ortadan kalkmasına yol açmaktadır (Barnetson, 2010; 100).

Yine iş organizasyonuna dair birkaç şey söylenebilir. Sözelimi çalışma mahallinin küçültülmesi işçiler ve makine/ekipmanın daha yakın olması sonucunu doğurduğundan daha fazla tehlike yaratmaktadır. İşçileri dar bir ortamda tek ve üretim bandında tanımlanmış tipik bir iş yapmak yerine, birden fazla iş yapmaya zorlamak hata yapma şansını artırır ve işçilerin iş sırasında hataları gidermelerini ve kısa da olsa soluklanmaları şansını azaltır. Böylesi bir ortamda işçilerin yaralanmaları veya hastalanmaları durumunda, sağlık harcamaları sosyal güvenlik mekanizmasıyla (eğer hâlâ işliyorsa) devlete transfer edilmiştir. Yaralanmış veya hastalanmış işçiler hemen işe dönmektedirler, çalışamayacak olsalar bile en azından işe gelmeleri oturup bir şey yapmasalar da işyerinde olmaları, basit bazı işleri yapmaları istenir.

Burada Belek'ten yapılacak alıntı yardımıyla anlatılmak istenen özetle şudur:

Esnek üretim, üretimin kimi aşamalarının taşeronlaştırılmasına dayanır. Taşeronlaştırma ise ücret düşüklüğü, istihdam güvencesizliği ve üretim kapasitesinin zorlanmasına bağlı olarak iş yükü artışıyla birlikte uygulanır. Esnek üretim iş yoğunluğunu artırır. Özellikle emek yoğun sektörlerde çalışanlar doğrudan tüketicilerin denetimi altındadır. Bütün bunlar işe bağlı stresi artırır. Çalışanlar belli bir sürede hizmeti tamamlar-

mak zorundadır. Sürekli gelişme felsefesi işçilerin zaman ve çalışmalarını üzerindeki kontrolün artırılmasıyla sonuçlanır, iş ritmi hızlanır, çalışma süresi uzar. Üretimin bilgisayarlaşması da çalışanlar üzerindeki kontrolün artırılmasına yarar. Bu nedenle bilgisayarların, mobil telefonların kullanımı stres yaratır. Çalışma ve aile yaşamı arasındaki sınırlar belirsizleşir, bunlar mental rahatsızlıklara neden olur. Hollanda'da yapılan bir araştırma esnek üretime geçişin mental rahatsızlıklara bağlı yeti yitimi sıklığını artırdığını göstermiştir (Belek, 2010: 214).

İşin yoğunluğunun ve ritminin artırılması engeleneksel sektörlerde bile, kuralsızlaştırmayı hakim kılan taşeronlaştırma ile gerçekleştirilmektedir. Kömür madenciliği bu konuda son derece çarpıcı bir tablo sunmaktadır. Kitlesel ölümlerle öne çıkan Zonguldak madenlerinde, tek tek gerçekleşen işçi ölümleri gözlerden kaçmaktadır ve bu işçilerin büyük bir kısmı rödovanslı işletmelerde bulunmaktadır. Genelde emekli maden işçilerinin kurduğu küçük sermayeli işletmeler olan bu işletmelerin yeraltında işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından teknik cihazlara, alet ve edevata ve yönetim anlayışına sahip olmaları oldukça güçtür. Sürekli gaz ölçümü yapacak cihazlara sahip olması, gerekli havalandırma sistemini kurması gibi madencilik açısından hayati önem taşıyan teknik altyapıyı oluşturması imkansızdır. Diğer önemli etkenlerden biri rödovanslı işletmelerin işyeri eğitimi vermemesidir. İşçilere verilmesi gereken kalori miktarı da işin bir başka boyutudur.

Daha önce de pek çok kez altı çizildiği üzere, iş yetiştirme telaşı, hız ve yoğunluk “kazalar neden olur” sorusunun en net yanıtlarından biridir. Maden sanayinde de bu farklı olmamaktadır, zira rödovans sözleşmeleri belirli tarihlere yetiştirilecek bir şekilde düzenlenmekte, bu da:

“... rödovanslı işletmeler üzerinde bir üretim baskısı oluşturmakta, işin ritmini ve yoğunluğunu artırmaktadır. Kapitalistler bu ritme ve yoğunluğa rıza üretmek amacıyla işçi ücretlerini her işçinin ton başına üretimine endekslemiştir. Bu rekabetçi ortam, yeraltında en az altı kişilik gruplar

1 Rödovans sözcüğü Fransızca kökenlidir ve “bir şeyi kullanmanın karşılığında ödenen vergi” demektir. Bugün rödovans kelimesi daha çok madencilik sektöründe, bir maden sahasının belirli bir süreliğine, alt sözleşme yoluyla bir şirkete belirli bir para karşılığında verilmesi anlamına gelir (Sarıkaya, 2013: 89).

halinde çalışan maden işçilerinin kolektif çalışma tarzları üzerinde yıkıcı bir etki yaratmaktadır. Bu görelî ve mutlak artık değeri artırma hedefi yani kapitalizmin *raison d'être*'si madencilik gibi bir sektörle birleşince işçilerin fiziksel ve zihinsel yorgunluğunu arttırdığı oranda iş cinayetlerine sebebiyet vermektedir.” (Sarıkaya, 2013: 92)

Keza yine Sarıkaya'nın vurguladığı üzere maden işinde grup çalışması önemlidir. Birlikte çalışan işçiler, diğer sektörlerde olduğu gibi madencilikte de birlikte çalıştıkça kolektif hareket yeteneği kazanırlar ve bu da işe alışmanın, işyeri eğitiminin bir parçasıdır. Altı kişi sürekli birlikte çalışan maden işçileri her an bir su basması, her an bir patlama, her an bir göçük tehdidi altında çalışırken bu ortaklaşa hareket kabiliyeti çok hayati bir unsurdur. Ancak kuralsız sermaye birikim rejimi, işten çıkarmaları kolaylaştırmış, görev sürelerinin geçicileştirilmiş ve bu ortaklaşa hareket kabiliyetinin aşınmasına ve süreç içerisinde biriken deneyimin yok olmasına neden olmuştur. Zira işin örgütlenmesi son derece önemlidir veya tersinden söylersek işin dağıtılması, merkezi olarak planlanması gereken işçi sağlığı ve iş güvenliği yönetimi ilkelerine tamamen aykırıdır. Pek çok işkolunda üretim belli bir bütünsellik içinde kurgulanmalıdır ve taşeron sistemi bu bütünselliği böler ve parçalar. Söylenenlerin daha anlaşılır kılınması amacıyla, okurdan da biraz özür dileyerek, biraz uzun bir “teknik” bilgi vermek gerekmektedir. Sıkılmadan okunursa, söylenmek istenen gerek teknik bakış açısıyla, gerekse de sınıfsal bakış açısıyla daha net anlaşılacaktır. Maden ocaklarında gerçekleşen kazalarda maden ocaklarının “mütemmim cüzü” olan, bulunmaması durumunda gerçekten de işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından ciddi ve tehlikeli sonuçlar doğuracak, bir başka ifadeyle “bir yeraltı maden ocağında olmazsa olmazların” (*sine qua non*) neler olduğu konusunda ulaşılan kanaat Devlet Denetleme Kurulu tarafından hazırlanan raporda da çok net bir şekilde özetlenmiştir:

“a-) Her yeraltı maden ocağını yerüstüne bağlayan, havalandırma ve kaçmak amacı ile kullanılmaya elverişli en az iki ayrı yol olmalıdır.

b-) Her yeraltı maden ocağında uygun bir havalandırma sistemi olmalıdır. Ocağın genel havalandırmasının cebri olarak aspiratörle yapılması

zorunludur. Ayrıca (kömür ocaklarında) üretim panosunda havalandırmanın yönü aşağıdan yukarıya doğru olmalıdır. Havalandırmanın yönünün yukarıdan aşağıya doğru olduğu durumlarda çalışmaya izin verilmemelidir.

c-) Yeraltı çalışma ortamında gaz ölçümleri mutlaka yapılmalı; oksijen, metan, CO ve CO₂ gazlarının belirlenen limitler içerisinde olması sağlanmalıdır. Gaz ölçümünün yapılmadığı veya belirlenen limitler dışında gaz bileşimi olduğu tespit edilen ocaklarda üretime izin verilmemelidir.

d-) Yeraltı kömür ocaklarında kullanılan bütün elektrikli cihaz ve aletler alev sızdırmaz (anti-grizu, ex-proof) olmalı, bu özellikte tesisatın bulunmadığı ocaklarda çalışılmasına izin verilmemelidir.

e-) Ocağın tahkimatı (desandre, rekup lağımı, taban yolu, ayak tahkimatı vs.) arazi yapısına uygun ve ocak şartlarına göre yeterli olmalıdır.

f-) Yeraltı kömür ocaklarında ilerleme çalışmalarında kontrol ve degaj sondajları usulüne uygun biçimde mutlaka yapılmalıdır.

Açıklanan bu temel şartlar bir maden ocağının projelendirilmesinden itibaren var olması gereken mütemmim cüzleridir. Bu şartlardan bir veya daha fazlasının eksik olduğu maden ocaklarında iş sağlığı ve güvenliği bakımından birincil derecede tehlikeli sonuçlar doğurabilecek olayların vuku bulması kuvvetle muhtemel bulunduğundan, bu ocaklarda üretim faaliyetlerine kesinlikle izin verilmemelidir (T.C Cumhurbaşkanlığı, DDK Raporu, 2011: 448-451)."

Şimdi kendimize şu soruları soralım; bu şartlar bölünmüş parçalanmış bir üretim yapısıyla sağlanabilir mi, bu koşullar rödovans usulüyle çalışan bir maden ocağında sağlanabilir mi, son zamanlarda tünel kazısı işini "inşaat sektörü" kapsamında saymaya çalışan hükümetin sınıfa saldıran politikaları düşünüldüğünde, farklı sektörlere bölünebilir mi, burada gerçekleşen iş cinayetlerine "kaza" denebilir mi, eğitimsiz, dikkatsiz işçi masalı hâlâ anlatılabilir mi... Sorular çoğaltılabilir. Çok ayrıntıya girmeden açıkça söylenebilir "taşeron öldürür", "özelleştirme cinayettir"...

Tüm bunların yanısıra 19. yüzyıl koşullarında üretim yapan maden sahalarında "kaza"lar kayıt altına alınmamakta, bir bellek oluşmamakta (hem işçiler açısından, hem de işletmenin sicili açısından çok önemlidir),

işçilerin karşı mücadelesi açısından en önemli unsurlardan birisi yitirilmiştir (Sarıkaya, 2013: 92-93). Kuralsız çalışan işçilerin başlarına gelen ölüm, yaralanma veya meslek hastalıkları, sınıfdaşları tarafından pek bilinmez, kamuoyuna malolmaz. Yanlarında aynı kavga ve mücadeleyi yaşayan, hisseden, onlarla dayanışma halinde olan, destekleyen, yaşadıklarına tanık olan sınıfdaşları yoktur veya çok azdır. Sözgelimi, beşyüz kişinin çalıştığı bir fabrikada gerçekleşen bir kaza tüm fabrikaya, sendikaya ve kısmen de olsa sınıfın geneline yayılabilir. Ancak o fabrikaya fason üretim yapan, evde aile için üretimin bir parçası halinde alt katında atölye, üst katında kendi evi olan bir emekçinin başına gelen herhangi bir kaza orada kalır. Veya bir taşeronun işçisi kaza geçirdiğinde, mücadelesi iş mahkemesi kanalıyla tazminat almak haline gelir, yaşanan kaza kişiselleşir, patronun olaydaki rolünü, kendi kusursuzluğunu veya kusurunun az olduğunu ispat etmeye çalışma, yasal süreçlerin peşinde koşma, tazminat alma (az mı aldım çok mu aldım), kimi zaman kendine verilen sus payını alıp kenara çekilme... Buradan sınıf mücadelesine yönlenecek bir tepki çıkmaz, bilgi ve mücadele süreci kolektif sınıf aklına katkıda bulunmaz.

Dünya ölçeğinde çalışma koşullarındaki, istihdam biçimlerindeki değişiklikler ve emek sermaye arasındaki ilişkinin, emek aleyhine giderek bozulması süreci ile kuralsız çalışma (precarious work) artık bir gerçeklik olarak karşımızdadır. Küçük, kaçak, fason üretim yapan işletmelerin sayısının artması (ki bu işletmelerde işyerinde sağlık ve güvenlik koşulları en alt düzeydedir) ve düzensiz, arzi işgücü kaza oranlarını artırmaktadır. Sarıkaya (2013) çok kısa bir sürede rödovanslı işletmelerde çalışanların toplam çalışanlar arasında çoğunluk oluşturacağını söylerken son derece haklıdır, artan iş cinayetlerini de net bir şekilde ortaya koyar. Kuralsız, güvencesiz çalışma ile kötü sağlık ve güvenlik arasında korelasyon olduğu, standart olmayan istihdam biçimlerinin daha yüksek iş kazası veya meslek hastalığı riski sonucunu doğurduğu yapılan çalışmalarla gösterilmektedir (Gunderson ve Hyatt, 2000'den aktaran Barnettson, 2010;169, Bohle ve diğ. 2001, 32-60, Quinlan ve diğ., 2001: 507-536). Örneğin giyim sektöründe evden çalışan işçilerin, aynı işi yapan ve fabrikada çalışan iş-

çilere nazaran kaza sıklığı daha fazladır ve bu da muhtemelen fabrikalara nazaran ev koşullarında daha yoğun bir üretimin (parça başı ücret ile şiddetlendirilen) ve son derece kötü çalışma koşullarının bir yansımasıdır (Quinlan ve Mayhew, 1999; 491-520).

Kuralsız çalışma, aynı zamanda kaza sonrası tazminat süreçlerinin büyük oranda daralmasına, keza tedavi masraflarının da tamamen sermayeden işçi sınıfına transferi anlamına gelmektedir. Maluliyet, iş göremezlik tazminatı ve benzeri kavramlar burada işlememektedir. Bir başka çok önemli sonuç ise, esnek üretim sürecindeki işçilerin başlarına gelen yaralanma ve ölümlerin büyük bir kısmının resmi istatistiklere girmemesidir. Zira tüm dünyada istatistikler esas itibarıyla sosyal güvenlik mekanizmaları tarafından kapsanan, tazminat ödenen kısacası “dosyası tamamlanan” işçileri kapsamaktadır. Bir başka çok önemli sonuç ise şudur; işçilerin düzensiz çalışmaları, klinik olarak meslek hastalıklarının teşhisini zorlaştırmakta, ayrıca kohort (geçmişe dönük) ve epidemiyolojik çalışmaları da neredeyse imkansız hale getirmektedir. Tüm bunlar dünyada gerçekleşmekte olan iş kazaları ve yaşanan meslek hastalıklarının tam düzeyini saptamayı günden güne daha da zorlaştırmaktadır (Quinlan and C. Mayhew, 1999). Keza Taş Kömürü Kurumu’nun üretimi bütün taşeron ve kaçak maden ocaklarından fazla olmasına rağmen kurumdaki iş kazaları daha azdır. İş güvenliği önlemlerinin hiç alınmadığı bu kaçak ve taşeron ocaklarda ağır çalışma koşullarına rağmen binlerce işçi canı pahasına çalışmaya devam etmektedir. Örneğin 2000-2012 yılları arasında rödovanslı işletmelerde ve kaçak ocaklarda 100 bin ton başına düşen ölüm oranı TTK’nın 12,2 katı olduğu net bir şekilde görülmektedir (Sarıkaya, 2013:97).

Taşeron işçisi uzun çalışır, uzun çalışmak öldürür!

Başlıkların slogan gibi atılması, okuyucuyu rahatsız ediyorsa istenen başarılmış demektir. Zira bu sloganların bilimsel altyapısı sağlam olup, somut gerçekliğe dayanmaktadır. Uzun çalışma süreleri dikkat bozukluğu, stres, yorgunluk, sindirim, kas ve iskelet sistemi rahatsızlıkları ve pek çok rahatsızlığı beraberinde getirdiği için, olaylar zinciri çoğu durumda ölümle sonuçlanabilmektedir. Gerek Müngen (1993), gerek Gürcanlı’nın

(2009) inşaatlarda, gerek Sarıkaya'nın (2013) kömür madenlerinde tespiti "kaza"ların iş bitimlerinde yoğunlaşması (keza öğle yemeği öncesinde), ölümlerin büyük bir kısmının mesai bitimine yakın zaman dilimlerinde gerçekleşmesidir.

Türkiye'de imalat sanayinde işçinin ortalama haftalık çalışma süresi 54 saattir. Aynı süre Yunanistan'da 42,7, Slovenya'da 40,3, İrlanda'da 39,1, Avrupa Birliği ortalamasında ise 38,5 saat düzeyinde bulunmaktadır. Diğer yandan Türkiye'de hizmetler, ticaret ve turizm gibi birçok sektörlerde de günde 12 saate, haftada 72 saate ulaşan çalışma süreleri uygulanmaktadır. AB'de 2 bin 304 saat olan fazla mesailer de dâhil yıllık yasal çalışma süresi, Türkiye'de 2 bin 430 saate ulaşmaktadır. Ancak uygulamada ise yasadışı ve yasal fazla mesailer de dâhil bu süre imalat sanayinde 2 bin 500 saate, hizmetler, ticaret ve turizm gibi sektörlerde ise 3 bin 456 saate ulaşmaktadır. Buna göre Türkiye'de hizmetler, ticaret ve turizm sektörlerinde çalışan bir işçi AB'deki işçiye göre 1152 saat fazla çalışıyor.

Böylece, Türkiye'de 3 işçiyle yapılması gereken işler, 2 işçinin yasadışı biçimde fazla çalıştırılması yoluyla yaptırılmaktadır (Güler, Müftüoğlu ve Tanış, 2010). Daha yeni veriler de benzer sonuçları gösteriyor. Sürekli bayram tatili yaptığı söylenen Türkiye işçi sınıfı, "en fazla tatil yapan millet biziz" diye manşet yapılan bir çalışma yaşamı ve bu ahlaksız yalanların karşısında gerçeker:

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 2012 yılı için hazırladığı rapor, teşkilat üyesi ülkeler arasında en çok Türk işçilerin çalıştığını ortaya koydu. Hollandalı işçilerin haftalık çalışma süresi 30 saate, Almanlarınki 35 saate gerilerken, Türk işçiler geçen yıl haftada ortalama 48 saat çalıştı. Türkiye'ye en çok yaklaşan ülke 44,5 saatle Güney Kore ve 43 saatle Meksika ve 42 saatle Yunanistan izliyor. Macaristan, Slovakya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerde haftalık çalışma saati ortalama 40. Yine küresel finansal krizden etkilenen Portekiz'de rakam 39, İspanya'da 38,5, İtalya'da ise 37,5. Türkiye'deki işçilerin yüzde 82,2'si 40 saat ve üzerinde çalışıyor. Bu yüzdeyi aşabilen 5 ülke var: Macaristan, Slovenya, Estonya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti. Asıl dikkat çeken nokta

ise gelişmiş ülkelerde 40 saat ve üzeri çalışan işçilerin oranının yüzde 50'nin altında olması. Fransa'da 40 saat ve üzerinde çalışanların oranı yüzde 34,1. Danimarka'da yüzde 12,6. Rakamlar yıllık bazda dikkate alındığında ortadaki fark daha da belirgin hale geliyor. Nitekim Hollandalı ve Alman işçiler yılda yaklaşık 1.385 saat çalışırken, aynı sürede Türk işçilerin çalışma saati 1.855. Aradaki fark 500 saate yakın. Türkiye'de 1.855 olan yıllık çalışma saati, Japonya'da 1.745, OECD ülkeleri ortalamasında 1.765, krizdeki İtalya'da 1.752, İspanya'da 1.686, İngiltere'de 1.654 (Kaynak: Arif Bayraktar/19 Ağustos 2013-Zaman).

Dikkat edelim, “eğlence meraklısı yan gelip yatan” Yunan, sürekli uyuyan, tembel olarak resmedilen Meksikalı, işten kaytaran eski sosyalist ülkelerin işçileri ve “en fazla tatil yapan” Türkiye işçi sınıfı verilere göre en fazla çalışan ve yine verilere göre en fazla işyerlerinde ölen ve yaralananlar... Yine bu saydığımız ülkelerde kuralsız çalışma rejimini düşündüğümüzde, kayıt dışı çalışanların çalışma saatlerini gözümüzün önüne getirdiğimizde gerçekler can acıtır hale geliyor.

Uzun çalışma saatleri, özellikle yaşlı işçiler için ciddi bir sorundur. Yaşlı işçi derken yanlış anlaşılmasın, aynı işkolunda yıllardan beri çalışan ve emekliliğini bekleyenlerden söz edilmemektedir. Özellikle hizmet sektöründe (temizlik başta olmak üzere) yaşı hayli geçkin, bir kısmı emekli olmuş, bir kısmı emekliliğe hak kazanmak için gün doldurmaya çalışan yüzbinlerce çalışan, genç işçilerin ancak yapabileceği ağır işleri yapmaya çalışmakta, geç saatlere kadar taşeron şirketlerde çalışmaktadır. Yaşlı işçiler genç işçilere nazaran fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal açılardan farklılıklar taşımaktadır ve uzun çalışma saatleri ve yorgunluk; yakını görememe, koroner kalp (arter) hastalığının gelişme olasılığının yüksekliği gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Görme ve duyma eksikliğinin işyerlerinde yaralanmalarla doğrudan bağlantısı olduğu da bilimsel çalışmalarda gösterilmektedir (Wegman ve McGee, 2004:95).

Kuralsız çalışmanın işçi sağlığı ve iş güvenliğine olumsuz etkileri, yaşanan iş cinayetlerindeki artışta rolü hakkında yapılan çalışmaların azlığı da işin bir başka boyutudur. Bilimsel çalışmaların kapitalizm tarafından belirlendiği, fonlandığı ve yönlendirildiği bir bilimsel üretim atmosferinde

başkası beklenemez. Ancak bu alanlarda, sol akademik çevrelerin de çok büyük bir eksikliği olduğu saptanmalıdır. Sendikaların çalışmaları slogan boyutunda kalmakta, sendika uzmanları birkaç veri üzerinden tezler üretebilmektedir. Oysa karşımızda kuralsızlığı kural olarak dayatan bir sermaye sınıfı bulunmaktadır ve bu türden çalışmalar yalnızca mücadelemize ışık tutması açısından değil, bizzat işçi sınıfından her gün onlarca, yüzlercesini yitirdiğimiz kardeşlerimizin canlarını kurtarmak için de zorunlu ve gereklidir.

Kaynaklar

- Akdemir, N. ve Odman, A, 2008. Tuzla neyin sembolü oldu?, **15 Haziran 2008 / Radikal 2**
- Akdemir, N., 2008. Taşeronlu birikim: Tuzla tersaneler bölgesinde üretim ilişkilerinde enformelleşme, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Australian Bureau of Statistics, 1994. *Work-related injuries and illnesses, New South Wales, October 1993*. Australian Bureau of Statistics Catalogue No. 6301.1, Sydney.
- Belek, İ., 2010. Esnek Üretim Derin Sömürü, Yazılama Yayınları.
- Bohle P., Quinlan M., Mayhew C. 2001. The Health and Safety Effects of Job Insecurity: An Evaluation of the Evidence, *Economic and Labour Relations Review* 12(1):32–60
- Durak, Y., 2011. Emegın Tevekkülü-Konya’da İşçi-İşveren İlişkileri ve Dindarlık, İletişim Yay., 1. Baskı İstanbul.
- Güler, Müftüoğlu B. ve Taniş B. 2010. **21. yüzyılda Zonguldak maden işletmelerinde çalışma hayatı: Bir kesit-Tek gerçek**, Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 11. Kongre/Özel Sayı, Çalışma ve Toplum, sayı:25, 2010; yayınlanmıştır.
- Gürcanlı, G.E., 2009. Who is at fault? Third Party and Child Injuries at Construction Sites in Turkey, *Safety Science*, Vol. 47, No. 3, 03/2009, s. 364-373
- M. Gunderson and D. Hyatt, “Workforce and Workplace Change:Implications for Injury and Compensation,” in *Injury and the New World of Work* (Vancouver: UBC Press, 2000), 46–68.
- Müngen, U. 1993. Türkiye’de İnşaat İş Kazalarının Analizi ve İş Güvenliği Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ.
- Özügurlu, M. 2006. “Türkiye’den Güvencesiz Çalışma ve Sınıflar Mücadelesinin Yeni Gündemi”, Küreselleşmeye Güney’den Tepkiler, Der. Ceyhun Gürkan, Özlem Taştan, Oktar Türel, Ankara: Dipnot Kitabevi
- Quinlan M. ve Mayhew C. 1999. Precarious Employment and Workers’ Compensation, *International Journal of Law and Psychiatry* 22(5–6): 491–520;
- Quinlan M., Mayhew C., Bohle P., 2001. The Global Expansion of Preca-

rious Employment, Work Disorganisation and Occupational Health: Placing the Debate in a Comparative Historical Context," *International Journal of Health Services* 31(3) (2001): 507-536

• Sankaya, İ., 2013. Kaza Değil Cinayet: Zonguldak Taşkömürü Havzası'ndaki Taşeron Ocaklarda İşçi Ölümleri, *Eğitim Bilim Toplum*, Cilt 11, Sayı 41: 81-100

• Savul, G., 2008. Güvencesiz İstihdam, Örgütsel Dönüşüm ve Çalışma Üzerine Etkileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

• T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI, Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu, 08/06/2011, Rapor No: 2011/3

(RAPORUN KONUSU: Kamuoyunu derinden etkileyen ölümlere ve yaralanmalara neden olan maden kazalarının önlenmesi için gerekli olan düzenleme, araştırma ve gelişme programları ihtiyaçlarının belirlenebilmesi ve ilgili bakanlıkların, madencilik kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin, sendikaların ve madencilik sektörünün bilgi ve birikimi ile uygulamalarının değerlendirilmesini teminen; Türkiye'de madencilik sektöründe yürütülen faaliyetlerin iş sağlığı ve güvenliği açısından araştırılması, incelenmesi ve değerlendirilmesi.)

• Temiz, H.E. 2004. Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması, *Çalışma ve Toplum*, Sayı 2: 55-80

• Thebaud-Mory A. 2012. Çalışmak Sağlığa Zararlıdır, Ayrıntı Yayınları.

• Tucker, E., 1983. The determination of occupational health and safety standards in Ontario, 1860-1982, *McGill law Journal* 29 (1983/84): 260-311

• Tucker, D., 2002, 'Precarious' Non-Standard Employment - A Review of the Literature Labour Market Policy Group, Department of Labour (Bu adresten de erişilebilir: <http://www.dol.govt.nz/pdfs/PrecariousNSWorkLitReview.pdf>, Erişim Tarihi: 12.04.2013)

• Wegman D.H. ve McGee J.P., (Editörler) 2004. Physical and Cognitive Differences Between Older and Younger Workers, Health and Safety Needs of Older Workers kitabı içinde, The National Academies Press, Washington, D.C.

Bölüm 6

Bir katliamın anatomisi ve bir soru: Önlemek ödemekten ucuz mu?

Tarih 6 Temmuz 1988, saat 22.00 civarında Kuzey Denizi'nde bulunan Occidental petrol şirketine ait Piper Alpha tesislerindeki gaz sıkıştırma platformunda bir patlama olur. Patlama sonucu platform alevler içinde kalır, platform üzerindeki üretim tesislerini ve yatakhaneleri siyah bir duman bulutu kaplar, işçilerin büyük bir kısmı boğulmamak için yüzlerine havlular sarmışlardır. Yangın yirmi dakika içinde Piper ve Tartan platformlarını birbirine bağlayan boru hattına sıçrar. Patlama sırasında büyük bir kısmı yatakhanelerde bulunan işçiler yoğun dumandan botlara ulaşamazlar, ya kendilerini platformdan aşağıya atarlar, ya da halatlarla aşağıya inmeye çalışırlar. 62 işçi kurtulur, 167 işçi ölür... Piper Alpha patlama ve yangını açık deniz (off - shore) yangınlarının en kötüsüdür. Yangından hemen sonra 1974 tarihli 'Açık Deniz Tesisleri Yönetmeliği' gereğince Lord Cullen başkanlığında bir kamu soruşturması başlatılmış ve sonuçlar 1990 yılında yayınlanmıştır. Rapor literatürde 'Cullen Raporu' olarak anılmaktadır (Deniz, 2009:38).

Söz konusu "felaket" incelendiğinde, alınması gereken en temel önlemlerin alınmadığı, özellikle bu türden tesislerde kurulması zorunlu iş güvenliği yönetim sisteminin kurulmadığı/eksik kurulduğu, acil durum aydınlatmalarının çalışmadığı, el fenerlerinin çoğunun çalışmadığı,

cankurtaran sandallarının tam da yangının çıktığı yere yakın olduğu ve ulaşılmasının imkansız olduğu, denize atılan iki cankurtaran botunun da şişmediği, alternatif kaçış yollarının bulunmadığı, acil durum toplanma yerinin tam da yangın ve patlamaya en fazla maruz kalan yer olduğu, zaten kurtulanların da büyük bir kısmının güvenlik talimatlarına aykırı bir şekilde platformdan aşağıya, denize atlayanlar olduğu, yangına karşı platformun ana savunma mekanizması olan su basma sisteminin çalışmadığı, çalışsa bile su basma başlıklarının büyük bir kısmının zaten bloke olacağı ve benzeri hususlar kaza sonrasında hazırlanan kapsamlı raporda yer almaktadır (Cullen, 1990).

Konuyla ilgili sayısız bilimsel yayın, rapor, inceleme bulunmaktadır. Piper Alpha “kazası” özellikle açık deniz platformlarıyla ilgili işçi sağlığı ve iş güvenliği tartışmalarının merkezinde yer alan bir vakadır. Kazayla ilgili yazıların büyük bir kısmı olaya teknik açıdan yaklaşmakta, ardından yönetsel unsurları işaret etmekte ancak işin ekonomi politik boyutu konusunda yetersiz kalmaktadır. Kazayla ilgili en ayrıntılı incelemelerden birisi Paté-Cornell (1993) tarafından yapılmış, Türkçede ise Deniz (2009) kazayı irdelemiştir. Bu iki örneğin verilmesinin nedeni, bu iki çalışmanın işin ekonomi-politik boyutuna değinmeleridir, zira Deniz (2009: 41) taşeron işçilerin oranına dikkat çekerek, Paté-Cornell (1993:229) petrol yatırımlarında düşen kârlara karşı ilk kesinti yapılan kalemin işçi sağlığı ve iş güvenliği olduğunu vurgular. Ama hiçbir çalışma Whyte’in (2006) yaptığı kadar kapsamlı bir şekilde, ayan beyan geliyorum diyen katliamın bizzat Britanya petrol tekellerinin kâr güdüsünden kaynaklandığını açık ve net ilişkiler kurarak bize sunamaz. Piper Alpha olayına bu kitapta da yer verilmesinin en büyük nedeni, “önlemek ödemekten ucuzdur” olarak karşımıza çıkan söylemle hesaplaşmak, kapitalizmin temel dürtülerinin bu katliamların nasıl açık ve net nedeni olduğunu göstermek açısından muazzam bir örnek sunmasıdır.

Ekonomi politik işin neresinde?

Piper Alpha olayı, önceden tahmin edilemeyen bir kaza, bir felaket olarak algılanamaz. Ayrıca açık deniz petrol platformlarındaki teknik önlemler ve benzeri salt üretim sürecine dair bilgilerle de anlaşılamaz. Söz konu-

su katliam Britanya petrol endüstrisinin o güne kadar birikerek gelen güvenlik krizinin bir sonucu olarak algılanmalıdır. Bu güvenlik krizini anlamak için de o dönem ve öncesindeki düzenleyici mevzuata ve şirketlerin yönetim rejimlerine odaklanmak zorunludur. Bunun için de, 1970 ve 1980'lerde petrol endüstrisini etkileyen ekonomik ve politik süreçlere odaklanmak gerekmektedir. Carson'dan (1982) aktaran Whyte, o dönemlerde Britanya petrol endüstrisinin büyümesini tanımlarken "hızın ekonomi politiği" tanımlaması yapar. Petrol endüstrisinin hızlı gelişmesi, Britanya'nın ekonomik açıdan 1970'lerle birlikte yaşadığı düşüşün tam ortasına denk gelmektedir ve beraberinde işçilere büyük bir maliyet getirmiştir; inşaat sektörünün yaklaşık 11 katı, madencilik sektörünün ise yaklaşık 9 katı düzeylerinde anormal düzeyde yüksek yaralanma ve ölüm oranları... (Whyte, 2006:183).

Korkunç düzeylere gelen ölüm ve yaralanma oranları, özellikle cesaretlendirilen hızlı büyüme sürecinin getirdiklerinin yalnızca bir bileşkesidir, bu büyüme süreci bir başka çok tehlikeli sonucu daha beraberinde getirmiştir; petrol şirketlerine karşı "hoşgörünün kurumsallaşması". Bu kurumsallaşma kendisini yasal olarak olağanın dışında şeylere göz yumulması, yargı süreçlerindeki boşluklar, düzenleyici bir yasal rejimi uygulayabilmek için tahsis edilen kaynakların yetersizliğinin alarm veren bir düzeye gelmesi (yetersiz iş müfettişi sayısı gibi, y.n) ve genel olarak mevzuatı uygulatmada görülen isteksizlik büyük etkide bulunmuştur. Whyte'in yine Carson'dan aktardığı üzere yasal açıdan emredici iş güvenliği temsilciliği müessesesine duyulan ihtiyaç ve Enerji Bakanlığı'nın düzenleyici sorumluluklarının ortadan kaldırılması gibi hususlar, Cullen raporundan 8 yıl önce yazılmış ve sektördeki ölüm ve yaralanmalar açık açık geliyor demıştır (Whyte, 2006:183).

Deniz (2009: 41) olayı inceleyen yazısında "açık deniz tesislerinde taşeron kullanım oranı yüzde 70'lerin üstündedir. Bu durumda taşeron elemanlarının şirket prosedürleri ve / veya acil durumlar için eğitilmesi daha da önem kazanmaktadır. Piper'da iş izni konusunda yeterli eğitim almamış bir taşeron elemanı faciaya neden olmuştur" ifadesini kullanmaktadır. Kazanın nedenine yapılan vurguyu bir kenara bırakırsak, ta-

şeron işçilerin işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda eğitilmeleri, eşgüdüm halinde bulunmaları, üretim sürecinin bütününe vakıf olmaları çok zordur ve tüm sektörlerde ölüm ve yaralanmaların oluşumunda ciddi bir etkindir. Söz konusu olay sonrasında, iş güvenliği uygulamalarında çok önemli bir nokta olan iş izinleri (Permit-to-Work, PTW) prosedürleri bu kazadan sonra ayrıntılı bir halde incelenmiş ve iş güvenliği yönetim sistemlerinin en önemli hususlarından birisi olmuştur. Acı olayın yaşandığı dönemlere geri döndüğümüzde, o yıllarda Britanya petrol endüstrisi, özellikle de açık deniz petrol platformları incelendiğinde, taşeron işçiliğin oranının yüzde 80-90 arasında olduğu görülecektir. İşçilerin büyük bir kısmıyla birkaç haftalık, en fazla birkaç aylık kısa dönemlik sözleşmeler imzalanmaktadır. Dönem Thatcher dönemidir, sendikal mücadeleye dönük inanılmaz bir saldırı politikası hayata geçmektedir, sendikaların örgütlülüğünün altını oymak açısından, sendikaların haberi bile olmadan binlerce işçi kısa süreli sözleşmelerle çalıştırılıp, işten çıkarılmaktadır. Olayın gerçekleştiği tarihte Piper Alpha platformunda çalışan işçilerin yüzde 83'ü taşeron işçisidir (Cullen, 1990). İşçilerin güvenlik ve sağlık sorunlarını, şikayetlerini aktarabilecekleri bir (yetkili, yetkili kurum vb.) bulunmamakta, işçilerin üretim sürecine vakıf olmaları imkansız hale gelmekte, ustalıkları ve iş güvenliği konusundaki bilgi birikimleri geçmiş yıllara nazaran giderek azalmaktadır. İki üç hafta çalışıp, sonra kim bilir hangi sektörde çalışan, öncesinde de hangi sektörde çalıştığı bilinmeyen taşeron işçilerin, açık deniz petrol sahaları gibi riskli iş ortamlarında çalışmalarının sonucu ben geliyorum diyen felaketler olmuştur. Bu, işçi sınıfına dayatılan bir "yönetim rejimi"dir. Britanya'nın daha hızlı petrol çıkarması, sendikalarla uğraşarak zaman kaybı yaşamaması gerekmektedir. Piper Alpha'da yaşanan büyük katliamdan aylar önce, şirket yönetimi işçiler tarafından raporlanan pek çok gaz sızıntısını görmezden gelmiştir. Olaydan tam bir gün önce iki işçi gaz kokusu aldıklarını rapor etmiştir. Platformun iş güvenliği görevlisi tarafından bir keresinde, işi durdurma izni alınmasına karşın, şirket yönetimi iş rutinine müdahale etmemiş ve bir teftiş gerçekleştirmemiştir (Guardian 11 Temmuz 1988 tarihli nüshasından aktaran, Whyte, 2006: 184).

Britanya petrol endüstrisinde, güvencesiz çalışma rejiminin ve bir bo-yutu olan taşeron sözleşmelerinin yaygınlaşması, sektörde 80'lerin orta-larında yaşanan bazı sarsıntıların etkisiyle gerçekleşmişti. OPEC kota sisteminin çöküşü ile birlikte, 1985 yılında varili 30 dolardan 1986 yılına gelindiğinde 10 dolara kadar düşen petrol fiyatları, petrol endüstrisi üze-rinde yıkıcı bir etki yarattı. Kuşkusuz bu yıkıcı etkiyi sermaye değil, işçi sınıfı üstlenecekti. Yaşanan bu gelişmeler karşısında, kârlarından vazgeç-mek istemeyen sermaye sınıfının yaptığı, her dönem yaptığından farklı olmadı. Petrol şirketleri bütçelerini %30-40 düzeyinde küçültürlerken, işgücü üzerindeki baskı çok daha vahimdi. Sektörde 22.000 kişi işten çıkarıldı, açık deniz petrol sahalarında bakım ve onarım masraflarında ciddi kesintilere gidildi, güvenlik ve sağlık koşulları son derece sallan-tılı hale geldi. Normal ortamlarda çalışmak için imal edilmiş, açık deniz petrol sahalarına uygun olmayan makine ve ekipman, son derece korosif bir atmosferde, günde 24 saat çalışma ortamında çalıştırıldı. Makinele-rin durması, bakım ve onarımı, yeni işgücü ve işçi alımları gerektirece-ğinden, tüm departmanlarda, yapılan işten çıkartmalar sonucunda zaten en düşük düzeye çekilen işgücünün bunu karşılaması mümkün değildi, makineler sonuna kadar, en hızlı, vardiya sisteminin getirebileceği en büyük hızla çalıştırıldı (Whyte, 2006: 185).

Yalnızca inşaat iş makineleri açısından değil, tüm makine ve ekipman açısından verimlilik hesapları yapılırken, gerek talep azlığı nedeniyle, gerekse de bakım ve onarım gereksinimleri nedeniyle boşa kalma sü-resinin (downtime) artması, makine verimliliğini ve dolayısıyla kârlılığı azaltan faktörlerden birisidir. İnşaat işlerinde, iş makineleri satın almak yerine kiralamak ile bu bir şekilde engellenebilir veya azaltılabilir. Ancak proses bazlı endüstrilerde, petrol endüstrisinde olduğu gibi, bir makineyi geçici olarak alıp sonradan atamazsınız. Tesis bir kere kuruldu mu, sü-rekli üretim yapmak zorundadır. Bu üretim sürecinin durmaması, serma-yenin çevrim hızının azalmaması için zorunludur. Bu bakımdan makine bakım ve onarımlarına harcanan sürenin en aza indirilmesi gerekmekte, bakım ve onarım işinin üretim süreci içinde bir şekilde çözülmesi ge-rekmektedir. Konudan uzaklaşmamak açısından kısaca Toplam Kalite

Yönetimi çerçevesinde Kalite Çemberlerinin, işçinin yoğun çalıştırılması ile bu konuya da odaklandığı söylenebilir. İşçi hem üretmeli, hem bir sorun olduğunda en hızlı bir şekilde müdahale etmeli ve tamiri gerçekleştirmeli, üretim süreci durmadan, yeni işgücüne gereksinim olmadan bakımı da sürekli gerçekleştirmelidir. Yoğunlaştırılmış iş süreçlerinde, çoğu kez makinayı durdurma, bakım ve onarım ertelenir ve iş güvenliği önlemleri boşlanır, boşlanmak zorundadır. Bunun bir maliyeti vardır kuşkusuz. Bu maliyet ölümler ve yaralanmalar olarak kendisini gösterecek ve doğrudan işçi sınıfının üzerine yıkılacaktır. Güvencesizlik, kusurun dağıtılması, işçiye kusur verilmesi, işçiye kan parası verip geçiştirme, suçu üçüncü şahıslara atma, uzun yasal süreçlerle işi sündürme vs. vs. pek çok mekanizma ile bu maliyet unsuru azaltılacaktır. Piper Alpha katliamı öncesinde de, hızlı üretim, en az düzeyde yasal zorlayıcılık, güvencesiz çalışma rejimiyle birleşince, kârlılıkta kısa süreli bir dip nokta gören petrol endüstrisi, yatırım risklerini ihmal edilebilir düzeyde azaltmış, kâr oranlarını sağlama almıştır. Peki bunun sonucunda, işçi sınıfının payına ne düşmüştür? Tüm elde edilebilen kanıtlar göstermektedir ki, 1985 sonrası strateji ölüm ve yaralanmaları yoğunlaştırmıştır. 1985 ile 90'ların sonu arasındaki dönemde, petrol endüstrisinde ölen veya ciddi olarak sakatlık geçiren işçilerin sayısı sürekli olarak sektörün önceki herhangi bir döneminden fazla olarak seyretmiştir. Manchester Üniversitesi'nde 1988 yılında yapılan bir çalışma, açık deniz üretim sahalarında çalışan işçilerin yaklaşık %30'unun işyerinde yaralandığını göstermektedir (Aktaran, Whyte, 2006: 186).

Kısacası, petrol şirketlerinin kârları azalmasın diye, petrol sahaları daha hızlı çalışmış, bakım ve onarım masraflarını azaltmış, işçi sağlığı ve iş güvenliği maliyetlerinde azaltmaya gitmiş, işten çıkartmalar yoluyla çalışma saatlerini artırmış, yoğun çalışmayı dayatmış, tüm bunları güvencesiz emek rejiminin bir parçası olan taşeron sistemini asli istihdam politikası haline getirerek gerçekleştirmiştir. Britanya ekonomisinin motor gücü olarak görülen Kuzey Denizi Petrol Üretimi'nin azalmaması, durmaması veya kârlılığının azalmaması için ne gerekirse yapılmalı algısı Theacher hükümeti tarafından dayatılmış, toplumsal onay alınmaya çalı-

şılmış (havuç), öte yandan sendikal örgütlülüğe tam boy bir saldırı gerçekleştirilmiş, geçici işçilik ve taşeron sistemiyle sendikal örgütlülüğün altı oyulmuş (sopa) ve tüm bunlar gerçekleştirilirken, toplumsal onayı ("aman ülkemiz ekonomik krize girmesin") arkasına alan kapitalist devlet, denetleme ve düzenleme görevlerinden elini çekmiştir. Sonuçlardan yalnızca bir tanesi Piper Alpha katliamıdır!

İş cinayetleri sonrasındaermaye düzeni kendisini nasıl yeniden üretir?

Yaşanan felaket sonrasında hazırlanan Cullen raporu üzerinde de durmak gerekli. Bu türden raporları ülkemizde de sık sık görüyoruz. Büyük işçi katliamları sonrasında (örneğin Esenyurt'ta 11 işçinin çadırlarda diri diri yanması sonrası) hazırlanan soruşturma raporlarının esas işlevi, bu olaylar sonrasında kurumsal ve kalıcı olarak daha güvenli ve sağlıklı bir üretim ortamının tesis edilmesi, bunun için yasalar, yönetmelikler çıkarılması, üretim süreçlerine müdahale edilmesi değildir. Bu türden raporların esas hedefi kriz anlarında devlet otoritesini restore etmek ve yaşanan olay üzerinden bozulma riski taşıyan toplumsal düzeni eski "istikrar"ına geri getirmektir. Tüm devlet yetkilileri olayı kınarlar, gerekirse sorumlular en ağır şekilde cezalandırılır, konuyla bakanlar veya başbakanlar bizzat ilgilenir ve hazırlanan teftiş sonrası rapor tepkileri bir süreliğine hafifletir. Ancak bu türden işçi katliamları sonucu alınması gereken önlemleri kalıcı olabilmesi için, işçi sınıfının sürekli mücadele etmesi, işçi sağlığı ve iş güvenliğini mücadelesinin bir parçası haline getirmesi, bunu yaparken de pek çok toplumsal kesimden destek ve onay alınması (aydınlar, akademisyenler, kurumsal olarak üniversiteler, meslek odaları, kamu kurumları ve benzeri) gerekmektedir.

Piper Alpha sonrası hazırlanan Cullen raporu hiçbir yenilik getirmedi demek haksızlık olacaktır. Kimi rakamlar petrol endüstrisine en az 2 milyar sterlinlik bir işçi sağlığı ve iş güvenliği maliyeti çıktığını söylemektedir. Petrol endüstrisinin üzerine gidilmiş, aksayan pek çok husus ortadan kaldırılmaya çalışılmış, iş izni prosedürleri sıkı bir şekilde uygulanmıştır. Raporda özetle şu hususlardan söz edilmektedir (Deniz, 2009: 41):

Piper Alpha kazası, açık deniz tesisleriyle ilgili düzenlemelerin ne kadar yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Düzenlemelerin daha çok

'kural koyucu' olduğu sonucuna varılmıştır. Açık petrol sahasında iş izni sisteminde birçok eksikliklerin olduğu raporda belirtilmiştir. Bu nedenledir ki basınç emniyet vanası olmayan bir pompanın çalışmasına izin verilmiş ve olaylar zinciri birbiri ardına gelmiştir. Soruşturma komisyonu birçok kazanın inceleme raporlarının şirket içinde dolaştırılmayıp, gizlendiğini ortaya çıkarmıştır. Açık deniz tesislerde meydana gelen kazalarla ilgili inceleme raporlarının hiç olmaz ise şirket içinde paylaşılması gerekmektedir. Açık deniz tesislerinde taşeron kullanım oranı %70'lerin üstündedir. Bu durumda taşeron elemanlarının şirket prosedürleri ve / veya acil durumlar için eğitilmesi daha da önem kazanmaktadır. Piper'da iş izni konusunda yeterli eğitim almamış bir taşeron elemanı faciaya neden olmuştur. Piper faciası açık deniz tesislerinde yarı sınırlı alanlardaki patlama, yakıt havuzu yangını ve jet alevleri kavramlarının önemine bir kez daha dikkat çekmiştir. Artık tasarımlarda, acil durum planlaması ve tatbikatlarında göz önüne alınmaktadır. Piper Alpha Raporu yönetim kalitesi, özellikle de şirket içindeki iş güvenliği yönetimi bakımından oldukça kritiktir. Şirket iş güvenliği için onlarca toplantı yapılmıştır. Ancak, problem bunların 'kalitesi'dir. Birçok yönetici kalitesine ve yeteneklere bakılmaksızın terfi ettirilmiştir. Şirkette gelişmekte olan ülke kültürü hâkimdir. Bu zayıflıklar şirket içinde birçok durumda kendini belli etmektedir. İş izni (PTW) sisteminin işletimi ve fabrikanın yalıtımında çok tolerans gösterilmesi, yetersiz denetimler, önemli tehlikelerin belirlenmesindeki eksiklikler bunların başlıcalarıdır.

Burada raporda geçen şirket kültürü ve kural koyucu kavramlarının üzerinde durmak gerekmektedir. Özellikle bu rapor, yaratılan zihniyet bir bakıma 90'lar sonrasındaki işçi sağlığı ve iş güvenliği bakış açısının da özeti denebilir. Tüm işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitim materyallerinde, şirketlerin "iş güvenliği kültürü"nün üzerinde durulmaya, bunu şirket politikasının bir parçası haline getirmelerinin gerekliliğinden dem vurulmaya başlanmıştır. Özellikle Türkiye gibi ülkeler düşünüldüğünde, "kültür" ve "eğitim" en büyük sorunuzdur, ölüm ve yaralanmaların en büyük nedeni bu iki konudaki eksikliktir! Aralıksız 24 saat, 2 vardiya ile yoğunlaştırılmış bir üretim yapabilir, işçi sayınızın yarısıyla en az iki kat

üretim gerçekleştirebilirsiniz, tüm işlerinizi güvencesiz taşeron işçilerine yaptırabilirsiniz ama “iş güvenliği kültürü” olan bir şirketseniz sorun bitmiş demektir!

Bir diğer üzerinde durulması gereken kavram ise “kural koyucu” yerine “hedef belirleyici” bir anlayışın hakim kılınmasına yapılan vurgudur. İşçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili yönetim sistemlerinde de hep bu anlayışın altı çizilir. Kural tabanlı değil, performans tabanlı bir İSİG politikasına vurgu yapılır. Peki iki anlayış arasındaki fark nedir? Neden böyle bir anlayış hakim kılınmaya çalışılmıştır. Daha önceki bölümlerde de altı çizildiği üzere, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki mevzuat incelendiğinde, eski mevzuatın son derece ayrıntılı, tek tek alınması gereken önlemleri belirten, “kural koyan” bir yapısı olduğu vurgulanmıştır. Yeni mevzuat ise, çok daha genel ifadelerle sorumluların genel sorumluluklarının altını çizer, sözgelimi “risk değerlendirmesi” yapılmalı ve buna göre önlemler alınmalı şeklinde ifadeler kullanır. İncelediğimiz Piper Alpha olayı sonrası hazırlanan rapordan da benzer bir sonuç çıkmış, mevzuatın düzenleyici rolünün “hedef belirleyici” olması gerektiği belirtilmiştir. “Hedef belirleyici” İSİG politikası 1974 tarihli Britanya İşte Sağlık ve Güvenlik Yasası tarafından da yüceleştirilmiş bir bakış açısidir ki bu kanunun açık deniz sahalarında tam anlamıyla uygulandığı da söylenemez. Cullen raporunda da belirtildiği üzere, sendikalar ağırlıklı olarak kural koyucu sistemi savunmaktadır. Bu sisteme göre üretim sahaları için ve iş güvenliği prosedürleri için minimum standartlar konmakta bunlara uyulması istenmektedir. Hedef belirleyici bakış açısında ise, sermaye sahiplerinden ve sorumlulardan (iş yeri sahibi, işveren vekili gibi), kendi üretim süreçlerini bir “vaka” olarak ayrıntılandırmaları (ayrıntılı dökümantasyon, sayısal risk değerlendirmeleri), işyerlerinde var olan riskleri en aza indirmeleri istenmektedir. Bu bakış açısı kendi kendini düzenleyen bir sistem olarak dikkat çekmektedir (self-regulation). Burada hedeflerin sınanması için, tehlikeler saptanır, bu tehlikelerden yola çıkarak risk değerlendirmeleri yapılır ve bu riskler anahtar kavram olan “makul olarak uygulanabilecek en düşük” (ALARP-as low as reasonably practical) risk düzeyine çekilir. Bu kavram Türkçeye çevrilirken “makul olan

en düşük” şeklinde ifadelere de rastlanmaktadır. Ancak burada “practical” sözcüğü oldukça önemlidir ve işyerinde uygulanabilecek, pratiğe yansıtılabilecek en düşük düzeye vurgu yapar. Tersinden düşünersek “pratik” değilse elden bir şey gelmemekte risk azaltılmamaktadır. Hedef belirleyici-hedef koyucu bakış açısında, önceden belirlenmiş, uyulması gereken standartlar, kurallar yerine, o iş için, o işe özel “uygulanabilir”, “pratik” standartlar vardır. Kuşkusuz, her işyerinin kendi iş süreçlerinin dökümünü yapması, tehlike ve risk değerlendirmesini yapması güzel bir şeydir, ama zorlayıcı, kural koyucu standartlar, mevzuat sistemi ve devlet denetimi olmadan bunların hiçbir anlamı yoktur.

Whyte’in vurgusu son derece yerindedir, hedef belirleyici ve fayda/maliyet analizlerine dayanan standartlar, ALARP gibi, kapitalist üretim sürecinin düzenlenmesinde (istihdam, yasal mevzuat, İSİG vb.) konsensusa ve rızaya dayanan modelleri kurumsallaştırmaktadır; bu konsensus ve rıza sermaye sınıfı tarafından yasaların koyduğu kurallara tabi olmak yerine her zaman tercih edilen pazarlığa, iknaya ve müzakereye dayanmaktadır (Whyte, 2006:189). Sonuçta geldiğimiz yer yine en saf, en temel liberalizmdir! 90’lı yılları hatırlayalım, sendikaların bile işçilerin özgür iradeleri üzerinde tahakküm kurduğu iddialarının, sınıfa ve örgütlü işçi sınıfına saldırı argümanları olarak kullanıldığı dönemlerde, böyle bir bakış açısının şans eseri çıktığını söyleyemeyiz. Üstelik tam da Sovyetler Birliği’nin ve sosyalist sistemin çözülüşü “devletçi ekonomilerin yanlışlandığı(!)” döneminde. Cullen raporu bu bakış açısını önerirken sendikaların da görüşlerine yer vermektedir ve sendikalar istisnasız aynı noktaya vurgu yapmaktadır: Conoco, Amoco, Chevron, ICI, Shell ve diğer petrol şirketleri tarafından belirlenen “hedefler” ve “kendi kendine düzenlemeler”e izin vermek büyük tehlikeler doğuracaktır.

Cullen raporu, özetle petrol endüstrisinin karşı karşıya kaldığı meşruiyet krizini başarılı bir şekilde yönetmiş, sendikal hareketin karşı konulması mümkün olmayan, örneğin daha uygun bir şekilde maddi açıdan desteklenen bir iş güvenliği müfettişliği müessesesi, taleplerini desteklemiş, petrol endüstrisine bazı maliyetleri dayatmış, ama “kendi kendine düzenleyen”, hedef koyucu bakış açısının içkin olduğu mevzuat

yapısını da petrol sermayesinin onayıyla ortaya koymuştur. Ne kadar tartışmalı olsa da, raporun yayınlandığı tarihten sonraki ölüm ve yaralanma istatistikleri 91/92 ile 94/95 yılları arasında yüzde 40 oranında düşmüştür (Whyte, 2006: 190). Ama balayı buraya kadar sürmüştür...

Balayı sona erer ve “yeni dönem için maliyet azaltma inisiyatifi” devreye girer

Ölümler unutulmaya yüz tutunca, sermaye verdiği “taviz”leri yeniden geri almak isteyecektir, hep böyle yapmıştır ve yapacaktır. Yeni düzenlemelere karşı 1993 yılından itibaren petrol şirketlerinin pek çok alttan alta girişimi olacaktır. Tüm şirketlerin ortak bakış açısı Yeni Dönem için Maliyet Azaltma İnisiyatifi (Cost Reduction Initiative for the New Era-CRINE) olarak bayraklaştırılır ve ilk kez 1993 yılında Birleşik Krallık Açık Deniz İşletmecileri Birliği (UKOOA) tarafından, Cullen raporuna feda edilen kârları yeniden geri kazanmak amacıyla ortaya atılır. Resmi söylem, petrol işletmecilerine, müteahhitlere, tedarikçilere, işçilere ve ulusa parlak bir gelecek vaatleriyle ortaya çıkar. Söylemler çok tanındıktır: “Bu maliyet azaltma, kalan petrol rezervlerinden maksimum yararlanmak, inşaat endüstrisinin uluslararası arenada rekabet edilebilirliğini artırmak ve istihdamı üst düzeye çıkarmak” amacıyla gereklidir. Rakamsal olarak ise 2-3 yıl içinde yatırım maliyetinde yüzde 30 azalma ve işletme maliyetinde yüzde 50 azalmayı hedeflemektedir~(Risley, 1995:5).

Yeni dönem politikaları Thatcher döneminde olduğu gibi işçi sınıfını doğrudan karşıya alan, ezmeye çalışan bir tarzda yürümektedir. Söylemler daha süslü hale getirilir ama genel olarak bakıldığında bu politikalarla büyük işten çıkarmalar, daha uzun vardiyalar, “çok-yeteneklilik” (bir işçinin pek çok işi yapması, Toplam Kalite Yönetimi’nde olduğu gibi, y.n), bakım ve onarım maliyetlerinde kesintiler şeklinde kendisini gösterecektir. Kamuoyunda CRINE politikalarına karşı gerek uzmanlar, gerekse de sendikalar tarafından hep işçi sağlığı ve iş güvenliğine olumsuz etkileri vurgulanarak karşı çıkılır ve bu 90’ların başındaki tartışmaların hemen hemen aynısıdır (Piper Alpha sonrası). Ancak Birleşik Krallık Açık Deniz İşletmecileri Birliği, bu politikaların işçi sağlığı ve iş güvenliğini uygulamalarını güçlendireceğini, güvenlik ve sağlık açısından bir

katkı olduğunu söylemektedir. Hükümet cephesinden ise olaya bakış çok nettir, bu politikalar demeti petrol endüstrisinin ayakta kalması, uzun vadeli başarıları için gereklidir ve ulusun tamamının çıkarıdır. Bu politikaların uygulanmaya başlamasıyla, Piper Alpha katliamı öncesine dönüş başlar bir bakıma. Zira 1996/97 ve 1997/98 arasında tehlikeli vakalarda yüzde 14 oranında artış yaşanırken, şiddetli (major) yaralanmalar ve ölümlerde yüzde 95'lik bir artış gözlenir. CRINE politikalarının belirlediği dönemin hemen ardından bu verilerin ortaya çıkması son derece anlamlıdır. Ölüm ve yaralanmalar artmış, ancak Kuzey Denizi'ndeki işletmelerde kâr düzeyleri istikrara kavuşmuştur. (Whyte, 2006: 191-92). Yatırım ve işletme maliyetlerindeki bu azalmanın işçi sağlığı ve iş güvenliği koşullarına olumsuz etkisine karşı, işgücündeki kısıntı, çok yeteneklilik (bir işçiden daha fazla konuda iş talep edilmesi) ve genişletilmiş iş düzeninin (daha fazla iş kalemi) noktalarını vurgulayan sendikalar ve işletmelerdeki İSİG temsilcileri sürekli şikayetlerini iletmışlerdir. İş müfettişleri bu şikayetlerin hepsinin farkındadır, tüm şikayetler kayıt altına alınmaktadır. Ama bu dönem gözle görülür yasal düzenlemelerin veya devlet müdahalesinin olduğu bir dönem değildir...

Burada yine Whyte'in çalışmasına dönelim ve bazı ilginç noktalara dikkat çekelim. İş müfettişleriyle yapılan görüşmelerde maliyet azaltma politikalarının, endüstrinin yaşaması için zorunlu olduğu hemen hemen tüm iş müfettişlerince kabul görmektedir, örneğin bir iş müfettişine göre CRINE "en iyi açıdan bakarsak verimliliğin itici gücü, en kötü açıdan bakarsak gerekli bir musibettir". Bir proje müdürünün söyledikleri de politikalar demetinin hedefini açıkça ortaya koyar: "Eğer Britanya petrol istiyorsa, petrol çıkarma işiyle iyi geçinmek zorundayız ve yeni ortaya çıkan zorluklarla başa çıkmalıyız. Kemerlerimizi sıkmalıyız ve HSE (Britanya İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği İdaresi) bunun herkes gibi farkına varmaktadır". 2000'li yıllara gelindiğinde CRINE politikalarının ardılı olan PILOT ve LOGIC inisiyatifleri ortaya çıkmıştır ve hedef ortaktır: Petrol üretimini günde 3 milyon varilde tutmak, petrol ve petrol türevi endüstri ihracat rakamlarını yüzde 50 artırmak ve her yıl 1 milyar sterlin değerinde yeni iş yaratmak. (Whyte, 2006: 195).

Sendikal hareketin güçsüzlüğü, işçi sınıfının ideolojik bir kalkışma yaratamaması doğal olarak sermayenin kendi çıkarlarını tüm toplumun çıkarları gibi olarak sunmasına, ideolojik olarak ortak çıkarların, ülkenin kalkınmasının petrol endüstrisinin kârını artırması olarak algılanmasına yol açmaktadır. İş müfettişleri güvenlik ve sağlık koşullarına zarar vermeden maliyetin azalabileceğine inanmakta, işçi sağlığı ve iş güvenliği tamamen üretim sürecinden kopuk olarak görülebilmekte, üretim rejimindeki değişiklikler ile çalışma koşulları arasındaki bağlantı kurulmamaktadır. Bu ideolojinin gücüdür ve sermaye sınıfı Britanya’da kendi gücünü tüm kesimlere nüfuz ettirmiştir. Tüm yasalar gibi, tüm yasaların yorumlanması gibi, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin yasal mevzuat da, kapitalist sistemin çizdiği sınırlar içinde, sınıf mücadelelerinin aldığı seyir ile belirlenen bir üstyapı kurumudur. Bunların uygulanması ve yorumlanması, iş müfettişlerinden sahada çalışan mühendise, ara yöneticiye (işveren vekili sıfatıyla), üst düzey yöneticilerden sermayedarlara genel bir ortaklaşma taşıyorsa, burada sermaye ideolojisinin gücünden ve tersinden işçi sınıfı mücadelesinin gerilemesinden ve buna paralel sosyalist ideolojinin güç kaybetmesinden söz edilebilir. Sonuç istatistiklerin de gösterdiği gibi açıktır: 1995/96 yılından itibaren açık deniz petrol sahalarında ciddi yaralanmalar ve ölümlerle sonuçlanan “iş kazaları” kaza sıklıkları belli bir oranı korumakta ve hiçbir zaman azalmamaktadır (HSE, 2005).

Açık deniz petrol sahalarında, işin örgütlenmesi ve düzenlenmesi süreçlerinden işçilerin dışlanması sonuçları ciddi anlamda felaket olmuştur, gerek Piper Alpha öncesi, gerekse sonrasında. İşçilerin, özellikle de sendikalarda örgütlü işçi sınıfının İşçi Partisi hükümetlerinde de dışlanması, açık deniz sahalarında sendikaları İş İlişkileri Yasası-1999’un bir “yan etkisi” olarak (Employment Relations Act, 1999) işçilerin değil patronun seçmesi, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin taleplerin de geriye düşmesini getirmiştir. Bu talepler, toplu iş sözleşmelerinde gündeme dahi getirilemez olmuştur- ki işçiler açısından bu anlaşılır, çünkü işten atılmama, vardiyaların düzenlenmesi, çalışma saatlerinin aşırı olsa da (!) en azından mesailerin ödenmesi gibi talepler arasında, güvenlik ve sağlık

meseleleri gündeme dahi gelmemeye başlamıştır. Kısacası, sistem kendisini restore etmiş, ölümler ve yaralanmalar devam etmiştir, etmektedir...

“Önlemek ödemekten daha ucuzdur.” Acaba?

“Hiçbir şeyin maliyetinin insan hayatından daha önemli olmadığını belirten Çalışma ve İş Kurumu Müdürü Ramazan Erdim ise yaptığı konuşmada, “Ülkemizdeki iş kazası istatistiklerine baktığımızda ülkemizde ölümlü iş kazası oranının dünya ortalamasına göre çok yüksek olduğu görülmektedir. Ölümlü ve ağır hasarlı iş kazası yönünden Avrupa’da birinci, dünyada ise üçüncü sırada olduğumuz görülmektedir. Bir işyerinde iş güvenliği önlemleri alınmadığından dolayı meydana gelebilecek ölümlü veya ağır yaralamalı bir kaza sonucunda işverenlerimizin vicdani rahatsızlıkları bir yana yüksek miktarda idari ve cezai yaptırımlarla karşılaşmaktadırlar. Bu yaptırımlar karşısında işverenlerin alacağı iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin maliyetinin çok daha düşük olacağını zannediyorum. İnşallah hiçbir işverenimizin ve çalışanlarımızın başına bu tür olaylar gelmez” dedi.” (Cihan Haber Ajansı, 13.02.2013).

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere, sermaye sınıfı her zaman güvenlik ve sağlık harcamalarını bir masraf kalemi olarak görmekte, ilk kesintiye gidilen kalemler bunlar olmaktadır. Cullen Raporu sonrasında, petrol şirketlerine en az iki milyar sterlinlik bir yük geldiği, bunun da hemen hemen tamamının işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin en temel ve basit düzenlemeler olduğu Britanya örneğinde anlaşılmaktadır. Sonrasında ise CRINE politikaları ile verdiklerini fazlasıyla geri almışlardır. Peki, o zaman gerçekten önlemek ödemekten daha ucuzdur genel bir söylem haline gelmiştir?

İş kazalarına dair yapılan çalışmalarda veya bu konuyla ilgilenen özellikle mühendislerin vurgularında hep belirtilir: “Önlemek, kazalardan kaynaklanan zararlardan çok daha ucuza gelir.” Bazı iyi niyetli araştırmacılar sermayeyi ikna etmek, sonuçta birkaç kişi dahi olsa insanların yaşamını kurtarmak açısından işin bu boyutunun gösterilmesi gerektiğini savunur. İyi niyetlerinden kuşku duyulmasa da “insan celladından af diler mi?” diye sormak aşırı bir yorum olmayacaktır. Olayı “önleme” boyutuyla ele alması açısından da yetersizdir, ki yalnızca işyeri bazında

önlemler ve bunların maliyetlerini ele almaya çalışan bir bakış açısıdır. Bu bakış açısıyla ilgili gözden kaçmaması gereken bir nokta daha vardır. “İş güvenliği ekonomi sağlar!” derken, ekonomik olmayan koşullarda demek ki iş güvenliği önlemleri almamak rasyoneldir, zaten bu kapitalizmin doğasında vardır noktasına gelinebilir.

İşin ekonomik boyutuna sürekli vurgu yapmanın bir adım ötesi devletin sürece müdahalesini gereksiz görmek, sermayenin önünü tıkamaya çalışmakla suçlamak olacaktır. Britanya’da açık deniz petrol sahalarının, ülke ekonomisini kurtaracak bir sektör olduğunu savunmak sermaye sınıfı, Türkiye’ye geldiğimizde, hidroelektrik santrallerin kolaylıkla inşa edilmesi için hukuksal engeller, Çevre Etki Değerlendirme raporları alınması şartları, kamu yararı ve benzeri pek çok engel kaldırılırken de sosyalistleri “sermayenin önünü tıkmak, gelişmeye karşı olmak”la suçlar. Ülkemizin gelişmesi, büyümesi için “ölüm, madencilik mesleğinin kaderinde vardır” denilip geçilebilir. 12 Eylül referandumu ile yerindelik ve kamu yararı ilkeleri ortadan kaldırılırken doğa katledilir, insan sağlığı hiçe sayılabilir ve tüm bunlar “ekonominin büyümesi için gerekli” olarak lanse edilebilir. (Taha Akyol’un bu konudaki yorumu liberalizmin bakış açısını çok iyi yansıtır; bir televizyon programında “herhangi bir hükümet ben liberal ekonomiye inanıyorum, kamu yararından önce sermayenin yararını düşünüyorum diyebilir, burada hukuk sistemi onun önünde engel olarak durmamalıdır” diyen Akyol’un bakış açısı oldukça demonstratiftir).

Peki, hadi tartışmayı ilerletelim, diyelim ki önlemek daha ucuzdur ilkesiyle hareket ettik ve o şirkete muhtemel başına gelecek kazaları önleyerek, bu kazalardan kaynaklanabilecek maliyetlerden çok daha düşük, ama normalden daha fazla bir miktarda işçi sağlığı ve iş güvenliği harcamaları yaparak kâr sağladık. Patronu ikna ettik ve tüm üretim süreçlerinde bunu hayata geçirdik. Soru şu; bu kâr artışı işçilere yansıdı mı? İşçilerin ücretleri mi arttı, sosyal hakları mı arttı? Yoksa, “zaten seni kazadan beladan kurtardık, daha ne istiyorsun” dendiğinde sineye mi çekeceğiz.

Gelişkin kapitalist ülkelerde şirketler, işçi sağlığı ve iş güvenliğine çok daha fazla harcama yapmaktalar. Bunun temel nedeni, devlet tarafından

verilecek cezaların büyüklüğü ve işçilere ödenmesi muhtemel tazminatların boyutu. Kimse “iş güvenliği kültürü” gibi masallar anlatmasın, eğer böyle bir kültür oluşmuşsa da tamamen işçi sınıfının bedeller ödeyerek elde ettiği kazanımlar sayesinde oluşmuştur. İşçi sınıfı mücadeleleri daha sıkı ve sert yasal mevzuatın oluşturulmasına katkıda bulunmuş, örgütlü işçilerin mücadeleleri sonucu daha sıkı devlet denetimi yapılmış, bir sınıfın zorlaması sonucu diğer sınıf taviz vermek zorunda kalmıştır! Tüm bu süreçleri aynı zamanda kendisi için kârlı hale getirmeye çalışan özellikle emperyalist ülkelerin sermaye sınıfları da, kendi ülkelerinde başta “geleneksel” üretim süreçlerinde olmak üzere işi gerçekten sıkı tutmuştur, çünkü kâr etmektedir! O zaman tartışmamızı biraz daha ilerletelim ve şunu soralım “o zaman işçi sınıfı mücadele ettiğinde, hem işçiler hem de sermaye kazanıyor öyle değil mi?” Öyle değil! Hemen ardından şu soruları sorma hakkını kendimizde bulabiliriz “sermaye neden esnek çalışmayı asli çalışma sistemi haline getirmek için 40 yılı aşkın süredir acımasızca savaşıyor?” veya “sermaye neden taşeron sisteminden çok memnun”, hemen bir başka soru “güvenli üretim yapan emperyalist tekeller, neden hiçbir işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alınmayan az gelişmiş kapitalist ülkelere üretimlerini kaydırıyorlar?”, şunu da soralım “neden sendikanın ve örgütlülüğün güçsüz olduğu veya hiç olmadığı coğrafyalar, aynı zamanda en büyük işçi katliamlarının (Bangladeş, Endonezya, Meksika, üzerinden silindirle geçilmiş eski sosyalist ülkeler vs. vs.) yaşandığı yerler olmakta?...

Her zaman şunu görebiliyoruz, sermaye sınıfı üretim sürecinde tüm maliyet kalemelerini işçi sınıfına transfer etmek istemektedir, kimi zaman da ölüm ve yaralanmalar şekline büründürerek. Şu veya bu üretim biçimini, şu veya bu malzemeyi seç diye kimse bir sermaye sahibine baskıda bulunamamakta, bu alan özel sermaye ideolojisinin neredeyse dokunulmaz alanları arasında yer almaktadır.

“Üreticinin elindeki ürünün somut niteliği sahibine hiçbir toplumsal sorumluluk yüklememelidir. Üretici istediği malı üretebilir; ürettiği malı istediğini yapabilir; malını istediği gibi satabilir ve sattığı malın yerine istediği malı satın alabilir. Üreticiyle ürünü arasındaki ilişkiyi sınırlayan

her türlü ahlaki, yasal, geleneksel koşul yok edilir.” (Marx, Grundrisse Önsöz içinde; 37)

Çoğu geri bırakılmış veya orta gelişkinlikte ülkede; yasalara, yönetmeliklere ve standartlara aykırı pek çok malzeme, zararlı madde, ekipman zaten kullanılmaktadır, o işin bir başka boyutu. Gelişkin kapitalist ülkelerde ise eğer standartlara uygunsa kullanır ve kimse karışamaz! Standartların, yönetmeliklerin, genel olarak yasal çerçevenin nasıl oluşturulduğu da ayrı bir konudur. Burada bir başka boyuta geliyoruz, standartların oluşturulması.. Bunu iki boyutta ele alabiliriz, ilki genel olarak yapım teknikleri, üretim teknikleri, malzeme güvenliği ve benzeri başlıklarda işin “iş güvenliği”ni ilgilendiren standartlar, diğeri ise meslek hastalıkları bölümünde sözünü edeceğimiz tehlikeli, kanserojen vb maddeler ve eşik maruziyet sınırları.

“Dikkat edersek bu mübadelede başlıca iki önemli özelliğin belirlediğini görürüz. Birincisi, sözünü ettiğimiz bu durumda ne alıcı, ne de satıcı emek işinin kendisiyle ilgilenmemektedirler. Alıcının istediği, emeğin sunduğu somut faydadır: Örtünmesinin, barınmasının, doymasının, bilgi ihtiyacının sağlanması gibi. Bu hizmetlerin emek aracılığıyla sağlanabiliyor olması bir zorunluluktur, çaresiz katlanılacak bir angaryadır. Her iki taraf da bu gerçeği bilir ve buna katlanır. Ama emeğin kendisi ile kimse ilgilenmez. Belirleyici olan, bu emeğin ürettiği faydadır.” (Marx, Grundrisse Önsöz içinde; 26).”

Toplumsal düzeyde de ölüm ve yaralanmalar ekonomik büyümenin bir sonucudur dolayısıyla katlanılması gerekmektedir. Dedikleri gibi maden işçilerinin ölümü mesleğin kaderinde vardır!

Öte yandan kapitalizmin “özgür” işçisi ile özgür sermayesi mübadele ilişkisi içine girdiklerinde (emek gücünün satılması karşılığında ücret alınması) her iki tarafın aldığı riskler eşit değildir. Sermayedar en fazla para veya kârından kaybederken, işçi bizzat yaşamını veya vücut bütünlüğünü kaybetmektedir. Keza hukuksal süreçlerde, sermaye sahipleri şirketlerinin sorumluluklarının azaltılması (asli değil tali) olması için mücadele eder ve çoğu durumda kazanırlar. İşyerlerinde işçilerin ölüm ve yaralanmalarına neden olmak suçtan ziyade “kusur” olarak görüldü-

ğü zaman, yasal mevzuat da o kadar sert olmamaktadır. Göz göre göre korkuluksuz iskelede, derme çatma platform üzerinde veya zararlı kimyasallarla işçi çalıştırmak, bunlardan dolayı da pek çok işçinin yaşamını yitirmesine neden olmak toplumda ve hukuk sisteminde “suç” değildir, “kusur”dur ve baklavacıdan baklava çalan gençlerin eylemine nazaran (10 Ağustos 1997’de 4 genç baklavacıdan baklava ve fıstık çaldıkları gerekçesiyle yargılanmış, 6’şar yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştı. 4 genç o dönem çıkan afı 19 ay sonra serbest kalmıştı.) çok daha hafif bir şekilde yargılanır ve toplumda da öyle algılanır.

Herhangi bir ekonomik faaliyetin toplumun çıkarlarıyla özdeş hale getirilmesi burjuva ideolojisinin en temel işlerinden birisidir. Bu bakımdan işyerlerindeki ölüm ve yaralanmalar, işçi sağlığı ve iş güvenliği söz konusu olduğunda tartışmalar ekonomik terimlerle yürütülmektedir.

“Sonuç olarak, bir işverenin zarar görme riskine dair perspektifi (minimal, kaçınılmaz ve kabul edilebilir riskler) tartışmaları şekillendirir. Dar ve ölüm ve yaralanmaların önlenmesi için farklı yaklaşımları fayda zarar (işverenlere) üzerinden yürüten teknik tartışmalar, neden işverenler işçilerin zarar görmelerine izin veriyor şeklindeki yakışık almayan(!) soruya neden olabilecek, işverenin davranışlarının ölüm ve yaralanmalara nasıl neden olduğuna dair tartışmaların yerini alır. Bu yaklaşım işyerlerindeki ölüm ve yaralanmaların en büyük sonucunun (olumsuz sonucunun, y.n) ekonomik olduğunu varsayar. Hayır böyle değildir, en büyük sonucu işçilerin yaralanmaları ve ölmeleridir.”(Barnetson, 2010:98)

Ekonominin doğal işleyişi içinde, zaman ve mekan açısından “iş kazaları” ve “meslek hastalıkları”nın birbirinden dağınık karakteri çoğu kez gözlerden uzak olmasına, sorunun boyutlarının ve biçiminin tam anlamıyla ortaya konulamamasına neden olur. Bu bakış tarzı ile “iş kazaları” beklenmeyen, kimi zaman da şaşılası olaylardır. Sonuçta “kaza”dır, önceden tahmin edilebilmesi ve önlenebilmesi zordur ve bu bakış açısı sadece sermayedarlarda değil, kamu görevlilerinde ve hatta işçilerin kendisinde de hakimdir. Bunun bir adım ilerisinde “dikkatsiz işçi” kavramını da işin içine sokuverdiğinizde, istenen tablo hazır olacaktır. Barnetson’dan biraz değiştirerek aktarırsak (Barnetson, 2010: 8) kazaları önlemek için “top-

lumsal sorumluluk”, “paydaşların işbirliği” gibi söylemler, işçinin enerjisini ve işyerindeki çelişkileri, sermaye sınıfı açısından idare edilebilir ve dağıtılabılır hale getirmekte, bu durum da işyerlerinde gerçekleşen kazaların sermaye birikim ve toplumsal yeniden üretim süreçleri açısından bir tehdit unsuru olmaktan çıkmasına yol açmaktadır. Keza bu durum güvensiz çalışma koşullarının da neredeyse kalıcı halde olmasına yol açar. Tüm bunların yanısıra hükümetler, kârlılığın iş güvenliğine nazaran daha öncelikli olmasını üç şeklide meşrulaştırır; işçiler kazalardan dolayı suçlanır (işçimiz eğitimsiz, cahil, y.n), maliyet ve yarar üzerinden argümanlar ileri sürülür (ekonomik büyümenin maalesef böyle sonuçları da olur, artan duyarlılık ve farkındalık sonucu işyerlerimiz daha güvenlidir denir, istatistiklerin sürekli yalanlamasına karşın) ve genel olarak toplumda “artık eskisi gibi değil canım”, “ama işçiler de çok kendi kafalarına buyruk davranıyorlar”, daha da ileriye gidilir ve “kader işte yapacak bir şey yok” noktasına kadar gelinir. Bu yeniden üretim şemasına bir de, özellikle gelişkin kapitalist ülkelerde ara sıra şirketlerin ödediği yüklü tazminatlar eklendiğinde, sermaye ideolojisi argümanlarını sağlam bir şekilde ortaya koymuş olur ve toplumsal rıza sağlanır...

Kaza sonrası tazminatlar sermayenin belini büker mi?

Sosyal güvenlik sisteminin olduğu ülkelerde, sigortalı işçiler devletçe finanse edilen sisteme tabidirler ve kaza sonrası sağlık giderleri kurum tarafından karşılandığı gibi, ayrıca ülkemizde meslekte kazanma gücü en az yüzde 10 oranında azalmış bulunduğu tespit edilen sigortalı, sürekli iş göremezlik gelirine hak kazanır. Bu ödemeler devlet kurumu (bizde Sosyal Güvenlik Kurumu) tarafından yapılır, ama “işveren”in kusuru oranında kurumca ondan tahsil edilir (rücu edilir). Ayrıntısına burada girilmeyecektir, bu konuda herhangi bir uzman ayrıntılı bilgi verebileceği gibi, internetten de Türkiye’deki iş kazası sonrası tazminata ilişkin bilgiler kolaylıkla bulunabilir. Ayrıca işçi, iş mahkemelerinde patronu aleyhine maddi ve manevi tazminat davası da açabilir. Sınıflar mücadelesinin herhangi bir ülke içindeki gücü, kazanımları bu konudaki mevzuatı belirler. Ancak burada sözü edilecek husus, daha çok tazminatların, bir maliyet kalemi olarak sermaye açısından anlamı ve tazminat müessesesi-

nin ideolojik boyutudur.

İşyerlerinde gerçekleşen ölüm ve yaralanmalar için ödenen tazminatlar ise ideolojik olarak gerekli ve zorunludur. Zira önceden tahmin edilebilir, düzenli ve anında ödenen tazminatlar (ki SGK'lı olmayan işçilere, özellikle tersane işçilerine önerilen “kan parası”), ölüm ve kalıcı sakatlıklardan doğan toplumsal tepkileri ve kimi durumda da şirketlerin alacağı cezaları, kaybedecekleri itibarları engelleme işlevi taşımaktadır. Keza, tazminat süreci kapitalist sistemin meşruiyetine karşı tepkisellikleri de törpülemekte, bireysel olarak işçilerin veya bir bütün olarak işçi sınıfının enerjilerini tazminatlara yönlitmesini sağlayarak, kazalardan doğan ölüm ve yaralanmaların üretimin sürekliliğini tehdit etmesini de engellemekte veya sınırlandırmaktadır. Bir bakıma kaza sonucu tazminatlar, kazaların ve meslek hastalıklarının önlenmesi politikalarının yerini almakta, hatta sermaye sınıfı açısından çok daha ucuza gelmektedir.

Yalnızca kaza sonucu tazminatlar değil, yasa, tüzük ve yönetmeliklere aykırı davranma sonucu verilen idari para cezalarında da, sermayedarlar çok net bir şekilde fayda-maliyet analizi yaparlar. Örneğin yeni 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'na göre bir iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi çalıştırmamak caydırıcı olması bakımından maddi para cezasına tabidir. Aylık 5000 TL civarındaki hekim çalıştırmama cezası örneğin 12 aylık geçici üretim yapan (inşaat vb.) işyerleri için 60.000 TL gibi bir ücret eder. Çoğu kez hekimin yapacağı işleri (sağlık raporu vermek vb.) dışarıdan bir taşerondan almayı tercih eden sermayedar, ceza vermenin mi yoksa hekim tutmanın mı kendisine daha maliyetli olduğunu kabaca hesaplar. Aynı hesaplamayı iş güvenliği uzmanı için de yapacaktır. İşyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı olmazsa ne kadar ceza alırım, kaza olmaz ama tefiş olursa ne kadar ceza yerim ya da “belki kaza da olmaz, tefiş de gerçekleştirilmez nasılsa, ben bu masrafları yapmadan projemi bitireyim” hesaplamaları ciddi ciddi yapılmaktadır!

Tüm bu süreçlere, sosyal devletin ortadan kalkması, sosyal güvenlik sisteminin erimesi, kaza sonrası tazminatların giderek sınırlandırılması gibi mekanizmalar da eklendiğinde, 21. yüzyılın emek rejiminin pek çok açıdan 19. yüzyıla dönüş anlamı da taşıdığı görülecektir. İstikrarlı, önce-

den miktarı tahmin edilebilen ve anında ödenen bir tazminat müessesesi, bir bakıma iş kazalarının maliyetini de azaltan bir unsurdur. Çünkü böyle bir tazminat mekanizmasının varlığı, tekil işçilerin, sendikaların ve genelde işçi sınıfının çalışma koşullarının değiştirilmesi, işyerlerinde tehlikelerin ortadan kaldırılması, daha da ileri gidersek işin örgütlenmesinde işçi sınıfının katılımı çabalarına dönük istek ve taleplerini azaltacaktır ki bu talepler aslında sermaye açısından kârlılığı azaltan değişikliklerdir.

Burada Barnettson tarafından öne sürülen argümanlar tartışılmaya değerdir. Diyalektik olarak, işçi sınıfının kolektif mücadelesinin sonucu olarak kazanım hanesine yazılan sosyal devletin en temel unsurlarından birisi olan kaza sonucu tazminat müessesesi bir taraftan da, işçi sınıfının gelecekteki mücadelesinde onu duraklatıcı bir hale gelmiştir. Bu şekilde, tazminat mekanizmasının sermaye sınıfına belirgin bir ekonomik avantaj sağladığını, işçilerin ve sendikaların enerjisini soğurduğunu, enerjilerinin büyük bir kısmını tazminat hakkına yoğunlaştıran bir mücadelenin işin örgütlenmesi süreçlerine dönük talep ve mücadelelerini geri plana atacağını iddia eden Barnettson'a göre, bürokratik bir tazminat sisteminin yaratılması sonucunda iş kazaları ve meslek hastalıkları, kâra motive olmuş üretim sisteminin, maliyetleri güvensiz çalışma ortamları yaratmak suretiyle işçilere yıkması olarak değil, işin kendisinden kaynaklanan tüm zararları normal ve işin yönetilebilir bir sonucu olarak görülmektedir. Öte yandan işyerlerinde gerçekleşen ölüm ve kazalar sonucunda ödenen tazminatlar, devlet eliyle bir anlamda sermaye sınıfından alınıp, farklı boyutlarıyla "dağıtılır". Devlet toplumun yeniden üretimine emek ve sosyal politikalar yardımıyla katkıda bulunur ve işçilere ödenen tazminatlar da, bunun ve teknik anlamda sosyal güvenlik sisteminin bir parçasıdır. Kapitalizmin saldırı çağında bu tazminat mekanizmasının değiştirilmesi, toplumsal yeniden üretimi büyük oranda ailenin üzerine yıkar ve kapitalizmin cinsiyetçi özelliği bir kez daha yükü kadınların üzerine yıkmaktadır (Chelius ve Burton, 1995: 153-159). Bu husus tartışılması gereken bir husustur, zira kadınların gelişkin kapitalist ülkelerde güvencesiz çalışmanın bir parçası olarak evden çalışmaya çekilmesi veya yarı zamanlı işlere yönlendirilmesi, Türkiye gibi gerici rejimlerde kadının tamamen

eve kapanması, ortadan kaldırılan sosyal güvenlik mekanizmalarının kadın emeğinin evde sömürülmesi yoluyla işçi sınıfına transfer edilmesi de anlamına gelmektedir. Evden iş yapan kadın, aynı zamanda iş kazası geçirmiş kocasına bakmakta, çocuklarıyla ilgilenmekte ve tüm ev işlerini yapmaktadır. Toplumsal olarak örgütlenmesi gereken ve ancak sosyalizmde muhteşem örnekleri görülen sosyal güvenlik mekanizmaları, kadının özgürleşmesi için de olmazsa olmazdır.

Meslek hastalıklarına dair tartışmalarda ise, iş tazminat boyutuna indirgendiğinde daha çok bireysel işçilerin kendi hak arama mücadelesine odaklanmakta bu da meslek hastalıkları konusundaki çalışmalar belli başlı hastalıklara yoğunlaştırmakta, pek çok tehlikeli madde üzerine çalışmalar el değmemiş bir şekilde ortada kalmaktadır. Bireysel tazminat üzerinden giden tartışmalar, sermayedarların üzerinde yaptırım oluşturacak yasal mevzuatın, devlet denetiminin veya idari cezaların siyasal düzeyde tartışılmasını, sınıflar mücadelesinin bir parçası haline gelmesini engellemektedir. Sonuçta tekil vakalar üzerinden sermaye sahibi haksız bulunur, tazminatı neyse öder ve sistem aynı işleyişine devam eder. Yine en başa dönmüş oluruz, sermaye açısından kârlı olan hangisiyse o tercih edilir. Özellikle ABD ve İngiltere gibi ülkelerden verilen “falanca patron yüklü bir tazminat ödemeye mahkum oldu” şeklindeki argümanlar, o ülkelerin ne kadar emekten yana rejimlere sahip olduğunu değil, yıllar boyunca süren hukuksal mücadeleler konusunda büyük görünse de aslında küçük bir “taviz” karşılığında, kapitalist üretim tarzının yeniden üretimini somut bir şekilde gösterir.

İş kazalarından doğan tazminatla ilgili şu husus da söylenmelidir: Tazminat mekanizmaları üzerinde çok fazla duran bir sınıf mücadelesi, işçi sınıfının karşı karşıya kaldıkları riskler konusunda yetersiz bir bilinç kazanmasına yol açacaktır. Zira her türden tazminat talebi, söz konusu iş kazasını bireyselleştirir ve dava sürecinde yaralanma veya ölüme neden olan faktörler yalnızca taraflar arasında kaldığında, sınıfın kolektif aklına bir katkıda bulunmaz. Genel bir bakış açısı şarttır ve bu bakış açısı işin nasıl organize edildiğini (kapitalist iş örgütlenmesi) tartışmak, bunun da iş kazaları veya meslek hastalıklarına nasıl yol açtığını, neden sonuç iliş-

kilerini ortaya koymak zorundadır. İşçi sınıfının mücadeleleriyle kazandığı tazminat hakkı, salt parasal saiklerle ele alındığında işyerlerinde güvenli ve sağlıklı koşulların oluşmasına katkıda bulunmaz, elimizde kala kala tek bir argüman kalır “önlemek ödemekten daha ucuzdur” ve bu argüman sermayedarları ikna etmeye çalışmaktan da öteye gitmez, gidemez. Sermaye sınıfı ise kendisine neyin maliyet yaratıp yaratmayacağını, bizden çok ama çok iyi bilmektedir...

Kaynaklar

- Barnettson, Bob, (2010). *The political economy of workplace injury in Canada*, AU Press, Athabasca University.
- Chelius J. ve Burton J. (1995) "Who Actually Pays for Workers' Compensation? *The Empirical Evidence*," in *Workers' Compensation Year Book: 1995*, ed. J. F. Burton, Horsham: LRP Publications, 153–159.
- Cullen, Lord (1990) *The Public Inquiry into the Piper Alpha Disaster*, Cmnd, 1310, London: HMSO
- HSE (2005). *Offshore Safety Statistics Bulletin 2003/2004: Fatal and Major Injuries to Offshore Workers*. <http://www.hse.gov.uk/offshore/statistics/hsr0506.pdf>
- Marx, K., Grundrisse, *Ekonomi Politikin Eleştirisi için Ön Çalışma*, Önsöz, Şevan Nişanyan, Birikim Yay., 1979)
- Paté-Cornell M.E. (1993). Learning from the Piper Alpha accident: A postmortem analysis of technical and organizational factors. *Risk Analysis*, Volume 13, Issue 2, 215-232
- Risley, A., (1995) *The Challenges of the Nineties*, Offshore International, 4-6
- Whyte, D., (2006). *Regulating Safety, Regulating Profit: Cost-Cutting, Injury and Death in the British North Sea after Piper Alpha*,
- Deniz, V., (2009). "Piper Alpha Faciası", *Önlem Dergisi*, Sayı 7, Sayfa 38-41
- Cihan Haber Ajansı, 13.02.2013, (Erişim Tarihi: 28.02.2013)
- <http://www.cihan.com.tr/news/-Onlemek-odemekten-daha-ucuz-ve-insani-CHOTM2NTQxLzIwMDg=;jsessionid=XHZPJxJF8R9tRQXVK9ViKIWW.undefi>
- Piper Alpha kazasıyla ilgili ayrıca Whyte'in doktora tezi okunabilir:
- Power, Ideology and The Regulation of Safety in the Post-Piper Alpha Offshore Oil Industry. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Liverpool John Moores Üniversitesi, 1999

Bölüm 7

Çalışma yaşamı kualsıslasır, Türkiye ekonomisi inşaat sektörune bağımlı hale gelirken...

Yıkım, Talan ve Ölüml Sektörü¹

Kualsıslılığın getirdiğı sonuçlardan birisi olan taşeron rejiminin işçi sınıfının sağığı ve işyerlerindeki güvenliğine ne getirip götürdüğü, bir önceki bölümde incelenmişti. Bir önceki bölümde söylenenlerin belki de en billurlaştığı sektör ise inşaat sektörü. Bu sektör üzerinde biraz durmak, kualsısl çalışma yaşamını anlamak, bunun işçi sağığı ve iş güvenliğine etkilerini vurgulamak açısından son derece anlamlı. Önce biraz verilerle başlayalım, sonrasında inşaat sektörünün kendine özgü yapısından söz edelim ve inşaat sektöründeki ölüml ve yaralanmalara ilişkin ayrıntılı bazı istatistiklerle tüm söylenenleri bağlantılandırmaya çalışalım.

İlk olarak, Türkiye’de en tartışmalı verilerden birisi olan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) kaza istatistikleriyle sektöre genel bir bakış atılabilir. Bu istatistiklerin tartışmalı olması iki nedenden kaynaklanmaktadır: İlki bu veriler o yıl gerçekleşen iş kazalarını değil, işlemi tamamlanmış ka-

1 Bu yazı yazanın “Kualsısl ve Basılcı Emek Rejimine Bakarken: İnşaat Sektöründe İşçi Sağığı ve İş Güvenliğı” (Eğitim Bilim Toplum, Vol. 11, No. 41, 01/2013, s. 48-80) başlıklı makalesinin genişletilmiş halidir.

zaları vermekte, ikinci olarak da toplam kazaların ancak çok küçük bir kısmını yansıtmaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi resmi istatistikler yalan söylemenin en güzel fırsatını sunmaktadır sermaye sınıfına. Söz gelimi, çok ama çok tartışmalı, doğruluğu şüpheli bile denilemeyecek kadar güvenilirmez 2012 kazaları sonucunda şunlar yazılabilmektedir:

“Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından açıklanan 2012 yılı iş kazaları ve meslek hastalıkları istatistikleri belli oldu. Geçen yıl 745 kişi iş kazalarında hayatını kaybederken, bu rakam 2011 yılında 1.700 olarak kayda geçmişti. İstatistik sonuçlarına göre yüzde 43,83 oranında bir azalma görüldüğünün altını çizen Güler Özkartal, ‘8 ay önce yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası’nın uyum yılında elde edilen sonuçlar bunlar. Bu rakamlara bakıp doğru yolda olduğumuzu söyleyebiliyoruz, 2013 karnesinin çok daha çıkacağına inanıyorum.’ ” (Haber 7 web sitesi)

Burada haberin veriliş tarzından tatalım, saptamaların yanlışlığına kadar hiçbir şey elde kalmamaktadır. Yukarıda belirttik, 745 sayısı 2012 yılında gerçekleşen ölümlü kazalar değil, dosyası tamamlanmış kazaları belirtmektedir. (Örneğin 2004 yılında gerçekleşip o yıl işlemi tamamlanmış da olabilir!) Yeni yasa 2012 yılında uygulanmamıştır ve uygulansa bile özellikle inşaat sektörü açısından getireceği tek şey daha fazla iş güvenliği uzmanı ve/veya şantiye şefinin ceza mahkemelerinde daha ağır cezalar alması olacaktır. Şantiyelerde ölümler ise hız kesmemektedir. 2013 yılı Temmuz ayında İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi’nin, yalnızca medyadan topladığı veriler, büyük çoğunluğu TOKİ tarafından gerçekleştirilen villa inşaatından, kentsel dönüşüm-talan projelerine, 41 inşaat işçisinin can verdiğini göstermektedir. Nereden baksanız bu bir yıl içinde en az 400 inşaat işçisinin muhtemelen yaşamını yitireceğini gösterir ki, 2012 yılında 745 kişi öldü demek çarpıtmanın dik alasıdır.

Biz yine Türkiye’deki tek resmi “iş kazası” istatistik kaynağı olan SGK verileriyle sektöre şöyle bir bakmaya çalışalım. Buna göre Türkiye’de 2001-2011 yılları arasında resmi istatistiklere göre 11 bin 881 işçi yaşamını yitirdi, 19 bin 487 kişi ise sürekli iş göremezlikle sonuçlanan “kaza”ya maruz kaldı. Bu ölüm ve sakat kalmalarda inşaat sektörünün payı ürkütücü, 3 bin 550 inşaat işçisi yaşamını yitirdi, 4 bin 136 işçi ise sakatlandı.

Türkiye’de iş kazası sonucu fatalitenin en fazla olduğu ilk 5 faaliyet alanı sırasıyla bina inşaatı (1000’de 86,4), bina dışı yapıların inşaatı (1000’de 67,6), kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı (1000’de 60,3), özel inşaat faaliyetleri (1000’de 57,8) ve 1000’de 39,4 ile taşımacılık için depolama ve destek faaliyetleridir (Etiler, 2009: 23). Burada dikkat edilirse inşaat sektörü üç başlık altında incelenmektedir. İnşaat sektörünün bu biçimde üç başlık altında incelenmesi 2008 yılından önceki verilerle karşılaştırma olanağını ortadan kaldırmasına karşın yeni olanaklar sunmaktadır. Bu alt bölümlere bize AKP Hükümetleri döneminde hız kazanan karayolu yapımı (duble yol) çalışmalarının iş kazaları anlamındaki maliyetini de göstermektedir. Bina dışı yapıların inşaatı kapsamında; karayolları ve demiryolları inşaatları, hizmet projelerinin inşaatı ve su projeleri, iskele, liman, enerji santrali vb inşaatları bulunmaktadır. AKP Döneminde 2002 yılından itibaren yapılan 19 bin km yolun işçi sınıfına “maliyeti” 2009 yılında 128, 2010 yılında 107 kişinin yaşamıdır. Ayrıca bu sektör, meydana gelen iş kazaları arasında ölme olasılığının en yüksek olmasından dolayı en tehlikeli sektördür (Etiler, 2009: 23).

İnşaat sektörünün dünyadaki toplam ekonomik büyüklüğünün 3.5 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Dünya sınavi istihdamının da yüzde 30’u inşaat sektöründe çalışmaktadır. Bu sektör ayrıca, Avrupa’da da, yaklaşık 1 trilyon Avroluk ciro ve 12 milyon kişilik istihdam boyutuyla en büyük sektörlerden birisidir. Bu istihdam boyutu, toplam Avrupa Birliği emek gücünün yüzde 7.9’unu oluşturmaktadır. Bu arada, AB Komisyonu’nun, AB ülkeleri içindeki tüm emek gücünün yüzde 7-19’unun resmi makamlara bildirilmediği tespitini de vurgulamak gerekir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), (2005) tahminlerine göre, iş kazaları ve meslek hastalıklarından kaynaklanan ölümler, tüm ölümlerin yüzde 3.9’unu oluşturmaktadır. ILO’nun 2003 yılı için inşaat sektörüne ilişkin küresel tahminlerine göre, dünyada 355 bin civarındaki ölümlü iş kazasının 60 bini, bir başka ifadeyle yüzde 17’si inşaat sektöründe gerçekleşmektedir. Yine ILO verilerine göre, sanayileşmiş ülkelerde, toplam işgücünün ancak yüzde 6-10 arasını inşaat işçileri oluştururken, ölümlerle sonuçlanan iş kazalarının yüzde 25-40’ı inşaat işçileri arasında olmaktadır

(Duman/Hamzaoglu, 2011: 35).

Daha güncel verilerle, sektörün Türkiye ekonomisindeki yerini irdelemek gerekirse, inşaat sektörü 2011 yılında çift haneli büyüme yakalamış olup, bu büyümenin büyük bir kısmı Toplu Konut İdaresi'nin gerçekleştirdiği veya yönlendirdiği projelerden oluşmaktadır. 2011 yılının ikinci çeyreğinde Gayri Safı Yurtiçi Hasıla içinde 2008 yılından beri ilk kez yüzde 6 payı yakalayan inşaat sektörü, ikinci ve üçüncü çeyrekte istihdam bakımından 1.9 milyon işçiye ulaşmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Bina İnşaatı Sektörü İstihdam Endeksi yüzde 8,2 artarak 69,3'ten 75,0'a, Bina Dışı İnşaat Sektörü İstihdam Endeksi yüzde 5,8 artarak 98,9'dan 104,6'ya yükselmiştir. 2012 beklenen büyümeyi yakalamamış, 2013 için ise "kentsel talan" projeleriyle düğmeye basılarak ivme verilmeye çalışılmıştır. İnşaat sektöründeki büyümenin büyük bir kısmını ise, basit olarak yap-sat olarak ifade edilen üst-orta gelir grubuna ait kesimlere satılan-satılması planlanan, büyük oranda da yatırım amacıyla alınan konutlar oluşturmaktadır. İnşaat sektörü yalnızca ölümlü iş kazalarıyla değil, aynı zamanda işçi sınıfının örgütsüzlüğüyle, kötü çalışma koşullarıyla, taşeron sistemiyle her zaman göz önünde oldu. Daha da göz önünde olacak gibi görünüyor, zira Türkiye kapitalizmi kendi büyüme modelini yık ve yap üzerinden kuruyor. Kentsel dönüşüm kapsamında ilk etapta 150 kamu binasının yıkılması planlanırken, 20 yıllık bir süreci kapsayan ve 7 milyon binanın elden geçirileceği 400 milyar dolarlık bir projeden söz edilmekte. Ekim 2012 itibariyle kamu binaları ve özel mülkler olmak üzere toplam, 3 bin 169 bina, 6 bin 404 daire ve 34 hizmet binasının yıkılmasına aynı anda başlanmıştı ve 17 Ağustos'ta büyük depremin yıldönümünde açgözlülükle yıkımlara huşu içinde yeniden başlandı, başka çareleri olmadığını bilerek, hırsıyla, bu ülke insanından intikam alırcasına, patlayıcıları patlatarak, iş makinelerini her yere sokarak...

Kuşkusuz Türkiye için bu sakat büyüme modeli ayrıntılı bir şekilde tartışılabilir. Ancak örgütsüz işçinin, uzun sürelerle yoğun olarak çalışan işçinin, kötü koşullarda çalışan inşaat işçisinin "kaza"lara maruz kalması mucize gibidir. Bu aşamadan sonra zaten artık "kaza" ifadesi bile göze batmaktadır, toplu cinayetler, yalnızca cinayetler değil, toz, asbest

ve benzeri pek çok madde kaynaklı meslek hastalıkları, kanser vakaları da inşaat işçilerini beklemektedir.

İnşaat sektörünün kendine özgülüğü

Çok fazla çubuğu bükmeden, emek sermaye çelişmesini temel alıp, kapitalizmin büyüme dinamiklerini de göz önünde tutarak, inşaat sektörü üzerine bir mercek koymaya çalışalım. Bunu yapmadığımız takdirde, “tehlikeli sektör zaten” demek, bu sektördeki ölümleri ve sakatlanmaları anlamamıza yardımcı olmaz. Yalnızca Türkiye’de değil, dünyada da inşaat sektörünün en fazla iş cinayetine sahne olmasının nedenlerini anlamak için sektörü biraz anlamak, kendine özgü yapısını irdelemek gerekiyor. Öncelikle inşaat sektörü proses bazlı değil, proje bazlı bir sektördür. Bir başka ifadeyle hammadde bir üretim sürecine girip mamul olarak çıkmaz, üretim süreci sürekli birbirini tekrar etmez. Her projenin kendi özgünlüğü bulunur, bir bina inşaatıyla, baraj inşaatı birbirine hiç benzemeyeceği gibi, birbirinin hemen hemen aynısı iki bina inşaatında da farklı faktörler farklı riskleri ortaya çıkarır. Yalnızca projelerin farklılığı değil, inşaat sektörünün dış etkenlere açık olması da her projeyi özgün kılar. Örneğin siz tıpatıp aynı iki binayı Erzurum’da veya Adana’da yaparsanız birbirinden tamamen iki farklı iş yapıyorsunuz demektir. Hava koşulları, zemin koşulları, iş gücünün özelliklerinin ve ücretin her bölgeye göre (diğer sektörlerden çok farklı olarak) değişmesi, malzeme tedarikçileri yakın-uzak olmak farklılıklar yaratacaktır. Bu farklılıklar proje süresi (işin yoğunluğu), iş kalemlerinin sırası, çalıştırılan işçi sayısı ve daha pek çok parametre üzerinde etkide bulunur. Her inşaatda birbirinden farklı iş kalemleri olabilir ve bunlar bir bant tipi üretim gibi birbiriyle bağlantılı olmayıp, neredeyse kaotik bir ortamda, birbirinden farklı, irili ufaklı iş ekipleri tarafından gerçekleştirilir ve her iş kalemi kendine özgü riskler taşır. İnşaat sektörü yalnızca bir yapı süreci değildir, boya, çevre düzenlemesi, elektrik, sıva, taş, asfalt, hafriyat işleri gibi farklı işleri barındıran karmaşık bir alandır. Dolayısıyla her iş kalemini gerçekleştiren farklı farklı taşeronlar/iş ekipleri arasında bir eşgüdüm ve üzerlerinde tam bir denetim zorunludur, bu eşgüdüm ve denetim olmadan işçi sağlığı ve iş güvenliğini şantiyelerde uygulamak hemen hemen imkansızdır.

Sektördeki üretimi belirleyen şey taşeron sistemidir. Özdemir'e göre (Özdemir, 2010: 40) taşeron çalışma bir despotik emek rejimidir; çünkü taşeron firma ile ana firma arasındaki bağımlılık ilişkisi baskı koşullarını yeniden üretmektedir ve taşeron çalışma, üretim sürecinin parçalanmasının bir ürünüdür ve bu parçalanma, ana firma ile taşeron firma arasında bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır ve bu bağımlılık ilişkisinde ana firma çok güçlüdür. Bu bağımlılık ilişkisi içinde ana firma merkez işgücünü istihdam etme kapasitesindeyken, diğer bir deyişle, işgücüne göreli iyi ücretler, sosyal güvence ve belki sendikalaşma imkanı tanırken; kendine bağımlı taşeron firmayı, işgücüne yönelik uygulamalarda "en geri" noktaya gitmeye zorlamaktadır. Büyük projeleri gözümüzün önüne getirdiğimizde ve üzerlerindeki yaldızı kazıdığımızda aslında sektörün yapısı ortaya çıkacaktır. Çok büyük, tanınmış, kendisini iyi reklam etmiş ve kamuoyunda da bilinen bir firma bir ihale alır veya günümüzde pek çok örneğini gördüğümüz gibi (Ağaoğlu) büyük projeleri pazarlar. Ancak görünen büyük firmanın ardında tam bir hiyerarşi yer almaktadır. Biz büyük, tanınmış bir firma görürüz, ama işin yönetim kısmı sadece ana yükleniciye ait olur, ana yüklenici gidip taşeron firmalara işi dağıtmaktadır. Büyük ana yüklenici firmanın esas işlevi onları yönetmek, aralarındaki koordinasyonu sağlamaktır. Taşeronlar gidip daha küçük taşeronlar veya küçük 5-15 kişilik iş ekiplerine işi dağıtırlar. Dev, "Türkiye'nin gururu" projeler aslında en alttaki küçük iş ekiplerinden oluşan, kimi zaman yüzlerce ekibin bir arada çalıştığı şantiyelerdir.

Biraz daha derinlere inelim ve bakalım, peki bu iş ekipleri kimdir? Herhangi bir taşeron bir tanıdığını arar, tanıdığı usta çoğu kez hemşehrini, köylüsünü, akrabasını çağırır, kendi içlerinde ekibi kurar ve şantiyeye girer çalışmaya başlarlar. İş kazalarında çoğu kez akrabalarından iş ekibi oluşturan ve şantiyeye geçici çalışmak amacıyla giren bir usta, getirdiği amcaoğlunun, köylüsünün işvereni konumunda alt işveren sıfatıyla yargılanabilmektedir. Ama burada klasik bir emek-sermaye ilişkisinden veya çelişkisinden söz etmek oldukça güçtür ve tartışmalı bir başlıktır. Partikaral ilişkiler yeniden üretilmektedir, iş kazasına uğrayan veya parasını alamayanın ilk muhatap olduğu kişi amcası, ağabeyi, akrabası veya çok

yakın bir hemşehrîsi oluvermektedir. Çoğu inşaat iş kazasında kazazede işçi ile sanıklardan birisinin soyadı aynı olabilmektedir. Çoğu durumda hepsi akraba olan bir ekip, yanlarında 12-15 yaşlarında bir akrabalarını da getirir, 15 kişilik bir iş ekibinde mutlaka bir iki çocuk işçi olur ve herhangi bir “kaza” durumunda, yazarın defalarca tanık olduğu üzere “getir götür işlerine bakıyordu, çay demliyordu” denir. İşin aslı akrabalarının yanında iş öğreysin diye inşaatlara getirilmeleri ve hayatında hiç görmediği risklere maruz kalmaları olgusunun çocuk işçi ölümlerini artırması olgusudur.

Büyük bir fabrikada yüzlerce işçiyle bir arada üretim yapan, onlarla en ilkel haliyle bile pek çok duyguyu, gündelik mücadeleyi paylaşan ve kendisi farkında olsun veya olmasın sınıfın bir bireyi olan işçinin yerine, küçük bir taşeronun veya akrabasının geçici işçisi söz konusudur. Kimi zaman bir inşaat işçisi, işçi sınıfının bir parçası değil, kendisini bir cemaatin parçası gibi hissedebilir. Bu cemaat kimi zaman bir dinsel yapı, kimi zaman hemşehrîlik ağı, kimi zaman da, özellikle inşaat sektöründe olduğu gibi, bir aile yapısı olacaktır. Bu ilişkiler ağı içinde en önemli unsurlardan birisi de Özdemir’in sürekli altını çizdiği “baskıcı” karakterdir. Örgütlenme, başkaldırmanın yerini, boyun eğme ve geleneksel kurallara bağlılık (dinsel, bölgesel, ailevi vb.) almaktadır. Özelle kapitalizm günümüzde, kapitalist toplum öncesindeki ilişkiler ağını yeniden üretmekte ve baskıcı emek rejiminin garantisi olarak kullanmaktadır. Öte yandan tüm dünyada inşaat işleri göçmen, kaçak işçilerden veya o ülkede yaşam koşulları ve toplumsal refahtan aldıkları paylar çok geri durumda olan azınlıkların bireyleri tarafından görülmektedir. (İtalya’da, Yunanistan’da eski Yugoslavya’dan gelenler, Arnavutlar, Güney Kıbrıs’ta Kıbrıslı Türkler, Kuzey Kıbrıs’ta Türkiyeli Kürtler, Türkiye’de Kürtler, Arap ülkelelerinde Malezyalı, Çinli işçiler, ABD’de Latinolar vs.) Bu özellikle tercih edilmektedir, zira herhangi bir önlem almak gerekmemekte, kimi zaman pasaportlarına el konan işçiler üzerinde baskı oluşturulmakta, dil farklılıkları dolayısıyla işçiler kandırılmakta, vahşi kapitalizmin kuralları her aşamada uygulanabilmektedir. Keza sektör, en az kalifiye olan işçi kesiminin, köyden kente göç ettiğinde ilk olarak girdiği sektörlerin başında gelir.

Buradan hareketle düşük işgücü maliyeti baskısı, despotik emek rejim-

lerini yaratmaktadır denebilir. Gamze Yücesan Özdemir'in vurguladığı gibi, taşeron çalışma, despotik bir emek rejimidir; çünkü taşeron firmalar arası rekabet, “dibe doğru koşu” biçiminde gerçekleşmektedir. Taşeron firma, ana firmanın verdiği işi alabilmek için despotizmi, ücretler, çalışma saatleri ve çalışma koşulları anlamında en sert biçimde uygulamaktadır. Taşeron çalışma, bir despotik emek rejimidir; çünkü işçi sınıfında, meydana gelen katı bölünmeler ve hiyerarşiler baskı koşullarını yeniden üretmektedir. Üretim sürecinin parçalanması sonucu, emek sürecinin örgütlenmesinde de bir parçalanma söz konusudur. Bu parçalanma, mekansal bir parçalanmayı da getirebilmekte veya mekansal bir birliktelik içinde de yaşanabilmektedir. Daha vahim olanı kuşkusuz işçi sınıfı içindeki hiyerarşinin aynı mekanda gerçekleşmesidir. Taşeron çalışma, bir despotik emek rejimidir; çünkü taşeron emekçiler mekansal ve kurumsal olarak parçalanmıştır. Bu mekansal ve kurumsal parçalanma, emekçilerin despotik emek rejiminin koşullarına karşı ortak bir direniş ve mücadele geliştirebilmesinin önünde engeldir (Özdemir, 2010: 40).

Bu söylenenler ışığında inşaat üretiminine baktığımızda, benzer hiyerarşiyi çizmemiz mümkündür. Herhangi bir projenin sahibi firma, inşaat sözleşmesi imzaladığı büyük, ünlü tanınmış firmayı, projenin zamanında yetişmesi için sürekli sıkıştırır. Zamanında yetişmemesi durumunda, mağaza açılışı gerçekleşmeyecek, satışlar yapılamayacak ve zarar edilecektir. Her ne kadar sözleşmede bunlarla ilgili cezai şartlar konmaya çalışsa da, bu sürece girmek yerine yukarıdan sürekli bir baskı vardır. Ana yüklenici firma işi parçalara ayırmıştır, yukarıda açıklandığı üzere “yüklenici” firmalar ve alt yüklenicilerin de sürekli çalıştığı “taşeron” firmalar veya “işçi ekipleri”ne kadar hiyerarşi iner. Ana yükleniciden alt yüklenicilere, alt yüklenicilerden de taşeronlara/işçi ekiplerine sürekli işi zamanında yetiştirmeleri yönünde bir baskı yapılır. Hızlı, yoğun ve stresli çalışma koşullarında, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri tamamen gereksiz olarak görülür. Bu önlemleri alma konusunda ana yüklenici baskı yapsa dahi, işin gecikmesi/ödemelerin yapılmaması/yevmiyelerin ödenmemesi baskısı altında çoğu kez işçiler kendileri bu önlemlerin alınmasına direnç gösterirler. Örneğin bir işçi ekibi yalnızca bir ay çalışacaksa,

bir ayda işini bitirip hemen başka işlere yönelmek ister, bu zaman zarfında kaza geçirme olasılığı, gerek işçiler, gerek işçi ekip başları, gerekse de taşeronlar tarafından göz önünde bulundurulmaz. Bu hiyerarşik ve dağınık yapı kapitalist bakış açısıyla ele alınsa dahi “işletme yönetimi” içinde genel yönetimin bir parçası olan “işçi sağlığı ve iş güvenliği yönetimi” uygulamalarının önünde de bir engeldir. Zira, iş güvenliği konusunda alınması gereken önlemler tüm işyeri için merkezi olarak planlanmak, uygulanmak, denetlenmek ve koordine edilmek zorundadır. İnşaat sektörü söz konusu olduğunda, birbirinden bağımsız taşeronların, birbirlerinden riskli işleri farklı farklı alt denetim ve yönetim mekanizmaları altında yapması olgusu beraberinde iş güvenliği uygulamalarının istense dahi uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Ana yüklenici firma, kağıt üzerinde tüm sorumluluğu taşeronlara ykmaktadır, ancak hukuksal (tazminat anlamında) ve cezai olarak sorumluluğunun devam ettiğinin çoğu kez farkında değildir. Şantiyelerde genel olarak denetim ve gözetim yapılsa da, hiyerarşinin en altında bunu ancak “baskı” yoluyla uygulayacak taşeronlar bulunmaktadır. Çoğu durumda ortada bir firma bulunmamakta, ana yüklenici veya alt yüklenici ile işçiler arasında ilişkiyi kuran bir aile büyüğü usta/ustabaşı işçileri bulup getirmektedir. Özdemir’in (2010: 48) vurguladığı gibi taşeronluk müessesesini yaygın olarak kullanan bir emek rejiminde tanımlanan tavır, tutum ve duruşların toplam sınıf etkisi, fabrika (veya şantiye) içerisinde “kanlı” olarak tanımlanan taylorist uygulamalara, fabrika dışında da yansıma ilişkilerinden örülü bir paternalizme kadar uzar.

İnşaat emekçilerinin kendine has, ama artık neredeyse tüm esnek, geçici, taşeron bazlı sektörde görülen bazı özelliklerinden de söz etmekte yarar var. İnşaat işinde, yukarıda sayılan paternalist ilişkilerin doğası gereği, bazı işler bazı memleketler tarafından paylaşılmıştır. İnşaat denince genelde Kürt emekçilerimiz akla gelse de bu kısmen doğrudur, sözgelimi Bayburt, Samsun, Ordu’dan kalıpcı ustaları çıkmakta, bir sonraki projede de işler neredeyse paylaşılmaktadır. Duvar ustalarının büyük bir kısmı Vanlı olmakta, şapçı ve sıvacılarda ise Kürt illerinden emekçilerin ağırlığını görülmektedir. Demirciler Gaziantep, kimi zaman İç Anadolu’dan,

Siirt'ten, Bingöl'den, genel olarak kalifiye olmayan işgücü en yoksul Kürt emekçilerinden oluşur. Örneğin Ardahan'da bir köy 3-4 kuşaktır demircilik yapmaktadır. Genel olarak Karadeniz ve Güneydoğu illerinden gelen işçilerin şantiye ortamında bir arada olduğu bir yapı görülmekte, Türkiye'deki siyasal toplumsal gerilimlerin şantiyelerde de yaşandığı, bunun da patronlar tarafından kullanıldığı söylenebilir. Çalışan ekipler proje bitince, yeni proje yoksa memleketine dönmektedir. İnşaat söz konusu olunca işinden evine evinden işine giden bir emekçi profilinden söz etmek imkansızdır. Barakalarda, inşaatlarda en insanlık dışı koşullarda yatıp kalan (ve bu koşullar dolayısıyla yaşamını yangın ve boğulma sonucu yitiren), para biriktirmeye çalışan, göçebe halde yaşayan binlerce insandan söz etmekteyiz.

Sektörü belirleyen bir başka önemli husus ise kayıtdışılık olgusudur. Bu konuda hazırlanan bir rapor, inşaat sektöründe kayıtdışılığa dikkat çekmekte 2008 verilerine göre, toplam 20 milyon 867 bin kişi olan istihdamın yüzde 45.4'ünün kayıtdışı olduğunu, inşaat sektörünün ise tarım sektöründen sonra kayıtdışı çalışma oranının yüzde 62.2'yle en yüksek sektör olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda kaçak göçmen işçi istihdamının en yoğun olduğu sektörlerden birisi olan inşaat sektöründe kaçak işçiler çoğunlukla birkaç ay süreli işler için işe alınmakta, bu işler genellikle ihale ile alınan proje bazlı ve belli bir süre içinde başlayıp biten işler olmakta, göçmenler en fazla bina yapımı-onarımı, yol ve köprü yapımı-onarımı, tarihi eser onarımı gibi işlerde çalıştırılmaktadır. Göçmen işçilerin tamamının asıl işin bir bölümünü yapan taşeronlar tarafından çalıştırıldığı, bu noktadan itibaren işin kayıtdışına çıktığı ve bundan sonraki aşamaların tamamı kayıtdışı olarak sürdürüldüğü belirtilen raporda, işin bazen üçüncü hatta dördüncü kez el değiştirdiği, işin son olarak usta ya da çavuşlara verildiği, kaçak göçmen işçilerin bu usta ya da çavuşlar tarafından çalıştırıldığı ve göçmen işçilere yalnızca vasıfsız işler yaptırılarak, ustalık işler emanet edilmediği vurgulanmaktadır (Tokgöz, 2008:8).

İnşaat sektöründe ölüm ve yaralanmalar

Özellikle son yıllarda sektördeki gelişmenin bir başka boyutu ise inşaat sektörünün ölümlü iş kazalarında ilk sıraya yerleşmesidir. Sosyal Güven-

lik Kurumu verilerine göre, 2000-2011 yılları arasında yılda ortalama 344 işçi inşaat şantiyelerinde yaşamını yitirmiş, 379 işçi ise sakat kalmıştır. Toplam ölümlü kazalarda inşaat sektörünün oranı yine aynı yıllar arasında ortalama yüzde 30.5'tir. (Giriş kısmında tartışıldı, bu rakamlar eksik, yanlış ve tartışmalıdır, burada yalnızca genel bir fikir vermesi amacıyla kullanılmaktadır.) Toplam istihdamdaki payının neredeyse beş katı olan bu rakam, inşaat sektörünün ne ölçüde insanı öğüttüğünün de açık bir göstergesidir. İnşaat sektörünün şaha kalktığı söylenen yıllarda, iş cinayetleri de şaha kalkmıştır. 2011 yılı değerlerine bakıldığında (2011 yılı içinde işlemi tamamlanmış dosyalar) iş kazaları sonucu meydana gelen 1.700 ölümün 570'inin (her 3 ölümden biri) inşaat sektöründe olduğu görülecektir. Bu, uzun yılların en yüksek sayısı ve oranıdır. Tablo 1'deki dikkat çekici hususlardan birisi, sektörün istihdamdaki payı ile ölüm ve sakatlanmalardaki payı arasındaki farktır. Ortalama istihdamdaki payı yüzde 6 civarında olan inşaat sektörünün, sürekli iş göremezlikteki payı yüzde 20'ler, ölümlerdeki payı ise yüzde 30'lar mertebesinde.

Tablo 1. İnşaat Sektörüne İlişkin Veriler ve İş Kazaları İstatistikleri (TÜİK, SGK)

Yıl	Kamu (Milyar TL)	Özel (Milyar TL)	Toplam (Milyar TL)	Toplam GSYİH Artışı %	İnşaat GSYİH Artış (%)	İnşaat Sektörü İstihdam ve Toplam İstihdamdaki payı	Yıllara göre toplam Sürekli İş Göremezlikte Sonuçlanan İş Kazası Sayısı	İnşaat Sektöründe Sürekli İş Göremezlik- le Sonuçlan- an kazalar ve Toplam Ölümlerdeki Payı	Yıllara göre toplam Ölümlü İş Kazası Sayısı	İnşaat Sektöründe Ölümlü İş Kazaları ve Toplam Ölümlerdeki Payı
2000	5,5	9,3	14,8	6,8	4,9	761.452 (%3,5)	1818	399 (%21,9)	1173	379 (%32,3)
2001	7,5	11,8	19,3	-5,7	-17,4	681.882 (%3,2)	2183	517 (%23,7)	1008	341 (%33,8)
2002	10,8	17,6	28,5	6,2	13,9	713.629 (%3,3)	1820	439 (%24,1)	872	319 (%36,6)
2003	11,6	23,5	35,1	5,3	7,8	685.902 (%3,2)	1421	354 (%24,9)	810	274 (%33,8)
2004	12,4	33,9	46,4	9,4	14,1	752.136 (%3,8)	1693	345 (%20,4)	841	263 (%31,3)
2005	16,3	38,8	55,2	8,4	9,3	933.498 (%4,7)	1639	322 (%19,6)	1.072	290 (%27,1)
2006	21,1	51,1	57,3	6,9	18,5	1.185.723(%5,8)	2267	425 (%18,7)	1.592	397 (%24,9)
2007	23,7	58,9	82,6	4,7	5,7	1.247.970(%6,0)	1550	361 (%23,3)	1.043	359 (%34,4)
2008	30,1	60,2	90,2	-0,7	-8,1	1.238.888(%5,8)	1452	373 (%25,8)	865	297 (%34,3)
2009	29,1	44,9	74,1	-4,8	-16,1	1.227.698(%5,8)	1668	282 (%16,9)	1.171	156 (%13,3)
2010	36,1	55,4	91,6	8,9	17,1	1.431.000(%6,3)	1976	319 (%16,1)	1.434	475 (%33,1)
2011	41,5	76,5	118	8,5	11,2	1.581.000 (%7,0)	2093	405 (%19,4)	1.700	570 (%33,5)
Not: SGK İstatistikleri, o yıl gerçekleşen iş kazalarını değil, o yıl işlemi bitmiş kazaları içermektedir.										

Genel olarak iş kazası istatistikleri, işyerlerindeki ölüm ve yaralanmaların gerçek düzeyini vermez, pek çok konuda net istatistikler tutulurken gördüğümüzden fazla ölüm ve yaralanma olduğunu, ancak bunların raporlanmadığını, konunun uzmanları bilir ancak kamuoyu sonuçta sayılara bakmaktadır. Tüm bunların yol açtığı bakış açısı, tüm toplumu etkiler, “resmi” istatistikler bize kazaların azalmakta olduğunu söyler ve kimi zaman bizi rahatlatır; düpedüz aldatmaca da olsa. Aşağıdaki örnek bu bakımdan oldukça açıklayıcıdır

Tablo 1’de, 2009 yılına ait inşaat iş kazaları sonucu ölümlere dikkat çekilmesi gerekmektedir. Diğer yılların aksine çok ciddi bir değişim olduğu, ancak bir sonraki yıl genel ortalamaya yine ulaşıldığı görülmekte ve bu veriler kuşku yaratmaktadır. Bir önceki ve bir sonraki yıllara ait veriler incelendiğinde ise bazı ilginç noktalar göze çarpacak ve SGK’nın muhtemel bir hatası olduğu anlaşılabilecektir. Bunun anlaşılması için aşağıdaki verilere biraz dikkatle bakmak gerekmektedir. SGK istatistikleri, o yıl gerçekleşen iş kazalarını değil, o yıl işlemleri tamamlanan iş kazalarını kapsamaktadır. Ancak yine de verilerde bir gariplik göze çarpmaktadır, zira 2010 yılında bina inşaatlarında 3 bin 56 iş kazası meydana gelirken, 199 ölüm varken, 2009 yılında 3 bin 497 iş kazasına karşılık hiç ölüm yaşanmamıştır. Keza 2008 yılında bina inşaatlarında hiç iş kazası olmadığı görülmektedir. Muhtemelen 2008 yılında bina inşaatlarına ilişkin veriler “bina dışı yapıların inşaatı” kapsamına sokulmuş, ancak 2009 yılında ise “bina inşaatı” faaliyet grubundaki sürekli iş göremezlik ve iş kazaları yanlışlıkla sıfır olarak tablolara geçmiştir. Konuyla ilgili çalışma yapan emek örgütlerinden, burjuva siyasi partilere, demokratik kitle örgütlerinden, devlet kuruluşlarına kadar pek çok kişi tarafından kullanılan bu verilerdeki kuşkunun kaldırılması gerekmektedir. Kayıt tutma ve istatistik analizler yapmak üzere kurulmuş, pek çok kurum ve kuruluşa veri sağlayan Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye İstatistik Kurumu gibi kurumların sunduğu verilerin ne derecede inanılır olduğu tartışmalı hale gelmektedir. Tablo 3’te yukarıda sözü edilen hususlar ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir.

Tablo 2. İnşaat Sektöründe Son Üç Yıla ait Ölümle ve Sürekli İş Göremezlikle Sonuçlanan İş Kazaları (SGK İstatistikleri)

	KOD NO	FAALİYET GRUPLARI (NACE SINIFLAMASINA GÖRE)	İŞ KAZASI SAYISI			SÜREKLİ İŞ GÖREMEZLİK TOPLAM			İŞ KAZASI TOPLAM		
			ERKEK Male	KADIN Female	TOP. Total	ERKEK Male	KADIN Female	TOP. Total	ERKEK Male	KADIN Female	TOP. Total
2008 YILI	41	BİNA İNŞAATI	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	42	BİNA DIŞI YAPILARIN İNŞAATI	32	4.518	4.550	304	0	304	231		231
	43	ÖZEL İNŞAAT FAALİYETLERİ	11	1.013	1.024	73	0	73	66		66
				TOPLAM	5.574		TOPLAM	377		TOPLAM	297
2009 YILI	41	BİNA İNŞAATI	3.476	21	3.497	0	0	0	0	0	0
	42	BİNA DIŞI YAPILARIN İNŞAATI	1.624	11	1.635	241	0	241	128	0	128
	43	ÖZEL İNŞAAT FAALİYETLERİ	1.729	16	1.745	43	0	43	28	0	28
				TOPLAM	6.877		TOPLAM	284		TOPLAM	156
2010 YILI	41	BİNA İNŞAATI	3.023	33	3.056	199	0	199	264	0	264
	42	BİNA DIŞI YAPILARIN İNŞAATI	1.578	5	1.583	63	0	63	107	0	107
	43	ÖZEL İNŞAAT FAALİYETLERİ	1.782	16	1.798	56	1	57	104	0	104
				TOPLAM	6.437		TOPLAM	319		TOPLAM	475

Sosyal Güvenlik Kurumu istatistiklerinde üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise faaliyet gruplarının sınıflandırılmasıdır. Avrupa Birliği tarafından geliştirilen, kısa adı NACE olan kodlama sistemi, (Nomenclature statistique des Activités économiques dans la Communauté Européenne) Avrupa Birliği'nce 1970'den beri geliştirilen ekonomik faaliyetlerin çeşitli istatistikli sınıflamalarını göstermek için kullanılmaktadır ve "Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikli Sınıflandırması" anlamına gelmektedir. İstatistiksel birimler ile (ki bu durumda bir faaliyet birimidir, örneğin girişim gibi bir ekonomik varlığı oluşturan tek bir firma veya firmalar grubu) ilgili verilerin kategorize edilmesinde yer alır. Bu birimlere ilişkin geniş bir çeşitlilikte istatistiklerin hazırlanması için temelsağlar. Ancak bu sınıflandırmaya göre 81 kodlu "Bina ve Çevre Düzenleme Faaliyetleri" ile 37 kodlu "Kanalizasyon" faaliyetleri inşaat faaliyetlerinin dışında değerlendirilmektedir. 2010 yılı verilerine bakıldığında "Kanalizasyon" faaliyeti başlığında 9 sürekli iş göremezlik ve 1 ölüm, "Bina ve Çevre Düzenleme Faaliyetleri" başlığında ise 30 sürekli iş göremezlik, 30 da ölüm görülmektedir. Bu iki faaliyet grubunun da inşaat sektörü içinde değerlendirilmesi gerekmekte olup, bu bakış açısıyla 2010 yılında inşaat işlerinde yaşamını yitirenlerin resmi sayısının 506 kişi olduğu söylenebilir. SGK yeni çıkan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği yasasını allayıp pullamak için de, 2012 yılındaki ölümleri 745 olarak açıklamış, güvenilirliğini tamamen ortadan kaldırmıştır.

Gerçek istatistikleri tutmak devletin bir görevi ve çalışanlara karşı aynı zamanda bir sorumluluğudur. Ama devlet tarafından tutulan ölüm ve yaralanma sayılarının da "ekonomik" bir gerekçesi olduğu ve sermayenin genel çıkarlarından bağımsız düşünülemez olduğundan hareketle, gerçek istatistiklere ulaşmak için, örgütlü işçi sınıfının, örgütlü sendikaların ve özellikle işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda mücadele yürüten sosyalistlerin varlığı son derece önem kazanmaktadır. Bu örgütlenmelerden birisi olan İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin basın yayın kuruluşlarının haberlerinden derleyebildiği 2012 yılına ait kaza verilerinde, toplam 879 ölümün, 279'u inşaatlarda gerçekleşmiştir ki, bu yaklaşık yüzde 32'lik bir orana tekabül etmektedir. Tablo 2'de İSİG Meclisi tarafından derlenen ölümle sonuçlanmış iş cinayetleri ayrıntılı bir şekilde verilmektedir.

Tablo 3. 2012 Yılı / İşçilerin İşkollarına Göre Ölümlü Nedenleri

Neden	Düşme	Ezilme Çıkış	Padlama	Elektrik Çarpması	Trafik Servis Kazası	Nesne Çarpması	Kesime Kopma	Zehirlenme Boğulma	Diğer Nedenler	Toplam
İşkolu										
Tarım, Orman	7	15	1	2	46	1	3	6	9	90
Maden	7	37	7	4	8	4		9	5	81
Petro-Kimya, Lastik	2	3	6	3	6			3		23
Gıda	4	7	3	3	3			1		21
Şeker	1				2					3
Tekstil	2	4	4	1	2			2		15
Deri		1								1
Ağaç		3	2			2	1		1	9
Kağıt					1	1				2
Basın				1						1
Banka, Sigorta					1					1
Çimento, Cam	3	11	2	3	8		3			30
Metal	10	18	9	8	3		1	1		50
Gemi, Tersane	2	2	3	1		1		1		10
İnşaat, Yol	120	53	15	16	39	9	3	11	13	279
Enerji	5	12	2	30	13	1	1	21	1	86
Büro, Eğitim, Sinema	2		1		21				11	35
Nakliye	1	1	2	-	11			1	4	20
Demiryolu		3			4					7
Denizyolu								12	1	13
Havayolu										
Ardıye, Liman		1								1
Haberleşme	1			2	2					5
Sağlık	1	-		-	2			1	5	9
Konaklama	1	1	2	2	4			1	3	14
Milli Savunma			4	1						5
Gazetecilik				-					2	2
Belediye	3	6		2	7		1	4	2	25
Belirlenemeyen	3	11		3	14	1	-	7	1	40
Sonuç	175	189	63	82	197	20	13	81	58	878

Diğer Nedenler: Neden bilinmiyor, kot kumlama ve diş teknisyenlerinde slikozis, kalp krizi, beyin kanaması, yıldırım çarpması, toşun vurma, intihar, silahlı saldırı, deprem, ilaç kullanımı, mayın patlaması, donma ve asker ateşi.

Yapılan çalışmalar, inşaatlarda gerçekleşen ölümlü iş kazalarında ilk üç sırayı yüksekten düşmeler, malzeme düşmesi/çarpması ve elektrik çarpmalarının oluşturduğunu göstermektedir. İnşaat sektöründe gerçekleşen kazaların ayrıntılı analizlerine dönük ve bu kazaların karakteristik özelliklerini ortaya koyan veriler ise yetersizdir. İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri tarafından hazırlanan mahkeme bilirkişi dosyaları ve arşivlerde yapılan çalışmaların derlenmesi ile bir araya getirilen 1968-1999 yılları arasındaki inşaat kazalarına ilişkin yapılan bir değerlendirmede (Gürcanlı, 2006), inşaat sektöründe en fazla karşılaşılan kaza tipleri aşağıdaki gibi verilmektedir.

Tablo 4. İnşaat Sektöründeki Ana Kaza Tipleri (Gürcanlı, 2006)

	KAZA TİPİ	Ölüm	%	Yaralanma	%
1	İnsan Düşmesi	1028	42,9	934	32,9
2	Elektrik Çarpması	293	12,2	80	2,8
3	Malzeme Düşmesi	251	10,5	278	9,8
4	Yapı Makinesindeki Kazalar	206	8,6	97	3,4
5	Şantiye İçi Trafik Kazası	168	7,0	38	1,3
6	Yapı Kısımının Çökmesi	167	7,0	73	2,6
7	Kazı Kenarının Göçmesi	138	5,8	53	1,9
8	Diğer Tip	85	3,5	74	2,6
9	Patlayıcı Madde Kullanımındaki Kazalar	50	2,1	82	2,9
10	Malzeme Sıçraması	10	0,4	211	7,4
11	Tezgah ve Makineye Uzun Kaptırma	1	0,0	604	21,3
12	Malzeme Altında Arasında Uzun Sıkıştırma	1	0,0	200	7,0
13	El Aleti İle Ele Vurma	0	0,0	42	1,5
14	Sivri Uçlu Keskin Kenarlı Cisimle Yaralama	0	0,0	75	2,6
	TOPLAM	2398		2841	

Bu verilere, yazarın bizzat kendisi tarafından yapılan bilirkişiliklerden derlenen ve büyük bir kısmı 2000 yılından sonra gerçekleşen 257 olay daha eklendiğinde ise ilk dokuz sıra, Tablo 5'te verildiği gibi olmaktadır. Bu verilere son dönemde sıkça rastlanan (Esenyurt'ta 11 inşaat işçisinin yaşamını yitirdiği olayda olduğu gibi) yangınlar dahil değildir, zira incelenen dosyalarda böyle vakalar yer almamaktadır. Bu iki tablo, inşaatlarda hangi risklerin olduğuna dair genel bir fikir vermektedir. Yaklaşık 40 yılı içeren bu veriler, yılda 400 işçinin şantiyelerde yaşamını yitirdiği düşünüldüğünde, gerçekleşen toplam ölümlerin (16 ila 20 bin arası) yüzde onundan fazlasına dair bir görüş sunmaktadır ve Türkiye'de inşaat sektörüne dair en kapsamlı verilerdir.

Tablo 5. İnşaat Sektöründe En Sık Gerçekleşen 9 Kaza Tipi
(Tablo 4'ün güncellenmiş hali)

	KAZA TİPİ	Ölüm	%	Yaralanma	%
1	İnsan Düşmesi	1120	43,7	978	33,3
2	Elektrik Çarpması	303	11,8	86	2,9
3	Malzeme Düşmesi	269	10,5	313	10,7
4	Yapı Makinelerindeki Kazalar	229	8,9	115	3,9
5	Yapı Kısımının Çökmesi	174	6,8	90	3,1
6	Şantiye İçi Trafik Kazaları	171	6,7	41	1,4
7	Kazı Kenarının Çökmesi	141	5,5	57	1,9
8	Diğer Tipteki Kazalar	102	4,0	1170	39,9
9	Patlayıcı Madde Kazaları	53	2,1	84	2,9
	Toplam	2562		2934	

*Malzeme sıçraması, makineye uzuv kaptırma, malzeme altında uzuv kalma, sivri uçlu cisimle yaralanma

Tablodan da görüleceği üzere, inşaat sektöründe gerek ölümle, gerekse de yaralanmayla sonuçlanan "kaza"larda insan düşmeleri (yüksekten düşmeler) birinci sırada yer almaktadır. Ölümlerde elektrik çarpmaları

ikinci, yaralanmalarda ise tezgah ve makineye uzuv kaptırma ikinci sırada yer almaktadır. Malzeme düşmeleri yaklaşık toplam olaylardaki yüzde 10'luk oranla hem ölümle hem de yaralanmayla sonuçlanan olaylarda önemli bir yere sahiptir. Ölüm ve yaralanma sayıları ve oranları karşılaştırıldığında, her vakanın “kaza şiddetine” dair de yorumlar yapmak mümkündür. Sözgelimi yaralanmaların yüzde 21'ini oluşturan tezgah ve makinelere uzuv kaptırmadan dolayı yalnızca bir ölüm vakasına rastlanırken, elektrik çarpmalarının büyük bir kısmı ölümle sonuçlanmıştır.

İnşaat sektöründeki ölüm ve yaralanmalara bakıldığında, en temel işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınmadığından söz etmek gerekmektedir. Özellikle 2012 yılında tüm bunlara kötü ve insanlık dışı barınma koşulları da eklenmiştir. Park Otel inşaatında felakatin eşiğinden dönülmesi, Esenyurt'ta çadırda 11 işçinin yaşamını yitirmesi (11 Mart 2012), Ümraniye'de ise konteynırda 4 işçinin ölmesi (dar ve havasız konteynırda boğulma) gibi iş cinayetlerinin ortak nedeni bu kötü barınma koşullarıdır. Örneğin Esenyurt'ta işçiler soğuk havada çadırda kalmakta, ısınmak için elektrik sobası yakmaktadır. Ümraniye'deki şantiyede bulunan konteynırlar 4'er işçinin kaldığı 10'ar metrekairelik bölümlere ayrılmış olup, bir işçiye sağlanması gereken en az 12 m³ hava dahi sağlanmamaktadır. Oysa 4 Aralık 1973 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile çıkan ve hâlâ yürürlükte olan İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü'nün 'İşçilere ait yatıp kalkma yerlerinde ve diğer müstemilatında bulunması gereken sağlık şartları ve güvenlik tedbirleri' başlıklı ikinci bölümü işçilerin barınma koşullarının nasıl olması gerektiğini açıklar. Keza kötü barınma koşulları bulaşıcı hastalıklar ve meslek hastalıkları için de davetiye çıkarmaktadır. Kötü çalışma koşulları, kötü barınma koşullarıyla birleştiğinde, yukarıdaki istatistikler daha anlamlı hale gelmektedir...

Tablo 5'te ise, ölüm ve yaralanmalara maruz kalan işçilerin yaptıkları işlere ve/veya işyerlerindeki ünvanlara göre dağılımı verilmektedir. Burada ölen ve yaralanan işçilerin yaradan fazlasının vasıfsız işçi olduğu görülecektir. İkinci sırada ise farklı vasıflarda ustalar vardır. Kısacası inşaat üretiminde hiyerarşinin en altında yer alanlar ölüm ve yaralanmalarda

yaklaşık yüzde 80 paya sahiptir. Diğer elemanlar ve 3. şahıslar kategorisinin yüksekliği de vurgulanmalıdır. İnşaat şantiyeleri yalnızca çalışanlar için değil, çevre halk için de tehlikeler taşır. Özellikle kent içi şantiyeleri çocukların ilgisini çeker ve onların oyun sahası haline gelir. Burada diğer eleman ve 3. şahıslar kategorisinde yer alan 198 ölümden 58'inin çocuk olduğu söylenebilir (Gürcanlı, 2009). Kuşkusuz bu tablo sektörde çalışan vasıfsız işçilerin (ve diğer meslek gruplarının), toplam işgücü içindeki payı bilindiği takdirde daha anlamlı olacaktır. Örneğin toplam istihdam içinde vasıfsız işçilerin payı yüzde 50 civarındaysa bir korelasyondan söz edilebilecektir. Ancak Türkiye inşaat sektörüne ilişkin böyle bir veriye ulaşmak imkansızdır.

Tablo 6. Ölen ve Yaralanan İşçilerin Ünvanlara Göre Dağılımları

Ünvanlar	Ölüm	%	Yaralanma	%
Vasıfsız İşçiler	1323	51.6	1476	50.3
Ustalar	660	25.8	945	32.2
İş Mak. Operatörleri	102	4.0	58	2.0
Operatör ve Soför Yard.	80	3.1	94	3.2
Nezaretçi Personel	86	3.4	54	1.8
Teknik Personel	67	2.6	69	2.4
Tasıt Soförleri	46	1.8	65	2.2
Diğer Elemanlar ve 3. şahıslar	198	7.7	173	5.9
Total	2562		2934	

2013 yılı Temmuz ayında yaşamını yitiren değerli ve titiz araştırmacı, akademisyen Uğur Müngen ilk kez doktora tezinde inşaatlardaki ölüm ve yaralanmaların saatlerini analiz etmiştir. Tablo 7 Müngen (1993) tarafından gerçekleştirilen analizlerde kullanılan verilere yeni veriler eklenmesiyle oluşturulmuştur ve ölüm ve yaralanmaların oluş saatlerine ilişkin çok önemli bilgiler içermektedir. Yorgunluk, dalgınlık, açlık, kan şekerinin düşmesi, işe yoğunlaşamama gibi pek çok faktör ile “kaza”lar

arasındaki bağlantılar üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Tablo 7’de sunulan veriler öğle paydosu öncesi ve iş bitim saati öncesinde ölüm ve yaralanmaların daha fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. İnşaatlarda Gerçekleşen Ölüm ve Yaralanmaların Oluş Saatleri

Zaman Aralığı	Ölümler	%	Yaralanmalar	%	Toplam	%
4.00 and 7.00	10	0.6	9	0.4	19	0.5
07:00<≤08:00	18	1.2	15	0.6	33	0.8
08:00<≤09:00	145	9.3	306	13.1	451	11.6
09:00<≤10:00	174	11.1	292	12.5	466	12.0
10:00<≤11:00	191	12.2	320	13.7	511	13.1
11:00<≤12:00	193	12.3	297	12.7	490	12.6
12:00<≤13:00	36	2.3	32	1.4	68	1.7
13:00<≤14:00	133	8.5	195	8.4	328	8.4
14:00<≤15:00	164	10.5	262	11.2	426	10.9
15:00<≤16:00	198	12.7	243	10.4	441	11.3
16:00<≤17:00	208	13.3	283	12.1	491	12.6
17:00<≤18:00	39	2.5	37	1.6	76	1.9
18:00<≤19:00	21	1.3	15	0.6	36	0.9
19:00<≤20:00	10	0.6	10	0.4	20	0.5
After 8.00 PM	25	1.6	18	0.8	43	1.1
Total	1565		2334		3899	

Bu tablo inşaat sektörü için belli açılardan eksiklikler içermektedir. Çoğu şantiye sabah 7.30-8.00 civarı işe başlayıp 17.00’de paydos etse de, inşaatlarda özellikle beton dökümü gibi hemen yapılması gerekli işlerde 17.00’den sonra, hatta geceden sabaha kadar çalışma son derece yaygın-

dır. O bakımdan net bir mesai saatinden söz etmek mümkün değildir. Ama her halükârda bu tablo, öğle paydosuna ve mesai bitimine yaklaştıkça “kaza”ların arttığını göstermesi açısından değerlidir.

İnşaat sektöründe meslek hastalıkları

Diğer sektörlerde olduğu gibi inşaat sektöründe de meslek hastalıkları konusundaki araştırmalar ve koruma-önleme faaliyetleri çok düşük seviyededir. Ülkemizde halen 3 adet meslek hastalıkları hastanesi bulunmaktadır. Başta solunum yolu ve kanser olmak üzere, kas-iskelet hastalıkları ve diğer meslek hastalıkları konusunda araştırmalar yapılması için meslek hastalıkları hastanelerinin açılması bir elzemdır. Bu konuda yapılacak her türlü çalışmada halk sağlığı uzmanları, işyeri hekimleri ve inşaat mühendisleri ortak çalışmalıdır. Pek çok ülkede yapılan araştırmalar dünyada inşaat sektöründe meslek hastalıklarında kas ve iskelet sistemi hastalıklarının sayısı büyük boyutlarda olduğunu işaret etse de, Türkiye’de bu türden meslek hastalıklarının tespit edilmesi denetim, gözetim ve meslek hastalıkları konusundaki yetersizlik nedeniyle mümkün değildir. Son yıllarda kot taşıma işçilerinin ve diş protez teknisyenlerinin maruz kaldığı ölümcül silikozis hastalığına karşı oluşan duyarlılık ile gündeme gelmeye başlayan meslek hastalıkları, işçi sınıfının kitlesel olarak şimdi olmasa da 10-20 yıl sonra ölümüne yol açacak kapitalizmin bir başka öldürücü etkisidir. İnşaat sektöründe gerek iş kazaları, gerekse de meslek hastalıkları açısından en belirleyici etkenlerden biri de yukarıda üzerinde durulan çalışma saatlerinin fazlalığı gerçeğidir.

Genel olarak inşaat işçileri arasında görülen hastalıklar çimento, çeşitli kimyasal malzeme kullanımı ve açık alanda güneşte çalışmaktan kaynaklanan cilt hastalıkları (ekzema-cilt kanseri)², kas iskelet hastalıkları (itme çekme yük taşıma işleri nedeniyle), yapılan işin özelliğine göre işitme kayıpları (gürültülü iş makinesi ve el aletleri kullanımı), vibrasyona bağlı kas iskelet hastalıkları, kullanılan el aletleri nedeniyle el-bilek hastalıkları, solunum yolu hastalıkları (çeşitli tozlara bağlı olarak, çimen-

2 Çoğumuz inşaat işçilerinin çatlaklarda dolu ellerini gördüğümüzde “işçi eli” der geçeriz, ancak çoğu durumda bu görüntünün nedeni ekzema veya benzeri cilt rahatsızlıklarıdır.

to tozu asbest gibi) şeklinde özetlenebilir. Kısacası inşaat üretimi inşaat işçilerini tüketmektedir.

İnşaat işleri doğası gereği meteorolojik koşullara bağımlı olarak yapılmaktadır ve son derece ağır fiziksel koşullar altında işçilerin saatlerce çalışmasını gerektirir. Dış etkenlere açık güneş çarpmaları, hipotermi, soğuktan donmalar, tansiyon yükselmesi ve düşmesine bağlı bazı rahatsızlıklar dış havaya bağlı kalındığı için görülmektedir. İnşaat sektöründe makineleşme arttıkça gürültü ve titreşim sorununun boyutları da artmaktadır. Özellikle hafriyatta havalı çekiç, diğer kazıcı ve delici iş makineleri, kaba yapıda kullanılan beton kırıcılar, beton vibratörleri ve kompaktörler, taşlama makineleri ve kesici diskler, darbeli matkaplar ve elektrikli testereleri kullananlar için tüm vücudu etkileyen titreşim önemli bir sorundur (Tan, İnşaat Sektöründe Sık Görülen Hastalıklar).

2003 yılında çıkan titreşim yönetmeliğinde iki farklı şekilde titreşim tanımı yapılmaktadır. İlki olan el - kol titreşimi; İnsanda el-kol sistemine aktarıldığında, işçilerin sağlık ve güvenliği için risk oluşturan ve özellikle de, damar, kemik, eklem, sinir ve kas bozukluklarına yol açan mekanik titreşimi anlatırken, bütün vücut titreşimi; vücudun tümüne aktarıldığında, işçilerin sağlık ve güvenliği için risk oluşturan, özellikle de, bel bölgesinde rahatsızlık ve omurgada travmaya yol açan mekanik titreşimi belirtmektedir. Titreşime maruz kalan kişilerde “Beyaz Parmak” ya da diğer adıyla “Reynaud Sendromu” (dolaşım bozukluğundan kaynaklanan bir hastalık) görülür.

Yine Tan’ın belirttiği üzere, çatı ustalarında güneş nedeniyle sıcak stresi riski yüksektir. İyonize olmayan ultraviyole radyasyonun ana kaynağı, güneş ve elektrik kaynağı olduğundan güneş altında açık sahada çalışanlar ile ark kaynağı yapan işçilerde ciltte kanser, gözlerde katarakt hastalığı oluşturur.

İnşaatlarda zorlanma ve burkulmalar, en sık görülen hasarlardır. Travmatik yaralanma, tekrarlanan hareketler, ayakta ve aşırı çalışma gibi nedenlerle tendonit, karpal tünel sendromu, bel ağrısı gibi kronik fiziksel sorunlar sık yaşanmaktadır. Kas-iskelet sistemi hastalıklarında

inşaat sektörünün neredeyse ilk sırada olması gerektiği en basit mantukla bile anlaşılacaktır. Ancak bir hastalığın meslek hastalığı olduğunu ispat edebilmek için inanılmaz bürokratik süreçlerden geçmek gerekir ve bu yüzden de meslek hastalıkları Türkiye’de neredeyse yok gibidir!

Gaz, toz, buhar, duman halinde bulunur ve solunumla alınan veya ciltten de emilen kimyasalların ne ölçüde işçileri etkilediğine dair bir çalışma bulunmamaktadır. Deriye temas (organik solventler ve pestisitler) yoluyla kimyasallar tehlike yaratır. Sıvı, yarı sıvı (tutkallar, yapıştırıcılar, katran) veya toz (çimento) formda bulunabilirler. Su ve gıdalarla ağızdan alınabilir, sigarayla birlikte solunabilirler (Tan, İnşaat Sektöründe Sık Görülen Hastalıklar). Ama tüm bunların bir arada ne gibi etkilerde bulunacağı örneğin Paris Kanalizasyon işçilerinin maruz kaldığı “kokteyl” (farklı biyolojik ve kimyasal etkenlerin bir aradalığını ifade etmektedir) onların 17 yıl erken yaşamlarını yitirmelerine yol açmaktadır. Tek tek maddeler üzerinde kimi çalışmalar yapılsa da, bir araya geldiklerinde ne gibi sağlık risklerine yol açtıklarına dair çalışmalar ve bunlardan korunma yöntemleri inşaat sektörü için hemen hemen yok gibidir. Genel olarak kimyasallar silikoz (silika içeren tozların solunmasından ve temasdan kaynaklanan bir hastalık) genellikle kum karanlar, kaya deline makinelerini kullananlar ve tünel kazanlarda görülür; bronşit, kaynakçılar arasında sıkça görülür. Nörolojik (sinir sistemi) rahatsızlıklar, yukarıda da sözü edildiği gibi organik solventler ve kurşunla çalışan işçiler ve boyacılarda görülür. Kurşun zehirlenmesi, köprü tamir işçilerinde ve boyacılarda görülür.

Asbestoz ise özel bir önemi haketmektedir. İnşaat sektörü söz konusu olduğunda ise, kas-iskelet hastalıkları, kısmen silikozis’in yanı sıra en önemle üzerinde durulması gereken husus asbest veya diğer ismiyle amyanттır. Türkiye’de özellikle Bursa, Diyarbakır, Denizli, Eskişehir, Kütahya, Konya, Sivas, Şanlıurfa gibi bölgelerde rastlanan asbest ya da diğer ismiyle amyant, fiberli yapıya sahip minerallere verilen isimdir. Bir silikat olan tremilitin bozulmasından meydana gelen asbestin kolayca eğilip bükülebilen elastik olmayan bir yapısı vardır ve elle tel tel ayrılacak kadar zayıf bir dayanıma sahiptir. Asbest, lifli, yumuşak, ateşte niteliği

değişmeyen, zayıf ısı ve elektriksel özgül iletkenlik, mikroorganizmalara direnç gibi özelliklere sahip madensel bir maddedir. Asbestin bu doğal özellikleri onu ideal bir yalıtım maddesi yapmaktadır. Özellikle çimento ürünleri, kimya, ilaç, lastik-plastik, boya, kâğıt, uzay sanayisi, basınca dayanıklı borular, iç-dış cephe ve tavan kaplama, fren pabuç ve kavrama balataları, çeşitli contalar, özel filtreler, tekstil kumaşları, tavan/tabana döşemelerinde yapıştırıcılar, tuğla ve kiremit, plasterler, çatı malzemeleri, borular, akustik tavan yapımı, macun yapımı, sahne perdeleri, yangın battaniyeleri, iç yangın kapıları ve itfaiyeci kıyafetlerinde asbestten yararlanılır (Akboğa ve Baradan, 2011; 70).

Asbest, solunum ya da içme suyuyla vücuda girdiğinde başta kanser olmak üzere çeşitli hastalıklara yol açar. Asbest lifleri havayla alındığında bu liflerin büyük bölümü hava yolları hücrelerinde birikir. Bunların üst solunum yollarının yukarı bölümlerinde kalan bir bölümü boğazdaki mukus tabakasıyla birlikte balgamla atılır veya yutulur. Ancak bir bölümü akciğerin derin kısımlarına kadar iner ve vücuttan hiçbir zaman çıkmayabilir. Asbestin neden olduğu hastalıkların ortaya çıkması için 20-40 yıl arası bir süre geçmesi gerekir. Asbestin yol açtığı en ciddi hastalıklara örnek olarak akciğer zarı ve karın zarı kanseri ya da mezotelyoma, akciğer kanseri ve yine akciğerin iflasına yol açan asbestosis verilebilir. Bu ölümcül hastalıkların dışında asbest, akciğer zarları arasında sıvı toplanması, kireçlenme, akciğer zarı kalınlaşması ve akciğer dokusunda bağ dokusu oluşumu gibi selim hastalıklara da neden olabilir. Bu hastalıklarda ayrıca ciltte yaralar görülebilir. Asbest, özellikle sigara içen kişilerde akciğer, gırtlak ve sindirim sistemi kanserleri riskini de ileri derecede artırır. Asbestin etki derecesini belirleyen etkenler ise; asbestin maruziyet miktarı, etki süresi, yaş, beslenme durumu, kalıtsal özellikler, hava koşulları ve solunum hızıdır (Akboğa ve Baradan, 2011; 70).

Peki inşaat sektöründe işçiler hangi işler sırasında asbeste maruz kalmaktadır? Bunlardan en başta yer alanları şunlardır:

- Asbest içeren yapılarda yıkım veya söküm işleri,
- Asbest içeren malzemelerin sökülmesi, yerinin değiştirilmesi ya da kapalı bir alana taşınması,

-Asbest içeren yapı ya da altyapıların yapım, değişim, bakım, onarım ya da yeni bir hizmet için yenileme süreçleri,

-Asbest içeren moloz ve atıkların temizlenmesi,

-İnşaat sahasındaki asbest ya da asbest katkısı içeren ürünlerin taşınması, yüklenmesi, yerleştirilmesi, depolanması, kontrolü ve toparlanması işlemleri.

Bu işlerde çalışan inşaat işçileri, bina yıkımı yapanlar, elektrikçiler, çatı ustaları, boyacı ve dekoratörler, ısıtma havalandırma mühendisleri, tesisatçılar ve telekomünikasyon mühendisleri asbeste maruz kalma riski taşımaktadır. Hemen burada bir parantez daha açalım; kentsel dönüşüm kapsamında 20 yıl boyunca 7 milyon binanın yıkılmasından söz ediliyor. Peki hemen şunları soralım: Başlamış olan ve bitirilen yıkımları gerçekleştiren işçilerin maruziyeti ne durumda ve yakın gelecekte ne olacak? Başlamış olan yıkımların hemen yakınındaki halkın maruziyeti ne durumda ve yakın gelecekte ne olacak? İnşaat yıkıntıları, molozlar nerelere dökülüyor, önlemler alınıyor mu? 31 Aralık 2010 itibariyle asbest üretimi ve kullanımı yasaklandı, peki var olan asbestler ne olacak? Bu sorular onbinlerce işçinin ve kentlerde yaşayan yurttaşlarımızın kansere yakalanmaması için sorulmalı ve yanıtlanmalı...

Öte yandan biyolojik etkenlerden de söz edilmelidir. Enfeksiyona yol açabilecek olan mikroorganizmalar hijyenik olmayan çalışma ve barınma ortamlarında inşaat işçilerini doğrudan etkiler. Tan'ın makalesinde belirttiği üzere, kazı çalışanlarında histoplazmozis görülebilir. Keza kapalı ortamda (koğuşlarda) birlikte yaşayanlarda, grip, tüberküloz, hepatit gibi bulaşıcı hastalıkların kişiden kişiye taşınmasına neden olmaktadır. Sıtma, ateş ve Lyme Hastalığı ise çevredeki haşerelerin ısırması sonucu bulaşır. Bu tür bulaşıcı hastalıklar inşaat sektörünün bilinen diğer enfeksiyon hastalıklarını oluşturan sorunlardır. Sarmaşık, meşe, sumak, ısırgan gibi bitkilerden kaynaklanan toksinler, ciltte tahrişe neden olabilir. Arı, eşek arısı, yılan, karınca gibi bazı hayvan sokmaları görülebilir. Enfeksiyona neden olan mikro-organizmalar, zehirli maddeler ve yırtıcı hayvanlar bu tehlikelerden bazılarıdır. Hafriyat işiyle uğraşan işçilerde toprakta yaşayan bazı mantarlar histoplazmoza (akciğer enfeksiyonu) neden olmakta-

dır. Zehirlenmelerin bitkisel kaynakları ise zehirli sarmaşıklar, ısırgan otları ve zehirli meşeler olmaktadır. Bazı tahta tozları karsinojendir (kanseroğlunu harekete geçiren). Batı tipi kırmızı sedir ağacı ise allerjendir. Bütün bu etkenler bazen birdenbire ya da inkubasyon dönemi sonucu, daha çok zaman içinde insan sağlığını bozar ve tekrarı önlenmezse meslek hastalıklarına neden olurlar. Altını çizmeye gerek var mı yine acaba, tüm bu etkenlerin onlarca yıldır dünyada ve Türkiye’de milyonlarca inşaat işçisi için meslek hastalığı kayıtlarına girmediğini...

Kaynaklar

- Akboğa Ö., ve Baradan S. (2010). “Asbestin İnşaat Sektöründeki Yeri ve Maruziyetin Önlenmesi”, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, 469 - 2011/5, 69-76.
- Duman, E./Hamzoğlu, O. (2011). “İstanbul’da Bir Şantiyede Çalışanların İş Kazalarının İzlemi” Meslekte Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 40: 35-42
- Etiler, N. (2011). “Özelleştirmeler ve İş Kazaları” Meslekte Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 40:17-26.
- Gürcanlı, G.E. (2006). İnşaat Şantiyelerinde Bulanık Kümeler Yardımıyla İş Güvenliği Risk Analizi Yöntemi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gürcanlı, G.E. (2006). “Who is at fault? Third Party and Child Injuries at Construction Sites in Turkey”, Safety Science, Vol. 47, No. 3, 364-373
- ILO, (2001). The construction industry in the twenty-first century: Its image, employment prospects and skill requirements, Geneva: International Labour Office.
- Müngen, U. (1993). Türkiye’de İnşaat İş Kazalarının Analizi ve İş Güvenliği Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Özdemir, G.Y. (2010). “Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma” Çalışma ve Toplum, 4:35-50.
- Tokgöz, G. (2007). Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı (Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Proje Numarası: 2007 0908001, Rapor Tarihi: 10.07.2008)
- Türkiye İstatistik Kurumu İstatistikler.
- Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistikler.
- Tan, O., İnşaat Sektöründe Sık Görülen Hastalıklar.
- <http://www.haber7.com/guncel/haber/1059370-olumlu-is-kazalari-dustu-gecen-yil-745-isci-oldu>

Bölüm 8

Herkes iş kazaları hakkında konuşabilir mi?

İşçi sağlığı ve iş güvenliği mücadelesi, aydınlanma mücadelesi olmadan başarılabilir mi?

Daha başlıktan bir soruyla başladık ve soruyu biraz daha kışkırtıcı hale getirip devam edelim. İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda herkesin konuşmaya hakkı var mıdır? Peki nereden çıktı “aydınlanma” mücadelesi ve işçi sağlığı ve iş güvenliği arasında ilişki kurma çabası? Yoksa yine “laikçi zihniyet”in inananların değerlerine hakaret etmek için bulduğu bir kılıfla mı karşı karşıyayız? “Kardeşim kimse insanlar ölsün istemiyor, ideolojik bakmayın meselelere” diyerek, bu bölümün sayfalarını çevirip geçmeli miyiz, yoksa biraz sorgulamakta yarar var mı?

Neredeyse herkesin üzerinde konuşma hakkını kendinde bulduğu ve neredeyse herkesin “bitsin artık canım bu ölümler” diyerek ortaklaştığı, göz yaşartıcı (!) bir birliktelik görüyoruz son zamanlarda Türkiye’de. Bu alan bu kadar sınıflar üstü, ideolojiler üstü, siyaset üstü bir alan mıdır, yoksa bu alana dair bazı temel ilkeler konmalı ve bunları kabul etmeyenlere söz hakkı tanınmamalı mıdır? Neyse, soruları çok uzatmayalım ve bu bölümün amacını baştan söyleyelim, işin özü şudur herkesin bu konuda ahkam kesmemesi için bir omurganın oturtulması kendini dayatmaktadır.

Gerçekten de Türkiye’de iş cinayetleri öyle bir boyuta geldi ki, bu kazaların ve bugüne kadar bu ölüm ve yaralanmalara karşı duyarsızlığın nedenleri sorgulanmadan herkes “insani” boyutuyla gündemine almaya başladı. Ahmet Altan Taraf’da gündemine taşırken, aynı ailenin bir diğer ferdi Mehmet Altan İMC TV’de “olmaz, bunlar tek kelimeyle cinayettir” diye kızgın bir ifadeyle ekranlarda tartışıyordu. Sabah’tan Mahmut Övür, yasa tasarısı tartışılırken “iş güvenliği yasamız yok” diye sitem ederken, tüm bunlara Zaman’dan İbrahim Öztürk’ün “kul hakkı” olarak iş güvenliği tartışması eklendi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Ahmet Zahteroğulları da konuyu dinsel bir çerçevede “kul hakkı” konusuna getiriyordu yaptığı konuşmada. Soldan sağa tüm yazarların, hatta patronların gündemine girmişti işçi sağlığı ve iş güvenliği konusu, vicdanları yaralıyordu, herkesi üzüyordu, herkes elini vicdanına koymalıydı... Neyse yeni İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası çıktı da, gündemlerinden düştü, iyi ki de düştü! Çünkü bu alanın, sağ ve liberal kesim açısından vicdan temizliği haline gelmesi, iş cinayetlerinin ardındaki gerçeklerin ise perdelenmesi riski çok net bir şekilde önümüzde duruyor. Öte yandan, bilimin dışlanıp, inanç çerçevesinden kaderci bir bakış açısı ise bir başka büyük riski barındırıyor, bu alanda solun kimseye söz söyletmemesi gerekiyor.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda yapılan sayısız çalışma ve araştırma çok net bu konunun toplumsal boyutuna işaret ediyor. Uzun çalışma saatleri ve yoğun çalışmalar iş cinayetlerine ve meslek hastalıklarına davetiye çıkarıyor, özelleştirmeler sonrası kamu hizmetlerinin temel istihdam biçimi taşeronlaşma ölüm ve hastalık anlamına geliyor, devletin kamusal sorumluluğu olması gereken işyerlerinin denetiminin giderek zayıflaması, şantiyeleri, fabrikaları ve özellikle de küçük sanayi sitelerini toplu ölüm merkezleri haline getiriyor. Bu yalnızca Türkiye’de böyle değil, merak etmeyin, örnek olsun ortalama bir işçinin yaşam süresinden 17 yıl önce yaşamlarını yitiren Paris kanalizasyon işçileri de bu acımasız çarkın kurbanları, özelleştirme sonrası yaşamlarının bir parçası kazalar olan Britanya treni yolları emekçileri de...

Siz özelleştirmeleri savunacaksınız, hem kamuda hem de özelde bu-

nun bir sonucu olarak taşeronlaşmanın temel istihdam biçimi haline gelmesine ses etmeyeceksiniz, yoğun çalışma saatlerine ses çıkarmayacak, sınıf mücadeleleri sonucu haklarını elde eden örneğin Yunanistan işçi sınıfına “bunlar da yan gelip yatıyor” diyeceksiniz, devletin küçülmesini savunacak, denetim fonksiyonunu sıfırlanmasına hizmet edecek bir yasa-yı alkışlayacaksınız, “aman bizim işçimiz de cahil zaten napalım” diyeceksiniz, sonrasında da vicdan yapacaksınız. Yok öyle şey! Kimse kusura bakmayın size izin vermez... Eğer bu konuda konuşacaksanız iş cinayetlerinin temel sorunlarına da karşı çıkacaksınız veya çok daha basit bir öneri: Susacaksınız...

Aydınlanma mücadelesi olmadan işçi sağlığı ve iş güvenliği mücadelesi olur mu?

İş cinayetlerinin kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan temel nedenlerine dair, pek çok çalışma, tartışma var. Burada bir başka önemli nokta vurgulanmalı: Neden işçiler bizzat ölümlerine ve kalıcı sakatlıklarına yol açan bu alanda bu kadar duyarsız, çoğu kez kadercı ve olayları kabullenmiş bir durumda? Neden bu başlık bir mücadele başlığı haline gelmemiş? Yalnızca bilgisizlik, bu alanda çok fazla okumamışlık diyebilir miyiz bu kabulleniş ve duyarsızlığa...

Bu bakımdan dincileşme ve gericileşmenin, bu duyarsızlık ile ilişkisi irdelenmeli, iş kazalarına ilişkin olarak “kader”, “kaçınılmazlık” gibi söylemlerin, gerek işçi sınıfı içinde toplumun genelinde de daha önce hiç olmadığı kadar gündelik söyleme nasıl sızdığı tartışılmalıdır. “Bu işlerin kaderinde bu kazalar vardır” dedğiniz anda, yüzlerce yıllık aydınlanma birikimini bir kenara atmış olursunuz. Keza işyerlerinde baskıcı yapıyı kabul eden, iş kazasına uğrayan işçinin üzerine gazete örtülüp orada dururken çalışmaya devam eden (bu olay Tuzla’da yaşanmıştır) işçi acaba sınıfın bir bireyi olan işçi midir yoksa, kendisini “cemaat”ın bireyi gibi mi düşünmektedir?

Bu cemaat kimi zaman bir dinsel yapı, kimi zaman hemedinlik, kimi zaman da, özellikle inşaat sektöründe olduğu gibi, bir aile yapısı olacaktır. Bu ilişkiler ağı içinde en önemli unsurlardan birisi de “baskıcı” karakterdir, örgütlenme ve başkaldırmanın yerini, boyun eğme ve gele-

neksel kurallara bağlılık (dinsel, bölgesel, ailevi vb.) almaktadır. Kapitalizm günümüzde, kapitalist toplum öncesindeki ilişkiler ağını gerici ile yeniden üretmekte ve baskıcı emek rejiminin garantisi olarak kullanmaktadır.

Bir tekstil işçisi arkadaşımın anısı çok sıradan bir örnektir. Bilindiği gibi pek çok tekstil işyerinde çay molası verilmektedir ve yine bilindiği gibi özellikle dikkat dağılmasının önlenmesi, şeker düşmesinin (özellikle yemek öncesinde) engellenmesi açısından kısa molaların iş güvenliğinde çok büyük katkısı bulunmaktadır. Çay molasının elde edilmesi bile uzun mücadeleler sonucunda olmuştur, ki bu işin ayrı boyutu. Arkadaşımın işyerinde çay molası için kısa bir mücadele yapılır, hemen bir hafta içinde işyeri sahibi tüm işçileri toplar ve şöyle der: Sevgili arkadaşlarım, ben size çay molası değil, çalışmalarınızdan dolayı daha fazlasını veriyorum, her Cuma hepiniz Cuma namazı için izinlisiniz! Günlük çay molalarının dakikaları toplanır ve Cuma namazı iznine dönüştürülür...

Benzer bir alıntı da Durak'tan:

"Namaz saatlerinde izin vermek için düzenleme yaptık. O kesilen vakit mesai bitimine ekleyeyim dedim diye ortalığı ayağa kaldırdılar. Tamam dedik... Sonra bir baktım bunlar [işçiler] bu izin sürelerinde namaz filan kılmıyor. Adam [işçi] çıkmış dışarı sigara içiyor. Yine bir şey demedik... Nerdeydin diye sorunca hemen namazdaydım diyorlar. Yani bakar mısınız... bizim iyi niyetimizi nasıl suistimal ediyorlar. Bu ne pişkinlik... Hâlâ bu izinlerin kavgası var. Kaldıracağım ama" (Durak, 2011: 99)

Durak'ın da belirttiği gibi namaz izni denen sevimli görünme oyunu patronun kontrol edemediği boyutlara ulaşabilmekte, ancak yine de küçük ödün vermesi kültürel hegemonyanın işlerliği açısından önem kazanmaktadır. Evet, "namaz kılmıyorsan sana mola yok!" Ama bu mola süresi geri alındığında, kaybedilen şey aslında işçilerin bir hakkı olan bir şeyin ellerinden alınması anlamına gelecektir. Dikkatlerini toplamalarına, kendilerini işlerine daha dikkatli ve tedbirli vermelerine yol açacak, böylelikle kazaların oluşumunda etkisi olan bir faktörün etkisini en azından azaltacak "mola" süresinin kaybedilmesidir söz konusu olan. Ancak sermayenin işine geldiğinde gerekli mola veya izin verilir, işine

gelmediğinde verilmez. Örneğin herkes bayramlaşır, eşiyle dostuyla görüşürken, Ramazan bayramının ikinci günü elektrik akımına kapılarak hayatını kaybeden BEDAŞ işçisi Erkan Keleş Davası'nda hazırlanan SGK Raporu'nda "Vasıfsız işçi olmasına rağmen orta gerilim hattına müdahale etmeye çalıştığından şahsi can emniyetini tehlikeye atacak şekilde davranışta bulunmuş olup, kusurlu bulunmuştur" şeklinde ifadelere rastlanabilmektedir. Oysa bayram tatili nedeniyle izinli olan personel yerine, donanımsız ve hiçbir önlem alınmadan "ağır tehlikeli" işlerden sayılan elektrik direği arızasına tamire gönderilen Erkan Keleş, arızaya bakkaldan aldığı plastik eldivenlerle müdahale etmeye çalışmış, müdahalesi sırasında kendisinden habersizce direğe akım verilmesi sonucu elektrik akımına kapılan Keleş, 45 dakika boyunca can çekişerek hayatını kaybetmiştir (Demireli, 2013, 99).

Kul hakla, günahlarımızın cezası, kader...

1 Ağustos 2010 tarihinde, saat dört civarında, kız çocuklarından biri sabah namazını kılmak için uyandı, abdest almak için banyoya doğru yürüdü, ışığı yakmak için düğmeye bastı ve LPG tankından sızıp saatlerdir binayı sarmakta olan gaz, ateş alarak patladı. Tam on sekiz kız çocuğu, en küçüğü on, en büyüğü on altı yaşında on sekiz kız çocuğu, yanarak, dumandan boğularak, enkaz altında kalarak öldü. Bina kaçaktı, Kuran kursu kaçaktı, Diyanet'ten ve Milli Eğitim Bakanlığı'ndan tek bir kişi denetleme amacıyla kursun kapısından içeri girmemişti. O günün sabahında, kursun yöneticileri valiliğe kursta Kuran değil İngilizce eğitimi verildiğine dair bir başvuru yaptılar. Olayın hemen ardından tutuklanan kurs müdürü ve yardımcısı yalnızca iki ay cezaevinde kaldılar ve ikinci ayın sonunda tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldılar, o tarihten bugüne kadar da tutuksuz yargılandılar. Tanık olarak dinlenen kız çocukları ve aileleri, mahkemede kursa İngilizce öğrenmek için gittiklerini söylediler, kimseden şikâyetçi değillerdi ve davaya katılmak istemiyorlardı. Ama 2010 yılında patlama esnasında henüz on iki yaşında olan ve kardeşini yitiren bir kız çocuğu, yetkililer hakkında suç duyurusunda bulundu da olay biraz daha büyümek zorunda kaldı. Dava bu satırlar yazıldığında sonuca bağlanmamıştı, ama böyle bir kazada sesini çıkarmamanın, hak-

kını aramamanın nedeni ne olabilir diye sorulmalı, sorgulanmalıdır.

“Kader”, “kul hakkı” gibi söylemler işçi sağlığı ve iş güvenliği alanına daha fazla girerken, bunların karşısında hâlâ elimizde tuttuğumuz “insan hakkı”, “işçi sınıfının kazanılmış hakları”nı söylemleri için en az iki yüz yıldır mücadele edilmektedir ve sadece ülkemizde değil dünyada da Aydınlanma’ya karşı açılan savaş, her alanda olduğu gibi işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında da karşımıza çıkmaktadır. Eğer bunların farkına varılıyorsa salt vicdani bir “iş cinayetleri olmasın” söyleminin de, toplumsal ilişkiler açısından yalıtık, saf bir “işçi sınıfının hakları, mücadelesi” söyleminin de yetersiz kalacağı noktasından hareket etmemiz gerekecektir. Emekçilerin gözlerini yaşanan maddi süreçlerden ayırmaması için, aydınlanmaya gereksinimleri olduğu da, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunun da bundan muaf tutulamayacağını da farkında olunmalı, kısacası, daha fazla söz söylenmeli, üretilmeli, ideolojik bir mücadele yürütülmelidir. Mücadele etmek için aydınlatmak gerekmektedir ve bu alanda ahkam kesenler susturulmalıdır.

Tarihçe bölümünde Pemberton fabrikası kazasına dair pek çok husustan söz edilmişti. Ancak bu katliam sonrasında özellikle din adamlarının söylediklerince bir kulak vermekte ve günümüzle bağlantı kurmakta yarar bulunuyor. Gericiliğin nasıl insanlık ve emekçi düşmanı bir karakter aldığını görmek açısından gerçekten çok ama çok önemli. Hiçbir zaman laik bir ülke olmayan ABD’de, özellikle ülkenin kuruluş dönemlerinde, Avrupa’da yaşanan aydınlanma ideolojisinin yerine, yeni yeni “keşfedilen” ve kurulan şehirlerde, dinsel cemaatlerin ağırlığı çoğu kez sınıf kimliğinin üzerini örtebiliyor ve din adamlarının söyledikleri o yerellikte önem kazanıyordu. Pemberton Pamuklu fabrikası katliamı sonrasında da bu olaya dair farklı farklı görüşler ortaya çıkmıştı. Bir kısım din adamı fabrika sahiplerinin Tanrı’nın yasasına karşı geldiğini ve canları kendilerine emanet edilen işçilerini korumada başarısız olduklarını söyleyerek daha “insancıl” yorumlar yapmışlar ve bunun da aslında “insanın hata yapan bir kul” olduğunu bir kez daha gösterdiğini söylemişlerdir. Theodore Parker adında bir din adamı şunları söylemektedir:

“Amerikalılar dikkatsizdir ve tedbirli davranana kadar acı çekmelidir.

Doğanın yasasına uygun davran ve herşey senin için hayırlı olsun: bu tüm ‘kazaların’ lisanıdır.” (Reeve, 2006: 154)

Charles S. Storrow isimli din adamının 145 işçinin ölümü ve yüzlerce sinin yaralanmasına dair yorumları, 17 Ağustos depremi sonrasında ülkemizde gericilerin söylemlerinden hiç ama hiç farklı değildir. Storrow’a göre bu bir kaza değil Tanrı’nın işidir. Ölen veya yaralanan işçiler günahlarının bedelini ödemişlerdir. Tanrı, Lawrence kentinde daha iyi ve daha kötü vatandaşları arasındaki farkları, farklı karakter özelliklerini ortaya çıkarmak suretiyle, kendi lütfuyla bu olayı gerçekleştirmiştir. Kendi düşüncelerine dayanak oluşturmak için, insanların acılarını unutmaya çalışmalarını bile kullanan bu yobaz, kurbanların mizaç ve karakterlerinden ne kadar da emin olduğuna ispat için olaydan bir ay kadar sonra olay yerinde inceleme yapan bir araştırma komitesi üyesinin sözlerini dayanak gösterir. Komite üyesi, kazazede işçiler ve ailelerinin “şikayet etmeyen, sabırlı ve neşeli” tavırlarına hayret etmektedir ve bu Storrow açısından “en dikkat çekici olayların, en dikkat çekici özelliklerinden birisidir”.

Her türden iş cinayetinin, ekonomik krizin, işsizliğin hep kötü yola düşmüş, hak yolundan ayrılmış olanlara verilen bir ceza olduğunun sıkça dile getirilmesi pek yaygındır. Örneğin İngiliz işçi sınıfı tarihinin önemli isimlerinden Thomas Mann, Selamet Ordusu’nun toplantılarına katılırdı. Burada işsizliğin nedeni olarak görülen alkol lanetlenirdi (Mason, 2009: 148). Kuşkusuz o yıllarda Londra bir ekonomik krizin içindeydi ve “günahkar” olmayan, ağzına alkol koymamış işçiler de krizin gazabına uğramıştı!

Storrow’la benzer düşüncede olan bir başka din adamı Byrnes ise, kurbanlar için toplanan yardımlara atıf yaparak, bu kötü talih ve korkunç krizin, kentin kurucularının daha önce benzeri görülmemiş cömertliğini ortaya çıkarmak için bir fırsat yarattığını söyler ve gerek yardım komitesini, kentin kurucu “baba”larını ve lütfedip zayıf ve aşağı kişileri de Tanrı’nın kutsaması için dua eder. Bu ve benzeri bakış açılarına göre, toplum yukarıdan aşağıya doğru sıralanmıştır, daha iyiler ve daha aşağılar vardır. Daha üstün olan soyluların, iyi insanların, kendi altlarında yer alan kesimleri gözetme sorumluluğu vardır, bu olayda örneğin kurbanlar

daha aşağıdakilerdir ve onları gözeten, onlara yardım eden tanrının sevgili kullarına, bu gibi kazalar da vesile olmaktadır, kendileri ve toplum için hayırlı olanı yapmaktadırlar. Bu bakış açısı, o yıllarda ABD’de geçerli olan “işveren sorumluluğu” anlayışıyla da birleşince, sermaye sınıfı açısından sorunlar çözülmektedir. Baş Hakim Lemuel Shaw tarafından verilen kararlara baktığımızda, emsal teşkil eden bu kararların “işverenin sorumlu olmadığı”, “işçi ile işveren arasında bir sözleşme olduğu, herşeyin bu sözleşme uyarınca belirlendiği”, “riskli işlerde çalışan işçilerin daha fazla ücret talep edebileceği, fazla ücretin zaten kazalar için bir tazminat teşkil ettiği”, “işçinin eğer kabul etmiyorsa işten ayrılabilceği veya işi kabul etmeyebileceği” anlayışından hareket ettiği görülecektir (Reeve, 2006:154).

Emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve yeniden üretiminde, her ikisi de birer üstyapı kurumu olan din ve hukuk kurumunun el ele vermesi ve açık bir sermaye taraftarlığı yapabilmesi, tamamen sınıf mücadelesinin o anki durumuyla, bir başka ifadeyle işçi sınıfı mücadelesinin gücüyle ilişkilidir. Sermaye sınıfı elini rahat hissettiğinde tüm kurumları, kapitalizmin yeniden üretimi için hazırdır. Yukarıdaki paragraflar bize Tuzla’da, kaçak maden ocaklarında, bazı inşaat projelerinde çalışma sırasında yaşamını yitiren işçiler için teklif edilen ve “kan parası” olarak anılan “yardım”ları akla getirecektir. Maalesef çoğu işçi ailesi için bu paralar can simidi olmakta, eşlerinin, kardeşlerinin patronlarına şükretmektedirler bu kan parasını ödedikleri için.

Medyadan takip edilmiştir, ama edilmediyse de anımsatmakta yarar vardır. Olay, 14 Mart 2013’de merkez Yüreğir İlçesi Keresteciler Sitesi’ndeki Koç Plastik’te meydana geldi. İlkokul 7’nci sınıf öğrencisi Ahmet Yıldız, okuldan arta kalan zamanlarda plastik fabrikasında çalışmaya başlar, yaklaşık 2 ay çalışan Ahmet Yıldız’ın başı, numuneleri almak isterken plastik enjeksiyon makinesine sıkışır, yaralanan çocuk, işyeri sahibi Ali Koç tarafından Adana Devlet Hastanesi’ne götürülür ve “trafik kazası geçirdi” denir. Ancak doktorlar bunun trafik kazası olmadığına hemfikir, polise haber verilir ve çocuğun patronunun ifadesi alınır ve patron itiraf eder: “Pres makinesinden çıkan numuneleri alırken kafası

sıkıştı. Yaralanınca hastaneye getirdik.” Buraya kadar zaten herşey yanlış ve insanlık dışı... Ama devam edelim ve yukarıda söylediklerimiz bağlamında olayın akışını izleyelim. Bilindiği üzere bu tür olaylarda kamu davası açılır ve bu davalar ceza mahkemelerinde ele alınır. Ayrıca kazazede yakınları isterlerse tazminat talebinde de bulunabilirler, bu süreç ayrı bir süreçtir. Olayın ardından tutuklanan işyeri sahibi Ali Koç hakkında ‘taksirle ölüme neden olma’ suçundan 6 yıla kadar hapis cezası istemiyle dava açılır. Mahkemede çocuğun patronunun ifadesi, bu satırların yazarının belki de mahkeme dosyalarında yüzlerce kez okuduğunun hemen hemen aynısıdır:

“Ahmet’in bir yakını gelerek ‘Babası iflas etti. Mutlaka çalışması lazım’ dedi. Yaşının da 16 olduğunu söyledi. Ben de dayanamayarak işe aldım. Okuldan arta kalan zamanlarda gelerek çay ve temizlik işlerine bakıyordu. Kendi işi olmadığı halde makinenin içindeki örneği almaya kalkışmış.” (Radikal Gazetesi, 24.05.2013).

Hazırlanan bilirkişi raporunda işyeri sahibi için “tam kusurlu” raporu verilir. Ancak baba 51 yaşındaki Mustafa Yıldız maddi ve manevi zararlarının karşılandığını belirterek sanıktan şikayetçi olmaz ve şöyle der:

“Oğlumu Allah verdi, Allah aldı. Eceli öyledir, kaderi öyledir. Yapılacak bir şey yok. Bir düşmanlığımız, bir husumetimiz yok. Allah’ın emrine ne diyebilirim. Şikayetçi değilim. Allah onun işini gücünü rast getsin. O da böyle olmasını istemezdi.” (Radikal Gazetesi, 24.05.2013).

http://www.radikal.com.tr/turkiye/oglundun_olumunden_sorumlu_patronadan_sikayetci_olmadi-1134821

Önceki bölümde, kaza kavramını tartışırken, üretim sürecinde gerçekleşen ölüm ve yaralanmalar için kullanılan “kaza” kavramının hangi kapıları açtığını, hele ki “kaçınılmazlık” kavramının içinden nelerin sızabileceğini vurgulamıştık. Maddi yaşamın yeniden üretilmesinde her türden belirsizlik ve bilinemezlik, maddi gerçeklik üzerinden üretilen ve yeniden üretilen bilincin yerine inancın konması için açık kapı bırakır. Üretim ilişkilerinin yapısına ve işleyişine vakıf olmayan bir işçi işyerlerinde gerçekleşen ölüm, yaralanma ve hastalıklara dair her zaman kimi zaman dinsel, kimi zaman seküler anlamda bilinemezci bir bakış açısı geliştirecek,

ya kader diyecek, ya da kaza deyip geçecektir. Ancak burada toplumsal alının üretiminde dinin rolü küçümsenmemeli, yadsınmamalıdır:

“[İşsiz kalmak, iş kazası gibi felaketlerin] Olacağı varsa olur ama işime bakırım. Yani işimi gücümü rast getirsin Allah'ım diye dua ederim de yine de işimi de tam yaparım. Sen doğru olduktan sonra gerisini Allah'a bırakırsın. O seni kazadan beladan korur. [Felaketler] Olursa da olacağı vardır demek ki, engel olamam ki buna” (Durak, 2011:97) diyen işçi ile 13 yaşındaki oğlunu yitiren babanın bakış açısı bu şekilde aynı yerde buluşmaktadır. Acı çekmek, çilelere sabretmek için illa ki kaza olması gerekmez, benzer tepkisizlik ağır çalışma koşulları için de, benzer argümanlarla sabretmeyi gerektirmektedir:

“Hazreti Eyüp aleyhi selam Allah onu çile çeksin diye mağaraya koyduğunda dönmüş Allah'ım ben bu mağarayı beğenmedim mi demiş? Olur mu öyle şey? Sabredeceksin arkadaşım... Orası da [çalıştığı yer] bizim çilemiz” diyen işçi ağır çalışma koşulları ve eşitsizlik karşısındaki “efsunlu” niteliğini pek güzel özetler; “sabretmek” ve “tevekkül etmek” (Durak, 2011: 125).

Bu söylenenlerden sonra, “din böyle mi söylüyor, hadi oradan iftira atmayın” denilebilir ve aşağıdaki argümanla karşınıza çıkılabilir:

“Kaderi bahane etmek.” Kaza ve kadere inanmak iman esaslarından-
dır. Ancak insanlar kaderi bahane ederek kendilerini sorumluluktan kur-
taramazlar. Bir insan “Allah böyle yazmış, alın yazım buymuş, bu şekilde
takter etmiş, ben ne yapayım?” diyerek günah işleyemeyeceği gibi, gü-
nah işledikten sonra da kendisini suçsuz gösteremez, kaderi mazeret
olarak ileri süremez. Çünkü bu fiiller, insanlar böyle tercih ettikleri için
bu seçime uygun olarak Allah tarafından yaratılmışlardır. Ayrıca sır olan
kaderin içyüzü Allah'tan başkası tarafından bilinemez. O halde kader
ve kazaya güvenip çalışmayı bırakmak, olumlu sonucun sağlanması ya
da olumsuz sonuçların önlenmesi için gerekli sebeplere sarılmamak ve
tedbirleri almamak, İslam'ın kader anlayışı ile bağdaşmaz. Allah her şeyi
birtakım sebeplere bağlamıştır. İnsan bu sebepleri yerine getirirse Allah
da o sebeplerin sonucunu yaratacaktır. Bu da bir İlahi kanundur ve ka-
derdir.” (İlmihal, İman ve İbadetler, TDV İslam Araştırmalar Merkezi).

“İnanç sistemleri aslında öyle demek istemiyor” diyerek yukarıdakine benzer çok ama çok fazla örnek verilebilir, din alimlerine başvurulabilir. Sorunlardan ilki zaten kapitalizmin yarattığı sorunlarda referans noktası olarak dini esas almaktır. Öte yandan, sorun bu ve benzeri kaynaklarda yazanlar değil, gündelik yaşamda inancın nasıl üretildiğidir ve yukarıda verilen örneklerde, en acı olaylarda bile sorumluların peşinden gitme ve mücadele etme kültürünün, boyun eğme ve sabretmeye mağlup olduğu görülmektedir. Üretim ilişkilerinin maddi gerçekliğinden, inanç sistemlerine kaymak zaten bizi iş cinayetlerinin temel nedenlerinden uzaklaştıracaktır. Soruna bir ahlak, inanç ve vicdan sorunu üzerinden giderek sermaye “[İ]nsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ne, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşması’na, AB’ye ve öteden beri ILO’ya göndermeler yaparak uluslararası emperyal çevrelerin üretimin kolektif olması ile temellükün bireyselliği üzerine kurulan sistemlerine meşruiyet getirmek isterken, “hak” kavramını sınıfsal bağlamından kopartıp “kul hakkı” bağlamında ele alarak “ahlaksal” bir terminolojiyle bulanıklaştırmak istemekte ve sermaye-devlet çıkarlarını işçilerin/emekçilerin çıkarıymış gibi göstermektedir (Emiroğlu ve Koşar, 2012: 5).”

Burada egemen sınıf tarafından sürekli kullanılan dil ve kavram kümesi son derece önemlidir ve özellikle olaylar gerçekleştikten sonra bu dil kendisini gösterir. Kaybedilen hayatların unutulup gitmesini dileyen, ölümleri kader, Allah ile kul arasında, doğal felaket vb. durumlar ilan eden söylemleri, etkili önlemler almaktan çok temennide bulundukları izlenimi verir.

“Son cenaze de çıktı artık. Şu andan sonra olay hafiflesin diyoruz. Gündeme getirmeyelim.” (Maden faciasında Zonguldak Valisi Erol Ayyıldız, 12 Ocak 2013)

“Madencinin kaderi bu.” (17 Mayıs 2010’da Zonguldak’ta yaşanan ve 30 madencinin hayatına mal olan iş cinayetinin ardından Başbakan Recep Tayyip Erdoğan)

“Derelerin intikamı.” (Belediye başkanı olduğu dönemde ıslah edilen Ayamama Deresinin taşmasıyla 6 kadın tekstil işçisinin hayatını kaybetmesi üzerine Başbakan Recep Tayyip Erdoğan)

Tüm bunlar söylenirken, yeniden üretilen en önemli hususlardan birisi ise, kapitalist sistemin mutlaklığı ve doğruluğudur. Kapitalist sistemde, sermaye sınıfının yatırımlar yapması, ülkenin gelişmesi, büyümesi, kalkınması için bir elzemdır ve önü açılmak zorundadır. Özellikle politikacıların söylemlerinin çözümlemesi yapıldığında, inanç sistemlerinin ardından hemen piyasa fetişizminin kendisini gösterdiği görülür. Örneğin Ostim’de meydana gelen ve 20 işçinin hayatını kaybettiği, 52 işçinin yaralandığı patlamaların ardından Devlet Bakanı Faruk Çelik, “işçiler şikayet etmedi”; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı “Biz yapısal ve teknolojik tedbirleri alsak bile eğer insanlar kendi hayatlarını önemsemiyorlarsa bu çok büyük bir zafiyettir” demektedir, yine işçiler suçlanmaktadır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği zaafiyetlerinden dolayı gerçekleşen ölümler ve felaketler gözyaşlarıyla lanetlenir, ama bu önlemlerin her zaman özel sektörün gelişimi ve kalkınmasının önündeki engellerden biri olarak görüldüğü hissettirilir. Sektörün bu engellere takılmadan gelişimini sürdürmesi için yasal bir zırha her zaman ihtiyaç olacaktır: “Özel sektörümüzün ayağına takılan her türlü prangayı çözeriz.” (Müteahhitlik firmaları için düzenlenen ödün töreninde konuşan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan).

Bu tutumların sonucu oluşan olumsuz tabloyu ise Allah’a havale eden söylemlere karşı duran, aksini iddia edenlerse başlarını ağrıtmakta, canlarını sıkılmaktadır: “İş kazaları ve meslek hastalıkları maalesef çok başımızı ağrıttıyor” (İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürü Kasım Özer, aktaran Demireli, 2013; 100). Sorun sermayenin zarar görmemesi önünün gerçekten kapanmamasıdır. Çalışma ve İş Kurumu Müdürü Ramazan Erdim, “bir işyerinde iş güvenliği önlemleri alınmadığından dolayı meydana gelebilecek ölümlü veya ağır yaralamalı bir kaza sonucunda işverenlerimizin vicdani rahatsızlıkları bir yana yüksek miktarda idari ve cezai yaptırımlarla karşılaşmaktadırlar. Bu yaptırımlar karşısında işverenlerin alacağı iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin maliyetinin çok daha düşük olacağını zannediyorum. İnşallah hiçbir işverenimizin ve çalışanlarımızın başına bu tür olaylar gelmez” (Cihan Haber Ajansı, 13.02.2013) derken, önceliği ölenlere, sakatlananlara değil bizzat sermayeye vermektedir.

Söylem analizi yapıldığında buraya kadar yazılanlar bir kez daha kendi-

sini göstermekte, toplumsal ölçekte “iş kazası” kavramı sürekli yeniden üretilmekte ve bunun “kader”, “üretimin doğasından kaynaklı”, “insan hatası” olduğu sürekli vurgulanmaktadır. İşveren kusurlu olsa dahi bir cinayetle kıyaslandığında toplumsal algıda suçu ihmal edilebilir bir düzeye gelmekte, hatta “işveren” (adı üstünde iş vermekte, ekmek sağlamaktadır) mağdur konumuna getirilmektedir.

Bazı durumlarda ise iş cinayetleri gerçekten, işçileri bireysel olarak egemen ideolojiden kopma noktasına getirebilmekte, ancak “kopuş” denilebilecek ölçüde ani bir algı dönüşümü yaratmakta ve bu da işverenlerin en fazla korktukları kabusları oluşturmaktadır. Böyle durumlarda her zaman 13 yaşındaki Ahmet’in babasının tepkilerine benzer tepkiler görülmez:

“İş kazası geçiren işçi işverenine karşı hukuki mücadelelere girişmekte, tazminat almakta ve en önemlisi iş kazasının ardından işverenin (hastane ziyareti gibi) tiyatrolarına karşılık vermemektedir. Özetle riayetin böyle durumlarda kesin olarak son bulduğu görülmektedir.

(...)

İş kazası sonucu oluşan sakatlıklara ilişkin olarak açılan davalar göstermektedir ki; ne tür bir hegemonik kültür yahut göreneksel itaatkarlık mevcut olursa olsun, devletin işçi sınıfına yasal haklar tanınması –bugün bu “yasal haklar” işçi sakat kalana değin “de facto” olarak geçersizdir- önünde sonunda işçilere hukuki olarak meşru olan bir ifade alanı yaratmakta ve işçi taleplerinin “hegemonyanın lisanını” aşmasını sağlamaktadır. Üstelik bu tür davalarda buradaki ağır çalışma koşullarının barındırdığı sorunlar, yani işverenlerin sağlık ve güvenlik tedbirlerine aldırış etmemesi gibi sorunlar gündeme gelmekte, yani işverenlerin sunduğu “enformel güvencenin” gerçekdışılığı yahut bunun gerçek/maddi güvensiz çalışma ortamıyla karşıtlığı ortaya koyulmaktadır (Durak, 2011:1007-108).”

Durak’ın da verdiği örnekte. TEKEL direnişinin kopuş anlarından birisi sabah namazını kıldıktan sonra Kocatepe Camii’nden direniş çadırına dönerken bir cipin çarpması sonucu yaşamını yitiren Hamdullah Uysal’ın “şehit” olarak ilan edilmesidir. (Hamdullah Uysal’ın anısı önünde bir kez daha saygıyla eğiliyorum, TEKEL işçileri de, bu ülkenin ilericileri de onu

yüreklerine yazdılar.) Manevi dünya bir anda sarsılmıştır, “jeep” gibi zenginliğin, görgüsüzlüğün sembolü, mazlum bir işçiye öldürmüştür. Kapitalist sömürü mekanizması belki de bir anda işçilerin gözünde billurlaşmış, bunun kaza değil cinayet olduğu algılanmıştır. Çoğu durumda iş kazaları da benzer bir etki yaratabilmekte “cinayet” olarak algılanmaktadır.

Bir ölüm ve kalıcı sakatlanma tekil bir işçi ve onun ailesi için olduğu kadar, çalışma arkadaşları veya iş havzasındaki diğer işçiler açısından da sınıf karşıtlığının somutlandığı bir an/süreçtir. Verili ülkedeki sınıf mücadelesinin durumu ve işçi sınıfının bilinç düzeyi, uzlaşmaz emek-sermaye çelişkisinin billurlaştığı bu anların doğrudan siyaset alanına yansiyabilip yansıyamayacağını belirlemektedir. (Bir not olarak şu da söylenmelidir: Tarihsel süreç içinde, bu türden “kazalar”ın sınıf karşıtlığını bilemesinin önüne geçmenin bir yolu da “tazminat”ın devlete transfer edilmesidir. Zararı tazmin edilen işçilerin ve ailelerinin, kin ve nefretlerini, sınıfsal bir kine dönüştürmeyi engelleyici mekanizmalardan birisi olan sosyal güvenlik sistemi, kuşkusuz bir lütuf olarak değil, uzun mücadeleler sonucunda kazanılmıştır. Bu sistemin sınıf mücadelelerini kısmen de olsa yumuşatan özelliği kesinlikle göz ardı edilmemelidir, önceki bölümlerde tartışılmış olmasına karşın burada özellikle altı çizilmiştir.)

Tam da burada, Durak’tan alıntı yaparak devam etmek anlamlı olacaktır:

“Birikim rejimi, net ürünün tüketim ve birikim arasında tahsis edilmesi sürecinin uzun vadede istikrara kavuşturulmasını tanımlar; üretim koşulları ve ücretli emeğin yeniden üretiminin koşulları arasında bir bağlantıyı ima eder. Yani sıra, kapitalizm ve diğer üretim tarzları arasındaki bazı bağlantı biçimlerini de ima eder. Matematiksel olarak, bir birikim rejimi bir yeniden üretim şemasıyla tanımlanabilir. Bir birikim sistemi mevcuttur, zira yeniden üretim şeması uyumludur: Bütün birikim sistemleri mümkün değildir. Aynı zamanda bir rejimin yalnızca mümkünlüğü, mevcudiyetini belirlemek için yeterli değildir, zira bütün bir bireysel kapitaler ve birimler kümesinin, onun yapısına göre davranması gerekliliği yoktur. İlişki ağlarını düzenleyen ve böylece sürecin bütünlüğünü, yani bireysel davranışların yeniden üretim şemasıyla yaklaşık bir tutarlık

içinde olmasını sağlayan normlar, alışkanlıklar ve kanunlar biçiminde bir birikim rejiminin gerçekleşmesi de mevcut olmalıdır. Bu içselleştirilmiş kurallar ve toplumsal süreçler bütünü düzenleme tarzı olarak adlandırılır (Lipietz'ten aktaran Durak, 2011:30)."

Bu uzun alıntıdan hareketle, iş "kazası" geçirmiş işçilerin bunu kader olarak görmeleri, bu kader söyleminin sürekli yeniden üretilmesi, arka planda ise buna uygun İş Kanunu (4857 sayılı) ve İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (6331 sayılı) gibi üst yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinin birikim rejimiyle nasıl örtüştüğü anlaşılabilir. Tüm bunlara ek olarak sözü edilen birikim rejiminin reel işgücü maliyetini düşürürken, işsizliği de artırması gibi ters yönlü bir ilişkiyi somut hale getirmesi, esnekleşmenin boyutlarını gözler önüne sererken, altyapı - üstyapı arasındaki ilişkinin nasıl somutlandığını 1994 krizinden sonra göstermektedir.

Gamze Yücesan Özdemir'in bu konuda yazdıklarından aktaran Durak (2011:72), kendi yayımından önce doktrin ve Yargıtay kararlarında zaten büyük ölçüde belli olmuş olsa da, iş hukukunun yorumunda hangi söylemin geçerli olacağına dair tartışmaları kökünden silip atmıştır derken, 4857 sayılı İş Kanunu'ndan söz etmekte ve değişiklikleri yönlendirecek bu söylemlerin başında esneklik olduğuna işaret etmektedir. Uzunca bir zaman, gerek beceriksizlikten, gerekse de yasal boşluklar işine geldiği için Türkiye sermaye sınıfı bu sürece eşlik eden bir İş Sağlığı ve Güvenliği kanunu çıkar(a)madı. Ancak çıkan kanunun, iş kazalarında iş güvenliği uzmanlarını tam anlamıyla kurbanlık koyun olarak yasal süreçlerin önüne attığı gerçeği de düşünüldüğünde, İş Kanunu'ndan kaynaklı bir eksiklik tamamlanmıştır!

Bu yetersiz ve sermaye belirlenimli düzenlemeye bir de ahlakçı bakış açısı yerleştirildiğinde, sermaye sınıfı "daha ne yapalım, yasaysa yasa, yardımsa yardım, vicdansa vicdan" diyebilir hale gelmiştir. İşçi sınıfına ise bir "kaza"ya maruz kalmamak için dua etmek düşmektedir...

Kaynaklar

- Demireli, P.M, 2013, İş Cinayetleri Üzerine Bir Söylem Analizi, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yerel Sempozyumu ve Sergisi 15-16 Mart, 2013, Bildiriler Kitabı
- Durak, Y., 2011. Emeğin Tevekkülü-Konya'da İşçi-İşveren İlişkileri ve Dindarlık, İletişim Yay., 1. Baskı İstanbul.
- Emiroğlu C. ve Koşar L. (2012) İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Üzerine, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Türk Tabipler Birliği, Sayı: 43
- Mason, Paul, (2009). *Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek-Küresel İşçi Sınıfı Nasıl Oluşturdu?*, Yordam Kitap, İstanbul

Dizin

- ABD 17, 25, 26, 28, 31-33, 35, 43, 57-59, 63-64, 68-69, 108, 116, 118-119, 140, 143-144, 149, 151, 153, 162, 184-185, 191, 202, 210, 220, 226, 228-229, 268, 277, 304, 306
- ALARP (as low as reasonably practicable) 255-256
- Altan, Ahmet 300
- Altan, Mehmet 300
- Amerikan Halk Sağlığı Birliği Kongresi 202
- Asbest 98, 140, 143, 150-151, 162-163, 167, 220, 228, 274, 293-296
- Australian Bureau of Statistics 226
- Avustralya 31, 105, 112-113, 123, 185, 222, 226-227, 229
- Bangladeş 27, 28, 58, 63, 66-69, 262
- Bayrampaşa 61, 69
- Bogoslovsky S. M. 18
- Bolşevik 190-192, 194
- Britanya İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği İdaresi 258
- Britanya İşte Sağlık ve Güvenlik Yasası 255
- common law 33, 116, 118, 223
- Cost Reduction Initiative for the New Era (CRINE) 257
- Cullen raporu 247, 249, 253, 255-257, 260
- Çağlayan, Zafer 67
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 70, 81, 95, 127, 159, 166, 30
- Çelik, Faruk 310
- Dakka 27, 28, 58, 66, 68-69
- Dementev E. M. 18
- Devlet Denetleme Kurulu 238
- Ekim Devrimi 10, 34, 185, 190-191, 194
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 242
- Erdoğan, Recep Tayyip 111, 114, 309-310
- Esenyurt 61, 96, 110-111, 253, 288-289
- Esnek üretim 45, 216-217, 221, 235-237, 241
- Eternit 98
- Fason 51, 58, 101, 219-220, 240
- Flixborough 59
- Fonksiyonel esneklik 234-235

- Ford 33, 44, 45
- Göçer, Veli 67
- Güney Kore 53, 94, 242
- güvencesizlik 217-218, 220, 231, 252
- Heinrich 82-83, 85-86, 95, 109, 123
- Hollanda 60, 220, 237
- insecurity 218
- İsveç 38, 41, 113, 133, 210
- İş arkadaşı doktrini 118
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü, Yapı İşlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü 35, 50, 289
- İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası 15, 49-50, 53, 75, 119, 121, 161, 208, 226, 266, 272, 285, 300
- İvedik 61
- Japonya 45-46, 57, 210, 221, 235, 243
- Kader 59
- Kanada 29, 49, 87, 121, 210
- Karaçi 27, 58
- Karadon Müessese Müdürlüğü 127
- Karoshi 45-46, 235
- Kaza Ağırlık Oranı 230
- Kozlu 60, 78
- Kul hakkı 300, 304, 309
- Kuralsızlık 10, 17, 19, 69-70, 140, 217, 219-221, 244, 271
- Küba 206, 211
- Mc Donalds 220
- Müngen, Uğur 11, 290
- Nikitin A. N. 18
- Nova Scotia 121-122, 129-130
- Occupational Safety and Health Act 35
- OHSAS 18001 (İş Sağlığı ve Güvenliği) (ve ILO OSH) ve bununla entegre olabilen ISO 9001 (Kalite) ve ISO 14001 (Çevre) 50, 174, 224
- Ortak iş güvenliği komiteleri 40
- Ostim 61, 70, 310
- Övür, Mahmut 300
- Özer, Kasım 310
- Pakistan 27, 28, 58
- Pegozhev A. D. 18
- Pemberton Mill 25, 57, 64, 68, 304
- Piper Alpha 94, 247-248, 250, 252-255, 257-259
- precarious 216, 218, 240

- Ramazzini 17, 36, 156
- Rana Plaza 58, 66, 68
- Repetitive strain injuries 145, 236
- Rödovans 237, 239-241
- Sechenov İ. M. 18
- Sohel Rana 66-69
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık
Sigortası Kanunu 15, 75, 160-
161
- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler
Birliği (SSCB) 10, 40, 139, 151,
160, 185, 191, 194-200, 202-205,
209, 211-212, 256
- Stroitelniye Normı i Pravila
(SNIP) 196
- Tazminat hukuku 95, 118
- Toplam Kalite Çemberleri 45,
235, 251-252, 257
- Triangle Shirtwaist 26, 58, 66
- Tuzla 31-32, 52, 81, 94, 96, 113,
140, 223, 301, 306
- Türkiye İstatistik Kurumu 274,
283
- Türkiye Taşkömürü Kurumu
Kozlu Müessesesi 78
- TÜSİAD 95
- Uluslararası Çalışma Örgütü
(ILO) 14, 56, 74, 77, 157, 210,
273
- Uluslararası Metal İşçileri Fede-
rasyonu (International Metal
Workers Federation) 217, 228
- Uysal, Hamdullah 311
- Virchow, Rudolf 18
- Westray 125
- Yeni Zelanda 33
- Yurttaş, Gülseren 224

Sermaye birikimi, yalnız artı değer sömürsü değil, ölüm ve yaralanmalarla yeniden üretilmektedir. İşçi ölümleri, yaralanmaları, işyerleri kaynaklı hastalıklar olmadan kapitalizmin kendisini yeniden üretmesi mümkün değildir. İşçi sınıfı üretmekte ama tüketilmektedir.

Bu kitap bir müdahale ve mücadele aracı olarak tasarlanmış ve yazılmıştır. Türkiye’de bu konuda teorik ve ideolojik bir eksikliği tespit ederek hazırlanmıştır. Ancak kesinlikle tek bir yazarın kaleminden çıktığı düşünülmemelidir; özellikle son yıllarda bu konuda mücadele eden herkesin katkısı ve emeğinin bu kitapta olduğu belirtilmeli ve işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda müdahale ve mücadele edenlere bir katkı, aynı zamanda bir teşekkür olarak algılanmalıdır. İnsanın insanı sömürüsüne karşı “Biz başka âlem isteriz” diyenlere adanmıştır.

20 TL

